

CUMHUR İTTİFAKI

**MHP-BBP AYRIŞMASINDAN
AK PARTİLİ CUMHUR İTTİFAKI'NA:
Milliyetçiliğin Politika Pratiklerine Yansımaları**

Abdullah TURAN

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Nisan 2023

ISBN • 978-625-6450-26-4

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Serüven

Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruyenyayinevi.com

e-mail: seruyenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

CUMHUR İTTİFAKI

**MHP-BBP AYRIŞMASINDAN
AK PARTİLİ CUMHUR İTTİFAKI'NA:
Milliyetçiliğin Politika Pratiklerine Yansımaları**

Abdullah TURAN

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ	VII
ÖZGEÇMİŞ	VIII
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	X
ÖNSÖZ.....	XII
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİK VE BAZI ÖNEMLİ KAVRAMLAR	7
1.1.Millet (Ulus), Irk ve Enisite Kavramlarının Ayrıştırılması.....	7
1.2.Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik	9
1.3.Milliyetçiliğin Tipolojileri.....	13

2. BÖLÜM

MHP'NİN İNŞAASINDAN BBP'NİN DOĞUŞUNA: İDEOLOJİK SAVRULUŞ.....	19
2.1.MHP'nin İnşası ve 1980 Darbesi ile Gelen Sarsıntı	19
2.2.MHP'deki İdeolojik Dönüşüm ve Gerekçeleri: BBP'nin Doğumu ve İdeolojik Konumlanması	21

3. BÖLÜM

CUMHUR İTTİFAKI: İNŞA VE İHYA	29
3.1.İttifak Kavramı ve İttifakların Türkiye'de Şekillenışı	29
3.2.Cumhur İttifakı'nın İnşası: Kuruluş Dinamikleri ve İttifaklı Seçimler	30
3.3.Cumhur İttifakı'nın İhyası: İttifakı Güçlendiren Dayanaklar.....	36

4. BÖLÜM

AK PARTİ'NİN İÇ POLİTİKA PRATİKLERİ: MİLLİYETÇİ PARTİLERİN (MHP VE BBP) KONUMLANIŞI VE CUMHUR İTTİFAKI'NIN YANSIMALARI.....	49
4.1.Demokrasi ve Kamu Yönetimi	50
4.2.Laiklik ve Din	56
4.3.Ekonomi	64
4.4.Milliyetçiliği Yansıtan Semboller	68

5. BÖLÜM

AK PARTİ'NİN DIŞ POLİTİKA PRATİKLERİ: MİLLİYETÇİ PARTİLERİN (MHP VE BBP) KONUMLANIŞI VE CUMHUR İTTİFAKI'NIN YANSIMALARI.....	75
5.1.AB Üyeliğinin Önemini Kaybetmesi ve ABD'ye Rest	76
5.2.Kıbrıs: Annan Planı'ndan İki Devletli Yapının Benimsenmesine.....	83
5.3.Suriye: Rejime Yaklaşım, Sınır Dışı Harekâtlar ve Suriyelilerin Korunması	87
5.4.Libya: Uluslararası Müdahaleden Askeri Destek ve Enerji İşbirliğine.....	99
5.5.Azerbaycan'ın Karabağ'a Kavuşması ve Ermenistan'la İlişkiler.....	105
5.6.Doğu Türkistan: Tek Çin Politikası ve Çin Desteğinin Aranması	111
SONUÇ: CUMHUR İTTİFAKI'NIN GELECEĞİ.....	117
KAYNAKÇA	129

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: MHP ve BBP'nin Demokratik Açılım Yaklaşımı.....	51
Tablo 2: MHP ve BBP'nin 6360 Sayılı Yasaya Yaklaşımı	53
Tablo 3: MHP ve BBP'nin Başkanlık Sistemine Yaklaşımı.....	54
Tablo 4: MHP ve BBP'nin Laikliğe Yaklaşımı.....	57
Tablo 5: MHP ve BBP'nin Türbana/Başörtüsüne Yaklaşımı.....	59
Tablo 6: MHP ve BBP'nin 15 Temmuz Darbe Girişimi Öncesi Dönemde Cemaate Yaklaşımı	61
Tablo 7: MHP ve BBP'nin 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Dönemde Cemaate (FETÖ'ye) Yaklaşımı.....	63
Tablo 8: MHP ve BBP'nin Serbest Piyasa ve Devlet Müdahalesine Yaklaşımı.....	65
Tablo 9: MHP ve BBP'nin Yerli ve Milli Üretim Meselesine Yaklaşımı...	67
Tablo 10: MHP ve BBP'nin Andımız Meselesine Yaklaşımı	69
Tablo 11: MHP ve BBP'nin Cumhuriyet Açısından Önemli Olan Bayramların Kutlanmasına İlişkin Yaklaşımı	71
Tablo 12: MHP ve BBP'nin AB'ye Girilmesine İlişkin Yaklaşımı.....	77
Tablo 13: MHP ve BBP'nin ABD'ye Rest Çekmeye İlişkin Yaklaşımı.....	80
Tablo 14: MHP ve BBP'nin Annan Planı'na ve İki Devletli Yapısına İlişkin Yaklaşımı.....	84
Tablo 15: MHP ve BBP'nin Esed Rejimine İlişkin Yaklaşımı	89
Tablo 16: MHP ve BBP'nin Suriye'ye Sınır Dışı Harekât Yapılmasına İlişkin Yaklaşımı.....	93
Tablo 17: MHP ve BBP'nin Suriyelilerin Türkiye'de Barınmasına İlişkin Yaklaşımı.....	96
Tablo 18: MHP ve BBP'nin Libya'ya NATO Müdahalesine İlişkin Yaklaşımı.....	100
Tablo 19: MHP ve BBP'nin Libya'ya Asker Gönderilmesi ve Enerji İşbirliği Yapılmasına İlişkin Yaklaşımı	103
Tablo 20: MHP ve BBP'nin Karabağ'ın Alınmasına Destek Verilmesine İlişkin Yaklaşımı	106
Tablo 21: MHP ve BBP'nin Ermenistan'la İlişkilerin Geliştirilmesine İlişkin Yaklaşımı	108
Tablo 22: MHP ve BBP'nin Hükümetin Doğu Türkistan'da Tek Çin Politikasını Tanınması ve Uluslararası Alanda Çin Desteğinin Aranması Politikalarına İlişkin Yaklaşımı.....	112

ÖZGEÇMİŞ

Abdullah TURAN

1985 yılında Kırşehir-Mucur'da doğdu. İlköğretimini Mucur Şehit Öğretmen Hüseyin Aydemir Hürriyet İlköğretim Okulu'nda ve ortaöğretimini Kırşehir Yabancı Dil Ağırlıklı Mehmet Akif Ersoy Lisesi'nde tamamladı. 2005 yılında Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'ne kayıt yaptırdı. Lisansını tamamladığı 2009 yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü'nde yüksek lisansa başladı. 2011 yılında “Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Bağlamında Örgüt Kültürü ve Liderlik” konulu tezi savunarak yüksek lisansını başarıyla tamamladı. 2011 yılında bilgisayar işletmeni olarak kamu görevine atanan yazar 2012 yılında Aksaray Üniversitesi'nin açtığı sınavdan başarılı olarak Yerel Yönetimler Programı'na Öğretim Görevlisi olarak atanmaya hak kazandı. 2016 yılında Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü'nde doktora eğitimine başlayan yazar “AK Parti'nin Milliyetçilik Anlayışı ve Yürüttüğü Politikalara Yansımaları” konulu tezi savunarak 14 Mart 2022'de doktor unvanını almaya hak kazandı. Bu süreçte “yönetim ve yönetimin dönüşümü, siyaset, siyasal partiler, ideolojiler, liderlik, ahilik, milliyetçilik ve Türk Dünyası” konularında akademik çalışmalar yürüten yazar “yönetim, siyaset, hukuk, iletişim, liderlik vs. konularında” derslere girmektedir ve Aksaray Üniversitesi'ndeki vazifesine devam etmektedir.

15 Temmuz Şehit ve Gazilerine...

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
BBP	Büyük Birlik Partisi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
Cemaat	FETÖ'cü Gülen cemaati
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
DEAŞ	Irak ve Şam İslam Devleti
DEVA Partisi	Demokrasi ve Atılım Partisi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
FETÖ	Fetullahçı Terör Örgütü
FP	Fazilet Partisi
GKSO	Gençlik Kültür ve Sanat Ocakları
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HEP	Halkın Emek Partisi
HÜDA-PAR	Hür Dava Partisi
IDP	Islahatçı Demokrasi Partisi
İŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OHAL	Olağanüstü Hal

PKK	Kürdistan İşçi Partisi/ Partiya Karkeren Kurdistan
RP	Refah Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SP	Saadet Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
UMH	Ulusal Mutabakat Hükümeti
vb.	ve benzeri
vs.	vesaire
vd.	ve diğerleri
YPG	Halk Koruma Birlikleri
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
%	Yüzde
&	ve

ÖNSÖZ

Bu kitabı bana yazdıran şey dünyadaki ve Türkiye’deki her hareketin arkasında olan şey: “milliyetçilik”! Aman ha hiçbir taşı kaldırmayın, kaldırdığınızda altından milliyetçilik çıkarsa da şaşırmayın! Siyasi gündemi takip ediyorum ve atılan tüm adımların ardında milliyetçilik bana el sallıyor! Hükümet başkanlarının konuşmalarını dinliyorum halkın gözünde meşruluklarını sağlamak için sığındıkları şeyin adı “milliyetçilik”! Şu an dünyanın gündemini de milliyetçilik belirliyor Avrupa’nın göçmenlere karşı tutumunu da... Şu an mevcut hükümetler karşısında yükselen muhaliflerin tutumunu belirleyen şey de milliyetçilik, İslam’a karşı düzenlenen saldırıları da... Çok çok uzaklardan gelip İslam coğrafyasını sömürmek isteyenlerin de dayandıkları şey milliyetçilik, Orta Doğu’da terör unsurlarını destekleyenlerin de... Bugün Ukrayna’ya savaş açan Rusya’nın ortaya koyduğu gerekçelerin dayanağı da milliyetçilik Ukrayna-Rusya Savaşı’nı durdurmak için mücadele verenlerin de! Türkiye’de 2015 sonrası süreci bana bir kelime ile özetleyin deseniz “milliyetçilik” derim... Başkanlık sistemini getiren şey de milliyetçilik, MHP ile AK Parti’yi yan yana getiren şey de milliyetçilik... Cumhuriyet’in temeli de milliyetçilik, Türkiye’nin İslam dünyasının lideri gibi bir pozisyon almış olmasının da, Suriye’de ve Libya’da yürütülen askeri harekâtların da ve tabiki Akdeniz’de yürütülen enerji savaşının da... Milliyetçilik hep aynı kalsa da sadece tipolojik pozisyon alışı değişiyor... Milliyetçilikle ilgili alandaki en önemli kitapları okumuş ve milliyetçiliğin üstün olan ve olmayan yönlerini bilen biri olarak söylüyorum: “*sadece bugünü değil yarını belirleyecek şeyin adı da milliyetçilik*”. Milliyetçiliğin iyi ya da kötüyü getirmesinin ardındaki gerçek: “niyet”! Bu nedenle milliyetçilik zalimin elinde zulüm saçarken bizim elimizde güller açtıyor...

Türkiye’nin 2015 sonrası dönemde içinde bulunduğu koşullar beni Cumhuriyet’in sorgulamaya, anlamaya, anlatmaya sürüklüyor. AK Parti 20 yılı geçen iktidarı boyunca muhafazakâr demokratiği aşan çok yönlü ideolojik sürüklenişler yaşasa da 2015 sonrası süreçte milliyetçiliğin rayına iyice oturmuş gözüküyor... Çünkü geçen yıllarda edinilen tecrübe dünyadaki birçok lider gibi AK Parti için de yeni pusulanın milliyetçilik olduğunu ispatladı. Yılların siyasetini içine çekerek yaşamış ve AK Parti’nin geçmişte milliyetçiliğe aykırı davranışlarını haykırarak eleştirmiş olan Bahçeli bu dönüşüme duyarsız kalamazdı. Nasıl ki AK Parti bedeli ne olursa olsun sırtını milliyetçiliğe dayadı; ömrünü bu ideolojiye harcayan Bahçeli için buna cevap vermektense başka bir seçenek olamazdı... MHP parçalanır mıydı? Evet parçalanırdı! Ancak milliyetçilik Erdoğan düşmanlığına indirgenemeyecek kadar kutsaldı! Çünkü milliyetçilik bu ülkenin yarınıydı! Bu kararın parti içerisindeki sonuçlarını göze alabilen

Bahçeli için artık mesele bambaşkaıdı... İşte Cumhur İttifakı ve milliyetçilik böyle bir yansımaydı...

Başkanlık sistemi ile birlikte yapılmaya başlanan düzenlemelerin ittifaklar sistemini getirmesi ile ittifaklar gelecek yıllarda daha çok tartışılacak gözüküyor. Bu çalışma bu tartışmalara bir katkı sağlamayı amaçladığı gibi, milliyetçiliğin her daim dünya için önemli bir ideoloji olduğunu hatırlatarak Türkiye'de siyaset üzerindeki etkilerini de ortaya koymayı amaçlıyor. Bu çalışma ayrıca Cumhur İttifakı'na giden süreci bilmek, Cumhur İttifakı'nı anlamak ve geleceğini görmek isteyenlere de bir cevap niteliği taşıyor. Bu çalışmayı benim açımdan önemli kılan diğer bir mesele ise çalışmayı "siyaset sahnesindeki son değişimleri de içine alacak şekilde" 14 Mayıs 2023 seçiminden bir ay öncesine, yetiştirmiş olmamdır. Böylece Türkiye'nin seçim atmosferine girdiği bir evrenin yansımalarını da görme ve yazma fırsatı bulmuş oldum...

Abdullah Turan

Kırşehir, 2023

GİRİŞ

Türk siyasi hayatı Cumhuriyetin yüzüncü yılına kadar olan evrede ciddi değişiklikler yaşamıştır. Siyasal iktidarlar bu süreçte hep sistemin iyi işlemediğini ve düzeltilmesi gerektiğini değerlendirmiştir. Siyasiler sistemi değiştirme ve tıkanıklıkları çözüme ihtiyacından bahsederken ülkede gerçekleşen çeşitli darbeler neticesinde vesayetın uygun gördüğü şekilde sistem güncellemeleri gerçekleştirilmiştir. Askerin siyasiler gibi hareket etmesinin şaşırtıcılığı bir yana hazırlamış oldukları 1982 Anayasası o günden bugüne siyasilerin eleştirilerine maruz kalarak defalarca değiştirilmiştir. Ancak yine de Anayasa bunca değişikliğe rağmen beklendiği gibi işlevsel hale getirilememiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidara geldiği 2002 yılından bu yana Anayasa da ciddi değişimler gerçekleştirmiş olsa da yine de sistem işler hale gelmemiş ve eleştiriler devam etmiştir. Bu tür değişikliklerle, vesayet unsurları geriye itilerek işlevsizleştirildikçe AK Parti'nin muktedir olacağı beklense de bu hiçbir vakit tam anlamıyla mümkün olmamıştır. Bu nedenle başkanlık sistemi AK Parti için önemli hale gelmiş ve bir çözüm formülü olarak defalarca tartışmaya açılmıştır. Ancak sahip olduğu milletvekili sayısı bunu gerçekleştirmeye yetmemiştir.

Türk siyasi hayatı açısından 2010 Referandumunun özellikle önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Bu referandumun yarattığı değişimleri kendi menfaatine kullanan cemaat (FETÖ), ortaya koyduğu davranışları ile –Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) için şüpheli olduğu gibi- AK Parti için de tartışılmaya ve şüpheli görülmeye başlamıştır. Bu yıllar Türkiye’de büyük değişikliklerin yaşandığı yıllar olmuştur. Çünkü bu yıllarda Türk siyasetinin alışık olmadığı ve uyumu zor olan siyasi adımlar atılmıştır. 2011 öncesinde, terör örgütleri ile müzakereye yönelik görüşmeler mümkün olduğunca gizli bir şekilde yürütülse de bu konuda atılan adımlar 2012 itibarıyla kamuoyu önünde sürdürülmeye başlamıştır. “Çözüm süreci ve demokratik açılım” şeklinde sunulan bu evre, milliyetçi camia için büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Diğer yandan 2011 yılında Arap Baharı (Kışı) denen sürecin yansımaları Türkiye’nin dış politikada sorunlarını artırırken ve iktidarı ciddi dönüşümler konusunda baskı altında bırakırken MİT (Milli İstihbarat Teşkilatı) Müsteşarının ifadeye çağırılması (7 Şubat 2012) meseleleri başka bir boyuta taşımıştır. Bu hadiseler bir yana Gezi Parkı Eylemlerinin başlaması (28 Mayıs 2013) ile yaşanan sürecin baştan sona sorgulanması gerekmektedir. Terör eylemleri ve olaylarının artması yine bu yıllara rastlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin Orta Doğu’daki terör unsurlarına ciddi yardımlar gerçekleştirdiği 2014 yılı itibarıyla sınır güvenliğinin büyük bir sorun olmaya başladığı bu evrede, içeride de karışıklığa neden olacak ve milliyetçi hassasiyetler yaşatacak

olaylar yaşanmıştır. Ardından açılım sürecindeki güvenlik boşluğundan yararlanılarak, özellikle Halkların Demokratik Partisi (HDP) belediyelerinin eleman ve ekipmanlarının da kullanılmasıyla silah ve mühimmat yığınağı yapılarak Hendek Olaylarının başlatılması (Eylül 2015) Türkiye’yi başka bir pozisyona taşımıştır. Ve elbette ki bardağın taşıdığı değil kırıldığı olay olan 15 Temmuz 2016 Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) darbe girişimi sonrasında Türkiye için artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır.

Cumhur İttifakı da “bu olayların inşa ettiği bir abide” olmasıyla günümüzde siyasi olayların belirleyicisi olarak önemini korumaktadır. Cumhur İttifakı konusunda gerçekleştirilen bu çalışmanın iki amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1992 sonrası süreçte ayrışan milliyetçi partilerin (MHP-BBP) bugünkü politikalara yaklaşımlarındaki milliyetçilik yansımalarında/işaretlerinde bir fark kalmadığını ortaya çıkarmak; ikincisi ise AK Parti’nin politika pratiklerine karşı bu iki milliyetçi partinin yaklaşımının ortaya konulması ile Cumhur İttifakı’nın uyumluluk durumunu sorgulamaktır. Bu konuda bir değerlendirme yapılabilmesi için öncelikle AK Parti’nin Türkiye’nin temel meselelerine dair 2010 sonrasında dikkat çeken politikalarının ortaya konulması ve milliyetçi partilerin bu politikalar konusundaki yaklaşımlarının incelenmesi gerekmektedir. Böylece MHP ve BBP’nin uzun yıllar boyu birçok meselede eleştirdikleri AK Parti ile nasıl yakınlaştıkları açığa çıkarıldığı gibi Cumhur İttifakı’nın geleceği konusunda da ipuçları yakalanmış olacaktır.

Literatürde MHP ve BBP’nin milliyetçi yönleri (Uzunçayır, 2013; Bayraktar, 2015; Bora, 1995) ve bölünmeleri (Bayraktar, 2015; İdem, 2002; Ugan, 2018) konusunda çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte Cumhur İttifakı bağlamında ortaya konulan çalışmalar da her geçen gün artmaktadır (Nişancı ve Doğan, 2022; Aslan, 2019; Ulaş ve Yılmaz, 2019). Ancak literatürde AK Parti’nin 2010 sonrası politikaları üzerinden MHP ve BBP’nin bakış açısını değerlendiren ve Cumhur İttifakı’nın uyumluluk durumunu inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çerçevede AK Parti için milliyetçiliğe yaklaşım, “20 yıllık siyasi iktidarlık döneminde günün şartlarına göre ve politikadan politikaya” değişse¹ de Cumhur İttifakı’nın yaşandığı durumun koşulları 2015’den önceki dönemlere pek benzemektedir. Dolayısıyla bahsi geçen bu dayanaklar çalışmayı önemli hale getirmektedir.

Bu bağlamda AK Parti’yi üç döneme bölüp incelemek onu ve Cumhur İttifakı’nın şekillendiği evreyi anlamak açısından bir mecburiyettir: “İktidarın ilk yıllarında vesayet karşısında partisinin kapatılmasını engellemeye çalışan ve bu süreçte Avrupa Birliği (AB)’nin paçasına tutunarak ekonomisini iyileştirmeye çalışan ve iç-dış bağımlılıklarla boğuşan bir AK Parti; 2010

1 Bu konuda AK Parti’nin 20 yıllık iktidarı boyunca yaşadığı milliyetçi dönüşüm hakkında detaylı bilgi için bakınız (Turan, 2022).

Referandumu sonrasında dış politikada Yeni Osmanlıcılığı gerçekleştirmek ve Osmanlı'dan geri kalan topraklarda otorite boşluğunu doldurarak söz sahibi olmak isteyen ve Arap Baharı (Kıışı) sürecinde bu ideolojik duruşu uygulama fırsatlarını kollayarak iç politikada da demokratik adımlar atma amacıyla milliyetçileri rahatsız eden politika pratikleri ortaya koyan bir AK Parti; son olarak, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında gerçekler ile yüzleşen ve kendisini bağlayan tüm ipleri koparıp atarak sırtını milliyetçiliğe ve milliyetçilere dayamayı Türkiye'nin bağımsızlığı için bir mecburiyet olarak görerek ülkenin bağımsızlığını taçlandıran ve hayalini kurduğu başkanlık sistemi ile kurduğu ittifakla (Cumhur İttifakı) ve Akdeniz'deki enerji savaşları çerçevesinde kurduğu dış politika stratejisi ile tüm Hristiyan Âlemini kendisine düşman eden bir AK Parti". Dolayısıyla AK Parti'ye başkanlık sistemini veren ve Cumhur İttifakı'nı şekillendiren bu üçüncü dönemdeki milliyetçi dönüşümdür. Ayrıca milliyetçi partiler için bir davadaş haline gelmesi, yaşadığı bu dönüşümden ileri gelmektedir...

Cumhur İttifakı 2015 sonrası koşullarda milliyetçi bir yaklaşımın gerekliliği üzerine şekillenirken Millet İttifakı olarak bir araya gelmiş olan partiler farklı ideolojilerden oluşmaktadır. Bu durumun yarattığı uyumsuzluk Millet İttifakı'nın Cumhurbaşkanı adayı belirlemesini dahi bu denli zorlaştırmaktadır. Millet İttifakı'nı bir araya getiren esas nedenin Recep Tayyip Erdoğan düşmanlığı olması bu ideolojik farklılığı görmezden gelmelerine neden olsa da uzun dönemde ittifakın istikrarlı sürdürülemeyeceği anlaşılmaktadır. Aksi halde muhafazakâr özelliklerdeki Saadet Partisi (SP)'nin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile ittifak yapmasında, İYİ Parti gibi milliyetçi bir partinin CHP'ye bu denli sırt dayamasında ve Cumhurbaşkanı adayı arayışında başka birini bulmak mümkün değilmiş gibi her defasında CHP'den olan belediye başkanlarına (Ankara ve İstanbul) odaklanmasında ve hatta CHP'nin Millet İttifakı'na HDP'den destek sağlamak için milletin bekasından taviz vermesine gösterdiği sabırda "Erdoğan düşmanlığından" başka bir dayanak bulunmamaktadır. Oysa MHP ve BBP için AK Parti ile yakınlaşma güdüsü bundan çok daha farklıdır... MHP ve BBP, bu süreçte aldıkları pozisyon ile kaygılarının Erdoğan düşmanlığı olmadığını, dertlerinin milletin bekası olduğunu göstermişlerdir. AK Parti, ne zaman milleti memnun edecek bir adım attıysa, ülkenin temel meselelerini (Türban meselesi, 367 meselesi gibi) çözmeye çalıştıysa ve dış politikada enerji (Akdeniz'deki haklar, Libya ile ittifak) ve güvenlik (FETÖ meselesi ve sınır ötesi operasyonlar gibi) anlamında adımlar attıysa ardında hep MHP'yi sırt verirken bulmuştur. Erdoğan'ı birçok konuda eleştiren Bahçeli ülkenin/milletin ihtiyacı olan her koşulda -Erdoğan düşmanlığına dayalı kuru bir çatışma ortaya koyarak iktidarı engellemek yerine- iktidarın politikalarına destek vererek çözüm sunan taraf olmasıyla milliyetçiliğini siyasi hayata yansıtmayı sürdürmüştür. Özellikle 15 Temmuz sonrası süreçte şartları iyi analiz eden Bahçeli ülkenin bekası

için AK Parti'nin yıllardır hayalini kurduğu başkanlık sistemini bir çırpıda ve pazarlıksız bir şekilde AK Parti'ye sunarak yine milliyetçi bir duruşu "parti içinde yaşanan muhalefete rağmen" tereddüt etmeden sergilemiştir. Bundan sonrası için de AK Parti'ye omuz vermeye devam etmesi MHP'nin oylarını bölse de bu duruştan vazgeçmeyerek ülkenin güvenlik ve ekonomik kaygılarını her şeyin üstünde tutmayı sürdürmüştür. BBP de bu süreçte, MHP ve AK Parti ikilisinin attığı adımlara hiç tereddüt etmeden destek vererek, milliyetçi özünü korumuştur.

Dolayısıyla Cumhur İttifakı'na giden sürecin arka planında birçok hadise yaşanmıştır. Bu çerçevede düşünüldüğünde Cumhur İttifakı'nın bir pazarlığın sonucunda doğmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Bu ittifak önceliğini milli hedeflerden yana koymuş ve bu süreçte herhangi bir çatışma yaşamadan bir seçim dönemini (24 Haziran 2018 seçimleri) geride bırakmıştır. Bugün ne ölçüde milli oldukları kenara bırakılacak olursa, siyasi duruşlarında net ve kararlı bir tutum sergileyemeyen Millet İttifakı'nın hedeflerinin belirgin olmaması ve ittifakın harcının zayıf olması Cumhur İttifakı'nın ülkenin geleceği olacağı konusunda işaretler sunmaktadır. Çünkü Cumhur İttifakı, sırtını dayadığı milliyetçilikten aldığı güçle düşmanlarını belirlemiş (tüm iç ve dış terör örgütleri ve Türkiye'yi engelleyen ülkeleri) ve hedeflerine (teknolojik gelişme, enerji bağımlılığını azalma vs.) yönelmiştir. Cumhur İttifakı'nı düşman olarak değerlendiren tarafta kimlerin olduğuna bakıldığında da Cumhur İttifakı'nın gelecek için önemi anlaşılmaktadır.

Bu durumda Cumhur İttifakı'nın sorgulanması önemli hale gelmektedir. Cumhur İttifakı'nı bir araya getirip güçlendiren ve politika pratiklerine yansıyan şeyin milliyetçilik olduğu düşünüldüğünde öncelikle milliyetçilikle ilgili kavramsal hususların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu konuyla ilgili çalışmanın birinci bölümünde öncelikle millet, ırk, etnisite şeklinde birbirinin yerine kullanılan ve millet tanımını etkileyen unsurların ayrımı yapılmıştır. Ardından bir ideoloji olarak milliyetçiliğin işlevleri, öne çıkan özellikleri ile ilgili bir değerlendirme ortaya konularak milliyetçiliğin tipolojik farkları açığa çıkarılmıştır.

Cumhur İttifakı'na doğru giden sürecin etkilerine bakılması bu ittifakı gerçekleştiren esas şeyin milliyetçilik olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde MHP'nin inşasından BBP'nin doğuşuna doğru gerçekleşen olaylar açıklanılarak bugünkü MHP-BBP yakınlaşmasının anlamlandırılmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu bağlamda MHP'nin inşası, 1980 Darbesi ile birlikte gelen parti içi sarsıntı, Ülkücülüğün ideolojik ayrışması ve BBP'nin doğumu bu bölümde incelenen konulardandır.

Cumhur İttifakı öylesine bir oluşum değildir. Bir siyasi birikimin yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Cumhur İttifakı içeri-

sindeki partilerin konuşlanışını anlayabilmek ve bu ittifakın geleceğini yorumlayabilmek için öncelikle Cumhur İttifakı'nın kurulması ve güçlenmesi meselesinin anlaşılır hale getirilmesi gerekmiştir. Bu çerçevede çalışmanın üçüncü bölümünde ittifak kavramı ve Türkiye'deki şekillenışı kısaca değerlendirilerek Cumhur İttifakı'na giden süreç ve ittifakın kuruluş dinamikleri (inşa) açığa çıkarılmıştır. Bunun yanında bu ittifakı güçlendiren dayanakların (ihya) neler olduğu da ayrı bir başlıkta incelenerek bu ittifakın geleceğine ışık tutulması amaçlanmıştır.

Cumhur İttifakı'na giden süreçle ilgili kavramsal alt yapı bu şekilde oluşturulduktan sonra, *“AK Parti'nin politika pratikleri karşısında MHP ile BBP'nin aldığı pozisyonun ve Cumhur İttifakı'nın kendi içindeki uyumluluğunun açığa çıkarılması için”* incelenecek olan Türkiye'nin temel iç ve dış meselelerinin belirlenmesi ve AK Parti'nin bu konudaki politik yaklaşımının değerlendirilmesi gerekmiştir. Temel meselelerin belirlenmesinde özellikle *“Türkiye’de esas değişimleri ve dönüşümleri çağırarak iç politikada AK Parti’yi değiştiren ve dış politikada bağımsız politik adımların atılmaya başlandığı 2010 sonrası evre”* dikkate alınmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin temel iç meseleleri çalışmanın dördüncü bölümünde, dış meseleleri ise çalışmanın beşinci bölümünde incelemeye alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle, ilgili iç ve dış meseleye dair AK Parti'nin aldığı pozisyon açıklanmış ve ardından oluşturulan tablo ile bu politika konusuna MHP ve BBP'nin liderler düzeyindeki yaklaşımları ortaya konulmuştur. Böylece tablo içerisinde MHP ile BBP'nin politik bakışı partililer tarafından ortaya konulan söylemler çerçevesinde karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmanın ardından, Cumhur İttifakı partilerinin ilgili iç ya da dış meseleye dair ortaya konulan politika konusunda ne düzeyde uyumlu oldukları açığa çıkarılmıştır.

Bu konuda iç politika alanında *“ ‘demokrasi ve kamu yönetimi’, ‘laiklik ve din’, ‘ekonomi’ ve ‘milliyetçiliği yansıtan simgeler’ ”* şeklinde dört alt başlık belirlenerek bu başlıkların içeriğinde Türkiye'nin temel iç meseleleri olan konular incelemeye alınırken dış politika konusunda temel meselelere dair altı alt başlıkta *“AB, ABD, Kıbrıs, Azerbaycan, Ermenistan, Libya, Suriye ve Doğu Türkistan”* konusundaki önemli meselelere değinilmiştir.

Bu şekilde dördüncü ve beşinci bölümde belirlenmiş olan iç ve dış politikalarda AK Parti, MHP ve BBP'nin yaklaşımları kıyaslanarak hem MHP ile BBP arasında politika pratiklerine yaklaşımda bir fark kalıp kalmadığına hem de Cumhur İttifakı'nın uyumluluğuna yani Cumhur İttifakı'nın dışarıya yansımalarına bakılmıştır. Böylece milliyetçiliğin politika pratiklerine nasıl yansıdığı anlaşılır kılınmıştır. Bu şekilde milliyetçi bakış çerçevesinde yapılan inceleme ve değerlendirmelerin ardından çalışmanın sonuç kısmında Cumhur İttifakı'nın geleceğine dair bir yorum ortaya konulmuştur.

1. BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİK VE BAZI ÖNEMLİ KAVRAMLAR

Milliyetçilik kapsamlı bir ideoloji olmasıyla çeşitli çevrelerce farklılaşan anlamlara sahip olsa da bu kavramın tam olarak anlaşılması için öncelikle millet (ulus) kavramının açıklanması gerekmektedir. Millet kavramı ise ırk ve etnisite kavramları ile zaman zaman aynı anlamda kullanılarak bir hata yapılmaktadır. Bu nedenle bu kavramların farklılaşan yönlerinin açığa çıkarılması gerekmektedir. Sonrasında bir ideoloji olarak milliyetçiliğin ortaya konulan tanımlarına bakılarak milliyetçiliğin işlevselliği ve özellikleri açığa çıkarılacaktır. Son olarak milliyetçiliğin çeşitli ideolojilerle dirsek temasına geçen bir ideoloji olması bağlamında ilerleyen bölümlerde ortaya konulan bazı politikaların değerlendirilmesinde ihtiyaç duyulacağı için tipolojileri arası farklar açığa çıkarılacaktır.

1.1.Millet (Ulus), Irk ve Etnisite Kavramlarının Ayrıştırılması

Literatürde birçok farklı “millet” tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlar milletin “ne zaman doğduğuna” dair bakış açısına göre değişim göstermektedir. Bu konuda Calhoun (2012:13) “millet/ulus” sözcüğünün modern çağ öncesinde sadece “aynı kültüre mensup olan ve hemşeri olan” insanları nitelenecek için kullanılmış olduğunu ve ayrıca açık bir siyasi çağırışım ifade etmediğini belirtmektedir. Hroch (2011:24)’a göre millet, belli bir toprak parçasında ekonomik, siyasi, bölgesel, dinsel, kültürel vb. çeşitli türdeki ilişkilerin bileşiminden oluşan büyük bir toplumsal gruptur. Yegen (2018:91) çalışmasında “milleti”, kendisini “ortak kültür, dil, din, toprak, tarih ve ata ile özdeş bilen insanların topluluğu” olarak ifade

2 Bu konuda literatürde genel kabul görmüş üç önemli kuram bulunmaktadır. Bu kuramlar milletin doğumunu açıklamaktadır. Bu kuramlar milliyetçiliğin ne zamandan beri işlevsel olarak var olduğunu göstermesi açısından ve milliyetçiliğe yüklenen anlam açısından gerekli görülmektedir. Bu hususta “ilkçi (primordial) ve modern” olmak üzere ikili bir ayrım yapıldığı gibi bunların yanına etno-sembolcülük de ilave edilebilmekte ve hatta bu üç yaklaşım farklı çalışmalarda çok farklı isimlerle de ortaya konulabilmektedir (Smith, 2013; Özkırımlı, 1999). İlkçilere göre millet ezelden beridir var olagelmektedir (Özkırımlı, 2010:34). İlkçiler etnik kimlik temelinde kan bağına büyük önem vermektedirler ve ulusları daima var olarak kabul etmektedirler. İlkçiler toplulukların etkileşiminden ziyade doğal olarak oluştuklarını, etnilerin ise verili ve de bağlayıcı olduğunu kabul etmektedirler. Ulusların da ulus olma bilincinin de her daim var olduğunu kabul eden İlkçilerin görüşünü güçlendirmesi açısından Türk ulusundan bahseden Orhun Abideleri örnek teşkil etmektedir (Yegen, 2018:102). Modernist kuramcılar milletleri yaratan şeyin milliyetçiler olduğu kanaatindeyler. Ayrıca bu yaklaşım milletlerin ve milliyetçiliklerin modern çağa ait yapılar olduğunu ifade etmektedir (Yegen, 2018:102; Özkırımlı, 2010:34). Etno-sembolcü yaklaşıma bakıldığında ise bu yaklaşımın modernistlerin eksikleri üzerine kendisini inşa ettiği görülmektedir. Bu kuram ulusların “mitler, değerler ve semboller”in etkisinde ve kültürel temelde biçimlendiğini savunmaktadır (Yegen, 2018:102). Bu anlayışa göre modern milletler çoğu durumda daha evvelden var olan etnik topluluklardan gelmişlerdir (Özkırımlı, 2010:34).

etmiştir. Ulusun içsel olarak “dil, din, soy, kültür ve tarih birliği”; dışsal olarak da “ortak düşman” unsurlarını taşıdığı görülmektedir. Kapsamlı bir tanım olması açısından Smith (2013:25) milleti “anavatan olarak kabul edilen yerde ikamet eden, ortak mitlere ve paylaşılan bir tarihe, farklı bir kültüre, tek bir ekonomiye, bütün üyeleri için ortak yasalara ve göreneklere sahip olan adlandırılmış insan topluluğu” olarak ifade etmektedir.

Fransız ihtilali sonrasında, modernleşme ve milliyetçiliğin Batı’da başlayan yayılışına bağlı olarak ulus-devletler³ çağının başlaması ile “millet”in günümüzde kullanılan anlamına yakınlaştığı görülmektedir. Bu çerçevede milletin tanımı yapılırken “etnisite ve ırk” gibi kavramlara yüklenen anlamların “millet”e yüklenen anlamları belirlediği dikkat çekmektedir.

“*Irk*” kavramı 19 ve 20.yüzyıl boyunca Avrupa’da biyolojik ve genetik bir kategori olarak anlamlandırılmış olsa da (Vincent, 2006:384) bu kelimenin sosyolojideki kullanımı tartışmalıdır. Özellikle insanların çoğunun insanların biyolojik olarak farklı ırklara bölünüyor olduğunu sanmaları büyük bir yanılgıdır. Siyasi yönetimler bu konuda insanları ırklara ayırarak değerlendirme yapmaları ile bu süreçten rant sağlama çabasıdadır⁴. Genel anlamda ise “beyazlar, siyahlar ve sarılar” olarak üç ırkın kabul gördüğü söylenebilir. Ancak bu ayırım dış görünüme göre yapılmaktadır. İnsanlar arasında keskin bir ırksal ayırım olmasa da fiziksel değişikliklerin görünür olduğu kabul edilmektedir. Bunun sebebi ise “toplum ve kültür farkları nedeniyle” insanların soy içerisinde üreme arzusunda olmasından kaynaklanmaktadır (Giddens, 2012:533-534). Milliyetçi çevreler ise bu meseleleri önemsemekte ve bu çerçevede her bir milletin kendisini bir ırk olarak algıladığı görülmektedir. Dolayısıyla ırkçılığın tarihsel ve kültürel bir ürün olduğu ortadadır (Balibar, 2013:50-51).

“Biyolojik ve genetik terimlerle anlam kazanan “akrabalık” gibi doğuşa bağlı olan faktörlerin çağrıştırdığı diğer önemli kavram ise “*etnisite*”dir. Ancak bu kavram ırklar kadar büyük bir kapsamı değil milletlerden daha küçük anlamları ihtiva etmektedir. Fakat bu yapılar aidiyet yönünden güçlüdür. Bu sebeple milliyetçilik içinde özel bir yerleri vardır (Vincent, 2006:383). “Kültürel durumu ve belli bir toplumun insanını diğerinden ayıran görünümünü” ifade eden bu kavram (Giddens, 2012:535) üzerinde ciddi tartışmalar yapılmaktadır. Eriksen (2004:27) etnisiteyi, “metaforik ya da hayali bir akrabalıkla özelleştirilmiş ve diğerleriyle bir zıtlığa dayanan bir sosyal kimlik” şeklinde tanımlamaktadır. Smith (2013:24) milletin etnik bir topluluk olduğunu söylemenin yanlış olacağını belirtmektedir.

3 Ulus-devlet, açıkça belirgin sınırlara sahip bulunan, üzerinde gerçekleşen hüküm verme yetkisi yasa ve şiddet araçları ile tasdik edilmiş olan, iktidarın yetkisine sınırlandırma getirilmiş bir kurumsal idare etme biçimleri kümesidir (Billig, 2002:30).

4 Ayrıntılı bilgi için bakınız (Giddens, 2012:533-534).

Yazar millet ve etnisitenin kültürel kimliğe bağlı olmalarına rağmen etnik toplulukların genelde “siyasi bir göndergesi bulunmadığını” ve etnik toplulukların “tarihsel bir ülkeye fiili olarak sahip olmak zorunda olmadıklarını” bildirmektedir. Millet olabilmek için ise “bir halk kültürüne ve kendi kaderini belirleme isteğine sahip olmak” ve “ana vatan olarak algılanan yerle maddi ikametle birleşen bir özerklik arzusunun bulunması” gerekmektedir. Ancak milletlerin etnisitelerden oluştuğu da unutulmamalıdır⁵. Calhoun (2012:67) etnisiteyi, “insan kalabalığını birbirine kenetleyen, onların dışarıdan fark edilebilir -ve kendi kendilerinin farkında- olmalarını sağlayan” bir yönü olduğunu bildirmektedir. Bu durum ise, ulusal bilinç ve dayanışma oluşumuna büyük katkı sağlamaktadır. Mevcut ortak etnik kültür, toplum birliğini ve kolektif kimliğin oluşumunu mümkün kılmaktadır. Ancak ortak kültürün ve siyasi katılımın başka biçimleri farklı etnik grupları bir araya getirebilmektedir. İsviçre, Kanada ve ABD örneğinde olduğu gibi bu ülkelerde herhangi bir etnik grubun kültürüne indirgenemeyecek bir siyasi kültür gelişmiştir. Bunun aksine, ortak bir kültürü büyük ölçüde paylaşan, hatta aynı etnik grubun üyeleri olarak düşünülen insanların “Britanya, Yeni Zelanda ve Avustralya” örneğinde olduğu gibi farklı uluslar kurabildikleri görülmektedir (Calhoun, 2012:67-68).

Dolayısıyla etnisiteler ulusun/milletin kurulmasında önemli bir unsur olsa da milletin oluşması için tek başına yeterli değildir; ayrıca milletin kurulması için olmazsa olmaz bir şart da değildir. Bu anlamda milleti oluşturan ve toplumdan topluma değişen unsurlar vardır. Milletlerin tanımlarında kullanılan “*nesnel ve öznel ölçütler*” bulunmaktadır. Milletin tanımında kullanılan nesnel ölçütleri (unsurları) “etnisite, dil, din, toprak, ortak tarih, ortak köken, atalar (akrabalık), ortak kültür” şeklinde saymak mümkündür (Özkırımı, 2010:15). Öznel kriterler/unsurlar ise çeşitlendirilebilmektedir. Smith (2013:23) bu kriterlerden bazılarını “tutumlar, algılamalar ve duyarlılıklar” şeklinde ifade etmiştir. Anderson (1995:20) “ulus”ların “hayal edilmiş bir siyasi topluluk” olduğunu ifade ederek öznel yönüne dikkat çekmiştir. Dolayısıyla manevi hususlar da milleti oluşturma da önemlidir. Öyle ki Smith (2013:23), milleti “üyeleri bir anavatanı ve kültürü paylaşan, hisseden ve yaşayan topluluklar” (Smith, 2013:24) şeklinde açıklayarak nesnel ve öznel kriterleri bir tanımda birleştirmiştir.

1.2. Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik

Millete/siyasete yön veren ya da milletin/devletin yön verdiği *milliyetçilik* ise bir ideoloji olmasının ötesinde bir doktrin, söylem, araç ve tepki olması yönleriyle de tartışılmaktadır (Calhoun, 2012:17, 23, 41; Smith,

⁵ Smith (2013:168-169) günümüzde bu denli göç ve kültürel karışıklık ortamında devletin sınırları içerisinde küçük etnik grupların olabileceğini, ancak nüfusun çoğunluğunun tek bir egemen etnik milli gruba bağlı olduğu devletlerin söz konusu olduğunu belirtmektedir.

2013:83; Castells, 2006:74). Asıl olan ise milliyetçiliğin “siyasi bir ideolojiden çok daha fazlası” olmasıdır (Smith, 2013:54). Çünkü milliyetçiliğin hayata yansımadaki işlevselliği bunu kanıtlamaktadır. Bu çerçevede öncelikle “insan yaşamını ciddi düzeyde etkilediği” ve çoğunlukla insanları “devletin amaçlarını gerçekleştirmeye razı etmek için kullanıldığı” (Baradat, 2012:15) kabul edilen “ideoloji”nin ne olduğuna bakılması gerekmektedir.

İdeolojiler, her daim mevcut duruma karşı oldukları gibi “daha iyi bir geleceği elde etmek için oluşturulmuş bir eylem planı” olarak (Baradat, 2012:15) ya da “mevcut sosyal tertibi doğal ve kaçınılmaz gösteren inanış ve amel şablonları” olarak ifade edilmektedirler (Billig, 2002:25). İdeolojiler, insanlığın ellerine tutuşturulan yol haritaları olmaları sebebiyle “inançlar, kurallar ve değerler bütünü olarak” ideal sosyo-politik düzen modeli içermektedirler. İdeolojiyi meydana getiren düşünce ve inanç öbekleri arasında çoğunlukla mantıklı bir bağ mevcuttur. Bu yönü ile ideoloji insanlar için çekici hale gelmektedir (Örs, 2010:10-11). İdeolojiler bir yandan karanlık ve yarı dinsel inançlar beslemekte diğer yandan aşırı tutku ve belagat yüklü bir durum arz etmektedirler. Ayrıca toplumu, bazı ruhsuz projelerle temelden yeniden-inşa etmek isteyebilmektedirler (Eagleton, 1996:22). Bu bağlamda bakılan pencereye göre tanımları değişmektedir. İdeolojiler “mevcut iktidar sistemini muhafaza etmeye, biraz değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya yönelmiş örgütlü siyasal eylem için zemin oluşturan ve tutarlılığı olan fikir kümesi olarak izah edilebilir (Heywood, 2013:28). Eagleton (1996:103) ideolojilerin “toplumsal çevreyi yeniden düzenleyen ve böylece duygularımızı ve fikirlerimizi değiştiren bir safkan toplumsal mühendislik programı” olduğunu bildirmektedir. Vincent (2006:24) ise ideolojinin, “insanların kabul ya da reddetmesi gereken değerleri belirleyen, belli faaliyetleri ya da düzenlemeleri meşrulaştırmaya gayret gösteren ve bireylerin belli amaçlar etrafında toplanmasını sağlayan” bir işleyiş olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede milliyetçiliğin de yüzyıllardır eskimeyen bir ideoloji olması ile önemli ve çekici olduğu anlaşılabilir.

Hayes (2010:12) *milliyetçiliği* en basit şekilde, “vatanseverliğin⁶ ve milliyet⁷ şuurunun bir kaynaşması” olarak tarif etmektedir. Milliyetçilik, her bireyin kimliğini ulustan aldığına iman etmektedir (Calhoun, 2012:65). Milliyetçilik, milletin, siyasi örgütlenmenin ana ilkesi olduğu inancını içermekte ve vatanseverlik ise bu inanca duygusal bir destek sağlamaktadır. Çünkü vatanseverlik ve sahip olunan milli bilinç ülkeyi bağımsızlığa yöneltmektedir. Vatanseverlerin tamamı milliyetçi olmasalar da (Heywood, 2013:172) bilinçli ve istekli olarak milli hareketi destekleyen ve yurtse-

6 Hayes (2010:20) vatanseverliği “ülke sevgisi” olarak görmektedir ve bu kavram “duygusal yakınlığı, düşkünlüğü, sadakati” ifade etmektedir. Vatanseverlik, kişinin milletine psikolojik bağlılığını ve ülke aşkını ifade etmektedir (Heywood, 2013:172).

7 Belli bir devletin hukuki yurttaşlığına işaret etmektedir (Vincent, 2006:381).

ver gayreti yaymak isteyen kimselerdir (Hroch, 2011:37-38). Milliyetçiler ise “şiddetli derecede duygusal bir psikoloji tarafından akıl dışı hedefler için çabalamaya itilen aşırılar” olmalarıyla vatanseverlerden farklılaşmaktadır. Milliyetçiler, baskıcı sömürgecilere karşı savaşıyor, özellikle de deniz aşırı memleketlerde bulunabilecek türden destansı kişilikler olarak resmedilmektedirler (Billig, 2002:26).

Milliyetçilik, “milleti kaygılarının merkezine yerleştiren ve onun iyiliğini çoğaltmaya çalışan” bir ideolojidir. Milliyetçiliğin milletin iyiliğini çoğaltmak için şu üç amacı benimsediği bildirilmektedir: “milli özerklik, milli birlik ve milli kimlik”. Dolayısıyla milliyetçi partiler bu hususlara odaklanarak politika üretmeyi tercih etmektedirler. Çünkü milli özerklik, milli birlik ve milli kimliğe ulaşamayan milletlerin varlığını sürdürmeyeceklerine inanmaktadırlar (Smith, 2013:20). Castells (2006:74) milliyetçiliğin “özerk olan kimliğin tehdit edilmesine karşı bir tepki” olarak dışa vurulduğunu ifade etmektedir. Milliyetçilik, milletin çıkarlarını, milletin sahip olduğu değerleri, mevcut bulunan diğer bütün çıkar ve değerlerin üzerinde görmesiyle bireyci olmaktan uzak olması ile Türk toplumsal yapısına uygun bir ideoloji olduğunu dışa vurmaktadır. Milliyetçilik milletin siyasal egemen olarak bağımsız olması gerektiğini bildirmektedir (Kerestecioğlu, 2010:314). Milliyetçilik aynı zamanda, “milletin geri kalmışlığının üstesinden gelebilmek” için kullanılan bir yöntemdir (Yesevi, 2018:62). Yeri geldiğinde adaleti ve barışı da getirebilen bu ideoloji aynı zamanda pragmatik bir prensipler bütünüdür (Kedourie, 1971: vii-viii).

Milliyetçilik birleştiren ve özgürleştiren bir ideolojidir. Bu ideoloji esasında her toplumun kültürel ve tarihsel şartlarına göre şekillenmekte (Çiçek ve Taylan, 2023:424) ve “millet kurma, dış tehdit, düşman bir etnik ya da kültür grubunun içerde algılanan tahakkümü ve tartışmalı topraklar” şeklindeki bunalım zamanlarında harekete geçmektedir (Smith, 2013:42). Calhoun (2012:17, 23, 41) milliyetçiliğin “kolektif kimlik oluşturma yolu” ve “milli bir kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olunmayı” ifade ettiğini belirtmektedir. Milliyetçilik söylemi, devlet oluşturulurken ve bağımsızlık hareketlerinde ulus ile devlet arasında uyum sağlarken de kullanılmaktadır (Calhoun, 2012:172). “Milliyetçilik”, kitlelerin millet olma çabaları esnasında rehber edindiği ilkelerin siyasi doktrin haline gelmesidir ve tüm dinlerden daha kuvvetli durumda olan birleştirici bir güç kaynağı durumundadır (Kedourie, 1971: vii).

Milliyetçilik duygu yüklü bir ideolojidir. Billig (2002:56-57) milliyetçiliğin “olağanüstü, siyasi olarak yüklü ve tutkulu” bir ideoloji olduğunu ve psikolojisinin olağanüstü koşullarda ortaya çıktığını ifade etmektedir. Hayes (2010:189) her din gibi, milliyetçiliğin de “akla, muhayyileye ve duygulara seslendiğini” bildirmekte ve insanı harekete geçirmek için yarattığı duyguya işaret etmektedir. Heyecanlı bir ruh hâli olan milliyet-

çiliğin olağanüstülükleri törenlerle anıldığı gibi bu törenler, millet olmanın devam eden süreçte hatırdan kalmasını sağlaması yönüyle önemlidir (Billig, 2002:57). Milliyetçilik aynı zamanda bir aşktır, çünkü tarifi mümkün olmayacak şekilde yaşanmaktadır (Hocaoğlu, 2009:681). Milliyetçilik insanlardan gerektiği durumda canını feda etmesini bekleyen ve çeşitli ulusal gruplar arasında yapay sınırlar oluşturarak kimi insanları bölebilen bir ideolojidir (Baradat, 2012:81). Milliyetçilik bunun tam aksi bir şekilde milletin birliğini ve bölünmezliği fikrini teşvik ederek (Yeniçeri, 2017:182), milli dayanışma ve kardeşlik ruhu oluşturmaya çalışan bir özellik de göstermektedir (Smith, 2009:147). Milliyetçilik ayrıca, “pan hareketlerin” oluşmasını da hazırlamaktadır. Ulusal kültürü toplumda hâkim kılan milliyetçilik (Yegen, 2018: 105-106) insanlara kim olduklarını empoze eden, tarih veren, sosyal bağlar kuran, ortak kader duygusu yaratan, yönetimin otoritesini meşrulaştıran (Heywood, 2013:171), vatan bilincini yaratan bir ideolojidir (Özkırımlı, 2008:15). Milliyetçilik “insanların ulusları ile özdeşleşmeye ve siyasi açıdan harekete geçmeye hazır olmalarını” ifade etmektedir (Hobsbawm, 1999:160). Dolayısıyla milliyetçilik hızlı bir şekilde harekete geçirilebilen bir ideolojidir (Gellner, 1998:226).

Milliyetçilik duygu yüklü bir ideoloji olması nedeniyle hayata birbirinden farklı uygulama örnekleriyle yansıyabilmektedir. Bu bağlamda milliyetçilik “azınlıkları bir devlet hâline getirebilmekte, siyasal yönden bölünmüş ülkeleri bir tek devlet hâlinde birleştirebilmekte, ulusların sömürgelere sahip olma arzularını artırabilmekte, bölünmeleri engelleyebilmekte, iktisadi avantajlar elde etmeyi mümkün kılabilmekte, bir saldırı aracı hâlini alabilmekte, sömürgeleri ulus-devletler hâline getirebilmektedir (Yeniçeri, 2017:180). Bu bağlamda “azınlıkların kültürlerini savunma, kayıp tarih ve edebiyatları kurtarma, kültürel yenilenmelere ilhan verme, kimlik krizine çözüm getirme, topluluğu ve toplumsal dayanışmayı meşrulaştırma, tirana karşı direnişe ilham olma, halk egemenliği ve kolektif seferberlik ideali olma ve kendi gücüne dayalı bir ekonomik gelişmeye kaynaklık etme” şeklinde özellikler gösterebilmektedir (Smith, 2009:37).

Milliyetçilik hegemonya kurabilen bir ideolojidir. Dinin aksine seküler bir ideoloji olan milliyetçilik “kendisini doğallaştırma ve hegemonya kurmada” diğer birçok ideolojiden daha ileri durumdadır. Milliyetçilik “milli değerleri ve sembolleri” kutsal saymakla birlikte “farklı sesleri ve yorumları bastırırken” toplumsal hafızayı sürekli kontrol altında tutmaya uğraşmaktadır (Özkırımlı, 2008:15). Bukalemunvari ve rengini bağlamından alan bu ideoloji (Smith, 2009:129) “hem özgürleştirmeye hem de baskı altına almaya” müsaittir (Kerestecioğlu, 2010:343). Ayrıca milliyetçilik, iktidarın devamını sağlayan “ulusal kimlik kurgulama aracı” olarak önemli bir işlevi üstlenmektedir (Yegen, 2018:100).

Milliyetçilik, karşısına “öteki”ni alan, “ait olmaya dayalı” ve “düşmanın”ı belirlemiş olarak harekete geçen” bir ideolojidir. Connor milliyetçiliği “akıl dışı, ilkel bir kuvvet” olarak değerlendirmekte ve “kendi halkına karşı duyulan duygusal bir bağlılığı” ifade ettiğini belirtmektedir (Aktaran Billig, 2002:68). Gellner (1998:95) milliyetçiliğin “objesinin” “belirli insan gruplarına sevgi duymak ve diğerlerine karşı tiksinti hissi duymak” olduğunu belirterek milliyetçilikte “biz ve diğerleri” şeklinde bir ayırım olduğunu göstermektedir. Milliyetçilikte her şeyden önce bir “hissetme” ve “aidiyet duygusu” ön plandadır. Milliyetçilik bir sadakati ifade etmektedir. Milliyetçilik ait olmak olduğundan insan önce kendisine sonra ise derece derece “ben”e yakın olanlara yani “aynı kökten gelenlere, aynı dili konuşanlara” aittir (Hocaoğlu, 2009:681). Bu ideoloji “öteki” yaklaşımı nedeniyle zaman zaman ırkçılık ve yabancı düşmanlığı (xenophobia) aracı hâlini alabilmektedir (Heywood, 2014:156). Bu ideoloji “iç ve dış düşman gösterme özelliği” ve “propagandayla kitleleri harekete geçirebilme özelliği” (Delannoi, 1998:33) ile etkisini daima güçlü tutup güncelliğini koruyabilmektedir. Milliyetçilik O ulusa ait olanların dışında yer alan tüm “kimliklerin, değerlerin ve çıkarların” ikincil konuma itilmesini arzulamaktadır (Baradat, 2012:78-79).

Milliyetçilik zıtlıklar içerisinde kendisine yer ediniyor varlığını güçlendirerek sürdüren bir ideolojidir. Milliyetçilik duygusal dışı vurum ya da etkilere açık bir ideoloji olması ile şizofren bir siyasî karakter taşımaktadır. Farklı zamanlarda, “ilerici ve gerici; rasyonel ve irrasyonel; demokratik ve otoriter; sağ ya da sol sıfatlarla anılabilmektedir (Heywood, 2013:164; Kedourie, 1971:81-83). Milliyetçiliğin Türkiye gündeminde uzun yıllardır var olan sağ ve sol görüş için de önemli bir ideoloji olarak benimsendiği görülmektedir. Baradat (2012:62) bu hususta “sağcıların, birliği ve istikrarı teşvik etmek için milliyetçiliği kullandığını solcuların ise yurttaşların refahının geliştirilmesi yönünde bir araç olarak milliyetçiliği desteklediğini” bildirmektedir.

1.3. Milliyetçiliğin Tipolojileri

Milliyetçilik işlevsel bir ideoloji olmasının bir yansıması olarak diğer farklı ideolojiler ile ilişkiye girerek tipolojik çeşitlenmeye gitmektedir. Bu bağlamda özellikle Türk siyasî hayatı dikkate alındığında bazı tipolojilerin daha dikkat çekici bir şekilde kendisini gösterdiği belirtilebilir. “Atatürk milliyetçiliği, sol milliyetçilik, muhafazakâr milliyetçilik (ya da Yeni Osmanlıcılık), etnik milliyetçilik, liberal milliyetçilik, teritoryal milliyetçilik” Türkiye’de bugüne kadar işlevsel olarak dışı vurulan milliyetçilik tipolojileridir.

Bu tipolojilerden bir tanesi olan *Atatürk milliyetçiliği*, “Resmi milliyetçilik, Kemalizm, Kemalist milliyetçilik ve Atatürkçülük” olarak da ifade

edilmektedir (Akıncı, 2012:144). Bu tipoloji, Atatürk'ün millet ve milliyetçilik anlayışına dayanmaktadır (Recebov ve Taş, 2018:42). Devlet ve düzen ideolojisi olarak da ifade edilebilen bu ideoloji, kurucu ya da kurtarıcı Atatürk mitosuna dayalı, otoriter bir sadakate bağlı, modernist ve özgücü bir ulus-devlet ideolojisidir (Bora, 2008a:19-20). Bu milliyetçilik türünün yapı taşları ise “laiklik, batılılaşma, ekonomik kalkınma ve milli burjuvazinin yaratılması” şeklinde ifade edilmektedir (Yesevi, 2012:81-82).

Teritoryal milliyetçilik ise bir milletin tanınmış ülke toprağı olmasını isteyen ve o sınırlar içerisinde mevcut bulunan insanları millet kabul eden bir ideoloji özelliğı sergilemektedir. Teritoryal milliyetçilik bu insan topluluğunun “kader birliğı” ile hareket etmesini ve milletin kalkındırılmasını istemektedir. Gençliğı ise Batı hayranlığı ve Turan hayalciliğıne teslim olmasını istemeyen bu tipoloji “sanat, kültür gibi alanlarda” gelişimin sağlanmasını beklemektedir. Türklerin Anadolu'ya gelişleriyle birlikte bu coğrafyada Türklüğü bozmadan sürdürdüklerini kabul ederek Türklerin Anadolu'daki tarihini esas alan ve benimseyen bir bakış açısı sergilemektedir. Çünkü bu tipoloji Türklerin Anadolu'ya gelişi ile gerçek kültürün oluştuğına inanmıştır. Ayrıca Anadolu'nun sorun ve dertlerine odaklanan bir ideoloji olması ile de diğerlerinden farklılaşmaktadır (Turan, 2022:99; Korkmaz, 2016:168-172).

Sol milliyetçilik ise modern ulusu “laiklik, kalkınma, anti-emperyalizm ve hatta yerli bir sosyalizmin” inşa edilmesinin tarihsel öznesi olarak değerlendiren bir bakışı benimsemektedir (Bora, 2008a:19-20). 1929 buhranının yaşanması ile gerçekleşen süreç “sol ile milliyetçiliğı” bir araya getirmiştir. Çünkü “devletçilik” zaruri hâle gelmiştir. Bu süreçte serbest piyasanın anarşik bir yapıda işlediğı yorumlanırken milli ekonominin önemi vurgulanmıştır. 1961 Anayasası'nın yarattığı özgürlük ortamında ise sivil toplum nezdinde bir örgütlenme başlatılması paralelinde bu düşünüşün karşısında “antikomünist söylem ve milliyetçilik” yer aldığı için sosyalist düşünce gayri millilik yönünü aşmak durumunda kalmıştır. Sol milliyetçiliğın sol olma iddiası “anti-emperyalizm ve tam bağımsızlığı” dayanmaktadır. Ancak sol milliyetçilik resmi milliyetçilikten farklı olarak “toplum düzeni olarak sosyalizmi istemektedir”. Sol milliyetçiler “gerçek milliyetçiliğın sosyalist milliyetçilik ve gerçek milliyetçilerin sosyalistler” olduğunu ifade eden bir duruş benimsemişlerdir. Sosyal adalet içerisinde hızlı kalkınma hedefini benimsemiş ve milli güçlerin milli ekonomi için bir araya getirilmesini istemişlerdir. Geri kalmışlık ve dışa bağımlılık durumuna karşı bir reçete olarak sosyalizmi göstermiş ve devletçiliğı övmüşlerdir. “Ulusun dilinin ve kültürünün gelişmesini engellemek isteyen, Amerikancılığı ılımlı yaklaşan, feodal parçalanmaya zemin hazırlayan yaklaşımlara” karşı duruş göstermeleri nedeniyle gerçek bir milliyetçi oluşum olduklarını ifade etmişlerdir. Yabancı boyunduruğunun ötedediğı

ölçüde çağdaş uygarlık seviyesine ulaşabileceğini düşünmüşlerdir. Bu süreçte demokratik yollarla bu sürecin elde edilemeyeceğini düşünerek demokratik hayata müdahaleye sıcak bakabilmişlerdir (Turan, 2022:140).

Liberal milliyetçiliğin ise güçlü bir kapitalizmi ve piyasa toplumunun inşa edilmesini hedefleyen ve ayrıca buna dönük adımları milli gurur meselesi sayan bir ideoloji olduğu belirtilmektedir (Bora, 2008a:19-20). Liberal milliyetçilik kapitalistleşme ve modernleşme ile birlikte 1980'lerin sonuna doğru ete kemiğe (söze-imgeye) bürünmeye başlamıştır. Liberal milliyetçilik söylemini, “milli kimliğin dünyanın ‘ileri/zengin’ ülkelerinin düzeyine erişme şevki ve yeteneği” temelinde ortaya koymuştur. Bu tipoloji için “ekonomi” ayrıcalıklı bir yere sahiptir. “Millî pazar”ın oluşturulmasını önemsemektedir (Bora, 1995:110). Dolayısıyla ekonominin dinamizmi, millî gururu en çok okşayan şeydir. Ekonominin serbestleşmesi ile “Türk insanının” müthiş bir girişim enerjisini yakalayacağına inanmaktadır. Ayrıca yerli piyasanın global piyasaya eklenip dünya piyasalarıyla aynılaşmasıyla gurur elde edilebileceğini ve “muasır medeniyet seviyesi”nin “tüketim kültürü” ile yakalanabileceğini düşünmektedir (Bora, 1995:111-114; Coşar, 2008:729)

Liberal milliyetçilik özellikleri itibariyle “bireyselliğe ve insan haklarına kolektif varlık karşısında üstünlük tanımakta (Erdoğan, 1999:95); her vatandaşa şahsi özgürlük hakkı vermekte; meclise dayalı hükümeti önermekte; maddi refah ve kalkınmışlığı artırmak istemekte (Hayes, 2010:95); her bir milli devletin siyasi, ekonomik ve dini yönden bireysel özgürlükleri benimsemesini desteklemekte (Vincent, 2006:397-398); kaynakların sadece vatandaşlar arasında paylaşılması düşüncesini benimsemekte; hukuka saygılı ve şefkatli bir topluluk niteliği kazandırılmasını beklemekte (Özkırımlı, 2010:90-91); devlet ile vatandaş arasında kurulan hak ve ödevlere dayanan bir anlaşmanın ortasında ‘sadakat, aidiyet ve bağlılık’ şeklinde duygusal bir boyut bulunduğunu kabul etmektedir (Mermer Üzümlü, 2019:328-329).” Akyiğit (2020:153) liberal milliyetçilik kuramına göre “ulusal kimliğin” “farklı kimliklerin tanınma mücadelesinin önüne geçmemesi gerektiğini bildirmiştir. Yazar liberal milliyetçiliğin günümüz toplumunda “milliyet ve yurttaşlık ilişkisi arasındaki bağı” “çok-kültürlülük ve çok-ulusluluk” koşulları arasında yeniden revize etmeyi içerdiğini ifade etmektedir (Akyiğit, 2020:152).

Etnisist (etnik) milliyetçilik, ana damarını Türkçü-Turancı akımda bulunduğu gibi, Türklüğü kültürel etnisite olarak tanımladığı ve popülist karakteri güçlü bir ideoloji olduğu görülmektedir (Bora, 2008a:19-20). Etnik milliyetçilik millet tanımında “ırk, kültür ve dil birliğine” vurgu yapmakta ve ayrıca kültürel ayrıcalık ve özgünlük hususunu öne çıkarmaktadır. Milletinin aslını neyin teşkil ettiğine ilişkin temel iddialar ortaya koyan etnik milliyetçilik, milli kimliği “etnik saflığın” üzerine inşa etmektedir

(Akman, 2008:81). Smith (2009:134) etnik milliyetçiliklerin millet düşüncesinin temelinde “etnik ve soy bilimsel hareketler” olduğunu belirterek, bu tür milliyetçiliği benimseyen kimselerin büyük siyasi birimden koparak yeni bir etno-millet kurmaya çalıştıklarını belirtmekte ve bu bağlamda bu tipolojiyi “ayrılıkçı milliyetçilik ya da diaspora milliyetçiliği” şeklinde değerlendirmektedir. Ancak diğer yandan yazar, o esnada mevcut sınırların dışında bulunan etnik akrabaların ve onların yaşıyor olduğu toprakların ilhak edilmesiyle ve kültürel veya etnik anlamda benzeyen etni-millî devletleri birliğinin kurulmasıyla etnik milliyetçiliğin irredentist ve pan-milliyetçi bir versiyona dönüşeceğini bildirmektedir. Bu anlamda etnik milliyetçilik tamamen bir ırka vurgu yapmamakla birlikte “ortak bir soya” vurgu yapmaktadır (Turan, 2022:100). Dolayısıyla bu tipoloji “bir bireyin kendi seçebileceği belli bir millete ait olmasını” mümkün görmemektedir. Bir kişi göç ederek başka bir topluluğun içinde yaşamaya başlamış olsa da “organik olarak etnik anlamda bağlı olduğu topluluğun mensubu olarak sonsuza dek onunla damgalanmış” olmaktadır (Kılıç, 2007:133).

Muhafazakâr milliyetçilik (ya da Yeni Osmanlılık) ise çoğu vakit İslamcılıkla ilişkili görülmekte, dine milli kimlikte önemli bir yer vermekte ve milliyetçiliğe geleneğin yeniden inşa yolu olarak anlam yüklemektedir (Bora, 2008a:19-20). “Muhafazakâr milliyetçilik” ulusu devamlı olarak iç ve dış tehdit altında gören bir duruş sergilemektedir. Bilhassa dış tehditlerle karşı karşıya kalındığında ulusun baskı altında tutulmasına olur vermektedir. İç tehdide atıfla toplumdaki farklılıkların bastırılması anlayışla karşılanabilmektedir. Burada esas amaç ise ulusun varlığını ve güvenliğini temin etmektir. Böyle davranıldığında bütün toplumun devlet etrafında kenetleneyeceği hesap edilmektedir. Bu davranışa karşı duranlar ise düşman olarak görülmektedir. Ülkede yaşanan “göç sorunu” gibi hadiseler bu milliyetçilik türünü canlı tutmaktadır. Çünkü göç, bir ulusun gücü olan dil ve kültürün türdeşliğine zarar vermektedir. Aksi halde gerilim ve çatışma ortaya çıkabilir. Buradaki temel endişe organizmanın iç tutarlılığının zaafa uğrayabilme ihtimalidir. Bu nedenle muhafazakâr milliyetçiler, “çok-kültürlü veya çok-uluslu devletlerin” istikrarlı olmayacağını düşünmektedir. Çünkü bu tür devletler kültürel ve toplumsal kaynaşmadan yoksundur (Erdoğan, 1999:95). Dolayısıyla bu tipoloji “kamu düzeni ve sosyal bütünlük” üzerine yoğunlaşmak suretiyle milli vatanseverlik üzerinde ifadesini bulmaktadır. Muhafazakârların, milliyetçiliği “sosyalizm karşısında bir panzehir” olarak ve ayrıca geçmişin şanlı günlerini hafızalarda tutmak için de kullandığı dikkat çekmektedir (Heywood, 2013:177).

Türkiye’de dışa vurulan hâline bakıldığında muhafazakâr milliyetçilik geleneğe ve tarihe de değer vermektedir. Bu tipoloji Türklük unsurunu önemsemekle birlikte bunu ırkçılık temelinde yorumlamamaktadır. Bu tipoloji Avrupa kültür ve değerlerini benimsemeyi reddederek, “muhafa-

zakâr anlamda Osmanlı mazisine yönelen bir kimlik tasavvurunu” dışa vurmakta, ülke sınırlarındaki farklı etnik yapıları uzlaştırmaya çalışmakta ve bu anlamda vatandaşlık temelinde bir millet anlayışını benimsemektedir. Anti-sömürgeci bir özellik gösteren muhafazakâr milliyetçilik ‘dini, tarihi, kültürü’ Osmanlı mazisine dayalı olan bu topraklarda Türklerin liderliğinde Yeni Osmanlıcı bir tavır ortaya koyarak bu alanları sömürgeleşmekten korumayı arzu etmektedir. İslam’ı özgürleştirmek istemekle birlikte modernizme ve liberalizme karşı pozisyon almamaktadır. Ayrıca, gelişmeye ve teknolojiye de açık bulunmaktadır (Turan, 2022:129-130).

Muhafazakâr bir milliyetçilik olarak da değerlendirilebilen “*Yeni Osmanlıcılık*” ise daha çok dış politikada kendisini hissettirmektedir. Türk siyasi tarihinin çeşitli vakitlerinde kendisinden söz ettiren Yeni Osmanlıcılık AK Parti dönemi için önemli bir yer işgal etmektedir. Çetinsaya (2006: 361) Cumhuriyet Döneminde Osmanlıcılık takipçilerini üçe ayırarak tanımlamıştır: “1) Osmanlı saltanatı veya hanedanını özleyerek getirilmesini isteyenler, 2) Milliyetçi-muhafazakâr ideolojiyi benimsemeleri gereği ‘mazi’ olarak Osmanlı geçmişini ve mirasını önemseyerek bunlarla övünenler; 3) Soğuk Savaş döneminin sona ermesi bağlamında Türkiye ve yakın çevresinin karşılaşmış olduğu iç ve dış sorunlara bir çözüm olarak, ‘Osmanlı barışı (Pax-Otoman)’ yahut ‘Neo/Yeni-Osmanlılık’ modelini öne sürenler”. Dolayısıyla Yeni Osmanlıcılık, Osmanlı’dan geri kalan topraklarda bir çözüm formülü olarak görülmektedir. 1980’lerde neoliberalizm dalgası Türkiye’ye ulaştığında Yeni Osmanlıcılık tartışması da gündeme gelmiştir. Yeni Osmanlıcılık öncelikle “darbe yönetiminin Türk-İslam Sentezi bağlamında” ve sonrasında ise “Özal’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde” gündeme gelip tartışılmıştır. Yeni Osmanlıcılık Türkiye’de, kendisini Kemalizm’in anti-tezi olarak konumlandırarak dinci/muhafazakâr kesimin ideolojisi olarak benimsenmiştir. Bu bağlamda Yeni Osmanlıcılık, “Kemalizm’in homojenleştirici, kimlikleri tekleştirici, inkâr ve asimilasyona dayalı” kimlik siyasetini dönüştürmek istemiştir. Öte yandan “Türkiye’nin ihmal ederek ötekileştirdiği tarih ve toplumsal kimliğin yeniden keşfedilmesini istemekte” ve “diğer kimliklere tolerans gösteren (çoğulcu) Osmanlı modelini geri çağırma eğilimlerini benimsemektedir (Uzgel ve Yaramış, 2009: 1). Türkiye Cumhuriyeti’nin yapmış olduğu resmi kimlik tanımında özellikle “etnik ve dini unsurları” dikkate almayan bir duruş benimsemesi nedeniyle toplumda bir aidiyet sorunu ortaya çıktığını düşünülerek “farklı kimliklerin de toplumsal bütünleşmeye kavuşturulması” için Yeni Osmanlıcılık önemli hale gelmektedir. Böylece Osmanlı döneminin uygulamalarındaki çoğulculuk ve hoşgörüyü ön plana çıkaracak bir sistemin kurulup işletilmesini önemli görmektedir (Durgun, 2020:307).

2. BÖLÜM

MHP'NİN İNŞAASINDAN BBP'NİN DOĞUŞUNA: İDEOLOJİK SAVRULUŞ

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Türk siyasi hayatında içinde bulunan koşullara göre çeşitli zamanlarda ideolojik değişim geçirmiş önemli bir partidir. Özellikle 1980 Darbesi'nin ülkücü camia üzerinde yarattığı olumsuz etkileri ve MHP'nin 1990'ların başındaki ideolojik dönüşümü bu partinin içinden BBP adında bir parti doğmasına neden olmuştur. Bu bağlamda bu bölümde öncelikle MHP'nin doğumu, gelişimi ve 1980 Darbesi'nde yaşanan hadiselerin partiye etkileri değerlendirilecek, sonrasında ise MHP'nin ideolojik dönüşümü ve BBP'nin doğumu ile birlikte MHP'den ideolojik farkları irdelenecektir.

2.1.MHP'nin İnşası ve 1980 Darbesi ile Gelen Sarsıntı

MHP'nin simge ismi Alparslan Türkeş, 1960 Darbesi ile tarih sahnesinde anılmaya başlamıştır. Ancak cuntanın düşüncesiyle ters düşen tutumu üzerine 13 arkadaşı ile birlikte Türkiye'den uzaklaştırılmış ve kendisi Hindistan'da vazifelendirilmiştir. Bu sürede askeri ve siyasi kesimle ilişkilerini sürdüren Türkeş 1963'de "Türkiye Huzur ve Yükselme Derneği"ni kurarak bu yılın sonuna doğru orta sınıf tabanlı, küçük, milliyetçi-muhafazakâr bir parti olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)'ne dâhil olmuştur. Sonrasında İslamcı çevreler ve komünizmle mücadele derneklerinin de desteği ile 31 Temmuz 1965'de bu partinin genel başkanlığına seçilmiştir. Çağın ideoloji ve kültür savaşı çağı olması sebebiyle propaganda materyali olarak kullanmak üzere uygun bir doktrine ihtiyaç duyulmuş ve Türkeş 1965'de "Dokuz Işık"⁸ risalesini bir araya getirmiştir. Bu şekilde CHP'nin "Altı Ok"una da kontra bir çağrışım yaratılmıştır (Bora, 2008b:689, 692). 1967 yılından itibaren Türkeş, "askeri temelde örgütlenen eski Türk topluluklarının şeflerini tanımlayan tarihsel-mistik başbuğ sıfatını" almış; ayrıca mutlak bağlanma ve katı bir disiplini barındıran bir örgüt kültürü ile parti liderliğini sürdürmüştür⁹ (Mete, 2008:698).

Her ne kadar 1960'larda Türkeş, Türkçü akımın mirasını sahiplenip 1950'lerden itibaren oluşmuş milliyetçi-muhafazakâr reaksiyoner potansiyeli anti-komünist faaliyetlerde birleştirse de 1970'lere doğru ırkçı etmenlerin bir gerileme yaşadığı ve kültürel-tarihsel özcülüğe dayalı yeni bir mil-

8 "Dokuz Işık"la ilgili detaylı bilgi için bakınız (Türkeş, 1975).

9 Bu çerçevede komünistlerin dövülmesi "gençlerin meşru müdafaa hakkını kullanması" şeklinde yorumlanırken milliyetçi gençlerin alana hâkimiyetinin komünizmi engellediği kabul edilmiştir (Bora, 2008:690).

liyetçilik söyleminin geliştiği söylenebilir (Bora, 1995:120-121). Diğer bir ifadeyle MHP 1970'li yıllar itibariyle biyolojik-ırkçı saf Türkçülük vurgusunu itmeye başlamıştır (Uzunçayır, 2013:205). Bu çerçevede 1970-1980'ler sürecinde İslam'ın asli unsur olarak ilerlemeye başladığı görülmektedir (Bora, 1995:120-121). Bu konuda Can (2008:676), "Milliyetçilik-İslam" ilişkisi temelinde Ülkücü Hareket içerisinde en popüler formülün Seyyit Ahmet Arvasi¹⁰'nin "Türk-İslam Ülküsü" tamlaması olduğunu belirtmektedir. Bu ülkünün Türklüğün İslam'la mükemmel bir bütünleşmesi olduğu ve "Türk milletinin Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi ile İslam'ın Nizam-ı Âlem davasının örtüşmesine" işaret etmekte olduğunu belirtmektedir¹¹. Arvasi'nin ortaya koymuş olduğu "Türk-İslam Ülküsü¹²" öğretisi bilhassa 1970'li yılların ikinci döneminde Ülkücü Hareketin genç tabanının sosyo-ekonomik özellikleri ile örtüşmüş ve taşra kökenli muhafazakâr dindar gençlerin sahiplenmesiyle önemi artmaya başlamıştır (Can, 2008:678).

1970'lerin başında sol ve sağ partilere mesafeli duran Türkeş'in 1970'lerin ortalarında düzeni koruma politikası ile Sağcı Milliyetçi Cephe (MC) hükümetlerine ortaklığı benimsediği dikkat çekmektedir. Bu adım hem kadrolaşmayı sağlamak hem de devlet elitlerince kabul görmek açısından katkı sağlayıcı olmuştur. 1970'lerin sonunda ise otoriter bir rejime doğru yöneldiği gibi bu tutumu meşrulaştırmaya çalışmasıyla şiddeti tırmandırma eğiliminde olmuştur. Ancak bu tutumu devlet ve egemen sınıfları tedirgin etmiş ve nihayetinde 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında askeri rejim bu otoriter-milliyetçi projeler ile birlikte bürokraside yer alan ülkücü kadroları asimile etme fiilini gerçekleştirmiştir. 12 Eylül rejimi ile MHP'nin hedeflerinin örtüşüğünü belirten Türkeş bu tavrı ile partililerine meşruluk kazandırmak istese ve bu hususta ülkücülerin komünizm karşısında Türk milletinin milli reflekslerini temsil ettiğini ileri sürse de (Bora, 2008b:691) darbe sonrası süreç ülkücü camia için şok yaratacak bir nitelikte gerçekleşmiştir.

Komünizme karşı savaşma vazifesini üstlenen ve kendilerini devle-

10 Seyit Ahmet Arvasi 1965'te "İleri Türk Milliyetçiliğinin İlkeleri" isimli bir kitabı yayınlamasından bir sene sonra Türkeş ile tanışmış ve CKMP'ye katılmıştır. 1967 yılında yayınlanan "Kendini Arayan Adam" adlı eseriyle milliyetçi gençler arasında tanınmaya başlamıştır. Yazıları ile 1970'li yıllar boyunca ülkücü gençlik üzerinde hayli etkili olmuştur. Arvasi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız (Yaşlı, 2014:385-386).

11 Arvasi burada "yeryüzünün idaresinin Allah tarafından Türk Kağan'ının şahsında Türk milletine verildiğini" bildirmektedir (Can, 2008:676).

12 Türk-İslam Ülküsü, Türk İslam Sentezi'nden farklıdır. Türk-İslam Sentezi'ni dönemin Aydınlar Ocağı etrafında toplanmış milliyetçi-muhafazakâr aydınları savunmuştur. Arvasi Sentez'in "Türklükle İslam arasındaki varoluşsal ilişki" ve "Türklerin Müslüman olmadan önce dahi Müslüman gibi yaşadığı" şeklindeki temel tezleri kabul etmiş olsa da, Sentezciler "İslam'ı Türklük lehine araçsallaştırarak asıl vurguyu Türklüğe yaparken" Arvasi "Türklüğün İslam'la şerefendiğini ve Türklerin İslam'a yaptıkları hizmeti" söyleminin merkezine koymaktadır. Sentezin "mucidi" İbrahim Kafesoğlu, "Türklükle İslam arasında devlet örgütlenmesinden toplumsal yaşayışa kadar bir farklılığın olduğunu kabul etmekte ve adeta İslam'ı kurtaran olgunun Türklerin İslamiyet'i kabulü olduğunu" söylemektedir. Arvasi ise ülküsünde İslam'ın Türklüğü kurtardığına dair bir çıkarım ortaya koymaktadır (Yaşlı, 2014:386-387).

tin yanında yardımcı güç olarak görmüş olan ülkücüler, darbe ertesinde bizzat devletin “baskısına, yargılamalarına, tutuklamalarına hatta idamlarına” maruz kalmıştır. Ülkücüler, “komünist deyim mücadele ettikleri” kimselerle sanık sandalyesine birlikte oturtulmuş ve cezaevlerinde birlikte işkence görmüşlerdir. Bununla birlikte “Türkeş’in ordu ve devlet katında saygın bir yerinin bulunduğu” imajı özellikle Türkeş’in yargılanması ve ceza almasıyla birlikte yıkılmıştır¹³. Türkeş’in, “MHP ve Ülkücü Kuruluşlar” davasında “suçun şahsiliği” üzerinden giderek ülkücülerin suçları yüzünden kendisinin yargılanmasına karşı çıkması ve ülkücü tutuklulara sahip çıkılmaması üzerine yaşanan travma sonucu partililerin içinde bulunduğu durumu sorgulaması söz konusu olmuş ve zamanla (Bayraktar, 2015:35-36) ülkücüler arasında eleştiriler ve sorgulamaların dozajı artmıştır. Bu yaşananlar sonucunda “Türk-İslam Ülkücülüğü” ülkücü tabanda çok daha etkili olmaya başlamıştır¹⁴ (Can, 2008:678).

Cezaevlerindeki ülkücülerin büyük bir kısmı buralarda İslam’a daha yoğun bir şekilde yönelmeye başlamışlardır. Bu süreç içerisinde hapisane dışındaki ülkücü kadroların da İslami alt-kültürle temasları yoğunlaşmıştır. Tahliye olan ülkücüler ile bu temas yoğunluğuna bir ivme kazandırılmıştır. Bunlar “Kur’an kursları, cemaat sohbetleri” gibi harekette bağımsız ortamlarda bulunmaya ve parti tarafından tavsiye edilen eserlerden başka yayınlar okumaya başlamışlardır. Ayrıca bu yeni grup, “Türkçü” ya da “İslamcı” ayırımına karşı çıkarak *Türklüğün bedenleri İslamiyet’in ise ruhları olduklarına inanmışlar* ve kendilerine Türk-İslam Ülkücüleri demeyi tercih etmişlerdir. 1970’lerde kendilerini “Tanrı Dağı kadar Türk, Hıra Dağı kadar Müslüman” olarak tanımlayan ülkücüler artık davayı “İlay-ı Kelimetullah (Allah’ın ismini yaymak, İslam’ı yaymak)” şeklinde benimseyip bu sebeple cezaevlerine konulduklarına inanmışlardır. Hapishaneleri “Yusufiye Medreseleri” olarak gördükleri gibi Tanrı Dağı’ndan uzaklaşarak Hıra Dağı’na yakınlaşmışlardır. 12 Eylül karşıtı bir söylem ortaya koyarak gördükleri işkencenin Batı ve ABD emirleri doğrultusunda “düzen” tarafından yapıldığına, devletin kendilerini komünizm için kullanıp kenara attığına, solcuların da kandırılmış insanlar olduğuna inanmışlardır (Bayraktar, 2015:36-37). Dolayısıyla 1980 Darbesi ülkücülüğü ve ülkücüleri sarsmıştır.

2.2.MHP’deki İdeolojik Dönüşüm ve Gerekçeleri: BBP’nin Doğumu ve İdeolojik Konumlanışı

Darbe yönetimi demokratik hayata geçilmesine müsaade verdikten sonra MHP’nin devamı olduğu iddiasındaki “Muhafazakâr Parti” 7 Tem-

13 MHP Davası nihai kararı 1995 Mayıs’ında sonuçlanmış ve Türkeş, “siyasi bir görüşten kaynaklanan amaçla cürüm işlemek için teşekkül meydana getirmek” fiilini düzenleyen 313. maddeden suçlu bulunmuştur. Ancak 15 yıllık zaman aşımından dolayı dava düşmüştür (Bora, 2008:691).

14 Bu dönemde dünyada da İslami hareket yükselmiştir (Can, 2008:678).

muz 1983 tarihinde kurulmuştur; ancak partinin başına getirilen kişinin “12 Eylül yönetiminin kurulan Danışma Meclisi’nde bulunan ve ülkücülerin idam kararını onaylayan Mehmet Pamak” olması ülkücülerini çıldırtmıştır. Muhafazakâr Parti’nin adı, 29-30 Kasım 1985’te yapılan kongrede, MHP’yi çağrıştıran “Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP)” olarak değiştirilmiştir. 6 Eylül 1987’de yapılan referandumla yasakların kaldırılması üzerine MÇP 4 Ekim 1987’de olağanüstü kongreye gitmek suretiyle parti genel başkanlığına yeniden Alparslan Türkeş’i getirmiştir (Bayraktar, 2015:37). Bu yıl itibarıyla MÇP toparlanma sürecine girmiş ve Türk-İslam Ülkücülerini partinin “gençlik örgütlenmesi ve ideolojik söyleminde” ciddi söz sahibi olmaya başlamıştır. Dolayısıyla MÇP’nin ideolojisinde İslami ton koyulaşmıştır (Can, 2008:678).

1990’lara gelindiğinde ise hem ülke içindeki hem de ülke dışındaki gelişmeler MHP/MÇP’yi yeni bir ideolojik dönüşüme gebe bırakmıştır. Bu dönemde MHP, özellikle -1960’lardan itibaren kendisini hissettiren ve 1983 sonrasında yürüttükleri eylemler ile Türk milletine duygusal anlamda da tesir eden- Kürdistan İşçi Partisi (PKK)’nın varlığı ile milliyetçilikte yeni bir pozisyon almak durumunda kalmıştır. Bu süreçte Irak’ta yaşananlar Türkiye’yi etkisi altına alarak MHP’yi ideolojik dönüşüme sürüklemiş ve partiyi etnik milliyetçiliğe yakınlaştırmıştır (Uzunçayır, 2013:205). Bu anlamda 2 Ağustos 1990’da Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi büyük bir krize sebep olmuş ve Körfez Krizi¹⁵, 16 Ocak 1991’de savaşın patlamasıyla neticelenmiştir. 28 Ocak’ta ateşkes sağlansa da “Iraklı Kürt mülteci akını”, Kürt isyanını¹⁶ ve ekonomik durumu daha da aşılmaz hale getirmiştir (Ahmad, 2006: 393-395). “Irak’tan Türkiye’ye kaçan göçmenler, PKK’nın güçlenmesi/etkinleşmesi, Irak’la ekonomik ilişkilerin askıda kalması” var olan sorunları daha da büyütüştür (Akşin, 2007:324-326).

Saddam Hüseyin’in Körfez Savaşı’ndaki yenilgisi sonrasında Kuzey Irak’ın özerkleşmesi gibi bir durumla karşı karşıya kalınmıştır. Kürtler bölgenin kontrolünü ele geçirmekle beraber Batılı güçlerce de korunmaya alınmışlardır. Böylece PKK’nın modern silah edinmesi ve düzenli ordu sistemine geçmesi söz konusu olmuştur. Kuzey Irak bölgesi, PKK’lıların yaptıkları eylemler sonrasında çekilip saklandıkları yer olmuştur (Ahmad, 2006: 409-414). Öte yandan daha fazla söz hakkı isteyen Kürtlerin

15 Ayrıntılı bilgi için bakınız (Akşin, 2007:324-326; Ahmad, 2006:409-414)

16 Aslında bazı Kürtlerin etnik milliyetçi tutumlarındaki artış daha eskilere dayanmaktadır. Ahmad (2006:406) çalışmasında Kürt Sorununun 1960’larda “Doğu halkının geniş kültürel özerklik isteyip devlet tarafından asimilasyon yapıldığını ifade etmeleri ile” başladığını belirtmektedir. Bölgede geri kalmışlık üzerinden bir şikâyet dile getirilmesi yanı sıra DP’nin serbest piyasacı adımlarının aşiret liderlerine yansıdığını belirten yazar bu köylülerin ırgatlık halinin isyanı tetiklediğini ve 1984’de bir isyanın başladığını belirtmektedir. Böyle bir feodal ortamda işsizlik de had safhada olmuştur. Kürt aydınları ise “ortanın solu ve Türkiye İşçi Partisi (TİP)” ile bir çaba sürdürseler de başarılı olamamışlardır. Yazar siyasi eliten ve askeri kesimin bunu ayrılıkçılık olarak algılayıp siyasi çözümü desteklemediklerini bildirmektedir (Ahmad, 2006:406-409).

önde gelen isimlerinin tavırları, PKK ve Kürtleri eş tutan bir anlayışın gelişmesini tetiklemiştir. 12 Eylül sonrası dönemde Halkçı Parti ve Sosyal Demokrat Parti'nin birleşmesi ile kurulan Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ve bu partiden 1990 yılında ayrılan bölge milletvekilleri Kürt sorununu merkezlerine alan Halkın Emek Partisi (HEP)'i kurmuşlar ve 1991 seçimlerine¹⁷ SHP ile birlikte giderek 22 milletvekili olarak meclise girmişlerdir¹⁸ (Aygen ve Yaman, 2020:127-129). Böylece 1990'lı yılların başında yaşananlar Kürt meselesi dolayısıyla milliyetçi reaksiyonerliğin politikleştirilmesi için çok elverişli bir atmosfer sunmuştur (Can, 2008:678).

Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin çöküşü sebebiyle Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları da Türkçü-Turancı mitolojinin canlanması için çok elverişli bir zemin hazırlamıştır (Can, 2008:678). Dolayısıyla MHP'yi ideolojik değişime sürükleyen, diğer bir ifadeyle Türkçüleşmeye, soy/etnik Türkçülüğüne sürükleyen meselelerden bir tanesi ve neredeyse bunu gerçekleştirmeye tek başına yetecek olan hadise Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerin bağımsızlığını elde etmeleri olmuştur. Bunun neticesinde Ülkücü Hareket için Pan-Türkizm ve Turan yeniden gündeme gelmeye başlamıştır (İdem, 2002:57-58; Altındağ, 2016:57).

MHP'nin bu süreçteki ideolojik şekillenişinde İslamcılığın özellikle Türkiye'de "o günkü şartlarda" olumsuz bir algıya sahip olmasının da etkisi olmuştur. Uzunçayır (2013:205), Refah Partisi (RP)'nin ve onun temsil ettiği siyasal İslamcılığın yükselişinin devleti ve laik değerleri tehdit ettiği inancının bu ideolojik dönüşümde payı olduğunu ifade etmektedir. RP'nin devlete karşı olan muhalif çizgisi, yıllardır kendisini devletin koruyucusu olarak gören MHP'yi tedirgin etmiştir. Bu durum karşısında MHP, rejimin temel değerleriyle uyumlu bir hatta yönelmek durumunda kalmıştır. Böylece MHP İslamcı söylemini törpüleyerek resmi ideolojiyle ilişkilerini geliştirmiş ve radikal söylemini yumuşatmıştır¹⁹. Bu süreçte MHP'nin İslamcılığa uzak bir pozisyon alması hem devletle yakınlaşması hem de seçmen için alternatif olması açısından anlamlıdır. İslamcı söylemin terk edilmesi ise MHP'nin Atatürkçülükle yakın temasa girmesini sağlamış-

17 Ülkücüler 1991 genel seçimine, İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ve RP ile ittifak yaparak girmişler ve bu durumu "inananlar birleşti" şeklinde sunmuşlardır (Can, 2008:678). Bugün 14 Mayıs 2023 seçimleri için de benzer bir şey gerçekleşmiştir. Yeniden Refah Partisi'nin de Cumhuriyet İttifakı'nı destekleyeceğini belirtmesi üzerine (Yeniden Refah Partisi Cumhuriyet İttifakına katıldı, 2023) "AK Parti, MHP, BBP ve Yeniden Refah Partisi" seçime ittifak olarak gideceklerdir.

18 Ancak devam eden süreçte bu amaçla kurulan partilerin tek tek kapatılması söz konusu olmuştur. Ayrıca 12.04.1991 yılında 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasası çıkarılmıştır (Aygen ve Yaman, 2020:127-130; Fendoğlu, 2011).

19 Bu gelişmelere bağlı olarak MHP'nin, 28 Şubat sürecinde laiklik üzerinden yaşanan çatışma ortamından usanan seçmen için "güvenilir" bir alternatif/liman olarak öne çıktığı görülmektedir. Bu gelişmeler onun 1999 yılındaki seçimlerde iktidar ortağı olmasını mümkün hale getirmiştir (Uzunçayır, 2013:205).

tır. Böylece Atatürk, ülkücüler için önemli bir yer işgal etmeye başlayarak parti için önemli bir figür halini almıştır (Uzunçayır, 2013:205).

1990'ların başında yaşanan bu olayların MHP'nin ideolojisini değiştirmesine ilave olarak parti içinde Türk-İslam Ülkücüleri ile yaşanan problemler de bu ayrışmada (MHP-BBP) etkili olmuştur. Türkiye siyasi yasakların kaldırılmasının ardından dağılık haldeki ülkücüleri toplamak için Anavatan Partisi (ANAP)'taki ülkücüler ve sonrasında Türk-İslam Ülkücülerini yeniden partiye çağırmıştır. ANAP içindeki ülkücülerden pek bir geri dönüş olmasa da Türk-İslam Ülkücüleri bu çağrıya karşılık vermiştir. 1980 Darbesi'ni yaşamış olan bu tecrübeli ülkücü kesim MÇP/MHP'yi *oportünist ve pragmatist bir parti* olarak gördüklerinden "Ocaklılık" kimliğini benimsemeyi daha değerli bulmuşlardır. Bu dönemde özellikle 1980 öncesi dönemde Ülkü Ocakları Genel Başkanlığı yapmış olan Muhsin Yazıcıoğlu'nun bu mağdur ülkücüler üzerinde etkisi büyük olmuştur. Çünkü Yazıcıoğlu hapisten çıktıktan sonra "12 Eylül mağduru" ülkücülere ve ailelerine yardım etmek amacıyla "Sosyal Güvenlik ve Yardımlaşma Vakfı"nı kurarak vefalı bir ülkücü profili çizmiştir. Öte yandan 1987'de Ülkü Ocakları'nın devamı niteliğinde kurulan "Gençlik Kültür ve Sanat Ocakları (GKSO)" isimli bir dernekle de faaliyetlerini sürdürmüştür. Yazıcıoğlu ve arkadaşları Türkiye'nin çağrısı üzerine 27 Kasım 1988'de yapılan kurultayda partiye resmi olarak girmişlerdir. Ancak darbe döneminde yapılan vefasızlık unutulmadığı için parti içinde ipler gergin bir şekilde devletten bağımsız bir ülkücülük yapılmak istenmiştir. Bu süreçte Türk-İslam Ülkücüleri bir yandan yaklaşmakta olan kongreye hazırlanırken diğer yandan "Bizim Ocak" dergisinden farklı olarak, İslami söylemi ön plana çıkaran, anti-Kemalist, anti-kapitalist ve düzen karşıtı radikalizmi bünyesinde barındıran "Bizim Dergâh" isimli bir dergi çıkarmaya başlamışlardır. Ancak Türkiye'nin Yazıcıoğlu ekibinin yürüttüğü bazı faaliyetleri yasaklayan tutumu aradaki sorunları giderek derinleştirmekle birlikte kartların açık oynandığı bazı önemli hadiseler yaşanmıştır. Örneğin 1991 yılındaki MÇP kongrelerinde, kongrelere iki liste halinde gidilmesi, "Mamak'tan gelenler" in parti aristokrasisine başkaldırdığını açıkça göstermiştir. Yazıcıoğlu ekibinin Ankara İl Kongresi başta olmak üzere, 22 il kongresini Türkiye'ye rağmen kazanmaları neticesinde Türkiye, "parti içi muhalefetin kazandığı bütün il ve ilçe yönetimlerini" gerekçe göstermeden feshetmiştir (Bayraktar, 2015:37-38).

Aynı gerginliğin mecliste de yaşanması söz konusu olmuştur. Yazıcıoğlu ekibi, Türkiye'nin "içinde SHP gibi sol/komünist kabul edilen ve HEP ile ittifak yapan bir parti ile DYP'nin kurduğu koalisiyona" destek vermesine karşı durmuşlardır²⁰. Bundan sonraki süreçte Türkiye'nin katı tutumu

20 Bugün siyasi tarih tekerrür etmektedir. MHP ve BBP, milliyetçi partiler olarak "HDP'nin desteğini alarak Cumhurbaşkanlığı adayı gösteren CHP'nin" karşısında dururken, İYİ Parti milliyetçi bir parti olmasına rağmen sol (CHP) ve bölücü (HDP) olan bu partiler ile ittifak yapmakta ve bunların adayını desteklemektedir.

artmış ve Bizim Dergâh dergisinin, 1992 Haziran'ında ocaklarda satılması yasaklanmıştır. Ayrıca Türk-İslam Ülkücüleri ile merkezci ülkücüler arasında tartışmalar yaşanmış ve Türkeş, Yazıcıoğlu ve arkadaşlarını şeriatçı ilan etmiştir. Tüm bu yaşananlar sonrasında Yazıcıoğlu ve arkadaşları son bir uzlaşma denemesi yaparak Türkeş'le görüşmek istemişlerse de Türkeş, bu ekibi gözden çıkarmış ve partiden tasfiye etmiştir (Bayraktar, 2015:37-38; Ugan, 2018:523-524). Böylece RP'ye yakın olan ve İslamcılığa hayırhah bir şekilde duran “Türk-İslam Ülkücüleri” kanadı partiden ayıklanarak MÇP/MHP'nin ideolojik çizgisi netleştirilmiştir (Can, 2008:679).

Bora (1995:122), MÇP/MHP'nin ve Ülkücü Hareketin 1990'lardaki ideolojik yönelimlerini, “*yeniden-Türkçüleşme*” terimiyle veya “*soy Türkçülüğün uyanışı*” olarak özetlenebileceğini belirtmektedir. Böylece 1970'lerden beri marjinalleşmiş olan Türkçü-Turancı edebiyat canlanırken Türk mitolojisine ve kadim Türk tarihine yapılan göndermeler de çoğalmıştır. Eski (ilk) Türklüğün totemi olan “bozkurt”, sembol olarak ve ülkücü gençlik hareketinin adı “Bozkurtlar” olarak yeniden itibar kazanmıştır. Ülkücülerin el ile yaptığı bozkurt işareti yeni bir icat olarak kurumsallaşmıştır. MHP'nin iç konuşmasında, “*Tanrı Türkü Korusun*” ibaresiyle biten konuşmalara yıllar sonra yeniden dönülmüştür. “Allah” yerine, “Tanrı” sözcüğü yeniden kullanılmaya başlarken “İslam”, milli kimliğin ikincil bileşenlerinden birisi haline yani yeniden milli kültürün bir unsuru haline getirilmiştir. Pan-Türkizm'in gerçekçileşerek meşru hale gelmesi sonucunda ülkücü üst yönetim, devlet ve merkez sağ arasında yakınlaşma artarken, Türkeş'in zaten yatkın konumda olduğu devletlû çizginin kalınlaşması mümkün olmuştur. Türkeş “Türk dünyasının lideri” şeklinde efsaneleştirilip kültleştirilirken “lider-teşkilât-doktrin” teslisinin rehabilitasyonu ile içyapı iyice otoriterleştirilmiştir. Tüm bu yaşananlar ve ortaya çıkan ideolojik çelişki partinin bütün halde kalmasını imkânsız hale getirmiştir. Böylece 1992 yazında Türk-İslâm ülkücülüğü çizgisinin MÇP/MHP'den ayrılarak BBP'yi kurlmaları söz konusu olmuştur. Bu kopuş, MÇP/MHP'nin Türkçüleşmeyi daha rahat sergilemesini mümkün hale getirmiştir. Böylece soy Türkçülük, tam anlamıyla etnisist bir milliyetçilik olarak yeniden-şekillenmiştir (Bora, 1995:88, 90-91, 122).

6 Temmuz 1992'de Yazıcıoğlu ve 5 diğer MÇP'li milletvekilinin partiden istifasından sonraki gün yapılan basın toplantısına birçok partili katılmıştır. Burada Yazıcıoğlu'nun MÇP ile ilgili yaptığı değerlendirmeler iki görüş arasındaki ideolojik farkı ortaya çıkarmıştır. Bu değerlendirmelerde Türkeş'in militarist ve oportünist olduğu, üst kesimin parti örgütleri ile teması olmadığı, seçkin üst yönetimin millici halk tabanını dışladığı ve artık bu ikiliğin nihayete kavuşacağı ifade edilmiştir. Ayrıca kutsal kabul

edilen MÇP liderliğinin eleştirisi yapılarak milletin lider sultanları üzerine bina edilen partilere mahkûm edilmeyeceği belirtilmiştir. Bununla birlikte MÇP'nin artık İslam'dan ciddi anlamda uzaklaştığı ifade edilmiştir. Sonrasında kısa zaman içinde “Yeni Oluşum” adında bir hareket başlatılarak kendi çatılarını hızla oluşturmaya başlamışlardır. Bu anlamda “MÇP'nin haftalık Yeni Düşünce gazetesine karşılık olarak Yeni Hafta gazetesi, Bizim Ocak dergisine karşılık olarak gençliğe dönük Nizam-ı Âlem dergisi, Ülkü Ocakları'na karşılık olarak 1 Ekim 1992'de Nizam-ı Âlem Ocakları” şeklinde bir yapılanma gerçekleşmiştir. Arvası'nın Türk-İslam Ülküsü görüşü, bu ocakların hâkim ideolojisi olmuştur. Yeni Oluşum'un görüşlerine dair açıklamaların yapıldığı “Milli Mutabakat Çağrısı”nda, genel ülkücü söylemler kullanılmazken Demokrat Parti (DP) den bu yana merkez sağın yaptığı klasik vurgular yapılmıştır. Millet iradesi yüceltilirken, “rejimin” tepeden inmesi, seçkinci ve laik özelliklerinin olduğu ve “Müslüman, Türk Anadolu” insanının yönetimde söz sahibi olmasının zamanın geldiği ifade edilmiştir. MÇP'den kopan bu kadro “Başbuğ” ya da “Tek Adam” modeli yerine parti içi demokrasi ve meşvereti benimsemeyi tercih ederken liderliğe bir kutsallık vermemeyi tercih etmiştir. 6 Aralık 1992'ye geldiğinde delegeler Ankara'da “İstişare Kurultayı”nda bir araya gelerek partileşme kararı almış ve 29 Ocak 1993'te BBP'yi resmen kurarak genel başkanlığa Muhsin Yazıcıoğlu'nu getirmişlerdir. BBP'nin ortaya koyduğu “Sivil İnsiyatif Programı”nda “sivil toplum” kavramına özellikle vurgu yapılarak, seçkinciliğe karşı çıkılmış, devletin millettan üstün olmadığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte merkezîyetçiliğin karşısında olan ve milliyetçi çevreleri rahatsız eden “âdem-i merkezîyetçilik” üstü örtük bir şekilde savunulmuştur. Öte yandan MÇP'nin²¹, “devletin işkence yapmadığını, bunun solcuların karalaması olduğunu belirten” yaklaşımına karşın BBP programında “işkencenin insanlık suçu olduğu ve suçluların cezalandırılması gerektiği” ifade edilmiştir (Bayraktar, 2015:38-39).

Dolayısıyla BBP'nin milliyetçiliğinin aksine 1992 sonrasında “MHP'nin milliyetçiliği”, İslami hassasiyetlerden arındırılarak “*Devlete itaat Allah'a itaat etmektir, devlete isyan eylemek ise Allah'a isyana kalkışmaktır*” şeklinde devlete itaati öne çıkaran bir pozisyon almıştır. Milletin mevcudiyeti devletin varlığına bağlanarak, mukaddesatın devletin varlığına bağlı olduğu bir laisizm bakışıyla, Müslümanlığı ideoloji olarak benimsemek yerine din olarak benimseyen, bunun yanında milli sadakat ve karakteristiklere dayalı “Türk İslamı”nı öne çıkaran bir hal almıştır. Dolayısıyla MHP 1992 sonrasındaki on yıllık süreçte Milli Görüş çizgisi ve İslamcılığa uzak ve hatta bazen sert bir pozisyon işgal ederek bu görüştekileri gayri millilikle itham etmek suretiyle bu kimselerle “samimi Müslümanlar” arasına ayırım ortaya koymuştur (Can, 2008:679)

21 Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ismi, 24 Ocak 1993 tarihinde yapılan kurultayda yeniden Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirilmiştir (Ugan, 2018:524).

Türk-İslam Ülküsü anlayışını benimseyenler ise Arvasi'nin çizgisinden gitmişlerdir. Atsız, Türklüğü tamamıyla kan ve soy üzerine inşa ederek katıksız bir biyolojik paradigmayı savunmaktayken Arvasi'nin "içtimai ırk"²² üzerine inşa edilmiş milliyetçiliği ise "asimilasyonu kabul etmiş ve Türklük tanımını da bu şekilde yapmıştır". Ancak Arvasi, Kürtlerin Türk olduğuna dair deliller olduğunu belirterek mevcut Kürt meselesinin asimilasyonist politikalarla çözülebileceğine inanmış ve bölgede yatırımların ve eğitimin artırılmasını istemiştir. Ayrıca Arvasi, Atsız'ın aksine "üstün ırk" ifadesini reddederek biyolojik özelliklerin ırkları birbirine üstün kılmadığını benimseyerek üstünlüğü "Allah yolunda gösterilecek hizmetler"e bağlamıştır. Arvasi'ye göre Türk milliyetçiliği tüm insanlığın mutluluğunu istemesi nedeniyle "insani ve ilerici" bir harekettir (Yaşlı, 2014:388-390).

MHP ve BBP'yi birbirinden ayıran gerekçeler ve ideolojik farklar bu şekilde özetlenebilir. Ancak 2010 sonrası dönemde yaşananlar bu iki partiyi bir araya getirmiştir. Son yapılan (2018) seçimler dikkate alındığında 1993'ten beri geçen süreçte BBP'nin ciddi bir büyüme gösteremediği aşikârdır. MHP ise kendisinden 2017 yılında doğan İYİ Parti'ye olan kaymalardan sonra ciddi bir oy kaybı yaşamıştır (MHP'den İYİ Parti'ye ne kadar oy gitti?, 2018). Dolayısıyla Cumhuriyet İttifakı'na olan yönelme her iki partinin geleceği ve yaklaşması açısından iyi analiz edilmelidir. Bunu anlayabilmek için öncelikle Cumhuriyet İttifakı'nın inşa ve ihyası sürecinin incelenmesi gerekmektedir.

---

22 Arvasi şunu ifade etmektedir: "Biz (...) 'milletlerarası' karışmanın karşındayız fakat bir millet içinde bulunan 'bölge, aşiret, tabaka ve etnik grupların' kendi aralarında kaynaşmasına yol açacak evlenmelerle içtimai ırkın güçlendirilmesinden yanayız. Hiç şüphesiz, Türk içtimai ırkı içinde eriyen, asırlarca kız alıp kız vererek Türk içtimai ırkına katılan, Türk tarih, kültür ve ülküsünü benimseyen, gönlünde başka bir milletin özlemini taşımayan Türk Devlet ve Milleti ile kader birliği eden herkes Türk'tür. Bu sebepten, 'içtimai ırk' kavramı, biyolojinin değil, sosyolojinin konusudur (Yaşlı, 2014:389)".

3. BÖLÜM

CUMHUR İTTİFAKI: İNŞA VE İHYA

Cumhur İttifakı ve de bu ittifakın karşısında konumlanan Millet İttifakı 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından getirilen yeni sistemin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Dünyada bu şekilde ittifaklaşmanın örnekleri çokça bulunsa da Türkiye’de ittifaklaşma “yasal düzenleme, Erdoğan’a karşı duyulan düşmanlık ve 15 Temmuz sonrası şartların bir yansımasıyla” şekillenmiştir. Bu çerçevede bu bölümde ittifak kavramı ve Türkiye’de şekillenışı, Cumhur İttifakı’na giden süreç ve ittifakın kuruluş dinamikleri (inşa) ve son olarak Cumhur İttifakı’nı güçlendiren dayanaklar (ihya) ortaya konularak sonraki bölümlerde politikalara yansıyan milliyetçi uyumluluktaki dayanaklar oluşturulacaktır.

3.1.İttifak Kavramı ve İttifakların Türkiye’de Şekillenışı

Türk Dil Kurumu (TDK) Arapça kökenli “ittifak” kavramını: “anlaşma”, “uyuşma” ve “bağlaşma” şeklinde anlamlandırmıştır. İki yahut daha fazla sayıda “birey, grup veya devletin” belirli bir hususta birlikte hareket etmesi “ittifak” (alliance) şeklinde değerlendirilmektedir. Bu anlamda siyasi partiler arasında kurulan geçici birliktelik haline de “seçim ittifakı” (electoral alliance) denilmektedir (Gündoğmuş, 2021:30). Seçim ittifakları, iki yahut daha fazla sayıdaki siyasi partinin “stratejilerini koordine ederek seçimlere katılmayı tercih etmeleriyle” ortaya çıkmaktadır. Bu yönde bir karar alan partiler, seçim işbirliklerinin çeşitli şekillerde gerçekleştirmektedirler²³. Burada önemli olan ise bu işbirliği türlerini seçim ittifakı olarak niteleyebilmek için, “müttefiklerin kampanya döneminde bağımsız birer aktör gibi hareket etmemeleri ve işbirliği yaptıklarını kamuoyuna açık olarak ilan etmeleri” gerekmektedir (Nişancı ve Doğan, 2022:184).

Çok partili hayata geçişle birlikte parti ittifakları da gerçekleşmeye başlamıştır. DP’nin karşısında 1957 seçimlerinde muhalefet bir araya gelerek bunu sergilemişlerdir. DP iktidarı ise yasal düzenlemelerle bunun önüne geçmeye çalışmıştır. Yasal dayanağı olması açısından bugünkü anlamda parti ittifaklarının ise 1991 seçimleri ile birlikte görünür hale geldiği söylenebilir. Türkiye’de parti ittifakları anlamında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçişe kadar olan süreçte “1991, 1995, 2002, 2007, 2011 ve 2015 seçimleri” örnek teşkil etmektedir²⁴ (Gündoğmuş, 2021:34-35).

Türk siyasal hayatı ittifaklar temelinde değerlendirildiğinde, temelde iki dönem göze çarpmaktadır. Bunların ilki “siyasal ittifakların kanunen

23 Detaylı bilgi için bakınız (Nişancı ve Doğan, 2022:184).

24 Parti ittifakları konusunda detaylı bilgi için bakınız (Gündoğmuş, 2021:34-35).

yasaklandığı dönem”dir ve seçim kanunlarının ittifaklara cevaz vermediği bu dönemlerde siyasal ittifakların, çoğunlukla baraj sorunu olmayan partilerin listelerinde seçime girip milletvekili seçilmeleri ve sonrasında tekrar partilerine dönmeleri şeklinde uygulanmıştır. Birleşmenin gerçekleştiği parti ise, “çatı parti” adını almıştır²⁵. İkinci dönem ise 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu ardından yapılan yasal değişiklik ile olmuş ve “seçimlere katılma yeterliliği taşıyan siyasal partilerin, ittifak yaparak seçime katılabileceği ve ittifak yapan siyasal partilerin, kendi aday listelerini verebileceği öngörülmüştür”. Böylece ittifaklar açık hale gelmiştir. Bu dönemde % 10 barajı devam etse de yapılan yasa değişikliği ile ittifaka dâhil olan partilerin içinde bulunduğu ittifakın % 10 barajını geçmesi halinde ilgili parti de barajı geçmiş olarak meclise kabul edilmiştir. Aynı şekilde bir siyasi parti listesinde yer alan bağımsız adaylar da seçilebilmek için listesinde yer aldığı siyasal partinin ülke genelinde ve ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde % 10'luk barajı aşması gerekmiştir. Böylece barajın, yapılan ittifakların toplam aldığı oy oranıyla değerlendirilmesinin yolu açılmıştır (Arklan vd., 2021:1185). Seçim ittifaklarının söz konusu olması aslında yeni getirilen sistem ile ilgilidir. İttifakların yasal hale gelmesiyle baraj sorunu olan partilerin ittifaklara dâhil olarak seçime girmesi söz konusu olmuş ve bu küçük partilerin ayrıca % 7 barajına²⁶ takılması şartının olmaması başkanlık sisteminin mecliste temsili güçlendiren bir özelliği olması açısından yeni sistemin demokrasi ile anılmasını kuvvetlendirmektedir.

3.2.Cumhur İttifakı'nın İnşası: Kuruluş Dinamikleri ve İttifaklı Seçimler

İlk ittifak döneminin ne zaman başladığına bakıldığında 7 Haziran seçimlerinden sonra yapılan Hendek operasyonlarına MHP'nin verdiği desteğe kadar geriye gitmek mümkündür. Yakınlaşmanın bu ilk göstergesinden sonra MHP'nin “Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın DEAŞ'la doğrudan petrol ticareti yaptığını iddia eden Rusya'ya karşı Cumhurbaşkanı Erdoğan'a destek vermesi” söz konusu olmuştur. Bunlara ilaveten bu ittifaktaki en bağlayıcı nokta 15 Temmuz darbe girişimi ve sonrasında AK Parti ve

25 Bu ittifak türüne 1995 seçimlerinde BBP'nin ANAP çatısı altında seçime girmesi örnek gösterilebilir. Böylece toplamda %19,7 oy alarak 132 sandalye kazanmışlar ve sonraki süreçte 7 BBP milletvekili çatı partiden ayrılarak kendi partilerine geçmişlerdir. Aynı şekilde 2015’de milletvekili genel seçimlerinde BBP ve SP ittifak yapmış ve SP çatısı altında seçime girmişlerse de oy oranı % 10 barajının altında kaldığı için parlamentoda temsil hakkı elde edememişlerdir (Arklan vd., 2021:1185).

26 Son tahlilde MHP ve AK Parti 2023 seçimlerinde uygulanması amacıyla hazırladıkları değişiklikle % 10 olan barajı % 7'ye indirmişlerdir. Ayrıca “İttifakın aldığı oy toplamı ülke barajını geçtiği takdirde, seçim çevrelerinde milletvekili hesabı ve dağılımı, ittifak içinde yer alan her bir partinin o seçim çevresinde almış olduğu oy sayısı dikkate alınarak yapılacağı gibi ittifakı oluşturan siyasi partilerin her birinin çıkaracağı milletvekili sayısı, her seçim bölgesinde ittifak içinde elde ettiği oy sayısı esas alınarak genel D'Hondt uygulaması ile belirlenecektir” (Seçim kanunu teklifi yasalaştı! Baraj yüzde 7'ye indi, 31 Mart 2022).

Cumhurbaşkanı Erdoğan'a açıktan destek verilmesi olmuştur. Bu çerçevede Bahçeli 7 Ağustos'ta düzenlenen Yenikapı mitingine katılarak o mitingle anılan Yenikapı ruhuna da sahip çıkmıştır. Sonrasında ise Bahçeli ülkenin yönetim sistemini de değiştirecek bir adım atarak 11 Ekim 2016'da "MHP'nin Anayasa'nın yeniden yazımına olumlu baktığını ve Türk milletinin kabul ettiği bir durumu MHP'nin de kabul edeceğini" belirtmesi 16 Nisan 2017'de düzenlenen referandumun temelini oluşturmuştur. Bahçeli referandumla ilgili kararını "Millet için, devlet için, Cumhuriyet için, Türklüğün bekası için evet diyeceğiz" cümleleriyle açıklamıştır. Bu dönemde AK Parti ve MHP, "devlet bekası ve vatan sevgisi" temalı söylemler kullanmayı tercih etmişlerdir (Aslan, 2019: 12).

Dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Cumhur İttifakı'nın kuruluşunda önemli bir yere sahip olmakla birlikte bu hükümet sisteminin getirilmesinde esas sebep ise bu sistemin tartışıldığı ancak muhalif kanadın destek vermediği esnada yaşanan 15 Temmuz 2016 FETÖ darbe girişimidir. Bu darbe girişimi Türkiye'de büyük bir kırılma yaratmıştır. Bu süreçte yaşananlar Türkiye'nin kamu yönetimi sistemini sorgulatmıştır. Başta siyasal iktidar olmak üzere milliyetçi partilerin (MHP ve BBP) ülke içindeki ve dışındaki politikalara ve yaşananlara bakış açısı değişmiştir. Türkiye'nin yaşadığı en acı olaylardan biri olarak anılan bu girişim sonrasında AK Parti ülkenin içinde bulunduğu durumu bir "beka sorunu" olarak nitelendirmeye başlamıştır. MHP de yaşananları gözlemleyerek aynı kaniya varmıştır. Bu bakış açısı her iki parti arasındaki yakınlaşmada önemli bir dayanak olmuştur. Beka söylemi, ayrıca içeriden ve dışarıdan Türkiye'ye yönelik büyük bir terör kuşatmasının mevcut olduğu düşüncesi üzerine temellendirilmiştir (Aksoy, 2019:28).

Cumhur İttifakı'na giden süreç hem AK Parti'nin hem de MHP'nin içinde bulunduğu olaylar silsilesinin ve buna bağlı olarak yaşanan dönüşümün bir yansımasıdır. Çünkü darbe girişimi sonrasında taşlar sağlam bir şekilde yerine oturmuş ve hem AK Parti hem de MHP için seçenekler azalmıştır. MHP'nin 1 Kasım 2015 seçimleri sonrasında kendi içerisinde yaşadığı parti içi muhalefet, büyük sıkıntılar şeklinde tezahür etmiştir. AK Parti, kurumları FETÖ'cülerden nasıl arındıracağını hesabını yaparken Bahçeli parti içi kaynaklı sıkıntıları özellikle 15 Temmuz sonrası süreci de dikkate alarak FETÖ ile ilişkilendirmiştir. Darbe gecesi yaşananların ardından İstanbul Yenikapı'da düzenlenen "Demokrasi ve Şehitler Mitingi"nde AK Parti ile MHP arasında siyasi yakınlaşma süreci hızlanmaya başlamıştır. Bu süreçte "devletçi ve milliyetçi söylemin siyasette belirginleşmesi" ile iki parti psikolojik olarak da yakınlaşmaya başlamıştır. Bununla birlikte ülkenin bekası için gerekli görülen "Fırat Kalkanı, El Bab ve Afrin Harekatı" şeklindeki operasyonlarda MHP, AK Parti'ye tam destek verirken PKK ve FETÖ terör örgütlerine karşı da örtüşen bir yardımlaşma

pozisyonu almışlardır. Böylece her iki parti için ittifakın sosyolojik çerçevesi de şekillenmeye başlamıştır (Ulaş ve Yılmaz, 2019:84-85).

MHP, 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonraki süreçte “Ulusal Birlik” söylemini öne çıkararak Cumhur İttifakı’nın kuruluşunun önünü açmıştır. Bunu söylemlerle açıkça ortaya koymuşlardır. MHP yetkilileri “...Türkiye’nin beka düzeyinde tehditlerle boğuştuğu bir dönemde, siyasetin kavgaya sapmasını doğru göremeyiz, makul karşılayamayız. İstiklalimize saldırlırken, istikbalimizle ilgili oyunlar tezgâhlanırken cumhurun emanetini daha fazla sahiplenmeliyiz, Cumhuriyet’in kuruluş felsefesini yüksek bir şuurla müdafaa etmeliyiz.” şeklindeki milliyetçi söylemlerle hem MHP’nin elini güçlendiren hem de tabanı konsolide eden bir davranış sergilemiştir (Gündoğmuş, 2021:38).

Bu süreçte devlette olan bitenleri gözlemleyen Bahçeli, 11 Ekim 2016’da yönetim sisteminde seçilmiş cumhurbaşkanı ile hükümet arasındaki çift başlılığı ortadan kaldırmak adına fiili durumun hukuki bir boyut kazanmasının gerektiğini işaret ederek AK Parti’nin sistem değişikliği önerisini meclise getirmesinin yolunu açmıştır. Bu süreçte iki parti ittifakın çatısını oluşturmaya başlamıştır (Ulaş ve Yılmaz, 2019:84-85).

AK Parti ve MHP’li üyelerden oluşan heyetin katılımıyla hazırlanarak Meclis’e sunulan teklif ise 21 Ocak 2017’de 339 oyla kabul edilmiş ve referandum sürecine girilmiştir. Bu çerçevede Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçişin de yasal dayanağını oluşturan Anayasa değişikliği 16 Nisan 2017’de yapılan referandum ile halk tarafından kabul edilmiştir. Bu referanduma AK Parti, MHP, BBP ve HÜDA-PAR (Hür Dava Partisi) “Evet” oyu vermiştir (Ulaş ve Yılmaz, 2019:84-85; 2018 yılı Türkiye siyaseti açısından adeta bir fırtına gibi geçti, 27 Aralık 2018). İlkin sadece Cumhurbaşkanının partiye üye olmasına olanak tanıyan madde yürürlüğe girmiştir. Sistemin tam hali ile uygulanması ise genel seçimlerden sonrasına bırakılmıştır. Muhalefet bloğu bu sistemi yeterince denge-denetim mekanizmasının bulunmaması gerekçesiyle eleştirmiştir. Yeni sistem iktidar olmayı siyasal partiler için zorlayan bir kaideyi benimsemiş ve Cumhurbaşkanı seçilebilmek için % 50+1 oy şartı getirmiştir. Bu partiler için aşılması zor bir çita olmuştur. Bu aşılması zor çita, Cumhur İttifakı’na giden sürecin yapı taşlarını 16 Nisan 2017 Referandumunun döşediğini göstermektedir. Çünkü bu oy oranına ulaşmak için partilerin bir araya gelip anlaşması zaruri hale gelmiştir (Aksoy, 2019:28).

16 Nisan 2017 Referandumunu ile birlikte parlamenter sistem kaldırılarak, yerine Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi getirilmiştir. Medyada yoğun şekilde dile getirilen ifade şekliyle “Türk Tipi Başkanlık Sistemi” sandıkta oylansa da muhalefet bloğu bunu sistem değil rejim kavramı üzerinden tartışmayı doğru bulmuştur. Cumhurbaşkanlığı makamının

partili olması muhalefetin sert eleştirilerine yol açmıştır (Aksoy, 2019:28). Öte yandan Cumhurbaşkanı tek başkan olarak ve yürütmenin tek başkanı olarak daha kuvvetli bir şekilde var olsa da bu yeni partili Cumhurbaşkanının seçiminde salt çoğunluk aranması (% 50+1) ile bunun oluşturacağı kutuplaşmadan dolayı oy kaybı yaşanması endişesi ortaya çıkmıştır (Gündoğmuş, 2021:36). Çünkü referandum kazanılmış olsa da referandumda alınan oyların 1 Kasım 2015'deki toplam oy oranının çok altında kalması ittifak sürecini tetikleyen çok önemli bir nokta olmuştur²⁷. Özellikle İstanbul ve Ankara'da "Hayır" oylarının fazlalığı bu iki partiyi tereddüde sürüklemiştir (Ulaş ve Yılmaz, 2019:84-85). Bu sebeple kısa bir süre sonra alternatif çözüm arayışları devreye girmiştir (Gündoğmuş, 2021:36). Nitekim referandumun ardından MHP lideri Devlet Bahçeli'nin, 8 Kasım 2017'de, "% 10 barajının yüksek olduğunu ve yeni bir düzenlemeye ihtiyaç olduğunu, sistem değişikliğinin yönetimde istikrarı getirmesi nedeni ile yönetimde istikrara gerekçe gösterilen % 10 barajına ihtiyaç kalmadığını" belirten açıklamaları karşısında AK Parti bu talebe dair MHP lideri ile bir görüşme gerçekleştirerek "seçmen eğilimlerini ve siyasi partiler arasındaki ilişkileri" kökten değiştirecek olan ittifak düzenlemesine geçilmesinin önünü açmıştır (Ete, 2018:304).

Ayrıca Bahçeli'nin önerisi ile seçimler erkene²⁸ alınarak seçim tarihi konusunda 24 Haziran 2018'de mutabık kalınmıştır. Bahçeli 30 Kasım 2017 tarihinde Star TV ana haberdeki konuşmasında ittifaka "Cumhurbaşkanlığı İttifakı" adını vermiştir. Bu dönemde iki parti arasındaki görüşmeler resmi bir ittifaka evrilmeye başlamıştır. Bu süreçte partiler tabanlarını bu süreçte hazırlamışlardır. 20 Şubat 2018'de Erdoğan, gazetecilere verdiği demeç-

27 AK Parti ve MHP'nin 2017 Referandumunda aldığı toplam oy oranı Devlet Bahçeli'nin parti içerisindeki liderliğinin sorgulanmasına ve İYİ Parti'nin doğmasına neden olmuştur. Çünkü 1 Kasım 2015 seçim sonuçları dikkate alındığında, % 61 oy desteği alması gereken "Evet" bloku, 16 Nisan 2017 Referandumunda toplam % 51,4 oy almasıyla % 10 civarında bir kayıpla yaşamıştır. "68 ilde Evet blokunun oy oranının altına düşülürken, altı en büyük ilin beşinde (Bursa hariç) Hayır oyları öne geçmiştir". Burada oy kaybının MHP tarafından kaynaklandığı ve MHP seçmeninin yarısı ila 2/3'ünün "Hayır" oyu verdiği sanılmıştır. Bu durum, AK Parti-MHP ittifakına MHP'nin katkısını tartışmaya açmış ve referandum sonuçlarından umutlanan MHP'li muhalif kesimin 25 Ekim 2017 tarihinde Meral Akşener başkanlığında İYİ Parti adı altında partileşmesine neden olmuştur (Ete, 2018:304). 16 Nisan 2017 Anayasa Referandumunda, MHP'nin 1999 seçimlerinden beri bünyesinde barındırdığı ve 2007-2016 yılları boyunca yatırım yaptığı sahil şeridi seçmeninin oylarını kaybettiği doğru olmakla birlikte MHP'nin referandumdaki oy oranının azaldığını söylemek yanlıştır. 24 Haziran 2018 seçimlerinde sahil şeridi seçmeni, İYİ Parti'ye destek vermiştir. Ancak 1 Kasım 2015 seçimlerinde AK Parti'ye kayan Anadolu'daki muhafazakâr-milliyetçi oylar 24 Haziran 2018 seçiminde yeniden MHP'ye geçmiştir. Dolayısıyla MHP, 24 Haziran 2018'de AK Parti'deki bu muhafazakâr-milliyetçi oyları yeniden alarak ittifaka katkı sağlamıştır. Bu nedenle MHP'nin 1 Kasım 2015'de AK Parti'de olan muhafazakâr-milliyetçi seçmen desteğini alarak % 11 oy alması söz konusu olmuştur. Esasında "bu oy kaybınının 16 Nisan 2017 Referandumu öncesinde gerçekleştiği ve MHP'nin referandumdaki katkısının öngörülenden daha yüksek olduğu" belirtilmektedir. İYİ Parti ise kuruluşuyla birlikte sahil şeridindeki MHP tabanını devralarak varlığını sürdürmektedir. Öte yandan MHP 1999 seçimlerinden beri bünyesinde barındırdığı eğilimleri farklı iki seçmen tabanının yaşattığı gerilimden kurtulmuştur (Ete, 2018:314-315).

28 Erken seçim çağrısını muhalefet bloğu da desteklemiştir (Aksoy, 2019:28).

te ittifak olma konusunda “Genel Başkanlar olarak mutabık kaldıklarını” söylemiştir. Bu birleşmede temel dayanak olarak “15 Temmuz sonrasında devletin ve milletin karşı karşıya kaldığı tehlikeler” gösterilmiş ve bu sorunların birlik olarak bertaraf edilmesi gerektiğinin düşünüldüğü ifade edilmiştir (Ulaş ve Yılmaz, 2019:84-85). AK Parti lideri Erdoğan ayrıca MHP ile kurulan ittifakın adının “Cumhur İttifakı” olduğunu duyurmuştur. Bunun peşi sıra AK Parti ve MHP birlikte kanun teklifi hazırlayarak seçim ittifakı düzenlemesi yapmıştır. Bu teklif 26 maddeden oluşmuş ve dört yasada değişiklik içermiştir (Aslan, 2019: 12).

Bu gelişmelere bağlı olarak 21 Şubat 2018’de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’ye sunulan yasa teklifi ve bazı yasal düzenlemeler ile “siyasî partilerin ittifak yapabilmelerinin yolu açılmıştır”. Böylece siyasî partilerin “bir protokol çerçevesinde ittifak yapmak suretiyle ve kendi aldıkları oylarla barajı geçme zarureti olmadan seçimlere katılabilmelerine” imkân sağlanmıştır. Seçim öncesindeki görüşmelerle partiler arasında yapılan görüşmeler ve pazarlıklar neticesinde iki ayrı ittifak kurulmuştur: “Cumhur İttifakı ve Millet İttifakı”. Cumhur İttifakı, “AK Parti ve MHP tarafından BBP destekli olarak kurulurken”, Millet İttifakı ise dört partiden (CHP, İYİ Parti, SP ve DP) oluşmuştur (Ustabulut, 2018: 354-355). Böylece yeni sistem uzlaşısı geleneğinin yeniden canlanmasını sağlamıştır (Aksoy, 2019:29).

Bu bağlamda AK Parti ile MHP’nin 4 Mayıs 2018’de Yüksek Seçim Kurulu’na (YSK) sunmuş olduğu Cumhur İttifakı Protokolü’ne göre “Cumhur İttifakı”nın hedefi: “*Türkiye’nin istiklalini ve istikbalini her şeyin üstünde tutan bir anlayışla, güçlü ve istikrarlı bir parlamento yapısının oluşturulması ve gelecek 5 yıl içinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin bütün kurum ve kurallarıyla yerleşmesini temin etmek*” şeklinde belirtilmiştir. Dolayısıyla Cumhur İttifakı protokolünün ruhunu ve gerekçesini “gerçekleşen milli mutabakat”; milli mutabakatın ruhunu ise “15 Temmuz şuru ve Yenikapı ruhu” oluşturmuştur. Böylece fiili anlamda 20 Şubat’ta başlayan ittifak 4 Mayıs’ta resmîyet kazanmıştır (Aslan, 2019: 12).

Recep Tayyip Erdoğan, Cumhur İttifakı’nın Cumhurbaşkanı adayı olarak belirlenirken AK Parti ve MHP, milletvekili seçimlerinde kendi isim ve logolarıyla Cumhur İttifakı çatısı altında seçime girmişlerdir. BBP ise belirlediği adayları AK Parti listelerinde aday göstererek, ittifakı desteklemiş ve kendi adıyla seçim pusulasında yer almamıştır. Millet İttifakı ise sadece milletvekili seçiminde beraber hareket edebilmiş ve CHP, İYİ Parti ve SP olarak Millet İttifakı içerisinde kendi isim ve logolarıyla milletvekili seçimlerine katılmışlardır. Bu süreçte DP, adaylarını İYİ Parti listelerinden göstererek Millet İttifakı’na destek vermiştir. Vatan Partisi, HÜDA-PAR ve HDP ise bu seçimlere parti olarak katılmayı tercih etmişlerdir (Arklan vd., 2021:1186; Turan, 2018: 48).

Dolayısıyla 24 Haziran 2018'deki seçimler bu yeni değişikliklerin (yani ittifak örneklerinin) uygulandığı ilk seçim olmuştur (Ustabulut, 2018: 354-355). Cumhur İttifakı seçimle ilgili: “*yönetimdeki iki başlılığın ortadan kaldırılarak istikrarın sağlanması, vesayet odaklarına karşı hızlı mücadele tertip edilmesi, güçlü hükümet mekanizmasının oluşturulması, koalisyon hükümetleri dönemine bir daha dönülmemesi*” şeklinde bir söylem ortaya koymuş ve Cumhur İttifakı olarak % 53,6 oy ve 344 milletvekili ile TBMM’de yer almaya hak kazanmışlardır. İttifakın Cumhurbaşkanı adayı Erdoğan ise % 52,6 oy alarak yeni sistemin ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Ulaş ve Yılmaz, 2019:84-85).

CHP’nin adayı Muharrem İnce, CHP seçmenini aşan bir mobilizasyon yaratarak % 30,6 oy oranına ulaşmıştır. Selahattin Demirtaş (% 8,4), Meral Akşener (% 7,3) ve Temel Karamollaoğlu (% 0,9) oy alabilmiştir. AK Parti, % 42,6 oy alarak 2002 seçimlerinden başlayarak 16 yıldır katıldığı her altı genel seçimi de rakiplerinden açık bir farkla kazanarak 24 Haziran 2018 seçimleriyle beraber tartışmasız bir şekilde “Hakim Parti” hüviyetine bürünmüştür. AK Parti, 1 Kasım 2015 seçimleriyle kıyaslandığında % 7 oy kaybetmiş ve Meclis çoğunluğunu da yitirmiştir. AK Parti’den ayrılan seçmen ise SP yerine yoğunlukla MHP’ye yönelmiştir. Böylece AK Parti muhafazakâr seçmenini konsolide ederken, milliyetçi ve merkez sağ bakiyesi seçmenini elinde tutamamıştır. AK Parti’den ayrılan seçmen ise büyük çoğunlukla MHP’ye yönelmiştir. Bu durum AK Parti’nin 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında yoğunlaştırdığı “milliyetçi söylem ve siyasetin ve AK Parti-MHP ittifakının”, AK Parti aleyhine MHP’yi beslediğini göstermektedir. İYİ Parti’nin kurulması sonrasında baraj altında kalacağı düşünülen MHP % 11 oy almış ve İYİ Parti’nin oy oranını geçmiştir. Böylece, İYİ Parti’ye seçmenleri kayan MHP eksiklerini AK Parti’den gelen seçmenlerle tamamlamıştır. Millet İttifakı ise Cumhur İttifakı’nın yaslandığı organik, ideolojik ve sosyolojik benzerliğe sahip olmayan yapısı ile “konjonktürel, taktiksel ve geçici bir ittifak” olmasıyla başarı elde edememiştir. CHP aldığı % 22,6 oy oranıyla % 3 civarında bir oy kaybı yaşamıştır. İYİ Parti ise % 10 bandına tutunamaması nedeniyle ciddi bir başarı gösterememiştir. İYİ Parti büyük oranda, “Ege ve Akdeniz bölgesindeki geleneksel merkez sağ tabana yaslanan” bir oyu toparlayarak ağırlıklı olarak MHP’den, kısmen de AK Parti ve CHP’den oy almayı başarmıştır²⁹ (Ete, 2018:306-308).

29 Ete (2018:309) İYİ Parti’nin kuruluşundan bu yana hem söylem hem de aktör ve kurum düzeyinde bir dağınıklık gösterdiğini ve kamuoyuna alternatif bir siyaset önermediğini ve bu durumun siyasal kalıcılığını şüpheli kıldığını ifade etmektedir. Yazar SP’nin de aldığı % 1,3 oy oranı ile muhafazakâr küskünlerin adresi olma hedefini dahi gerçekleştiremeyerek erime sürecini sürdürdüğünü belirterek SP’nin özellikle “CHP ile aynı ittifak bünyesinde yer alması, muhafazakâr kesimin alternatif adresi olmayı sağlayacak kadro ve söylem revizyonunu gerçekleştirememesi ve kampanyanın son günlerinde muhalefetin kazanacağı psikolojisine giren muhafazakâr seçmenin kazanımların kaybolmaması düşüncesiyle Erdoğan ve AK Parti etrafında konsolide olması” gibi faktörlerle hedeflediği oy sıçramasını gerçekleştiremediğini ifade etmektedir.

Her iki ittifak 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde de varlığını sürdürmüştür. İttifak içerisinde yer alan siyasal partiler ayrı adaylar yerine ortak adaylar çıkararak bu adayları destekleme kararı almışlardır. Millet İttifakı bu kez büyük şehirlerdeki ittifakı sayesinde yeni sistemi avantajına olacak şekilde kullanmayı başarmıştır (Arklan vd., 2021:1186). Bu bağlamda yerel yönetimlerde dengeleri değiştirmiş ve İstanbul, Ankara, Antalya, Adana gibi büyükşehirlerde çıkardığı “ortak aday”lar ile mahalli idarelerde Cumhuriyet İttifakı’na önemli kayıplar yaşatmıştır³⁰ (Gündoğmuş, 2021:37).

3.3.Cumhuriyet İttifakı’nın İhyası: İttifakı Güçlendiren Dayanaklar

Cumhuriyet İttifakı kuruluşundan itibaren sahip olduğu önemli dayanaklarla Millet İttifakı karşısında güçlü bir konumda olduğunu göstermiştir. Bu konuda Millet İttifakı’nın sahip olduğu negatif yönler de Cumhuriyet İttifakı’nı güçlendirmeye katkı sunmaktadır. Ayrıca ülkenin içinde bulunduğu koşullarda da bu konuda belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla Cumhuriyet İttifakı’nın ihyası konusunda birçok farklı gerekçe değerlendirmeye alınabilir.

Her şeyden önce Cumhuriyet İttifakı’nın “millî mutabakatı” güçlendirmek için kurulmuş olması, başkanlık sistemini doğurması ve ülkeye daha başka birçok hususta değer katacağının ifade edilmesi bu ittifakı ihy eden önemli gerekçelerdir. 15 Temmuz darbe girişimi sonrası yaşananlar, siyaset müessesine ertelenemez mükellefiyetler yüklemiştir. Bu bağlamda devlet yönetiminde “seri, süratli, etkin ve güçlü” bir idarî yapının varlığı ve devamlılığı zorunlu hale gelmiştir. Türkiye’nin önündeki engelleri aşabilmesi ve hasımlarına karşı güç birliği yapabilmesi gerekmiştir. Böylece millî güçlerin bir ve beraber olması ve millî mutabakatla hareket etmesi zaruret haline gelmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin derhal uygulamaya geçmesi için bu birliktelik etrafında bir siyasî ittifakın oluşturulması gerekmiştir. MHP bu ittifakı “Türk milletinin eseri, millî bekayı esas alan ahlaki ve siyasî uzlaşmanın bir mahsulü” olarak değerlendirmekte ve “Türk milliyetçiliğinin şahlanışı, dünyaya vurulacak Türk mührünün müjdecisi, millî istiklâlin namusu, millî istikbâli müdafaa ruhu ve Millet Akı” olarak ifade etmiştir. MHP ayrıca bu ittifakı Atatürk’ün koyduğu “muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkma hedefini yakalama iradesi, Türk devletini ve Türk milletini ilelebet yaşatma ülküsü” olarak görmektedir. Ayrıca bu ittifak “Türkiye’yi hür, demokratik ve müreffeh bir geleceğe kavuşturma azmi; Türk milletinin hainlere, işbirlikçilere, Türkiye’nin hasmı küresel güçlere karşı verdiği millî tepkinin adı; ülkemizin kalkınması, milletimizin refah ve huzurunun teminatı; demokrasi, insan

30 31 Mart 2019 yerel seçimi detayları ve karşılaştırmaları için bakınız (31 Mart 2019 Türkiye Geneli Yerel Seçim Sonuçları, 2019).

hakları ve hukukun üstünlüğüne, milli birlik ve kardeşlikte uzlaşmaya açılan siyaset penceresi; Türk milletinin tarihî uzlaşması, istiklal ve istikbalimizin teminatı, kutlu bir diriliş ve yükseliş hamlesi; ihanete ve Türkiye düşmanlarına karşı dirilen milli ruh” olarak değerlendirerek MHP olarak bu ittifaka verdikleri önemi ve bağlılığı göstermişlerdir. MHP Cumhur İttifakı'nın seçim zaferi kazanması ile Türkiye'yi ileriye taşıyacak güçlü bir yönetimin hayata geçireceğini ve Türkiye'nin beka ve birliğini azim, irade ve sadakatle savunacağını, Türkiye'nin geleceğini millet iradesinden aldığı güçle güvenceye kavuşturacağı” düşünmüştür (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Cumhur İttifakı, 2018: 25-26).

Bu ittifakı güçlendiren (ihya eden) önemli dayanaklardan bir tanesi de MHP kanadı açısından geçerli olan sebeplerdir. MHP için AK Parti'nin bazı politika değişiklikleri ortaya koyması ittifakı kurma ve güçlendirmede önemli gerekçeler olmuştur. “AK Parti'nin PKK³¹ ve Suriye politikasını değiştirmesi, çözüm sürecini sonlandırması ve cemaatçilere yaklaşımını değiştirmesi” bu konuda önemli gerekçelerdir. Bunun yanında ülkeye yönelik iç ve dış terör saldırılarının artması da MHP'nin ittifaka bakış açısını değiştirmiştir. Örneğin FETÖ'nün kanlı darbe girişimi ile devlete kastetmesi, 2015'te artan PKK, DEAŞ, FETÖ saldırıları, Suriye'deki iç savaşın içeriye taşınması gayreti ile oluşan parçalanma tehdidi” bu konuda önemli gerekçelerdir. Bununla birlikte “7 Haziran 2015 seçim başarısının 1 Kasım 2015'te yakalanılamaması ile MHP'de başlayan parti içi baskı/muhalefet de MHP için ittifaka bağlılığı güçlendiren önemli bir gerekçe olmuştur. Dolayısıyla AK Parti'nin Türkiye'nin koşullarına göre bir değişim ortaya koyarak “MHP'nin savunduğu görüşlere uygun politikaları hayata geçiren bir bakış açısı ile hareket eder hale gelmesi” AK Parti-MHP yakınlaşmasının reel politik nedenlerini oluşturmuştur (Bila, 20 Ocak 2017). Bu şekilde bir yakınlaşma ve ittifakla MHP'nin uzun yıllardır iktidar yüzü görmeyen tabanının rahatlatılmış olması ya da rahatlatılacağı düşünülmesi de MHP açısından ittifakı ihyaya neden olan gerekçelerdendir.

Bu ittifakı ihya eden diğer bir gerekçe de MHP içinde bulunan muhaliflerin davranışlarıdır. MHP içi muhaliflerin 15 Temmuz sonrasında AK Parti ile olan yakınlaşmadan memnun olmaması ve 1 Kasım seçimlerinde

31 Öcalan ve PKK, Türk siyasetini etkileyen önemli faktörlerdir. Bu unsurlar HDP ve selevi olan partilerin politikalarını belirleyerek diğer partilerin kararları üzerinde de etkili olmaktadır. Bu partilere olan yaklaşım MHP ile AK Parti için bir yakınlaşma gerekçesi olmakla birlikte (MHP'yi AK Parti'den uzak tutan çözüm süreci, yakınlaştıran ise çözüm sürecinin sonlanmasıdır.) 1999 yılında Ecevit liderliğindeki DSP'yi birinci Bahçeli liderliğindeki MHP'yi ikinci parti yaparak iktidara taşıyan da bu mesele olmuştur. Çünkü Öcalan Ecevit'in başbakanlığı zamanında yakalanmıştır. Dolayısıyla Ecevit ve Bahçeli'yi aynı hükümette buluşturan şey Öcalan'ın yakalanması ve Ecevit hükümetinin PKK'ye yaklaşımıdır (Bila, 20 Ocak 2017). Güncel siyasi tarih açısından bu durum değerlendirildiğinde bugün her ikisi de sağ kanatta olan ve muhafazakâr-milliyetçi özellikler gösteren AK Parti ve MHP'nin PKK ve diğer terör unsurları karşısında aynı safta durmaları 1999'daki DSP-MHP yakınlaşmasından daha mantıklı gözükmemektedir.

oy kaybedildiği gerekçesi ile büyüyen sorunlara ilaveten Bahçeli'nin başkanlık sistemini ve 16 Nisan 2017 Referandumunu getiren politik pozisyonunu parti içinde büyük problemler yaşanmasına ve muhaliflerin 25 Ekim 2017'de İYİ Parti'yi kurmalarına neden olmuştur. Bahçeli'nin bu kopuş/ayrışma/bölünme esnasında parti liderliğini kaybetme kaygısı yaşaması bu ittifakı ileriye taşıyan önemli bir gerekçedir. Sonrasında İYİ Parti kurucularının Millet İttifakı blokunda yer alması da bu süreçte MHP için Cumhuriyet İttifakı'na bağlılığı güçlendirmiştir. Çünkü İYİ Parti yarattığı bölünme ile MHP'nin oylarını azaltmış ve Bahçeli bu olaydan sonra (İYİ Parti kurulduktan on dört gün sonra) yaptığı açıklamada seçim barajının yüksekliğini eleştirmiş ve yeni bir düzenleme yapılması çağrısında bulunmuştur (Nişancı ve Doğan, 2022:188-189).

Bu ittifakı ihya eden diğer önemli gerekçeler ise FETÖ'nün kurumlardaki varlığının ve yurt dışından gerçekleştirdiği baskıların devam etmesiyle birlikte diğer terör örgütlerine verilen dış desteklerin artması ve bu bağlamda daha stratejik hedeflere yönelmeleridir. FETÖ'nün darbe yapma arzusu bir girişim olarak kalmış olsa da bu girişimin atlatılmış olması Türkiye'yi feraha çıkarmaya yetmemiştir. Çünkü FETÖ, mensuplarını, yıllarca “eğitim, sağlık, yargı, emniyet ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) dâhil devletin tüm hücrelerine” ve ayrıca “sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve toplumun tüm kesimlerine” sinsi bir şekilde yerleştirmiştir. “FETÖ'nün açık ve şüpheye yer kalmayacak bir şekilde ifşa olması ile siyaseti emelleri için dizayn etmeye yönelik komploları” Cumhuriyet İttifakı'nı sağlamlaştıran ve güçlendiren önemli gerekçelerdir. Bu örgütün sadece devleti ve toplumu değil aynı zamanda 1 Kasım 2015 seçimleri sonrasında MHP'yi ele geçirme girişimlerinde bulunması ve buna yönelik olağanüstü kongre taleplerinin de FETÖ ile bağlantılı olduğunun ortaya çıkması Cumhuriyet İttifakı'nın varlığını daha önemli hale getirmiştir. Milli bekânın korunması ve devletin FETÖ üyelerinden temizlenmesi için 20 Temmuz 2016'da olağanüstü hal (OHAL) ilan edilmiştir. O gün karşı tarafta bulunan “FETÖ, PKK, İŞİD ve diğer terör örgütleriyle” olağan yöntemlerle mücadele etmek mümkün olmadığından MHP, OHAL ilanını destekleyerek OHAL'in FETÖ ile mücadelede kesin bir başarı sağlanana dek sürdürülmesini istemiştir. Ayrıca Türkiye sadece içeride değil dışarıda da FETÖ ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Dışarıdaki FETÖ yandaşı çevreler Türkiye'yi ekonomik ve siyasî açıdan köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır. Bu esnada Türkiye'nin güneyinde bir terör koridoru oluşturmak için önce Irak'ın kuzeyinde bir gayrimeşru referandum gerçekleştirilmiş, beraberinde Suriye'de oluşturulan kantonlarla “Irak'tan Suriye'ye ve Akdeniz'e uzanan bir kukla terör devleti yapılmasına” girişilmiştir. Başta ABD ve Avrupa ülkeleri olmak üzere Türkiye düşmanı birçok ülke bu bölgedeki YPG/PYD terör örgütlerini desteklemiştir. Hatta açık bir şekilde onlara ağır silah ve mühimmat des-

teği vermişlerdir. Orta Doğu'da IŞİD'in, PKK'nın ve Suriye'deki uzantısı YPG/PYD gibi terör örgütlerinin taşeron olarak kullanıldığı bu dönemde, Türkiye içinde de terör eylemleri artmıştır. Bu durum “*Türkiye'nin, yedi düvele karşı mücadele etmesi*” anlamına gelmiştir. Bu duruma karşı Türkiye caydırıcı gücünü kullanarak evvela Irak'taki gayrimeşru bağımsızlık referandumunu etkisiz hale getirmiş ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını sağlamıştır. Bunun ardından, Suriye'nin kuzey bölgesinde Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı harekâtlarını düzenleyerek Türkiye'nin egemenlik haklarını, huzur ve güvenliğini tehdit eden terör yapılanmasını bertaraf etmeyi amaçlamıştır. MHP bu iki harekâtı “1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonraki en büyük askerî operasyonlar” olarak değerlendirmiştir. Bu harekâtlar sayesinde Türkiye, “oluşturulmak istenen terör koridorunun Irak'tan Akdeniz'e kadar uzanmasına” engel olmuştur (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Cumhur İttifakı, 2018: 8-10).

Cumhur İttifakı'nı ihya eden diğer önemli bir gerekçe ise her iki partinin ideolojik yakınlığı olmuştur. Bu iki parti muhafazakâr ve milliyetçi özelliklerle öne çıksalar da özellikle AK Parti'nin günün şartlarında milliyetçiliğe daha yakınlaşmış olması bu ittifakı ihya eden önemli bir gerekçedir. Bila (20 Ocak 2017) bu ideolojik yakınlaşma durumunu şu şekilde açıklamıştır:

AK Parti içinde MHP'nin temsil ettiği milliyetçilik; MHP'nin içinde de AK Parti'nin temsil ettiği muhafazakârlık vardır. AK Parti'de din motifi baskın olan muhafazakârlık birinci sıradaysa, milliyetçilik ikinci sıradadır. MHP'de milliyetçilik birinci sıradaysa, muhafazakârlık ikinci sıradadır. Milliyetçi-muhafazakâr diye tarif edilen alan iki partinin ortak alanıdır. 7 Haziran 2017 ile 1 Kasım 2015 seçimleri arasında 2 milyondan fazla oyun iki parti arasında gidip gelmesi de bunun göstergesidir. Bu ortak alan yeni değildir. Tarihi geçmişi de vardır. Tarihe baktığımızda bu ortak alan, MHP-MSP, MHP-RP, MHP-FP, MHP-SP arasında da vardı. MHP ile RP'nin barajı aşmak için 1991 seçimlerine ittifak yaparak girdikleri unutulmamalıdır. AK Parti ile MHP arasında da var olan bu ortak alanı küçülten veya büyüten en önemli etken ise PKK'dır. Bu alan çözüm sürecinde küçülmüş, 7 Haziran sonrasında PKK'yle askeri ve siyasi mücadele sürecinde büyümüşdür. Bahçeli'ye manevra imkânı veren ve elini rahatlatan da AK Parti'nin değiştirdiği PKK politikasıyla ortak alanı genişletmiş olmasıdır.

AK Parti ile MHP arasındaki bu ideolojik yakınlaşma ve PKK, FETÖ gibi ortak düşmanlara karşı ortak pozisyon alınması, ideolojik partiler olarak değerlendirilen ve 1992 itibarıyla ideolojik ve fiili bir ayrışma yaşayan MHP ve BBP'nin de müttefiklik kapısını açmıştır. Bu çerçevede Cumhur İttifakı bu üç parti için çok önemli bir çatı olmuştur. Bu ittifak sayesinde AK Parti kendisine oy vermeyen kişilerin seçtiği partilerden (MHP ve BBP'den) destek sağlarken ve bu sayede başkanlık sistemi gibi büyük değişimleri gerçekleştirme fırsatı yakalayabiliyorken MHP ve BBP de düşün-

celerini iktidara taşıma yani iktidardan pay alma fırsatı yakalamışlardır ki bu gerekçeler de ittifakı ihya etmektedir.

Bu üç parti, sağ partiler olmalarının yanında “sekülerizme bakışlarında” da önemli benzerlikler bulunmaktadır. Her bir parti için mazideki ayrılık gerekçesi “milliyetçiliğe bakış noktasında” olsa da 2015 yılından itibaren yaşanan gelişmeler nedeniyle bu fark ciddi ölçüde ortadan kalkmıştır³². Buna ilaveten 15 Temmuz 2016’da yaşanan darbe girişimi sonrasında AK Parti’nin daha milliyetçi bir söylemi benimsenmeye başlaması ile ideolojik zemindeki yakınlık daha da artmış ve zaman içerisinde birlikte hareket etme eğilimine dönüşmüştür. Bu gelişmeler ile hem bölüşüm probleminin çözüme kavuşturulması hem de politika odaklı bir ittifak kurulması mümkün hale gelmiştir. Bu çerçevede 2018 seçimlerinde ortak bir Cumhurbaşkanı adayı kolay bir şekilde belirlenmiş, desteklenmiş ve seçilmiştir (Nişancı ve Doğan, 2022:188-189).

Öte yandan bu ittifaklaşma süreci MHP’de bir bölünme yaşatsa da bu bölünmenin dahi MHP’ye bazı dolaylı katkılar sağladığı anlaşılmaktadır. Bu katkılardan ilki bu bölünmeyle birlikte MHP’nin içindeki muhalif kitlenin baskısından kurtulması ve böylece daha rahat politika yürütebilecek bağımsızlığa ulaşmasıdır. Diğeri ise MHP içerisinden ayrıldıkları esnada “tam bir ideolojik fark ortaya koyamamış olan ve kendilerini milliyetçi olarak sunmaya devam eden” İYİ Partililerin, bu süreçte attıkları politik adımlarda -bir ideolojik farklılıktan ziyade- “Erdoğan figürüne düşmanlık” çerçevesinde bir ayrılma gerçekleştirdiklerinin anlaşılmasıdır. Çünkü İYİ Parti’nin bu tavırlarının “milliyetçiliğin dışına çıkan yansımaları” seçmenin gözündeki imajını zedelerken MHP’nin imajını artırmaktadır. *Böylece İYİ Parti Cumhuriyet İttifakı’nın ihyasına dolaylı olarak katkı sağlamaktadır.*

Cumhuriyet İttifakı’nın güçlü kılınmasındaki diğer bir önemli gerekçe ise AK Parti’nin MHP ile ittifakından sonra milliyetçi siyasetin güçlenmesinin belirginlik kazanmıştır. Vesayet tasfiye sürecinden sonra da AK Parti’ye karşı engelleme gayretleri durmamıştır. AK Parti’nin başkanlık sistemiyle beraber gelen yeni siyasal sistemi inşa etmesini engellenmek adına saldı-

32 AK Parti lideri Erdoğan, 2015 öncesi evrede birçok konuşmasında AK Parti’nin milliyetçi bir parti olduğunu ancak hizmet üreten bir milliyetçiliği benimsediğini, çatışmalardan uzak duran, kucaklayan, ötekileştirmeyen, etnik-dinsel-bölgesel milliyetçiliğe karşı duran bir parti olduğunu belirterek asıl milliyetçiliğin nezaket ve zarafet olduğunu, ortaya bir düşünce koyabilmek olduğunu, sorunları barışla ve konuşarak çözmek olduğunu ifade etmekteydi (“Erdoğan: ‘Doğruyum, Çalışkanım’ Dediler Yan Gelip Yattılar”, 2013:1; Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Mardin Midyat Toplu Açılış, 2013; Erdoğan MHP ve BDP’ye Sert Çıktı, 2012:1). Ancak 2015 sonrası süreçte AK Parti’nin, karşısında “doğrudan saldıran, üretimi engelleyen ve diyaloga kapalı” bir cephe bulması bu şekilde bir milliyetçi bakışı sürdürmesine engel olmuştur. Bu bağlamda kendisi gibi sağ cephede bulunan ve aynı düşmanlara meydan okuyan milliyetçi partilerle (MHP ve BBP) ortak bir bakış açısı ortaya koyması gerekmiştir. AK Parti cephesi açısından ortaya çıkan bu gerekçe de Cumhuriyet İttifakı’nı ihya etmektedir.

rılar ortaya konulmuştur. Bu süreçte “Erdoğan üzerinden ülkenin hedef alındığı” bir boyuta ulaşılmıştır. AK Parti, bu tür kriz anlarında bir liman olarak işlev gören “beka siyaseti ve milliyetçi söyleme” tutunmuştur. AK Parti ayrıca, yoğunlaşan saldırılar karşısında MHP ittifakına ihtiyaç duymuş ve milliyetçi bir eksene tutunması söz konusu olmuştur. MHP ise bu süreci her yönüyle inceleyip değerlendirerek AK Parti'ye bir yakınlaşma göstermiş ve kritik anlarda aldığı inisiyatifler ile bu yakınlaşmayı kalıcı bir ittifaka dönüştürmüştür. 24 Haziran 2018 seçimleri ise “AK Parti'nin yöneldiği yeni siyasi söylem ve politikaların milliyetçi siyaseti güçlendirdiğini ve Türkiye'nin bir süre daha bu siyaset ekseninde yol alacağını” göstermiştir. Milliyetçi siyasetin güçlenmesinin en büyük göstergelerinden bir tanesi ise “milliyetçi gelenekten olan iki partinin (MHP ve İYİ Parti), % 21 oy oranıyla 91 milletvekili elde ederek çok güçlü bir temsile kavuşması” olmuştur. İYİ Parti'nin kurulması MHP'nin oyunu bölse³³ de her iki partinin birbirine yakın oy alarak toplam % 21 desteğe kavuşması milliyetçiliğin öneminin arttığının göstergesi olmuştur (Ete, 2018:312). MHP, “İYİ Parti'den rahatsızlık duyan ülkücüler için” bir sığınak olabileceği gibi ileride “yeniden bir birleşme olması halinde” ya da “İYİ Parti'nin olması gerektiği gibi muhafazakâr-milliyetçi kanada yeniden bir dönüş ortaya koyması halinde” Cumhur İttifakı'nın daha da güçleneceği ihtimal dâhilindedir. Dolayısıyla Cumhur İttifakı'nın büyük partileri olan MHP ve AK Parti'nin milliyetçilik çerçevesinde gelişen süreçte ortak çıkarlarda güçlü bir birlikteliği benimsemiş olmaları ittifakı ihya etmektedir.

Burada milliyetçilik sevdasına ve partilerin ideolojik yakınlığına/uyumluluğuna bağlı olarak gelişen diğer önemli birleştirici dayanak ise “seçim sonrasında MHP ve BBP'li hiçbir isimin Cumhurbaşkanlığı tarafından oluşturulan kabinede yer almaması”dır. Bu durum, Cumhur İttifakı'nın bir koltuk kapma yarışı olmadığını ve bir davanın ürünü olduğunu ortaya koymaktadır. MHP ve BBP'nin kamusal makam talebinin olmamasında son yıllarda Erdoğan tarafından milliyetçi bir söylemin yoğun şekilde tercih edilmesinin etkisi büyüktür. Buna ilaveten hazırlanan Cumhurbaşkanlığı seçim metinlerinde (beyanname vs.) milliyetçi bir söylemin hâkim olması da bu konudaki ideolojik uyumu göstermesi açısından önemlidir. Ortaya çıkan bu yakınlık ittifakın teşekkülünü AK Parti açısından da kolaylaştırmış (Nişancı ve Doğan, 2022:190) ve ittifakın ihya olmasını sağlamıştır.

Öte yandan getirilen yeni sistem de var olan özellikleri ile Cumhur İttifakı'nın güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Mevcut kanun Cumhurbaşkanlığı olmak için ilk turda % 50'den fazla oy almayı gerektirmekte, ilk turda bu mümkün olmadığı takdirde ikinci turda seçimin ilk turunda en çok oy alan ilk iki aday arasında yeniden bir seçim yapılmasına imkân vermek-

33 MHP'nin tarihsel süreç içerisindeki değişen oy tabanı ve oy kaybı ile ilgili detaylı bilgi için bakınız (Ete, 2018:312-315).

tedir. Bu çerçevede düşünüldüğünde tek başına seçime giden bir AK Parti için % 50'yi geçerek Cumhurbaşkanlığını elde etmek zorlaştığı gibi MHP ve BBP'nin kendi belirleyecekleri milliyetçi bir adayda birleşerek seçime gitmeleri de toplam oy oranları göz önüne alındığında mümkün gözükmemektedir³⁴. Bununla birlikte o günkü koşullarda MHP ve BBP'nin ayrı ayrı % 10 barajını geçerek meclise girebilmeleri de ayrı bir sorun ve risk teşkil etmiştir. Dolayısıyla Cumhur İttifakı yakınlaşması ile getirilen yasal düzenlemelerle seçim barajı sorunu yaşayan partilerin ittifaklara dâhil olması bir mecburiyet haline gelmiştir. Böyle bir durumda milliyetçi ve muhafazakâr partilerin Cumhur İttifakı çatısı altında toplanması hem ideolojik mana da hem de seçimi kazanarak Cumhurbaşkanlığını ve meclis üyeliğini elde etmeleri anlamında büyük katkı sağlamıştır (Nişancı ve Doğan, 2022:190). Dolayısıyla bu ittifak ve yapılan yasal düzenlemeler sayesinde AK Parti'nin Cumhurbaşkanı seçiminde salt çoğunluğa ulaşması kolaylaşırken milliyetçi partilerin (MHP ve BBP) hükümet ortağı statüsüne ulaşması da mümkün hale gelmiştir. Böylece milliyetçi partilerin siyasetteki etkinliği de artmıştır (Gündoğmuş, 2021:38).

Bu süreçte Cumhur İttifakı'nı birbirine bağlı ve güçlü kılan diğer bir önemli bağlayıcı ise Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olduktan sonra yasama desteğine ihtiyacı olması ve bu desteği aldıktan sonra da ittifak partilerini dikkate almak durumunda kalmasıdır. Bu durumda Erdoğan, mecliste MHP ve BBP'ye ihtiyaç duyarken bu iki parti de önem verdikleri taleplerine cevap bulabilmek için AK Parti'nin desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Başkanlık sistemlerinde, yasama desteği olmaması halinde büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalındığı dünyadaki örneklerden anlaşılmaktadır. Bu çerçevede devlet başkanları “tikanıklıklardan kaçınmak ve politik gündemlerini hayata geçirmek” için yasama desteğini önemsemek durumunda kalmaktadır. Bu çerçevede 24 Haziran 2018 seçimleri öncesinde yapılan kamuoyu yoklamaları Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçimini kazansa da milletvekili seçiminde parlamento çoğunluğunu elde edemeyeceğini göstermiş ve bu durum AK Parti'yi ittifak yapmak için motive etmiştir. Dolayısıyla ittifaklar seçimi etkilediği gibi seçim sonrasını etkilemektedir. Çünkü ittifakların varlığı ile seçilen bir Cumhurbaşkanı seçim sonrasında da bu ittifaktan etkilenmektedir. AK Parti'nin politika üretirken “ittifak ortakları aleyhine olacak şekilde rekabetçi olmaktan kaçınarak pozisyon alacağı³⁵” dünyadaki örneklere bakılarak anlaşılabilir. Öte yandan ittifakların ortak bir aday listesi üzerinden yasama seçimine giderek ba-

34 Daha önce CHP ile çatı aday olarak Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Cumhurbaşkanı adayı olarak belirlendiği 2014 seçimlerinde CHP gibi oy potansiyeli yüksek olan bir parti ile bile bu hedefe ulaşmak mümkün olmamıştır.

35 Erdoğan'ın ittifak adına seçim kampanyası yürütmesinin ittifakın diğer ortağı olan MHP'nin yasama seçimindeki başarısı üzerinde olumlu etki meydana getireceği açıktır. Nitekim kampanya döneminde benimsenen milliyetçi söylem MHP'nin elde ettiği oy oranı üzerinde olumlu etki meydana getirmiştir (Nişancı ve Doğan, 2022:190).

şarı elde etmeleri de büyük bir avantaj sağlamaktadır³⁶. Bu durum ittifak içerisindeki partileri birbirine daha güçlü bağlamaktadır (Nişancı ve Doğan, 2022:190). Dolayısıyla Gündoğmuş (2021:37)'un belirttiği gibi her iki ittifakın da (Cumhur ve Millet) seçim sonrasında “parlamento ve hükümet ittifakını hatırlatacak ölçüde” kendi içlerinde birlikte hareket ettikleri görülmektedir. Hatta tek başına iktidar olan AK Parti'nin de “hükümet politikalarında ve karar alma süreçlerinde” MHP başta olacak şekilde ittifak ortağı partilere göre konumlandığı kamuoyunda sıklıkla gündeme gelmektedir. Aynı şekilde Millet İttifakı partilerinin de seçim sonrası süreçte “parti genel merkezleri ve il örgütlenmeleri üzerinden” ilişkilerinin devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla bu gerekçeler de Cumhur İttifakı partilerini birbirine sıkıca bağlayan ve ittifakı ihya eden gerekçelerdir.

Cumhur İttifakı'nı ihya edip güçlendiren diğer bir gerekçe ise Millet İttifakı'nın yapısı ve içinde bulunduğu koşullardır. Şöyle ki “ideoloji ve politik bakış açısından birbirine benzemeyen birçok aktör Millet İttifakı çatısı altında toplanmıştır. Bürokratik ve büyük sermayenin iradesini siyasette hâkim kılmaya çalışan CHP'nin, PKK'nın vatandan toprak koparma hedefine uygun şartlar oluşturmak isteyen HDP ile bir arada olması anlaşılmasa da bir şeydir. “Baticılık” merkezli siyaset anlayışı Millet İttifakı'nın üst ideolojik çerçevesini oluştursa da “milliyetçi ve devletçi” gelenekten gelen CHP-İYİ Parti ikilisinin “Kürt milliyetçisi ve ayrılıkçı PKK-HDP'yle ve de İslamcı SP'yle ideolojik ve çıkar birlikteliği kurması imkansız bir hadise olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla milli iradeyi siyasette hâkim hale getirmek arzusunda olan AK Parti-MHP birlikteliği Millet İttifakı için “ortak düşman” işlevi görmese bu anti-demokratik siyasi blokun oluşması ve varlığını sürdürmesi pek mümkün gözükmemektedir (Aslan, 2019: 11). Gündoğmuş (2021:36) Türkiye'nin var olan ulusal geleneklerine bakıldığında Millet İttifakı'nın Türk siyasi hayatında var olan kalıp yargılara aykırı şekilde kurulmuş bir ittifak olduğunu ancak AK Parti, MHP ve BBP'nin bir araya gelmesinin olağan bir durum olduğunu bildirmektedir³⁷. Öte yandan Millet İttifakı mensuplarınca kurulan Altılı Masanın umutsuz ve çözümsüz olması, dış politikalarının olmaması, ekonomik formüller sunamamaları, ABD ve PKK'ye karşı koyamayıp AB'ye biat eden tutumları (Altılı Masanın “Ortak Politikalar Mutabakat Metni” açıklandı!., 30 Ocak 2023) da bu süreçte Cumhur İttifakı'nı güvenli liman haline getirerek ihya etmektedir.

36 BBP'li adayların AK Parti listelerinden milletvekili seçimine katılması bu durumla uyumludur (Nişancı ve Doğan, 2022:190).

37 Gündoğmuş (2021:36) çalışmasında “partilerin neden ittifak kuruyor olduklarını” inceleyerek ve Türkiye'deki koşulları göz önünde bulundurarak böyle bir çıkarım yapmıştır. CHP-İYİ Parti ve SP'nin bir araya gelmesini “beklenmeyen bir durum” olarak ifade etmiştir. Yazar Türkiye'deki sağ-sol ayrışmasına göre CHP ile İYİ Parti'nin, laik-dindar ayrışmasına göre de CHP ile SP'nin farklı kulvarlara sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu hususta kamuoyunda “olağandışı şüpheli birliktelik” iması sürekli gündemde tutulmaktadır (Gündoğmuş, 2021:37).

Millet İttifakı'nın ideolojik farklılıkları bağlamında Cumhurbaşkanı adayı belirleyememesi problemi de "yürütme kanadının" daima Cumhuriyet İttifakı'nda kalmasına neden olacağı için Cumhuriyet İttifakı'nı ihya eden bir durumdur. Bu ideolojik farklılık durumu "Millet İttifakı"nın 2018 seçimlerinde sadece yasama seçimlerini kapsayan bir ittifak ortaya koymasına neden olmuştur. Bu konuda kısıtlayıcı olan en önemli husus "Millet İttifakı" üyeleri arasında bir ideolojik birlik ya da yakınlık olmamasıdır. Bu anlamda müttefiklerin üzerinde uzlaşabilecekleri bir aday bulmaları zorlaşmaktadır³⁸. Bununla birlikte ideolojik türdeşliği olmayan bu partilerin belirlediği adayı seçim sürecinde halkın karşısında tutarlı bir şekilde savunabilmeleri de imkânsız hale gelmektedir³⁹. Ayrıca Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı makamının sahip olduğu çok güçlü yetkiler ile sisteme hâkim olması bu konuyu çözülmesi daha karmaşık bir hale getirmektedir. Çünkü Cumhurbaşkanının siyasal sisteme bu denli hâkim olması, siyasi partiler açısından Cumhurbaşkanlığı makamını kontrol etmenin önemini ve getirisini artırdığı gibi kaybedilmesi halinde de büyük bir maliyetin altında bırakmaktadır (Nişancı ve Doğan, 2022:191). Dolayısıyla Millet İttifakı cephesinde yaşanan bu ideolojik bölünmüşlük ve aday belirleme problemleri de Cumhuriyet İttifakı'nı daha güçlü hale getirmektedir.

Millet İttifakı hedef koymaktan ve ülkü vermektan bu denli uzak bir pozisyonda iken *Cumhuriyet İttifakı'nın bağlı olduğu ilkelerin ve ülkülerin maziye dayanan kudreti ile millete bir hareketlilik katması da Cumhuriyet İttifakı'nın güçlenmesine katkı sağlamaktadır.* Cumhuriyet İttifakı'nın hedefleri partilere/partililere bir milli hareketlilik katmakta ve ülkü vermektedir. Bu durum aynı zamanda, ittifaka bir bağlılık yaratırken ittifakın yaptıklarına da bir meşruluk katmaktadır. *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Cumhuriyet İttifakı* (2018: 26-30) isimli kitapçıkta "Cumhuriyet İttifakının hedefleri" ayrı ayrı sayılmıştır. Bu hedeflerin arasında aşağıda belirtildiği gibi "ülkenin bekasını sağlamaya, geleceğini inşa etmeye ve Türkiye'yi dünyada söz sahibi yapmaya" dönük stratejik hedefler de sayılmıştır:

38 Gerçekleştirilecek olan 14 Mayıs 2023 seçimlerinde Cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilen Kemal Kılıçdaroğlu'nun adaylığının ilanında yaşanan hadiseler bu konuda ilerleme kaydedilemediğini ve ideolojik farklılığın büyük bir uyumsuzluk etkisi yarattığını bir kez daha göstermiştir (Altılı Masa dağıldı: Beş parti yarın toplanıyor, 3 Mart 2023). Nişancı ve Doğan (2022:192) 2023 seçimleri için Millet İttifakı'nın Cumhurbaşkanı adayı belirlemesinden önceki bir tarihte hazırlanmış oldukları çalışmada, "Millet İttifakı" üyelerinin işbirliklerini Cumhurbaşkanı seçimini de kapsayacak şekilde genişletmelerinin mümkün olduğunu ancak "2014 Cumhurbaşkanı seçimindeki Ekmeleddin İhsanoğlu tecrübesinin seçmen nezdinde yeterli bir heyecan meydana getiremediğini" hatırlatmaları söz konusu olmuştur (Nişancı ve Doğan, 2022:192). Bugün 2023 seçimleri için aday gösterilmiş olan Kılıçdaroğlu'nun özellikle İYİ Parti ve SP'li seçmenler üzerinde bir heyecan yaratmaması nedeniyle yazarların çıkarımlarında haklı oldukları söylenebilir.

39 2014 "Cumhurbaşkanı Seçimi"ndeki Ekmeleddin İhsanoğlu tecrübesi buna örnek oluşturmaktadır (Nişancı ve Doğan, 2022:191). Ayrıca 14 Mayıs 2023 seçimleri için aday gösterilen Kılıçdaroğlu'nun ittifak üyesi olan İYİ Parti tarafından savunulmasında sorunlar ortaya çıktığı açıkça görülmüştür (Yavuz Ağralıoğlu, İYİ Partiden istifa etti, 28 Mart 2023).

- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin tam manasıyla yerleştirilmesi için gereken tüm hukukî, idarî ve siyasî altyapıyı tesis ve temin etmektir.
- 15 Temmuz benzeri bir ihanetin tekrar yaşanmaması için gereken siyasî, sosyal, idarî ve ekonomik önlemleri almak, 7 Ağustos 2016'da Yenikapı'da yeşeren millî ve demokratik dayanışma sürecini devam ettirmektir.
- Dış politikada, siyasette ve ekonomide Türkiye'yi köşeye sıkıştırmaya yönelik faaliyetlerin önüne geçmek, Türk devletinin ve Türk milletinin bekasına yönelik tüm tehditleri ortadan kaldırmaktır.
- PKK, FETÖ ve İŞİD başta olmak üzere terör örgütlerinin kökünü kazımak, milletimizin huzur ve refahını artırmaya yönelik tüm sosyal ve ekonomik tedbirleri almaktır.
- Türkiye'nin jeostratejik konumunu dikkate alan, dünya ölçeğinde siyasî, sosyal ve ekonomik politikaların oluşturulmasında söz sahibi olan, gelişme ve sorunları gerçekçi ve millî bir strateji çerçevesinde değerlendiren, Türkiye merkezli ve çok yönlü bir dış politika yürütmektir.
- Türkiye'nin tarihine, kültürüne, yeraltı ve yerüstü zenginliklerine; beşerî, askerî ve iktisadî kapasitesi ile jeopolitik avantajlarına uygun bölgesel ve küresel işbirliği programları geliştirmektir.
- Türkiye'yi "kudretli bir devlet" haline getirecek idarî, hukukî ve siyasî tüm reformları hayata geçirmek; insan hak ve hürriyetlerini mümkün olan en geniş boyutta temin etmektir.
- Cumhuriyetimizin 100. yılı olan 2023'te Türkiye'yi bölgesinde lider, küresel çapta büyük ve etkin bir güç yaparak dünyaya Türk-İslam medeniyetinin huzur ve adaletini sunmak, böylelikle mazlum milletlere umut ışığı olmaktadır.

Çıkarılan bu kitapçıkta Cumhur İttifakı'nın hedefleri bu şekilde sayıldıktan sonra "*Büyük Türkiye*"ye giden yolun bizzat Cumhur İttifakı'ndan geçtiği ifade edilmiştir. Burada "*Büyük Türkiye*" şeklinde hedef konulması dikkat çekici olmakla birlikte *Cumhur İttifakı birlikteliğinin, aynı ilkelere muhafazasıyla seçim sonrasında da sürdürüleceği*, birlikte hareket etme kararının, kısa vadeli bir seçim stratejisi olmaktan öte uzun bir döneme hâkim olacak millî bir tavrın ve asil bir duruşun adı olduğu belirtilerek bu ittifakın geçici bir durum olmadığı belirtilmiş ve böylece Cumhur İttifakı'nı güçlendiren bir dayanak daha açıkça ortaya konulmuştur (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Cumhur İttifakı, 2018: 26-30). Bu kararın yanı sıra Erdoğan'ın konuşmalarında ortaya koyduğu söylemlerle, Türk Cihan Hâkimiyeti, Nizam-ı Âlem ve Kızılmele gibi ülküleri açıkça dile getirerek ve işaret ederek (Ayasofya: Danıştay karar verdi, 24 Temmuz'da cami olarak ibadete açılıyor, 2020; Turan, 2023b) Türkiye'nin askeri anlamda bağımsızlığını simgeleyen teknolojik ekipmanlarını (İHA, SİHA gibi) sürekli gündemde tutması ve yapılan enerji kaynakları keşifleriyle (doğalgaz ve hidrokarbon keşfi gibi) verilen ekonomik bağımsızlık mesaj-

larını sürdürmesi de bu süreçte halka bir hareket vererek Cumhur İttifakı'nın önemsenmesini ve desteklenmesini kolaylaştırmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin kendisinin pozitif yönlere sahip olması ve bunu Cumhur İttifakı'nın sahipleniyor olması da bu ittifakı güçlü kılmakta ve ihya etmektedir. Millet İttifakı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni anlamaya bile çalışmazken Cumhur İttifakı'nı kuran partilerin, eski sistemin “çabuk dağılan ve başarısız sonuçlara yol açan kolisyon hükümetlerini ortadan kaldırma, iç içe giren yasama ve yürütme sistemini düzenleme, hükümet kurmada yaşanacak istikrarsızlıkları kırma (Aksoy, 2019:28), değişimlere çabuk adapte olup hızlı karar alan bir sistemi inşa etme isteği ve bunu işletmeye yönelmeleri” yine ortak bir hedef etrafında birlikte olmaları ve bu hedefi uygulamaya koymalarıyla Cumhur İttifakı'nın güçlülüğünü dışa vurmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte gelen yasal düzenlemelerin varlığı da Cumhur İttifakı'nı güçlendiren önemli bir meseledir. Çünkü getirilen yeni sistem seçim barajı nedeni ile küçük partileri ittifaklara dâhil olmaya çektiği gibi onların da demokrasi platformunda önemli hale gelmesini sağlamaktadır. Bu yapı ittifaka katılımı teşvik ederken katılmayı cezalandırmaktadır⁴⁰. Bu çerçevede AK Parti ve MHP, amaçlarındaki farklılıkları uzlaştırma çabası ortaya koymuşlardır. Bu yeni yapı CHP, İYİ Parti, SP ve DP'yi bir araya gelerek “Millet İttifakı”nı kurmaya mecbur bırakmıştır. Çünkü AK Parti'nin Hâkim Parti konumuna ulaşması nedeniyle bunun sonlandırılmak istenmesi ya da mümkünse zayıflatılmak istenmesi bu partileri bir araya getirmiştir (Nişancı ve Doğan, 2022:191). Yani Cumhur İttifakı milli kaidelerle bir araya gelerek güçlü bir dayanak ortaya koyarken Millet İttifakı üyeleri öncelikle AK Parti'nin Hâkim Parti pozisyonunu yıkmaya çalışarak milli bir pozisyon almaktan uzak gözükmektedirler. Bu konuşlanma da Cumhur İttifakı'nın güçlendiren diğer önemli bir husustur.

Cumhur İttifakı'nın güçlendiren bir diğer dayanak ise alternatif ittifakların oluşması durumunda dahi güçlü kalmaya devam etmesidir. Gündoğmuş (2021:38) ittifakların geleceğine yönelik senaryolarının belirlenmesinde temel ölçütün gündelik siyasal gelişmelerden ziyade “ülkenin siyasal kültürü başta olmak üzere toplumsal dokuya nüfuz eden özellikler” olduğunu ifade etmektedir. Çünkü olası ittifak senaryolarında temel şart, mevcut Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'yle birlikte hayata geçirilen yasal düzenlemelerdir ve bu düzenlemeler varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda seçim sistemleri ve siyasi partilere yönelik düzenlemeler değiştirildiği durumda tüm senaryolar yeniden gözden geçirilmelidir. Ancak

40 HDP örneğinde de görüldüğü gibi herhangi bir ittifak içinde yer almayan HDP 2018 seçimlerinde 67 milletvekili çıkarmıştır. Eğer 2018 seçimi ittifaklar olmadan gerçekleştirilmiş olsaydı HDP 75 milletvekili çıkarabilecekti (Nişancı ve Doğan, 2022:188).

olası senaryolar bağlamında her iki ittifak da güç kaybeder, güvenilirliğini yitirir ve kamuoyu üçe bölünürse bu durumda kamuoyunun bu ortaya çıkan üçüncü kesimini kararsızlar oluşturacaktır. Bu kararsızlar kendi partisinin mevcut durumundan memnun olmayan seçmenlerden oluşacaktır. İşte böyle bir koşulda ittifaklar yön değiştirebilir. Peki, ittifaklarda hangi partilerin bu şekilde bir yön değiştirmesi söz konusu olabilir? Türkiye'deki örnekler üzerinden düşünüldüğü zaman Millet İttifakı'nda yer alan İYİ Parti'nin tahterevalli rolünü üstlenebileceği söylenebilir. Aynı şekilde SP için de aynı durum geçerlidir. Fakat SP'nin oy potansiyeli ittifakın yön değiştirmesini doğrudan değil dolaylı, yani niceliksel değil niteliksel şekilde etkileyebilecek düzeyde görünmektedir. Cumhur İttifakı'nda yer alan MHP de böyle bir salınım yapabilir. MHP, CHP ile 2014'de ortak Cumhurbaşkanı adayı belirleyecek yakınlık göstermişken özellikle 2017'den beri AK Parti ile birlikte hareket etmektedir. Gizli müttefik olarak görülen HDP de yön değiştirme ihtimali olan bir partidir. Ancak HDP'nin böyle bir yön değiştirme gerçekleştirebilmesi için iktidarın "çözüm süreci" benzeri bir atmosfer yaratarak Türkiye'de gündemi tam tersi bir şekilde değiştirmesi gerekecektir. İttifakların geleceği konusunda bir diğer senaryo ise iki ittifakın dışında yeni bir ittifakın kurulmasıdır. Bu yeni ittifak üçüncü bir ittifak olabileceği gibi yeni bir iki ittifak sistemi anlamına da gelebilir. Çünkü örneğin İYİ Parti liderliğinde SP, Gelecek Partisi ve DEVA Partisi bir ittifak gerçekleştirdiklerinde Millet İttifakı'na alternatif bir oluşum meydana geldiği için Millet İttifakı ortadan kalkmış olacaktır. Böylece Cumhur İttifakı'nın karşısında sadece bir ittifak kalacaktır ve yine iki ittifaklı bir sistem gerçekleşmiş olacaktır (Gündoğmuş, 2021:38-39). Dolayısıyla şu an için mevcut yasal süreci AK Parti ve MHP'nin yönlendirmiş ve yönlendiriyor olması bu süreçte Cumhur İttifakı'nı güçlü kılan önemli bir unsurdur. Yeni kurulacak ittifakların oyunun salt çoğunluğu yakalaması mümkün gözükmediğinden şu anki koşullar⁴¹ Cumhur İttifakı'nı daha güçlü kılmaktadır.

Dolayısıyla 14 Mayıs 2023 seçimleri için ilerleyen süreç de bu değerlendirmeleri desteklemektedir. Ete (2018:305), 2018 seçimlerinde muhalefetin ortak Cumhurbaşkanı adayı (Abdullah Gül) üzerinde sürdürülen görüşmelerden Akşener'in adaylık ısrarı üzerine vazgeçtiğini ve Cumhurbaşkanı seçimine her partinin kendi adayıyla giderken, genel seçimlerde ise Millet İttifakı şemsiyesi altında katılım gösterildiğini bildirmektedir. Ayrıca İYİ Parti'nin itirazı nedeniyle HDP Millet İttifakı'na dâhil edilmemiştir. Bugün gelinen noktada seçimlerin tarihi 14 Mayıs 2023 olarak belirlenmiş ve bu seçimlerde HDP aday çıkarmayacağını bildirmiştir Dolayısıyla Millet İttifakı'nı destekleyeceği konusunda anlaşılmıştır (HDP

41 Şu koşullarda Cumhur İttifakı'nın güç kaybedebilmesi için halkın tepkisini çekecek büyük bir hata yapması ya da liderlerinin değişmesi ile karizmasız, vasıfsız, tecrübesiz ve güvenilir birilerinin parti liderliğini devralması gibi uç hadiseler yaşanması gerekmektedir.

2023 seçim kararını verdi: Millet İttifakı'nın adayı Kılıçdaroğlu'nu destekleyecek, 22 Mart 2023). 2018 seçimlerinde HDP ile ittifak yapılmasına karşı duran İYİ Parti ise bu kez Millet İttifakı adına CHP'nin HDP ile görüşerek ittifaka davet edilmesine karşı duruş göstermeyerek milliyetçi seçmenini şaşırtmıştır (Altundağ, 17 Mart 2023). Dolayısıyla milliyetçilerin yaşadığı bu şaşkınlık milliyetçi bir ittifak olan Cumhur İttifakı'na yarayacak gözükmetedir.

4. BÖLÜM

AK PARTİ'NİN İÇ POLİTİKA PRATİKLERİ: MİLLİYETÇİ PARTİLERİN (MHP VE BBP) KONUMLANIŞI VE CUMHUR İTTİFAKI'NIN YANSIMALARI

AK Parti siyasi hayatına başlarken ideolojisini “muhafazakâr demokrasi⁴²” olarak ifade etmiştir. Ancak AK Parti'nin muhafazakâr demokratiği meselesi literatürde hala tartışılmaktadır (Yavuz, 2010:17; Uluçakar, 2018:367; Dağı, 2010:128). Bu partinin liberal ya da İslamcı bir parti olabileceğine ilişkin görüşler ortaya atılmakla birlikte özellikle 2015 sonrasında -Türkiye'nin beka kaygısı yaşadığı evrede- AK Parti'nin milliyetçi bir parti olduğu da yoğun olarak savunulmaktadır (Ataay, 2008; Hale, 2010; Erler, 2007; Tepe, 2010; Coşkun, 2019; Mermer, 2018; Osmanoğlu, 2017). Bunun yanında AK Parti'nin esasında net bir ideoloji ile ifade edilmesinin mümkün olmadığını ve değişik ideolojik bakışlarla politikalarını yürüttüğünü değerlendiren (Duran, 2018:59-60,70; Bölükbaşı, 2016:175; Çaylak vd., 2017:3-4) ve hatta bu konuda AK Parti'nin pragmatist yönüne işaret eden (Alpman, 2016; Şener, 2003) çalışmalar da bulunmaktadır.

AK Parti'nin farklı ideolojik isimlerle değerlendirilmesinde “yürüttüğü politikalarda ortaya koyduğu manevraların” ve “muhafazakâr demokratiğin sağladığı esnekliğin” etkisi bulunmaktadır. Bu politik esnekliklerle 2010 Referandumunda da başarılı olan AK Parti, dünyada yaşanan dönüşüm ve iç-dış şartların değişmesi bağlamında yeniden bir dönüşüme dâhil olurken ülkede yaşanan beka kaygısı çerçevesinde 2015 sonrası evrede “muhafazakâr demokratiğinin içerisinde de yer bulan milliyetçiliği” daha belirgin bir şekilde işletir hale gelmek durumunda kalmıştır. Milliyetçi partiler⁴³ (MHP ve BBP) ise böyle bir ortamda milletin çıkarı ve refahı için “beka kaygısı temelin-

42 AK Parti lideri Erdoğan (2004:8) muhafazakâr demokratiğin, renkli ve çok boyutlu bir ideoloji olduğunu ve böylece “siyah-beyaz” yönlü bir katılımı benimsemediğini belirterek bu ideolojinin kapsayıcı ve kucaklayıcı yönüne işaret etmektedir. Akdoğan (2004:18) ise Türkiye’de siyaseti normalleştirmek için böyle bir şeye ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Türk siyasi hayatında mevcut olan “din-siyaset, gelenek-modernlik, din-devlet, devlet-toplum-birey gibi kavramların doğurmuş olduğu gerilim” bu ideoloji ile çözülmek istenmiştir. Böylece zıtlıklar bir anlaşma zemininde çözülmek istenmiştir. Bu anlamda “gelenegi dışlamayan bir modernlik, yereli kabul eden bir evrensellik, köktenci olmayan bir değişim” vurgusu ön plana çıkarılmak istenmiştir (Akdoğan, 2004:18-19). AK Parti sözcüsü Ömer Çelik (2004:272) ise muhafazakâr demokratiğin “değişimin ve evrensel şartları toplumsal değerleri zedelemeyen gerçekleştirme” için bu ideolojik tercihin yapıldığını işaret etmiştir. AK Parti Grup Başkan Vekili Hüseyin Çelik ise bu ideolojinin “korunmaya değer şeyleri muhafaza ettiğini ancak ekonomik anlamda muhafazakâr olunamayacağını ve bu nedenle, rekabete dayalı serbest piyasayı savunduklarını ve geliri kısıtlı olan vatandaşların da sosyal devlet ilkesi ile korunacağını ifade etmiştir (Tekin, 2004:127).

43 MHP'nin Genel Başkanı 6 Temmuz 1997'den itibaren Devlet Bahçeli olsa da BBP'nin Genel Başkanlığı Yazıcıoğlu'nun 5 Mart 2009'da vefatından hemen sonra 2 yıl kadar Yalçın Topçu ve 3 Temmuz 2011 sonrasında da Mustafa Destici tarafından yürütülmüştür.

de milliyetçiliği belirginleşmiş bir AK Parti'yi ve onun liderliğini yürüttüğü Cumhuriyet İttifakı'nı" önemseyen bir pozisyon almışlardır. Böylece 1992 sonrası evrede ideolojik gerekçelerle ayrılmış olan MHP ve BBP, yıllarca eleştirdikleri AK Parti ile 2010 sonrası evrede yaşanan dönüşüm ve 2015 sonrası açığa çıkan beka kaygısı temelinde Cumhuriyet İttifakı çatısı altında uyumlu hale gelmiş gözükmektedir. Bu uyumluluk iç ve dış pratiğe yansımadağı takdirde Cumhuriyet İttifakı çok uzun ömürlü olmayacaktır. Bunu anlayabilmek için pratiğe bakmak gerekecektir. Bu sebeple bu bölümde hem "MHP ile BBP arasında pratikte bir fark kalış mıdır?" sorusuna cevap bulmak hem de "Cumhuriyet İttifakı'nın uyum durumunu anlayabilmek" için 2010 sonrasında ortaya konulan ve "Türkiye'nin temel meseleleri" olarak da görülebilen "iç politikalar" üzerinden bir incelenme yapılacaktır. Bahsi geçen iç politika konuları "demokrasi ve kamu yönetimi, laiklik ve din, ekonomi ve milliyetçiliği yansıtan simgeler" şeklinde tasnif edilerek ve kendi içerisinde alt konulara ayrılarak incelenmiştir.

4.1. Demokrasi ve Kamu Yönetimi

Demokrasi ve kamu yönetimi başlığı altında birçok konu incelenebilir olsa da özellikle kamuoyunda tartışılan ve dikkat çeken konular olması açısından "demokratik açılım, 6360 sayılı yasa⁴⁴ ve başkanlık sistemi" bu başlık altında incelemeye alınmıştır. AK Parti, iktidarı boyunca demokrasinin işletilmesi konusunda çeşitli görüşler ortaya koymuş (Doğanay, 2007), AB uyumu çerçevesinde bu konuda ciddi adımlar atmış (Çalış ve Metkin, 2017) ve kamu yönetimine de bu yönde şekil vermeye çalışmıştır.

Aynı şekilde siyasi paylaşımlarına bakıldığında hem BBP'nin hem de MHP'nin demokrasi söylemlerinin ve beklentilerinin yoğun olduğu anlaşılmaktadır (BBP, 12 Eylül davasının görüleceği günü demokrasi günü ilan etti, 2012; Devlet Bahçeli: Demokrasi sokakta değil milletimizin iradesindedir, 2021; Çat, 2018; BBP Genel Başkanı Destici: "Basın olmazsa demokrasi eksik kalır", 2021). Ancak bu demokrasinin nasıl anlaşıldığı ve işlediği partiler açısından farklı yorumlanabilmektedir. AK Parti'nin demokrasi konusunda AB'ye uyuma dönük bazı adımları eleştirilmekle birlikte (Çalış ve Metkin, 2017) bu adımlardan biri olan "demokratik açılım"⁴⁵ konusunda atılan adımların, siyasi atmosferde özellikle çokça tartışıldığı (Açılımda Demokratik Tartışma, 2009; "Demokratik açılım bir devlet projesidir", 2009) ve milliyetçi çevrelerce "neredeyse vatan hainliğine denk görülecek şekilde" eleştirildiği dikkat çekmektedir.

AK Parti Türkiye'nin uzun yıllardır başını ağrıtan Kürt meselesini çözebilmek için 29 Temmuz 2009'da başlattığı, Kürt açılımı olarak da anılan bu girişimle "Kürt sorununu demokratikleşme temelinde ele almış"tır. Daha

44 6360 Sayılı "On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" 06/12/2012'de Resmi gazetede yayımlanmıştır.

45 "Demokratik açılım ve çözüm süreci" hakkında detaylı bilgi için bakınız (Turan, 2022:250-272).

sonra zaman zaman duraksayan süreç Ocak 2010'da Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi adını almıştır. Bu açılım “müzakere sürecinin daha doğrudan yürütülmesi için siyasi, psikolojik ve toplumsal zeminin hazırlanmasını” gerçekleştirmiştir. Bu aşamadan sonra 2012'de Aralık ayında çözüm sürecine geçilmesiyle birlikte artık kamuoyu önünde Öcalan ile görüşmeler başlamıştır. Süreç sonunda çatışmanın bitilmesi için “1)PKK unsurlarının Türkiye’den çekilmesi, 2)Hükümetin demokratik reformlar ortaya koyması, 3)Örgüt unsurlarının siyasi ve sivil hayata dönmesi” şeklinde bir süreç öngörülse de PKK bu süreçte mahalli idarelerin ekipmanlarını da kullanarak silahlanmayı artırmış ve şehir savaşlarına hazırlanmıştır. Bu gelişmelerin yarattığı güvensizliğin bir yansıması olarak da AK Parti’nin milliyetçi oyları Haziran 2015 seçimlerinde MHP’ye kaymıştır (Alptekin ve Köse, 2018:331-334). Demokratik açılım meseleye dair MHP ve BBP’nin yaklaşımları Tablo 1’de değerlendirilmiştir.

Tablo 1: MHP ve BBP’nin Demokratik Açılım Yaklaşımı

MHP	BBP
MHP, demokratik açılımı “milli devlet ve milli birliğe yönelik bir ihanet girişimi” olarak değerlendirmektedir. MHP bu meseleyi Türklüğe ve Türk kimliğine bağlayarak ve demokratik açılım tartışmalarının terörlere mücadeleyi zafiyete uğrattığını belirterek mutabakat metninin bir ihanet metni olduğunu değerlendirmiştir. Hatta demokratik açılım sürecinde yapılanları “devletin terörlere mücadelede teslim olması, silah bırakması ve PKK’nın meşrulaştırılması” şeklinde değerlendirerek bu politikaya karşı duruş ortaya koymuştur. Bu konuda militarist ve devletçi bakış açısı sergileyen MHP, milliyetçi hissiyat ve gurura seslenerek AK Parti’yi dış güçlerin maşası olmakla ve devlet-millet birliğini yıkamakla suçlamıştır (Parlak ve Öztürk, 2015: 89-90).	BBP çözüm süreci olarak da ifade edilen demokratik açılım konusunu en baştan beri “bölünme ve çözülme süreci” olarak görüp değerlendirmiştir. Parti Genel Başkanı Destici bu süreci bir algı operasyonu olarak değerlendirerek “hayal dünyasına sürüklendiğimizi ve bu süreçte bölücülerin faaliyetlerini sürdürerek Hatay ve Antalya’da Türk bayrağını indirme gayretleri ortaya koyduklarını” ifade etmek suretiyle söylenenle yapılanın çeliştiğini belirtmiştir. Destici PKK’nın gerçekten silah bırakması, kendisini lağvetmesi ve demokratik bir zeminde siyasetini sürdürmesi için önce “YDG-H gibi şiddet yapan topluluklarını ve KCK ana sözleşmesini lağvettiğini açıklaması gerektiğini” ifade ederek bu sürecin gerçek bir çözüm süreci olmadığını, eğer öyle olsaydı buna karşı olmayacaklarını ifade etmiştir. Destici, “geçmiş ve PKK’nın talep ve hedeflerine bakarak bunun görülebileceğini, PKK ve siyasi uzantılarının hiçbir zaman samimi davranmadıklarını, Türkiye’yi yönetenlerle kedinin fareyle oynadığı gibi oynadıklarını” belirtmiştir. Destici bu süreçte Kandil ve HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş’ın farklı açıklamaları yaptığı ifade etmiştir. Çözüm sürecinde müzakere edilen 10 maddeye bakıldığında milletin hafızası ile dalga geçildiğini belirten Destici çözüm süreci ile yapılan pazarlığı içinde “Apo’nun ve diğer PKK’lı unsurların serbest bırakılması, demokratik özerklik, ana dilde eğitim, yerel yönetimler şartının uygulanması” şeklinde “Türkiye’de bölünme, çözülme ve ayrışma yaratacak hususların olduğunu ve bunun karşılığında PKK’nın silah bırakacağına ve terörün ülkemizden gideceğine inanıldığını ve tüm bunların aldatmaca olduğunu” değerlendirmiştir. Destici “PKK’nın, ana hedefine ulaşmaya kadar asla ve kata silah bırakmayacağını ve şu an Suriye’nin kuzeyinde PYD bayrağı altında topladığı gibi, Türkiye içerisinde de bunu başarmak isteyeceğini ve bu güçleri kendi özerk bölgesinde ya da ayrı devletinde resmî kolluk güçleri haline getireceğini” ifade etmiştir (BBP Lideri Desticiden ‘Çözüm Süreci’ Açıklaması, 2015).

Tablodaki verilerden anlaşıldığı üzere MHP ve BBP demokratik açılıma karşı durarak Türkiye’de önemli bir mesele olarak tartışılan bu konuda ortak kanaat ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla her iki parti de bu konuda iktidarın sergilediği tavrı/pratiği milliyetçiliğe aykırı bulmuşlardır. Milliyetçi partiler demokrasiyi desteklemekle birlikte milliyetçiliğin muhafazakâr türüne/tipine yönelen partiler gerektiğinde iç ve dış tehditler karşısında milletin menfaati/güvenliği için yurttaşların baskı altında kalmaya razı olmasını beklemekte ve bu bağlamda gerektiği durumda demokrasiyi ötelemeyi milletin menfaatine görebilmektedir. Bu konuda muhafazakâr milliyetçiler “çok-kültürlülüğün” devletin istikrarını bozup bölünmeye neden olacağını düşünmektedirler (Erdoğan, 1999:95-96). Bu nedenle AK Parti’nin yaptığı açılım milliyetçi partiler için riskli görülmüştür. AK Parti’nin demokratik açılım çerçevesinde uzun bir süre devam ettirdiği ve başarı elde edemediği bu politika konusuna MHP ve BBP “bir çözülme, bölünme, ayrışma ve hatta ihanet süreci” olarak bakmışlardır. Devleti zayıf gösteren ve kazanç sağlanamayacak bir süreç olarak gördükleri bu sürece karşı çıkmışlardır. Bu süreç Cumhur İttifakı olma kararı almadan önceki bir evreyi ifade ettiği için ittifaka zarar veren bir yönü bulunmamaktadır. Ancak bu politika sürecinde atılan adımların yansımaları beka kaygısının ortaya çıkması ve böylece Cumhur İttifakı’nın zeminin oluşturulması açısından anlamlıdır.

AK Parti’nin demokratikleşme ve kamu yönetimini şekillendirme adımlarını, AB’ye uyum çerçevesinde yaptığı yerleşme ve sivilleşme düzenlemelerinde de görmek mümkündür (Yılmaz, 2015: 227-234). AK Parti, iktidarının ilk yıllarında AB uyumu çerçevesinde, “merkezden ziyade yerel yönetimlerde daha güçlü olması nedeniyle yetkileri yerel idarelere kaydıran ve vesayet karşısında bir güç edinilmesini sağlayacak sivil toplum örgütlerinin gelişmesine imkân sunan” bir politik duruş benimsemiş olsa da “vesayet makamlarını öteleyebildiği ve AB’nin engellemelerinden fırsat bulabildiği ölçüde” bu politikalarda geriye doğru bir dönüş ortaya koymayı tercih etmiştir. Bu konuda özellikle 2012’de çıkarılıp ilerleyen yıllarda uygulamaya geçen “6360 sayılı yasa” ile yerelde bir merkezleşme inşa edildiği görülmüştür (Belli ve Aydın, 2017:401). Bu süreçte AK Partili yetkililerce 6360 sayılı yasanın demokratik bir yasa olduğu savunulsa ve yasa yürürlüğe konulsa da “bahsi geçen demokratik özelliklerinin” terör unsurlarına katkı sağlayan⁴⁶ yönlerinin olması yasanın ve hükümetin mil-

46 Bu kanun “bölge yönetimi” ya da “eyalet yönetimi” olarak düşünülebilecek bir yapıyı ortaya çıkarması nedeniyle eleştirilmektedir (Kaymal, 2017:1147). Türkiye’de illerin merkezi idare esaslarına göre yönetildiği kuralı geçerlidir. Ancak bu esasın değişmesi ile il ölçeğinin bütünü’nün bir yerel yönetim birimi tarafından yönetilmesi durumunda bu, bölge yönetimine kaymayı ifade edecektir. Dolayısıyla Kanun’un “başkanlık sistemine geçişin ve federalizmin” bir altyapı hazırlığı olduğu belirtilmektedir (Kaymal, 2017:1153-1154). Turan ve Duru (2014) da yasanın Kürt sorunun çözümüne dair bir araç olarak görülebileceğini belirterek siyasi, idari ve mali yönleriyle güçlü konuma gelen anakentlerin Kürt sorununun çözümünde bir

liyetçi kaynaklarca eleştirilmesine neden olmuştur. *Bu konuda MHP ve BBP'nin yaklaşımı Tablo 2'ye yansıtılmıştır.*

Tablo 2: MHP ve BBP'nin 6360 Sayılı Yasaya Yaklaşımı

MHP	BBP
MHP, 6360 sayılı yasanın “AK Parti'nin -geçen sürede hala ağır bedelleri ödenmeye devam eden- ‘Çözüm’ ve ‘Açılım Projesi’nin idari ayağı olduğunu, bu yasanın üniter devlet yapısını zedelediğini ve merkezden yönetim modelini aşındırdığını” belirtmektedir. MHP bu kanunun kabulüyle eş zamanlı olarak, “AK Partili yetkililer ve bölücü çevreler tarafından valilerin seçime görev gelmesinin tartışılmaya başlandığını” bildirmektedir. MHP, bu yasanın AKP zihniyetinin, “ben iktidarımı sürdüreyim de isterse ülke bölünsün” anlayışının tezahürü olduğunu ve bu yasa ile Türk idare sisteminin dinamitlendiğini bildirmiştir (Milliyetçi Hareket Partisi, 2013:6).	6360 sayılı yasa Meclis Genel Kurulu’nda kabul ederek Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün onayına gönderdiğinde BBP Genel Başkanı Mustafa Destici, Cumhurbaşkanı Gül’e bir üst yazıyla müracaat etmek suretiyle bu yasa ile ilgili endişelerini dile getirmiştir. Destici “yasanın onaylanması halinde çok ciddi Anayasal sıkıntılar doğabileceğini” belirterek -MHP’ye kıyasla daha yumuşak bir üslupla- yasa ile ilgili yanlış ifade etmiştir. “Diğer yasalara nazaran bu yasanın yerel hizmetler, Türkiye’nin idari yapısı ve Köy Kanunu açısından yanlış olduğunu; Türkiye’nin varlık ve birliğini tehdit ettiğini” bildirerek Gül’e “BDP’li belediyelerin PKK’nın atadığı kişilerce yönetildiğini” hatırlatmıştır. Destici ayrıca “bu yasanın onaylanması halinde terör örgütünün finans, bölgesel etki ve kadrolaşma anlamında güçleneceğini” bildirmiştir. Destici ayrıca “AK Parti milletvekillerinin önemli bir kısmının da bu yasa sayı sakıncalı bulduğu” belirtilmiş ve sunulan birçok daha başka gerekçe ile bu yasanın onaylanmayarak Meclis’e iade edilmesini talep etmiştir (BBP’den Gül’e iptal et çağrısı, 2012).

Tablodaki verilerden anlaşıldığı üzere 6360 sayılı yasaya yaklaşım hem MHP hem de BBP için olumsuz olmuştur. Böylece bu politika her iki milliyetçi parti için de ortak bir bakış ortaya konulması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla AK Parti tarafından yine Cumhurbaşkanlığı kurulmadan önceki bir evrede vesayetın ötelendiği şartlarda çıkarılan 6360 sayılı yasa, hem MHP hem de BBP ülkenin birliği ve bütünlüğü açısından sorunlu görmüş ve Türk idari yapısını bozduğu gibi terör örgütlerinin bölünme emellerine de hizmet ettiği gerekçesi ile yasaı eleştirmişlerdir. Özellikle üniter yapının sağlıklı işlemesi milliyetçi çevrelerce önemsenmektedir. Çünkü federal yapı ülke insanının farklılıklarına (dil, kültür, din gibi) dayanarak milletin bölünerek yönetilmesini isteyen bir sistemdir. “Millet”, araç olarak kullanılma potansiyeline sahip olduğunu belirtmişlerdir. İl özel idarelerinin kaldırılıp büyükşehir belediyelerinin görev alanlarının il sınırlarına genişletilmesi sonucunda bu oluşumların merkezi idarenin bir takım vazifelerini de yerine getirmeye başlayacağı ifade edilmiştir. Bu şekilde büyükşehir belediyelerinin Türkiye’nin bütününde bir özerkliğin yaşandığı birimler olarak ele alınabileceği belirtilmektedir (Turan ve Duru, 2014:9). Gül ve Batman (2013:41-42) il özel idarelerinin vilayet sistemlerinin temeli olduğunu hatırlatarak 6360 sayılı yasanın getirdiği düzenleme ile il bazlı büyükşehir modeline geçilmesi ile yerel halk tarafından seçilen bir liderin yaratılacağını ifade etmişlerdir. Bu düzenlemenin ardından bu bağlamda Kürt sorununun olduğu belirtilmiştir. Bu modelin Kürt sorununa bir çözüm ve demokratik açılım sürecine bir model olacağı değerlendirilmiştir. Yasanın “federatif sisteme” ve “özerk bölgeliğe” yol açma riskinin olduğu belirtilmiştir.

kendisini “*ortak kültür, dil, din, toprak, tarih ve ata ile özdeş bilen insanların topluluğu*”dur (Yegen, 2018:91). Federal yapılar ise topluluğun bu unsurlar itibariyle birbirinden farklılaştığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu yapı ile topluluk bölünüp ayrılarak adeta küçük milletler ortaya çıkarılmakta ve kamu yönetimi sistemi Türklerin merkezîyetçi kültürüne aykırı bir şekilde dönüştürülmektedir. Bu çerçevede 6360 sayılı yasa ile “yerel idarelerin” özellikle terör unsurlarının kontrolüne geçecek şekilde güvensiz bir tutum sergilenmesi milliyetçi partileri rahatsız etmiştir.

Demokrasi ve kamu yönetimi açısından okunabilen diğer bir düzenleme de “*başkanlık sistemi*”nin getirilmesidir. AK Parti, iktidara geldikten sonra, başkanlık sisteminin karar alma süreçlerindeki katkıları üzerinde durarak, bu sistemin geçmişteki Türk siyasi liderlerce de savunulduğunu dile getiren bir üslup ve savunu ortaya koysa da (Başkanlık sistemi yıllardır gündemde, 2015) 15 Temmuz darbe girişimi sonrası yaşanan beka kaygısına kadar geçen süreçte bu konuda meclisten istediği desteği alamamıştır. Ancak 15 Temmuz sonrası süreçte yaşananların etkisi ve MHP’nin bu konudaki desteği sayesinde AK Parti için başkanlık sistemi mümkün hale gelmiştir. *Dolayısıyla MHP ve BBP’nin başkanlık sistemine yaklaşımı Tablo 3’te belirtilmiştir.*

Tablo 3: MHP ve BBP’nin Başkanlık Sistemine Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>MHP, Türkiye’de beka kaygısı yaşanmadan önceki dönemde AK Parti’nin ısrarcı olduğu başkanlık sistemi konusunda temkinli davranmıştır. Bu konuda 8 Aralık 2015 MHP grup toplantısında başkanlık sisteminin AK Parti tarafından alttan alta işlendiğini, medya ile gücendirildiğini ancak sistemin tıkanması gibi bir gerçeğe sunulsa da bunun böyle olmadığını bildirmiştir. Başkanlık sistemi getirilerek “<i>Erdoğan’ın güvence altına alınmak istendiğini, Erdoğan’ın sözünün üstüne söz söylenmesini istemediğini, devleti aile şirketi gibi yönetilmek istendiğini</i>” belirtilmiştir. Bahçeli, “<i>Erdoğan başkan olduktan sonra krallık ilan etmeyeceğine kim garanti verebilir, Oğlunu ikinci Erdoğan olarak tahta geçirmeyeceğine kim garanti verecektir?</i>” sözleri ile iktidara olan güvensizliğini göstermiştir. Ayrıca başkanlık sisteminin demokrasiye zarar verecek bir sistem olduğunu düşünerek “<i>Türkiye’nin yeni Putin’inin yavaş yavaş oluşmakta</i>” olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde Bahçeli, 8 Şubat 2015 Kırşehir mitinginde Erdoğan’ın dayattığı başkanlık sisteminin Kırşehir’in büyümesine, zenginleşmesine hizmet etmeyeceğini belirtmiş ve rejimin değişmesi engellenemezse “<i>Türkiye’de demokrasinin rayından çıkabileceğini</i>” bildirmiştir. Erdoğan’ın tek kaygısının kendisini ve etrafını emniyete almak ve geleceklerini garantiye almak olduğunu bildirmiştir (Bahçeli’nin geçmişteki ‘başkanlık sistemi’ sözleri yeniden gündem oldu, 2016). Ancak Bahçeli 15 Temmuz darbe girişiminden sonraki süreçte partisinin genel merkezinde Siyaset ve Liderlik Okulu’nun 13’üncü dönem açılışına katılarak yaptığı konuşmada bu kez “<i>Şu an Türkiye’deki parlamenter sistemin işleyişinin tartışmalarına sebebiyet verdiği ve bazı reformlar yapılmasına ihtiyaç olduğunu</i>” belirtmiş ve son dönemlerde başkanlık sistemini gündeme getirerek bu dönüşümün sağlanmasını isteyenler olduğu için karşımızda iki temel tercih bulunduğunu söyleyerek başkanlık sisteminin de tercih olabileceğini işaret eden bir söylem değişimine gitmiştir.</p>	<p>15 Temmuz öncesi bir tarihteki değerlendirmede BBP lideri Topçu başkanlık sisteminin tartışılmasını anlayışla karşıladıklarını ancak birilerinin hayal ettiği gibi “ABD’de uygulanan başkanlık sisteminin Türkiye’de kabul edilmesinin mümkün olmadığını ifade ederek “Siz her boyayı boyadınız da fıstık yeşili mi kaldı? Diyarbakır işsiz, Bingöl açsız, her yer kan ağlıyor, siz millettin her meselesini hallettiniz de başkanlık sistemini mi tartışıyorsunuz?” diyerek tepki göstermiş ve “BBP olarak açıkça söylüyorum başkanlık sistemi tarihimize ve medeniyetimize göre yapılsa olabilir. Ama mutlak tek meclis, tek vatan, tek bayrak, tek devlet olmalıdır.</p>

Bahçeli “Önümüzdeki günlerde bugünkü siyasi iktidarın başkanlık sisteminde çok ısrarlı duruşu ve zaman zaman da fiili durumlarıyla bunu şekillendirmeye çalışmasına cevaben TBMM’ye bir metnin getirilmesinde yarar vardır. Bu metin geldiği zaman her parti gibi MHP de metin üzerinde değerlendirmeye yapacak ve anayasa değişikliği prosedürü çerçevesinde Meclisteki çalışmalarına katkı sağlayacaktır.” (MHP lideri Devlet Bahçeli’den “başkanlık sistemi” açıklaması, 2016) diyerek başkanlık sisteminin meclise getirilmesinin yolunu açmıştır⁴⁷.

Bahçeli bu konuda Türkiye’nin yeni bir toplum sözleşmesine ihtiyacı olduğunu belirterek “Bize göre, bilhassa 15 Temmuz’dan sonra bu ihtiyaç acil bir hal almıştır. Türkiye’de hiçbir şey, 14 Temmuz’daki gibi olmayacak, olamayacaktır. Milletimizin yeni bir soluğa, yeni bir hukuki mutabakata yönelik çağrı ve talebi hissedilir ölçüde fazladır. Bunu görmezden gelemeziz, kulağımızın üstüne yatamayız” şeklindeki değerlendirmesi ile riskli durumu dile getirerek başkanlık sisteminin ihtiyaç haline gelmesinin gerekçesini açıklamıştır (Bahçeli’den başkanlık sistemi çıkışı, 2016). Aynı şekilde, MHP Grubu adına konuşan Büyükataman MHP’nin Anayasa değişikliği konusunda inisiyatif almasının sebebinin “Türk milletinin geleceğine dair duydukları sorumluluktan kaynaklandığını, hukuksuz bir devlet olmayacağını ve hukuk olmadığında demokrasi ve devletin askıda kalacağını” belirttikten sonra, Büyükataman ayrıca “1982 Anayasasının kabul edildiğinden beri klasik bir parlamenter sistemden büyük sapmalar barındırdığını ve süreç içinde 100’den fazla maddesinin değiştirildiğini ve bu nedenle yeni bir toplum sözleşmesine ihtiyacı olduğunu, özellikle 15 Temmuz’dan sonra bunun acil ihtiyaç haline geldiğini” belirtmiştir. Büyükataman ayrıca Anayasanın, “devlet-millet ilişkilerini demokratik ölçülere göre düzenleyen, birlikte yaşamın asgari kurallarını koyan ve dengeleyen kapsayıcı toplum sözleşmesi” olduğunu belirterek yapılan çalışmanın, “başkanlık sistemine geçiş değil, Cumhurbaşkanlığının sınırsız şekilde kullandığı yetkileri sınırlandırmak ve Cumhurbaşkanına sorumluluk yüklemek” olduğuna belirtmiştir. Ayrıca bu sistemin avantajlarını sayarak bu sıkıntılı süreçte “sistemi ve hukuku işler hale getirmek, yargı denetimine imkân sağlamak, Meclis’i etkin, saygın ve güçlü bir hâle getirmek, çözüm üretmek ve neticede ülkeyi rahatlatmak, Türk milletinin çıkarları, huzuru ve mutluluğunu korumak, vatani şerefsizlere bırakmamak” için buna gerek duyduklarını ifade ederek başkanlık sistemini desteklemişlerdir (MHP’den başkanlık sistemi savunması!, 2016).

Bu başkanlık sistemi böyle olmalıdır” (“Başkanlık sisteminin kabul edilmesi mümkün değil”, 2011) diyerek Türklere uygun bir yapının uygun olabileceğini işaret etmiştir.

15 Temmuz’un yaşanmasının ardından AK Parti’nin getirdiği öneriyi inceleyen BBP lideri Destici 16 Nisan 2017’de yapılacak olan anayasa değişikliği oylamasına “evet” oyu vereceklerini açıklayarak başkanlık sisteme destek vermiştir (Işık, 2017). BBP lideri Mustafa Destici ayrıca “Türk devlet geleneğinde başkanlık sisteminin olduğunu, bu durumun yetki kargaşasını ortadan kaldırdığını” ifade ederek “mevcut yapıdaki kaos ve krizlerin istikrarsızlıktan ve parçalı yapıdan kaynaklandığını” belirtmiş ve “yeni sistemin kuvvetler ayrılığını da yerli yerine oturtacağını” vurgulamıştır. Destici ayrıca, başkanlık sistemiyle yargının bağımsızlığının yanında tarafsızlık ilkesine de kavuştuğunun altını çizerek (BBP lideri Destici: Başkanlık sistemi Türkiye’nin güçlenmesine katkı sağlayacak, 2018) başkanlık sistemine verdiği desteği göstermiştir.

Tablodaki söylemlerden anlaşıldığı üzere 15 Temmuz öncesi evrede hem MHP hem de BBP başkanlık sisteminin getirilmesini arzu eden bir talep ortaya koymadıkları gibi AK Parti’ye de bu konuda destek olmayarak aynı politika bakişimini benimsediklerini göstermişlerdir. MHP’nin, 15 Temmuz öncesi evrede başkanlık sistemini özellikle AK Parti’ye olan güvensizliği nedeniyle açıkça reddettiği ve bu süreçte parlamenter sistemin tıkanıklık olmaksızın işlediğini belirttiği görülmektedir. BBP ise bu süreçte Türk tipi bir formüle sıcak baksa da bu konuda bir düzenleme için vakti uygun bulmayarak önceliğin iş ve aş getirmek olduğunu bildirirken MHP’nin sistemin içeriği hakkında hiçbir yorum yapmadan doğrudan AK Parti’ye olan güvensizlik konusunda bir söylemi benimsediği dikkat çekmektedir. Ancak darbe girişimi sonrasında MHP’nin AK Parti ile başlayan yakınlaşmasının ardından “AK Parti’nin davranışlarında yerli ve milliliği daha çok göstermeye başlaması ve yönetimde karşılaşılan sorunların o günkü koşullarda parlamenter sistem tarafından sırtlanılamaması neticesinde” MHP’nin başkanlık

47 Bahçeli’nin bu konuşmalarına cevaben Binali Yıldırım AK Parti olarak başkanlık sistemine geçiş önerisini ve dolayısıyla anayasa değişikliği önerisini meclise getireceklerini bildirmiştir (Güranlı, 2016).

sisteminin içeriğinin sunulmasına yönelik bir tartışmayı başlatması söz konusu olmuştur. Söylemelere bakıldığında MHP ve BBP'nin ABD benzeri bir sisteme sıcak bakmadığı ve Türk tipi bir sistemini benimsediği anlaşılmakta ve bu tarz bir sistemin getirilmesi ile 15 Temmuz sonrası sürecin aşılması için başkanlık sisteminin birlikte desteklediği dikkat çekmektedir. Bu çerçevede başkanlık sistemi özellikle Türkiye'nin beka kaygısı yaşadığı 2015 sonrası sürecin getirdiği bir karar olması açısından ve Cumhuriyet İttifakı'nın birlikte desteklediği bir karar olması anlamında önemlidir. Diğer yandan her üç parti de Türk tipi bir sistem ortaya koyabilmiş ve birlikte tartışmaya yer vermeden bu yeni sistemin ardında durabilmiştir. MHP'nin bu değişimi dikkate alındığında AK Parti'ye güvenmeye başladığı anlaşılabilmektedir. BBP için ise 15 Temmuz sonrası süreçte, başkanlık sisteminin “iş ve aş şartının önüne geçecek şekilde ihtiyaç haline geldiği” anlaşılabilmektedir. Ayrıca bu sistemin getirilmesi aşamasında karşı tarafta bir takım “*düşman ve öteki*” olarak görülebilen unsurların belirlenmiş/gösterilmiş olması milliyetçi bakış açısının ortaya konulmasında çok önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla bu sistem inşa edilip uygulanırken söylemlerde ve eylemlerde iç ve dış düşmanların olduğunun belirtilmesi hem bu üç partinin ittifakını güçlendirmekte ve kenetlemekte hem de Cumhuriyet İttifakı'nı geleceğe taşımaktadır⁴⁸

4.2.Laiklik ve Din

Laiklik ve din meselesi Türkiye'de yıllardır tartışılmaktadır. “Laiklik ve din” konusunda Türkiye'de ön plana çıkıp siyasi çevrelerce tartışılan temel konular/meseleler “*laikliğe bakış, başörtüsü meselesi ve cemaate yaklaşım*” olarak belirtilebilir. Partilerin cemaate yaklaşımlarının ise *15 Temmuz öncesi ve sonrası* şeklinde farklılaştığı bilindiğinden bu konunun iki evre olarak ayrıştırılarak değerlendirilmesi anlamlı gözükmektedir.

AK Parti'nin “laikliğe” yaklaşımı siyasi çevrelerce tartışılan önemli konulardan bir tanesidir. AK Parti'nin tutumunun “laikliği” desteklemek şeklinde olduğu bilinse de AK Parti'nin laikliğe bakışı Kemalist kesiminki gibi olmamıştır. Bu konuda Erdoğan'ın laiklikle ilgili değerlendirmelerinin “aktif laikliği” değil “pasif laikliği⁴⁹” destekler şeklinde olduğu görülmektedir (Kuru, 2010:190). Erdoğan bu konuda laikliğin, yönetim yapısının koruyucusu olduğunu belirterek laikliğin bireyin dini özgürlüğüne müdahale etmemesi gerektiğini savunmakta ve şunları belirtmektedir (Akdoğan, 2017:233-235):

“Laiklik, her inanç ve dinin koruyucusudur” (...) “Bizim partimiz laikliği, demokrasinin önemli bir unsuru olarak görüyor. Laiklik, bu ülkenin yönetsel yapısını koruyor” (...) “Devlet laik olur, birey olmaz” (...) “İslam bir dindir. Laiklik, bir yönetim biçimidir. Bir insan İslam'ı seçtiğinde Müslü-

48 Milliyetçilikte “*düşman yaratma*” ve “*öteki belirleme*” konusunda detaylı bilgi için bakınız (Atılğan, 2014:203; Delannoï, 1998:33; Yegen, 2018:91).

49 Laiklik, din işleri ile dünya işlerini ayıran bir rejim olarak aktif ve pasif şeklinde iki şekilde anlaşılmaktadır. ABD pasif laikliği benimserken, Fransa ve Türkiye aktif laikliği benimsemiştir.

man olur ancak laikliği, yönetim biçimi olarak seçebilir. Ben Müslümanım ve laik yönetimi tercih ediyorum.

Dolayısıyla bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere AK Parti “devletle dinin ayrışmasına, dinin devlet yönetimine ve siyasete yansıtılmasına” karşı duran anlamdaki pasif laikliği kabul etmektedir. Dolayısıyla “dini” sadece kamudan değil her alandan sıyrıp atan aktif laikçiliğe karşı duruş göstermiştir (Akdoğan, 2004:75-76). Bu bağlamda Erdoğan “din”i kamusal alandan tamamen dışlamaya karşı olduğunu göstermiştir (Kuru, 2010:190). *Laiklik konusuna MHP ve BBP’nin yaklaşımı ise Tablo 4’te incelenmiştir.*

Tablo 4: MHP ve BBP’nin Laikliğe Yaklaşımı

MHP	BBP
Devlet Bahçeli de pasif laikliğe uygun konumlanmış bir liderdir. Bu konuda twitterde 14 Eylül 2021’de yaptığı değerlendirmede “ <i>Laiklik dinsizlik değildir. Türkiye laik, sosyal ve hukuk devletidir. Millet, Müslümandır. Herkesin dini inanç ve vicdan hürriyetine hürmet duymak asıldır. Bilinmelidir ki, ne dinimize laf söyleriz, ne de Cumhuriyet’in Laiklik sütununu kırdırırız</i> ” (MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, 2021) şeklindeki ifadeleri ile bunu göstermiştir. Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş, adli yılın dua ile açılması konusunda eleştirilmiştir. Erbaş ayrıca “ <i>sokaktan eve, ticaretten siyaset ve yargıya toplumsal yaşamın her alanının dine/inanca göre düzenlenmesi gerektiğini</i> ” belirtmiştir. Devlet Bahçeli bu söylemlere “ <i>Türk milleti Müslüman bir millettir. Sayın Erbaş doğru bir iş yapmıştır. Destegimiz tamdır</i> ” diyerek Erbaş’a destek vermiştir.	BBP lideri Destici ise, “ <i>Çoğu okullar da başörtülü kızlarımızın girişini engellediler, imam hatip okullarının önünü kesmeye çalıştılar ve kamuda çalışan imam hatiplileri fişlediler. Laikliği İslam üzerinde büyük bir baskı aracı olarak, bir sopa gibi kullandılar. Bu İslam, din ve laikliğin net bir çizgi ile ayrılması gerekiyor. Net çizgilerle din ve inanç hürriyeti mutlaka garanti altına alınmalıdır.</i> ” (Destici: ‘Anayasa’dan Laiklik asla kaldırılmamalıdır’, 2016) diyerek laikliğin bazı devlet adamlarınca İslam üzerinde büyük bir baskı aracı olarak görülmesine karşı çıkmıştır. Destici laikliği “ <i>din ve vicdan özgürlüğü</i> ” şeklinde algıladığını, laikliğin “ <i>inanç hürriyetinin sonuna kadar garanti altına alınması</i> ” olduğunu belirtmektedir. Destici “ <i>Herkes hangi dini seçmek isterse seçer. Hangi mezhebe mensup olmak isterse olur. Bu inancını da istediği gibi serbestçe yaşar. Bu da devletin ve hukuk garantisini almaktadır. (...) Şimdi dolayısıyla biz bu ülkede bir an önce biraz önce söyledim hangi fikre sahip olursa olsun, terör ve şiddete bulaşmadığı sürece hepsi bizim insanımız, hepsinin fikrine düşüncesine saygılıyız.</i> ”

Bu bağlamda ABD’de dini sembol ve ifadeler kamusal alanda güçlü bir görünürlük kazanırken ve öğrenciler her sabah okullarda dini içerikli antla derslerine başlarken ve ABD başkanı yemin ederken elini kutsal kitaba basarak “Tanrım bana yardım et” diye dua ederken ve ABD’de öğrenciler başörtüsü takabilirken Fransa’da dini semboller okullarda yasaklanmıştır. Türkiye ise aktif laikliği savunularla pasif laikliği getirmek isteyenler arasında mücadelenin yaşandığı bir alan olmuştur. Pasif laiklik devlet kurumunun dine karşı tarafsız olmasını beklerken; aktif laiklik siyasal ve sosyal alanda dinin müdahaleye maruz kalarak kısıtlanmasını ifade etmektedir. Türk siyasi hayatında DP, AP, DYP gibi merkez sağ partiler de pasif laiklik görüşünü benimsemişlerdir. Bu konuda detaylı bilgi için bakınız (Kuru, 2010:184-192).

Bahçeli ayrıca AK Partili Tosun'un "laikliğin anayasadan çıkarılması gerektiğini savunan görüşüne" karşı durmuştur (Karadaş, 2021). Bahçeli desteklediği ve karşı durduğu söylemlerle, ABD tarzı bir pasif laikliği benimsediğini ve dolayısıyla aktif laikliğe karşı olduğunu göstermiştir.	<i>Yeter ki (...) şehitlerin kanıyla sulanmış bu bayrağın altında bir ve beraber yaşama iradesi ortaya koyalım. O gündend bugüne özellikle bu laiklik tartışmalarının, din tartışmalarının inanç hürriyetleri tartışmalarının, kadınınımızın, kızımızın örtüsüyle ya da kılık kıyafeti ile 'açıktır kapalıdır' diye gündeme gelmesini ben doğru bulmuyorum!</i> " diyerek (BBP Genel Başkanı Desdici'den "Laiklik" çıkışı, 2021) aktif laikliğe karşı olduğunu göstermiştir.
--	--

Tabloda aktarılan söylemlerden de anlaşıldığı üzere milliyetçi partiler için laiklik meselesinin aynı şekilde değerlendirilmesi her iki partinin ortak noktalarını artırmaktadır. Hem MHP hem de BBP tıpkı AK Parti gibi "pasif laikliğe" destek veren bir tutum ortaya koyarak "Kemalist çevrenin benimsediği aktif laikliğe" açıkça karşı duruş sergilemişlerdir. Dolayısıyla laiklik denen ve insanları inançlarında özgür hale getiren sistemin bazı çevrelerce siyasi çıkar için kullanılmasına da karşı duruş göstermişlerdir. Böylece Kemalist olduklarını öne sürüp Atatürk figürünü bu işte kullanarak devlet kurumlarından ve sosyal hayattan dini sıyırmaya çalışan bu çevrelere bu üç parti birlikte "öteki" olarak yaklaşmakta ve karşı duruş ortaya koyarak "laikliğin dini sadece kurumdan uzaklaştırır" ancak bireydeki dine dokunmayan haline kucak açıp laikliğin bu yönünü Türk kültür ve yönetimi için faydalı görmüşlerdir. Bu tutum, Cumhur İttifakı'nda bu konuda "birlikte bir bakış" sergilendiğini göstermesi açısından önemli olmakla birlikte "bu meseleyi yıllardır kullanarak halkın dini hassasiyetini çiğneyen çevreler karşısında"⁵⁰ Cumhur İttifakı'nın milliyetçiliği daha güçlü bir şekilde sahiplenmesini ve milliyetçilik etrafında kenetlenmesini de mümkün hale getirmektedir.

Vincent (2006:403) "din" in milliyetçilik için çok önemli bir güç olduğunu belirtirken Hayes (2010:22) "milli duygunun dini duyguyla kaynaştığında ve milliyetçilik bizzat bir din veya dinin yerini tutan bir şey hâline geldiğinde" milliyetçiliğin en dorukta, diğerlerinin hepsine hükmeden bir sadakat hâline gelebileceğini bildirmektedir. Dolayısıyla "din", toplum için birleştirici bir harç olması ve milliyetçi bağlılığı güçlendirmesi anlamında Cumhur İttifakı partileri için çok önemlidir. Bu nedenle Kemalist çevrelerce dinin kısıtlanmasına karşı birlikte bir duruş sergilenmesi anlamında da Cumhur İttifakı'nı güçlendiren diğer bir gerektir.

Laiklik ve din konusunda önemli tartışmalardan bir diğeri de "*türban/başörtüsü meselesi*" dir. Bu konuda AK Parti'nin vesayetle karşı karşıya kaldığı ve *MHP'nin meclis içerisindeki varlığından da destek*⁵¹ alarak bu konu-

50 Kuru (2010:193), Eski Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in "Türkiye'de laikliğin yorumlanmasının sadece Anayasa Mahkemesi'nin tekelinde olduğunu düşündüğünü ve devletin gerektiğinde dini özgürlükleri kısıtlayabilmesine olumlu baktığını" bildirmektedir.

51 MHP, AK Parti'nin vesayet makamlarınca maruz kaldığı çoğu sorunda demokrasinin yanında konuşularak ülkenin geleceğine yön vermiştir. Anayasa Mahkemesi 1 Mayıs 2007'de TBMM Cumhurbaşkanlığı seçim oylamasında 367 toplantı yeter sayısını aramıştır. Bunun karşısında AK

da çözüm üretmeye çalıştığı görülmektedir (Türban tartışmaları 60'larda başlamıştı, 2010; Bekaroğlu, 2015:113-115). Nihayetinde bu sorunun 2013 sonrası süreçte çözüme kavuşturulduğu anlaşılmaktadır (Çiçekli, 2019:273-275; Türkiye'de başörtüsü yasağı, 2013; Bekaroğlu, 2015:116). Dolayısıyla AK Parti için başörtüsü meselesi daima önemli bir sorun olarak görülerek çözülmek istenmiştir. *MHP ve BBP'nin bu konudaki yaklaşımlarının detayları ise Tablo 5'te verilmiştir.*

Tablo 5: MHP ve BBP'nin Türbana/Başörtüsüne Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>MHP başörtüsü konusunda en başından itibaren görüşünü değiştirmeden sürdürmüş ve AK Parti'nin başörtüsü sürecinde çözüm üretmeye dönük davranışlarına da açık bir şekilde destek sunmuştur. 2008'de bu konuda yapılan meclis oylama sürecinde (Türban meclisteki ilk virajı döndü, 2008; Başörtüsü girişimine partilerden farklı tepkiler, 2008) ve 2013 sürecinde demokratikleşme paketinde yer alan türban konusuna destek vermiştir. Bahçeli, bu konuda "Köşk'te var, Başbakanlık'ta var. Meclis'te neden olmasın?" şeklinde bir ifade kullanarak başörtüsü takma meselesini normalleştirmiştir (Bahçeli'den 'başörtüsü' açıklaması, 2013).</p> <p>Bahçeli, başörtüsü düzenlemesinin TBMM'ye anayasa değişikliği olarak sunulması sürecinde de bunun gerçekleşmesi için elinden gelen gayreti göstereceğini söylemiş ve göstermiştir (MHP Genel Başkanı Bahçeli'den 'başörtüsü' açıklaması, 2022).</p>	<p>BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu, Türkiye'de başörtüsü sorunu yaşandığını ve bunun çözümü için atılacak olumlu adımlara da daima katkıda bulunacaklarını bildirmiştir. Yazıcıoğlu, temel hak ve hürriyetlerle ilgili olarak başörtüsü sorununun çözümü konusunda da gündemlerinde olduğunu belirtmiştir (Başörtüsü girişimine partilerden farklı tepkiler, 2008). Yazıcıoğlu, AK Parti ve MHP tarafından Meclis'e sunulan türban teklifine destek verdiği gibi bu teklifi "iç güveyinden hallice" sözleriyle değerlendirmiş ve "yetersizliğine rağmen geç kalmış bir iyileştirmeydi. Bu konuyu rejim elden gidiyor kıskırtmalarıyla bir gerilime dönüştürmeden barış ve huzur vesilesi yapmalıyız" şeklinde konuşarak desteğini göstermiştir (Yazıcıoğlu'ndan türban paketine destek, 2008).</p> <p>BBP Genel Başkanı Destici ise, "yerel seçimler öncesi ilk başörtülü belediye başkan adayını partilerinin açıkladığını belirterek, BBP Adapazarı Belediye Başkan adayı Melahat Üzgün Çakır'a destek olunmasını" istemiştir (İşte ilk başörtülü belediye başkan adayı, 2013). Destici, "Başörtüsüne karşı çıkmayı demokrasiye karşı çıkma" olarak gördüğünü belirterek "Başörtüsü Allah'ın emridir. Bu Allah'ın emrine karşı çıkmaktır" (BBP Genel Başkanı Mustafa Destici: Başörtüsü Allah'ın Emridir, 2013) şeklinde konuşarak bu süreçte destek vermeyenleri eleştirmiştir.</p> <p>Ayrıca AK Parti'nin, başörtüsüne anayasal güvence getirdiği anayasa değişikliği teklifini, "AK Parti, MHP ve BBP" birlikte 366 milletvekilinin imzasıyla TBMM başkanlığına sunmuşlardır (AKP, MHP ve BBP'nin desteğiyle başörtüsü teklifini meclise sundu, 2022).</p>

Parti erken seçim kararı almış ve 22 Temmuz seçimleri ile oy oranını % 34,2'den % 46,5'e çıkarmıştır. Yeni meclise barajı geçerek girmeyi başaran MHP'nin vesayetçilerin aksine toplantı yeter sayısına dâhil olması (yani meclise gidip 367 krizinin yeniden yaşanmasını engellemesi) sayesinde 28 Ağustos'ta üçüncü turda Gül Cumhurbaşkanı seçilebilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardı sıra MHP'nin desteği ile başörtüsünü üniversitede özgür hâle getiren yasa düzenlemesi gerçekleştirilse de bu düzenleme iptal edildiği gibi AK Parti'nin kapatılması davası sonucunda devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilmiştir (Bekaroğlu, 2015:113-115).

Tabloda aktarılanlardan anlaşıldığı üzere burada milliyetçi partilerin başörtüsü meselesine yaklaşımlarının aynı olduğu ve ortak bir noktada daha buluştukları görülmektedir. Başörtüsü konusunda MHP ve BBP, en başından itibaren AK Parti gibi olaya bakmış ve bu sorunu çözmenin bir demokrasi ve özgürlük meselesi olduğunu değerlendirmişlerdir. Bu konuda AK Parti'nin hamlelerine de açıkça destek vermeyi sürdürerek Cumhur İttifakı konusunda ortak bir şekilde aynı görüşü benimsemişlerdir. “Din” konusu özellikle muhafazakârlar ve milliyetçiler için hassas bir konu olmakla birlikte “bir milletin oluşturulmasında ve birliğinde” önemli bir yere sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Bu konuda Özkırımlı (2010:15)'nin “din”in milletin tanımlanmasında ve oluşturulmasında önemli bir nesnel ölçüt olduğunu Bora (2008a:19-20)'nin ise “din”in milli kimlikte ve bunun oluşmasında milliyetçilik açısından önemli bir yer işgal ettiğini belirtmesi de bu konudaki değerine ışık tutmaktadır. Bu bağlamda bu üç parti için hassas olan önemli bir dini simge ve araç olan “başörtüsü” konusunda birlikte hareket edilmesi, milliyetçilerin milletin birliğini temin etme ve halkın özgürleşmesini sağlama gayretlerinin de bir yansıması olmasıyla Cumhur İttifakı'nı güçlendirmektedir.

Laiklik ve din konusunda diğer önemli ve Türkiye'yi çok derinden etkileyen bir mesele de “cemaat (*FETÖ'cü Gülen cemaati*)” meselesidir. AK Parti'nin iktidara geldiğinden beri -kendisinin dışındaki birçok merkez sağ parti gibi- cemaat oluşumu ile ilişkilerini sürdürdüğü görülmektedir. Ancak devam eden süreçte ve özellikle 2010 Referandumu ile birlikte cemaatin bazı konulardaki tutumu nedeniyle AK Parti ile arasında bir ayrışma ortaya çıktığı dikkat çekmektedir. Cemaatin planlamasıyla gerçekleşen 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında cemaatin açıkça bir terör örgütü olarak ilan edilmesi söz konusu olmuş ve bu vesile ile AK Parti ile aralarında bir mücadele başlamıştır (Hürtaş, 2016). Böylece AK Parti'nin cemaate yaklaşımı darbe öncesine kıyasla darbe sonrasında ciddi bir dönüşüm yaşamıştır. Bu bağlamda MHP ve BBP'nin cemaate yaklaşımını da darbe girişimi “öncesi ve sonrası” olarak ayırarak incelemek gerekmektedir. *Partilerin darbe girişimi “öncesindeki” yaklaşımları Tablo 6'da aktarılmıştır.*

Tablo 6: MHP ve BBP'nin 15 Temmuz Darbe Girişimi Öncesi Dönemde Cemaate Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>Semih Yalçın (2017:4) bu konuda yazdığı kitabında cemaat olaylarından dolayı Bahçeli'nin, gelecek öngörüsü yüksek bir lider olduğunu ayrıca feraset ve basiret sahibi bir politikacı olduğunu belirtmektedir. Bahçeli 2007'ye girerken AK Parti'nin cemaat zihniyetine teslim olması nedeniyle yaşanacak kayıplar konusunda kamuoyunu uyarmıştır. Çünkü Bahçeli AK Parti siyasetinde cemaat zihniyetinin ege-men olmaya başladığını görmüştür. MHP'nin 11 Ocak 2007'deki grup toplantısında Bahçeli bu konuda AK Partide, siyasi cemaat anlayışının hâkim olduğunu belirtmiş ve bu bağlamda, AK Parti'nin "fikirleri ve kadroları devşirme, uçların ve tezatların partis-i" olduğunu ifade etmiştir (Yalçın, 2017:4).</p>	<p>Muhsin Yazıcıoğlu cemaat ile ilgili kendisine sorulan bir soruya verdiği cevapta "hoca efendinin eğitim konusunda çığır açtığını, milletin huzurlu ve güçlü yarınları kurmasının temelinde eğitim olduğunu fark eden ender kişilerden biri olduğunu, eğitilmiş birini kimsenin aldatamayacağını ve hoca efendinin terör ve şiddetten uzak milli ve yerli düşünen, devletle ve kurumsal yapı ile problemlenmeyen, değişime ve açılıma müsait gençler yetiştirmeye çalıştığını" bildirmiştir (Rahmetli Muhsin Yazıcıoğlu'ndan Cemaat Yorumu, 2015).</p> <p>Destici ise Akşam gazetesinde "cemaat Alperenleri ele geçirdi" şeklindeki Alperenler hakkında çıkan bir yazı ile ilgili yaptığı değerlendirmelerinde haberin "büyük ve namussuzca atılmış bir iftira ve de bir kumpas" olduğunu, söyleneceklerin önceden kurgulandığını ve somut bir bilgiye dayanmadığını bildirmiştir. Destici röportajda belirtilenlerin iftira olduğunu ve BBP'nin hiçbir cemaat ve cemiyetle ya da başka bir kuruluşla ilişkisi olmadığını bildirmiştir. Destici "bunun sadece Büyük Birlik Partisi'ne değil, cemaate de bir iftira olduğuna" belirterek cemaate olan güvenini şu değerlendirme ile ortaya koymuştur (BBP'den ilginç açıklama: Cemaate savaş!, 2014): "Bu cemaat 40 yıldır, Türkiye'de ve yurt dışında eğitim faaliyetleri yürütüyor. Her siyasi görüşten şu anda hükümet edenlerinde ekseriyetlerinin çocukları burada okudu ve okumaya devam ediyor. Özellikle kız çocuklarını, Anadolu'dan büyük şehirlere gönderirken cemaatin evleri hep liman olarak görüldü. Vicdanı olan çıksın söylesin 40 yılda bu evlerde bir tane olumsuz bir hadise yaşandı mı? Şimdi hakkı haklıya teslim etmek gibi yükümlülüğümüz var. Kendini eğitime ve bilime vermiş, milletin birliğine beraberliğine vermiş bir hareket öbür tarafta da tamamen kendisini millete ülkesine davasına adanmış bir siyasi hareket. Türkiye'de en çok sahip çıkılması gereken bir hareket. Siz bunları itibarsızlaştırmaya ve bir takım kararlık işlerle itham etmeye çalışıyorsunuz. Ben sizin vicdan, ahlakınıza ve imanınıza ne diyeyim. İmanı olan insan hiçbir insan bunu yapmaz. Çünkü bir gün bunun hesabını sorulacağını bilir. Bir söz var: Efendisinin kaderi kölesinin altında yazılmış."</p> <p>Ancak BBP'lilerin tamamının bu şekilde düşünmediği anlaşılmaktadır. BBP Genel Başkan Yardımcısı Hasan Hüseyin Bozok'un, "partinin cemaat sözcüsüne döndüğünü ve Fethullah Gülen cemaat ile partinin ortak hareket ettiğini" gerekçe göstererek 77 üyeyle beraber istifa ettiği görülmektedir. Ordu'da ise 37 BBP İl ve İlçe yöneticisi toplu bir şekilde partiden istifa etmiştir. Tepki istifaları hakkında Ordu İl Başkanı Ali Kaya Balakar, "BBP'nin cemaatin sözcüsü gibi davranmasını kabullenemediklerini" açıklayarak "22 yıllık partimizden istifa ediyoruz" demiştir. Balakar ayrıca "BBP'nin F-tipi örgüt ile ittifakını engellemek için mücadele ettiklerini, sonuç alamayınca istifa etmekten başka çarelerinin kalmadığını söylemiştir" (BBP'de Cemaat istifaları, 2015).</p>

Tablodaki aktarımlardan da anlaşıldığı üzere 15 Temmuz öncesi evrede cemaate bakış MHP'de olumsuz iken BBP'de olumlu olmuştur. Dolayısıyla MHP ve BBP'nin bu önemli konu üzerinde 2015'e kadar olan sü-

reçte birbirlerinden ayrı düşündükleri anlaşılmaktadır. MHP, 15 Temmuz evresi öncesi dönemde Gülen cemaatinin güvenilir bir cemaat olduğunun bilincinde olarak AK Parti'yi bu konuda uyaran bir duruş göstermeyi tercih ederken BBP liderlerinin tıpkı AK Parti gibi cemaate güven beslediği ve sergilediği görülmektedir. Ancak BBP'nin, "AK Parti'nin cemaat ile arası bozulmaya başladıktan sonra da" mevcut güvenini göstermeye devam ettiği ve hatta bu yönde yaptığı savunular nedeniyle parti içinden yoğun istifaların yaşandığı görülmektedir. Dolayısıyla Cumhur İttifakı kurulmadan önceki evrede, cemaat konusunda üç partinin de birbirinden farklı bir pozisyon aldığı görülmektedir.

15 Temmuz 2016 darbe girişimi ise Türkiye için bir dönüm noktası olmuştur. Bu girişimle yaşanan büyük olaylar Türkiye'yi yıprattığı gibi AK Parti'nin tavırlarını ve politikalarını ciddi anlamda dönüştürmüştür. Bu dönüşümle birlikte AK Parti için milliyetçiliğin daha çok "yerli ve millilik şeklinde" dışa yansımaya başladığı görülmektedir. Özellikle bu dönüşümde beka kaygısının ve milliyetçi simge ve ifadelerin gün yüzüne çıkmaya başlaması milliyetçi partileri (MHP ve BBP) AK Parti'ye yakınlaştırmıştır. *MHP ve BBP'nin darbe girişimi sonrası evredeki durumları Tablo 7'de değerlendirilmiştir.*

Tablo 7: MHP ve BBP'nin 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Dönemde Cemaate (FETÖ'ye) Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>Devlet Bahçeli darbe gecesi durumu öğrenir öğrenmez genel merkeze gelip partilileri çağırıldıktan sonra saat 22.00 gibi Başbakan'ı arayarak özel kalemi vasıtasıyla MHP'nin böyle bir darbeyi asla kabul etmediğini ve hükümetin de demokrasinin yanında duracağını söyleyerek darbe gecesi safını belli ederek cemaat karşısındaki durumunu korumuştur (Darbe girişimi gecesi MHP Genel Merkezi, 2016).</p> <p>FETÖ darbe girişimi karşısında AK Parti lideri Cumhurbaşkanı Erdoğan ile kader birliği yapılmıştır. Bu bağlamda Bahçeli, başkanlık sisteminin önünü açarak tek başkanlı ve istikrarlılık yok edeceği düşünülen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni hayata geçirme konusunda uzlaşıcı olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Sistemi'ne geçiş konusunda gerekli yasal değişikliğe ilişkin 16 Nisan 2017'de gerçekleşen referandumda destek vermiştir. Referandum sonrasında "AK Parti ve MHP'nin birlikte kararıyla genel seçimler ve Cumhurbaşkanlığı seçimi erkene alınmıştır. İttifakların resmi olarak kurulmasına imkân tanınarak yapılan "24 Haziran 2018'deki Cumhurbaşkanlığı Sistemi ilk seçimi ve genel milletvekili seçimlerinde" AK Parti ve MHP, "<i>Cumhur İttifakı</i>" olarak birlikte hareket etme kararı almışlardır. MHP lideri Bahçeli Erdoğan'ı aday olarak gösterirken ana muhalefet partisi CHP, CHP milletvekili Muharrem İnce'yi aday olarak göstermiştir. Bu seçimde BBP Cumhurbaşkanı desteklemiştir (Üzümcü, 2022:104-105).</p> <p>MHP, darbe sonrası süreçte "<i>hem FETÖ/PYD ve PKK ile mücadelede hem de dış politikadaki gerilimlerde</i>" AK Parti'nin yanında olarak/durarak desteğini açık bir şekilde gösterip sürdürmüştür⁵² (Kantar, 2018:251).</p>	<p>Destici, BBP Lideri Muhsin Yazıcıoğlu davasında helikopterin aletlerini söken kaza kırım ekibinde bulunan Aydın Özsıcak'ın darbe girişiminde yakalanan bir isim olduğunu ve Yunanistan'a kaçan darbeci askerlerin arasında bulunan Davut Uçum'un Yazıcıoğlu'nun düşen helikopterine incelemeye giden ekipte bulunduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında BBP'nin tarih boyunca darbelerin ve darbecilerin karşısında dimdik durduğunu belirten Destici, "<i>Millet olarak vahşi bir darbe teşebbüsüne maruz kaldık. Demokrasi hainleri tarafından hunharca şehit edilen polislerimiz, askerlerimiz, sivil vatandaşlarımızı Allah'tan rahmet yaralılara acil şifalar niyaz ediyoruz. Milletine karşı silah doğrultmanın kabul edilemez bir vatan hainliği olduğunu beyan ettik. Bunlar şahsiyetini hamiyetini inancını imanını vatan ve millet sevgisini ve insanlığa dair tüm değerlerini kaybetmiş alçaklar güruhudur. Yüce Türk Milleti darbecilerin karşısında dimdik durarak şerefli tarihine altın bir yaprak daha etkilemiştir(...)</i>" diyerek darbecilere olan kızgınlığını, darbeye olan karşıtlığını göstermiş ve "<i>Darbe girişiminde bulunan, bu davada aranan diğer suçlular da var mı diye araştırmaya devam ediyoruz</i>" diyerek Yazıcıoğlu meselesinin altında bunların olabileceğinin işaretini vermişlerdir (Darbeciler için flaş Muhsin Yazıcıoğlu iddiası, 2016).</p> <p>Destici, darbenin yıl dönümünde BBP teşkilatlarının demokrasi nöbet ve etkinliklerine en üst düzeyde katılım sağlayacağını belirtmekle birlikte Muhsin Yazıcıoğlu'nun "<i>Namlusunu milletine döndürmüş tanka selam durmam</i>" sözünü kendilerine şiar edinmiş bir parti olduklarını ve darbelerle daima karşı durduklarını ve "<i>kimden gelirse gelsin, kime karşı yapılırsa yapılsın</i>" karşı durmaya devam edeceklerini bildirmiştir ("<i>BBP 15 Temmuz etkinliklerine en üst düzeyde katılım sağlayacak</i>", 2017).</p> <p>Destici 2020 yılı 15 Temmuz etkinlikleri gelmeden evvelki değerlendirmesinde ise "<i>15 Temmuz'un, Türkiye'yi iç savaş ve kaos götürmeyi hedefleyen bir kalkışma olduğuna</i>" dikkati çekerek ve "<i>Türkiye'yi Mısır, Suriye ve Irak gibi yapmaya çalıştıklarını, bunun emperyalistlerin ve Siyonistlerin oyunu olduğunu</i>" belirterek ister 15 Temmuz, ister 28 Şubat'taki post modern darbe olsun hepsine karşı durduklarını bildirerek <i>darbe kalkışmasını ilk duyduğunda, gittiği düğünden hemen eve geçtiğini</i> belirterek o gece yaşadıklarını şöyle anlatmıştır: "<i>Daha sonra partimizin genel merkezini canlı tutarak ve ışıklarını açarak bütün arkadaşlarımızı buraya çağırdık. Buradaki arkadaşlarımızın bir kısmını Genelkurmay'a, bir kısmını Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne yönlendirdik. Meclis'in bombalandığını duyunca ben ve arkadaşlarım Meclis'e gittik. Orada darbeye karşı olduğumuzu beyan ettik.</i>" Destici Cumhurbaşkanlığı'nın, 15 Temmuz gecesi sokakta kurulduğunu beyan ederek "<i>Türkiye'nin, artık darbelerle geçit olmayacağını 15 Temmuz'da göstermiş olduğumu</i>" bildirmiştir (BBP Genel Başkanı Destici: "Türkiye, artık darbelerle geçit olmayacağını 15 Temmuz'da göstermiş oldu", 2020).</p>

52 MHP'nin hazırladığı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Cumhurbaşkanlığı (2018:9) isimli kitapçıkta: "Milli bekamızı tehdit eden bu durumun tafelisi ve devletin FETÖ mensubu hainlerden temizlenmesi için 20 Temmuz 2016'da meşru bir anayasal müessese olan OHAL ilan edilmiştir. Türkiye'nin olağandışı duruma karşı karşıya kaldığı böylesi bir ortamda FETÖ, PKK, IŞİD ve diğer terör örgütleriyle olağan yöntemlerle mücadele etmesinin gerçekçi ve mümkün olmayacağı açıktır. Bu sebeple MHP, OHAL ilanını gerekli görmüş ve FETÖ ile mücadelede kesin bir başarı sağlanana kadar da OHAL'in devam etmesinden yana tavır koymuştur" ifadeleri geçmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde detaylı bir şekilde sunulduğu üzere "muhafazakâr milliyetçilik" iç ve dış düşman karşısında milletin menfaati için

Tablodan da anlaşıldığı üzere 15 Temmuz sonrası evrede cemaate bakış konusunda MHP ve BBP'nin aynı çizgide olduğu görülebilmektedir. Dolayısıyla darbe girişimi öncesinde fikirleri uyuşmazken darbe sonrasında da cemaat konusunda ortak bir kanaat sergilemişlerdir. MHP darbe öncesinde olduğu gibi darbe sonrasında da cemaate karşı nefretini gösterirken BBP darbeleri hiçbir zaman desteklemediklerini ve milletin birbirine sıkı sıkıya tutunup bu girişime destek vermeyerek Türkiye'yi Irak, Suriye ve Mısır gibi olmaktan kurtardığını belirtmiştir. MHP bu süreçte ortaya koyduğu birinci derece faaliyetler ile AK Parti'nin FETÖ'cülerle mücadelesini kolaylaştıracak adımlar atmasını sağlarken BBP, Yazıcıoğlu'nun şehit edilmesi konusunda cemaate dikkat çeken bir yaklaşım benimsemiş ve AK Parti ve MHP ile birlikte cemaate nefretini dile getirerek Cumhur İttifakı'nın uyumluluğunu göstermiştir. Dolayısıyla her üç parti de “beka kaygısı” çerçevesinde kendisini gösteren milliyetçi duruşu birlikte benimseyerek sürdürme iradesi ortaya koymayı tercih ederek milliyetçilikte düşman olarak görülen “öteki” kısmına bu mücadeleye karşı koyanları (FETÖ, PKK gibi) alarak milliyetçiliğin yarattığı duygusal atmosferi vatandaşlara da yansıtmak istemişlerdir. Milliyetçilik “*kimlik krizine çözüm getiren, topluluğu ve toplumsal dayanışmayı meşrulaştıran, tirana karşı direnişe ilham olan, halk egemenliği ve kolektif seferberlik ideali olan*” (Smith, 2009:37) bir ideoloji olarak beka kaygısı çerçevesinde kendisini göstermektedir.

4.3. Ekonomi

Ekonomi, AK Parti'nin kendisini kanıtlamaya çalıştığı ve oy getirisi anlamında önemsedığı bir konu olmuştur. AK Parti'nin ekonomik işleyiş konusunda serbest piyasayı desteklediği ancak gerektiğinde de ekonominin selameti için devlet müdahalesi yapılmasına sıcak baktığı anlaşılmaktadır (AK Parti Seçim Beyannamesi, 2002; AK Parti Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Genel Seçimler Seçim Beyannamesi, 2018; Orer, 2016). Özellikle 2015 sonrası süreçte yaşananlar karşısında piyasa sistemine piyasa dışı yöntemlerle müdahale edilmesi, yani kamu otoritelerinin fiyatlara sözlü yönlendirmelerle, polisiye önlemlerle ve idari cezalarla müdahalesi söz konusu olmaktadır. Bu müdahaleler mal ve hizmet piyasalarını da aşarak faizler ve kurları da içine alacak şekilde geniş bir alanı kapsamaktadır (Eğilmez, 2019). Bunun yanı sıra “yerli ve millilik konusu” AK Parti için özellikle 2015 sonrası evrede yaşananların etkisiyle (terör olayları, ambargolar vs.) önemli hale gelmeye ve çokça dillendirilmeye başlamıştır. Hatta bu konuda yerli ve millilik anlayışının ekonomiyi de aşacak şekilde kullanıldığı dikkat çekmektedir (Duran, 2018:72; Turan, 2022:221; Erdoğan, 2016). Bu çerçevede ekonomi denildiğinde “*serbest piyasaya bakış, devlet müdahalesine yaklaşım ve yerlilik-millilik*” konularının önemli konular

---

demokrasinin ötelenebilmesini uygun görebilmektedir. OHAL uygulamaları da bu anlamda muhafazakâr milliyetçiliğin MHP ve AK Parti mensuplarınca desteklendiğini ve uygulandığını göstermektedir.

olarak kamuoyunda tartışıldığı görülmektedir. *Milliyetçi partilerin (MHP ve BBP) “serbest piyasaya ve ekonomiye devlet müdahalesine olan yaklaşımları” Tablo 8’de değerlendirilmiştir.*

Tablo 8: MHP ve BBP’nin Serbest Piyasa ve Devlet Müdahalesine Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>MHP’nin politik hedeflerine bakıldığında hem serbest piyasanın işini kolaylaştıran hem de devleti ekonomiye müdahale edecek şekilde işleten bir yapıyı istediği anlaşılmaktadır. MHP bu konuda “<i>vergi düzenlemeleri yapmak, rekabetçi piyasa ekonomisi için gerekli düzenlemeleri yapmak ve bunun hukuki alt yapısını güçlendirmek, istihdam sağlayacak projeler ve yatırım indirimleri sunmak, Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT)lerde profesyonel yönetime geçilerek kar ve vergi odaklı bir KİT işletmeciliği getirilmesini sağlamak (daha az müdahaleci, daha çok piyasacı bir KİT), özelleştirmelerin uygun koşullarda ve halka arz şeklinde gerçekleştirilmesini mümkün kılmak, yabancı sermayenin milli güvenliğe ve ekonomik istikrara zarar vermemesi için ve bulunduğu sektörde hâkim konuma gelmemesi için önlemler almak, tarımsal girdilerden vergileri kaldırarak tarıma ilişkin desteğin ürünün arz ve talebine göre şekilleneceği bir sistem kurmak</i>” şeklindeki kaideleri sıralayarak bu konudaki bakışımı ortaya koymuştur. MHP, programının temel amacına bakıldığında bunun resmedildiği anlaşılmaktadır: “<i>İstihdam dostu, sürdürülebilir bir büyüme ortamını tesis etmek, işsizlik ve yoksulluğu azaltmak ve gelir dağılımını daha adil hale getirmek, üretim ve ihracatın ithalata bağımlılığını azaltarak rekabet gücü yüksek bir üretim ekonomisi tesis etmek, ekonominin dış kaynak bağımlılığını azaltarak şoklara dayanıklı hale getirmek ve kırılabilirliği azaltmak, kamu ve özel sektör borç stokunu sürdürülebilir bir seviyeye indirmek</i>”. MHP ayrıca “<i>kamu açıkları ve kamu borç stokunu azaltarak, kamu kesiminin mali piyasalar üzerindeki ağırlığını hafifletmeyi</i>” sağlamamaktadır. Diğer yandan, “<i>faiz dışı fazla hedefi, kamu yatırımlarını ve sosyal destekleri engellemeyecek bir seviyeye çekilecektir</i>” denilmektedir (Gürses, 2007).</p> <p>Benzer durumun 2015 beyannamesinde de sürdüğü görülmektedir. “<i>Özelleştirme uygulamalarında kapsam ve önceliklerin yeniden belirleneceği, özelleştirme sonrası yeni yatırım ve istihdam imkânları yaratılmasıyla ekonomi ve milli güvenlik açısından stratejik öneme sahip olan kuruluşlarda kamunun gerektiğinde müdahale ve yönlendirme yapabildiğini gözetileceği, KİT’lerin tek bir portföyde toplanarak karlı ve verimli bir biçimde faaliyet gösterecek şekilde yönetilmelerinin sağlanacağı, daha az müdahaleci, daha çok piyasacı bir KİT politikasının uygulanacağı, Et ve Süt Kurumu’nun piyasayı düzenleyecek bir müdahale kurumu olarak etkin bir yapıya kavuşturulacağı, Toprak Mahsulleri Ofisi’nin yeniden yapılandırılarak ve seçilmiş bitkisel ürünler için etkin bir müdahale kurumu olarak görev yapmasının sağlanacağı</i>” (MHP 1 Kasım 2015 Seçim Beyannamesi, 2015:167, 128-129) belirtilerek hem serbest piyasanın önünü açıcı hem de devletin müdahalesini sürdürücü bir yapıyı istediği anlaşılmaktadır.</p>	<p>BBP programına bakıldığında ekonomide devletçi/korumacı önlemleri savunduğu ve aynı zamanda güçlü bir sosyal devlet vurgusu yapılmasının yanında liberal vurguların da dikkat çektiği görülmektedir. Programda şu kısımlar hem serbest piyasayı hem de müdahaleyi önemseydiğini göstermektedir: “<i>Büyük Birlik Partisi serbest piyasa ekonomisini benimseyen bir partidir (...)</i> Ekonominin dinamik gücü Türk insanının teşebbüs ve atılım gücüdür. Bu güç devlet tarafından teşvik edilmeli ve teminat altına alınmalıdır (...) Türkiye ekonomisinin gerektirdiği alanlarda bir gereklilik olarak özelleştirmeyi kabul ediyoruz (...) Verimlilikten uzak, zarar eden, devlete-milllete yük olan, enflasyonun temel kaynaklarından biri olan KİT’lerin özelleştirilmesi temel amacımız olacaktır. Kamu yararı açısından hayatını idame ettirmesi zorunlu olan KİT’lerin ise (...) memleket ekonomisine faydalı hale getirilmesi sağlanacaktır” (12 Haziran: BBP’nin kurumsallaşma sınavı, 2011).</p> <p>2017’deki haliyle programda “<i>Büyük Birlik Partisi’nin ‘Büyük Kalkınma’ hamlesinin piyasa ekonomisine dayandığı ve bu hamlenin, devletin sunacağı destek, denetim ve çabalar ile birlikte yürüyeceği, tekel ve haksız rekabetin toplumun refahına zarar vereceği, piyasa hatalarının ortaya çıkmasının önlenmesi gerektiği, teşviklerle yol gösterici rol oynaması gerektiği</i>” belirtilmiştir. Ayrıca “<i>devlet ve hükümetin serbest girişimcilik karşısında eşit mesafede durması gerektiği, teşvik ve müdahale gerektiğinde ayırım gözetilmeyeceği, yapılan planların kamu sektörü için emredici ve özel sektör için teşvik edici olacağı, meydana gelebilecek muhtemel olağanüstü durumlarda, yerinde ve zamanında müdahale edilerek, ekonomik ve sosyal faturanın büyümesinin engelleneceği</i>” bildirilmiştir (Büyük Birlik Partisi Programı, 2017:25).</p>

Tablodan da anlaşılacağı üzere MHP ve BBP, ekonomiye dair yaklaşımları konusunda da aynı çizgide bir davranış sergilemektedirler. Hem MHP hem de BBP ekonomi konusunda sadece devlet müdahalesini ya da sadece serbest piyasayı tercih eden bir yaklaşım benimsememiş ve tıpkı AK Parti gibi ikisini de iç içe geçmiş bir şekilde ekonomide kullanmak istemişlerdir. Ekonomide piyasanın serbest hareket etmesi ve bunun sağlanması için hukuki alt yapı ve düzenlemelerin yapılması gerektiği her iki parti tarafından da dile getirilmekle birlikte serbest piyasanın her zaman düzenli işlemeceği ve topluma zararlı yönlerinin de olacağı bilinenek devlet müdahalesi ile düzenlemeler yapılması konusunda hazır bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 2010 sonrası evrede serbest piyasa ve devlet müdahalesi konusunda AK Parti ile benzer davranışları benimsedikleri ve bu nedenle Cumhuriyet İttifakı'nın devamı açısından da ortak düşüncüyü benimsedikleri anlaşılmaktadır. Bu konunun milliyetçilik anlamında karşılığı ise “ekonominin dış güçlerin kontrolüne bırakılmaması ve vatandaşın mağdur olmasını engellemek için önlemler alınması” şeklinde kendisini açığa çıkarmaktadır. Çünkü milliyetçilik Smith (2013:20)'in de ifade ettiği gibi “*milleti kaygılarının merkezine yerleştiren ve onun iyiliğini çoğaltmaya çalışan*” bir ideoloji olması ile *millet menfaati ve refahını önceleyen ve yine Smith (2009:37)'in bir diğer çalışmasında yer verdiği üzere milliyetçilik “kendi gücüne dayalı bir ekonomik gelişmeye kaynaklık etmek isteyen”* bir ideoloji olarak ekonomi konusunda milletin çıkarını önemsemektedir. Cumhuriyet İttifakı partileri bu konuda “ekonomiye müdahalede kullanacaklarını belirttikleri araçlar ve yöntemler” ile bu konudaki hassasiyetlerini ortaya koyarak ittifakın geleceği konusunda ortak bir davranış sergilemişlerdir.

2015 sonrası evre, Türkiye için özellikle “beka kaygısı” anlamında önemli olmuştur. Bu evrede AK Parti “yerli ve milli üretim konusunu” dilinden düşürmediği gibi bunu uygulamaya dönük hareketlerini de artırmıştır (7 Haziran 2015 AK Parti Seçim Beyannamesi, 2015; 1 Kasım 2015 AK Parti Seçim Beyannamesi, 2015; AK Parti Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Genel Seçimler Seçim Beyannamesi, 2018). AK Parti'nin yerli ve milliliğe verdiği önemi ve bunu her alanda geçerli ve önemli olarak gördüğünü 2018 Seçim Beyannamesinin bitiş cümlesindeki şu ifadeden de anlamak mümkündür: “*Özetle, aziz milletimizin temel değerlerini esas alan yerli ve milli duruşumuzu hiç bozmadan, hep birlikte geleceğe emin adımlarla yürümeye devam edeceğiz*” (AK Parti Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Genel Seçimler Seçim Beyannamesi, 2018). Aslan (2018:16-17) bu konuda, 2015'ten sonra AK Parti'nin yaklaşımının liberal demokrasiyi devre dışı bırakacak şekilde “kim daha özgürlükçü” sorusu yerine “*kim daha yerli ve milli*” sorusu etrafında şekillendiğini belirterek AK Parti'nin bu hususa ne kadar çok önem verdiği işaret etmektedir. AK Parti için hem ekono-

mide hem de bunu aşacak şekilde diğer alanlarda önemli olan “yerlilik ve millilik” konusunda milliyetçi partilerin (MHP ve BBP) yaklaşımları Tablo 9’da özetlenmiştir.

Tablo 9: MHP ve BBP’nin Yerli ve Milli Üretim Meselesine Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>MHP Genel Başkan Başdanışmanı Ruhi Ersoy (2017) “MHP’nin yerlilik ve millilik noktasında, milleti ve devleti ebed müddet noktasında yapılan her türlü hayırlı işin yanında olduğunu ve bunu sonuna kadar sürdüreceğini” ifade etmektedir (Ersoy, 2017).</p> <p>Bahçeli ise Türkiye’nin savunma sanayinde % 70’lere varan yerlilik ve millilik oranının, ülkenin kendine yeter hale gelmesinin ülke kaynaklarının etkin ve verimli kullanılmasının bazı çevrelerce hazımsızlık yarattığını belirten değerlendirmesi yerlilik ve milliliğe verdiği önemi göstermektedir (Bahçeli, 2019).</p> <p>MHP ayrıca “Cumhur ittifakı olarak akıllarının millilik ve yerlilikte billurlaştığını” bildirerek de (Son dakika Bahçeli’den önemli açıklamalar: Başarmanın haricinde bir seçeneğimiz yok, 2022) bu konuya verilen önemi ve yerlilik-millilik konusunun ekonominin ötesine geçecek şekilde yorumlandığını göstermiştir.</p>	<p>BBP Genel Başkan Muhsin Yazıcıoğlu Belediye başkan adaylarını ilan ederken “Benim partilerim; yerli, hormonsuz ve millidir” ve “Türkiye’nin en milli, yerli, hormonsuz, küresel güç ve sermayeye boyun eğmeyen partilerimi selamlıyorum” şeklindeki söylemleri ile (Ulaşan, 2009) AK Partiden çok önceki bir zamanda partisinin yerli ve milliliğe verdiği önemi ortaya koymuştur.</p> <p>Ayrıca BBP olarak “yerli ve milli üretim alanında ne yapılırsa yapılıns arkasında olunduğu” bildirilmiştir. TOGG’un lisansının bizde olması nedeniyle yerli ve millilik yönünün tartışılmasının doğru olmadığını dünyada üretilen tüm arabaların farklı parçalarının başka ülkelerde üretilebildiğini dile getirilerek de (BBP’den Togg Yorumu: “Yerlilik ve Millilik Bizim Tarzımızdır”, 2022) muhalefetin bu konudaki eleştirilerine karşı konularak hükümetin “yerlilik-millilik” gayretleri desteklenmiştir.</p>

Tabloda da görüldüğü üzere her iki milliyetçi parti de Türkiye için önemli olan bu politika konusunda aynı çizgide durmuş ve milliyetçi ideolojiyi benimseyen partiler olarak yerli ve milliliği önemsediklerini göstermişlerdir. Her iki partinin de tıpkı AK Parti gibi “yerli ve milliliği sadece üretim alanında ve savunma sanayinde değil her alanda önemsedikleri” görülmektedir. Bu ortak yaklaşım Cumhur İttifakı’nın geleceği açısından bir güç oluşturmaktadır. Mevcut söylemler ve fiili durumla hükümetin ardında bulunduğu gösterilerek bu konuda “milliyetçilik için çok önemli bir yeri olan yerlilik ve millilik konusunda” bir bütünleşme ortaya konulmuştur. Dolayısıyla daha önce de Smith (2009:37)’den aktarıldığı üzere milliyetçilik “kendi gücüne dayalı bir ekonomik gelişmeye kaynaklık etmek istemesi” yönüyle yerli ve milliliği önemsemektedir.

Ancak Türk siyasi tarihi açısından düşünüldüğünde “yerlilik” meselesinin kökünün Cumhuriyetin ilk evresine kadar götürülüp tartışılan muhafazakâr milliyetçiliğe tekabül eden bir yönü olduğu görülmektedir (Bora, 2006:446). Yerlilik dünya siyasetinin güç odakları tarafından Türk milletine biçilmiş rolü reddederek hiyanet içinde olmaktan kurtulmaktır.

Bu anlamda memlekete yabancı olunmasını, züppeliği, nakilci ve taklitçi olmayı reddetmektedir. Sağ ise yerliliği milliliğe denk bir anlamda benimsemektedir. Bu anlamda yerlilik, milliliğin siyaset giydirilmemiş doğal hâli olarak görülmektedir. Ayrıca yerlilik “milliyetçilik, ülkücülük, muhafazakârlık, dine ve kültürel değerlere saygı, Türk kültür ve geleneğine bağlılık” şeklindeki sağ bileşenleri arasında bir fikir ve şuur beraberliğinin bir sığınağı olarak görülmektedir (Bora, 1998:1). Bu bağlamda Bora (2006:445) “yerlilik tutumunun bir siyasi tavra dönüşmesi ile” milliyetçi ve muhafazakâr bir ideolojik tavır niteliği kazandığını ifade etmektedir. Yerlilik “küresel, yabancı tesirli ve gayri milli” karşısında “milliliği” savunmaktadır (Bora, 2006:446). Dolayısıyla yerlilik, “topluma yabancılaşmış bir çevreye veya bu yabancılaşmanın kendisine karşı bir tepki”yi ifade etmektedir. Çıkış noktası “kültürel yabancılaşma” olan yerliliğin Batılı kültürel sembollere karşı bir tepkiyi içerdiği anlaşılabilmektedir (Mert, 1998:1). Dolayısıyla Cumhuriyet partileri bu konuda yerli ve milliliği her alana yaymayı önemseyerek ittifakın güçlülüğünü ve milliyetçiliğin yansımalarını göstermişlerdir.

4.4. Milliyetçiliği Yansıtan Simgeler

Milliyetçiliğin en iyi şekilde dışa vurulduğu alanlar öne çıkan simgelerdir. Milliyetçiliği yansıtan simgeler konusunda Türkiye’de ön plana çıkıp siyasi çevrelerce tartışılan temel konular/meseleler “*Andımız’ın kaldırılması ve Cumhuriyet açısından önemli olan bayramların eski önemini yitirmesi*” şeklinde belirtilebilir. AK Parti’nin Cumhuriyet tarihi açısından önemli bir simge olan “*Andımız meselesi*”ne karşı yaklaşımı süreç içerisinde farklılık göstermiştir. Bu konuda AK Parti, 2013 yılına kadar olan dönemde *Andımız’ın kaldırılmasına karşı çıkmış* (Tutanak Dergisi, 2018:130) olsa da bu tarih sonrasında özellikle demokratikleşme sürecinin (demokratikleşme paketi) de etkisiyle *Andımız’ın kaldırılması konusunda büyük bir gayret göstermeyi tercih eden bir politika sergilemiştir* (Erdoğan İrkçı Bulmuştu: ‘Öğrenci Andı’ Geri Döndü, 2018). Hatta bu konudaki tutumunu “beka kaygısının yaşandığı ve partisinin milliyetçilik dozajının arttığı” 2015 sonrası dönemde de sürdürmüş ve Danıştay’ın bu konudaki kararına karşı çıkmıştır⁵³ (AK Bülten, 2018:10). *Andımız konusunda MHP ve BBP’nin yaklaşımı ise Tablo 10’da değerlendirilmiştir.*

53 AK Parti’nin 2013’de aldığı bir kararla Öğrenci Andı’nı kaldıran yönetmelik değişikliğine karşı yapılan iptal başvurusu üzerine Danıştay 8. Dairesi 2018 yılında bu değişikliği iptal etme kararı almıştır. AK Partili yetkililer mahkemenin bu kararına karşı çıkararak “Öğrenci Andı’nı ırkçı olması gerekçesi ile eleştirmeye ve mahkemenin kararını hatalı bulmaya” dönük bir tutum izlemişlerdir (Erdoğan İrkçı Bulmuştu: ‘Öğrenci Andı’ Geri Döndü, 2018).

Tablo 10: MHP ve BBP'nin Andımız Meselesine Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>AK Parti'nin açıkladığı Demokratikleşme Paketi'nde Andımız'ın kaldırılması kararının yer alması üzerine, MHP afişli tepki göstererek MHP Genel Merkezi binasına "Andımız metninin yazılı olduğu" dev bir afiş asarak (MHP'den dev afişli tepki, 2013) bu karara karşı tepkisini göstermiştir.</p> <p>Bahçeli 2018'de Danıştay 8. Daire'nin kararının Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu tarafından bozulması üzerine bu son mahkeme kararı ile "And'ın okullarda okutulmasının engellenmesini, buna hukuken set çekilmesini" "haysiyetli ve demokratik olmayan" bir tavır olarak değerlendirmiştir. Bahçeli Öğrenci Andı kararının pimi çekilmiş bir bomba olduğunu, Danıştay'ın bu yanlıştan dönmesi gerektiğini ve böylece Türk milletinin tarihi hasletleriyle, çiğnetilmeyecek emanetleriyle oynamaya teşebbüsten vazgeçmesi gerektiğini ifade etmiştir (Devlet Bahçeli'den 'andımız' açıklaması, 2021).</p> <p>Bahçeli "Türkiye'nin milli birlik ve diriliş ruhunun zirveye tırmandığı bugünlerde Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 'Türküm' demekten rahatsız olmasının hüsrana verici bir çarpıklık olduğunu, Danıştay'ın skandal bir karara imza attığını ve milli gerçeklerle çatıştığını" belirterek "Türkiye'yi yeni bir karmaşanın içine çekmeye, anlaşmazlıkları körüklemeye, kutuplaşmayı tahrik etmeye hiç kimsenin hakkı olmadığını" ifade etmiştir (Timurlenk Pozut, 2021).</p>	<p>BBP Genel Başkanı ve Ankara Milletvekili Mustafa Destici, Öğrenci And'ının, kaldırılması girişimleri karşısında And'ın "Atatürk'ün sağlığında okunduğu şekliyle" devam etmesi önerisinde bulunmuş ve kaldırılmasını istememiştir. Mahkemenin aldığı bu hatalı kararın, "toplumda yaralar açacağını, derhal gözden geçirilmesi gerektiğini, kurul üyelerinin değişmesi ile kararın değişmesinin yanlış olduğunu, bu hatadan dönmek için fırsat ve yetki bulunduğunu, alınan bu kararı doğru bulmadıklarını, konuyla ilgili karar verme mercinin tamamen siyasi iradede olması gerektiğini, Danıştay'ın bu kararı gözden geçirip düzeltmemesi halinde ise Milli Eğitim Bakanlığının derhal yeni bir yönetmelik çıkartarak Andımız'ı tekrar okullarda okutmaya başlatması gerektiğini ve bunun önünde hiçbir engelin bulunmadığını" belirtmiştir. Andımız'ın kaldırılması durumunun "Türkiye ve Türkü dair ne varsa bunlardan rahatsız olan kozmopolit kafalardan çıkma sinsi planlarla oluşturulmuş olduğunu" ve bu tür gündemlerin "Öcalan'ın Demokratik Cumhuriyet tezi ve HDP'nin Türkiyelileşme tezi ile uyumlu olduğu" belirtmiştir (Timurlenk Pozut, 2021).</p> <p>Destici, Andımız'ın tekrar okutulmaya başlatılmasını arzu ettiklerini ve Atatürk'ün onayladığı Andımız'a sahip çıkılması gerektiğini belirterek Andımız'ın neden önemli olduğu konusunda sunları söylemiştir: "Türkiye Cumhuriyet Devleti'nin dünya var oldukça, milletiyle birlikte var olmasını temin edecek, en önemli unsurlardan bir tanesinin kültürümüze, dilimize, dinimize, örfümüze, âdetimize, geleneklerimize sahip çıkmak olduğunu hepimizin unutmaması lazım. Aklından çıkarmaması lazım. Onun içindir ki, çocuklarımıza, yeni nesillerimize hele ki küreselleşen dünyada dünyanın her tarafıyla iletişim kurabiliyorlar. Dolayısıyla böyle bir çağda özellikle bizim milli kimliğimizi çocuklarımıza aşlamaktan başka çaremiz yok. Onun için bu değerlerimizi çocuklarımıza biz unutturamayız. İşte biz andımız meselesine de bu pencereden bakıyoruz. Onun içindir ki, Andımız'a sahip çıkıyoruz ve sahip çıkmaya da devam edeceğiz. Hem de 1933'de Atatürk'ün okuttuğu şekliyle olan kısma sahip çıkıyoruz. Onun tekrar okullarımızda okutulmasını arzu ediyoruz ve istiyoruz." (BBP Genel Başkanı Destici: Andımızın tekrar okullarımızda okutulmasını istiyoruz, 2021).</p>

Tablodan da anlaşıldığı üzere MHP en başından itibaren Andımız'ın okunmaya devam etmesini istemiş ve beklemiştir. BBP de MHP gibi bu And'ın kalmasını ve kalmasının gerekçelerini savunmuştur. Dolayısıyla her iki milliyetçi parti de örnek bir iç politika pratiğinde daha aynı bakış

açısını ortaya koymuştur. Smith (2013:9) milliyetçiliğin bir ideoloji olarak hem simgeleri hem de hareketleri güçlendirmeye ve yönlendirmeye hizmet ettiğini; toplumsal-siyasal hareketlerin amaçları ve faaliyetlerini ideolojilerin ölkü ve ilkelerinin belirlediğini belirtmektedir. Yazar ayrıca milliyetçiliğin ayırt edici simge ve dilinin milletin ölkülerini açıkladığını, milliyetçi ideolojinin belirlemiş olduğu amaçları desteklediğini bildirmektedir. Dolayısıyla Andımız gibi simgeler milliyetçiliğin şeklini yansıtmakta ve millete ne yapması gerektiğini aktararak milliyetçiliğin belirlediği amaçlara hizmet etmektedir. Bu konuda AK Parti'nin 2013 sonrasındaki tutumu ise Andımız'ın kaldırılması şeklinde olmuştur. 2013 sonrası evrede Cumhuriyet İttifakı kurulmuş olmasına rağmen AK Parti 2013 öncesinde olduğu gibi Andımız'a karşı olmayan duruşuna yeniden dönmemiştir. AK Parti Andımız'ın kaldırılması konusunda Danıştay 8. Daire'nin iptal kararını yoğun bir şekilde eleştirerek And'ın ırkçı zihniyetlerce hazırlandığını öne süren davranışını devam ettirmiştir. Oysa MHP ve BBP bu And'ın "millet olabilmek ve gençlere yol gösterebilmek" için gerekli olduğunu savunan bir pozisyon benimseyerek kaldırılmasını "milli değerlere ve milliyetçiliğe" aykırı kabul etmişlerdir. İlginç olan ise Cumhuriyet İttifakı'nın geçerli/var olduğu 2018 ve 2021 yıllarında açıklanan mahkeme kararlarına karşı her üç partinin de açıkça düşüncesini ortaya koymuş olmasına rağmen Cumhuriyet İttifakı içerisinde bir çatlak oluşmamış olmasıdır. Diğer bir ifade ile AK Parti'nin Andımız konusundaki karşı duruşu milliyetçi partileri Cumhuriyet İttifakı'ndan koparmaya kâfi gelmemiştir. Burada AK Parti'nin yaklaşımı Andımız'ın Kemalist bir simge olarak öne çıkması ve resmi milliyetçiliğin bir simgelemesi olmasından kaynaklanmaktadır. Oysa AK Parti Kemalist olanın karşısında muhafazakâr olana dair bir savunuyu daha haklı bulmaktadır. Bu nedenle Osmanlı'nın güç ve görkemini öne çıkaran simgelelere⁵⁴ daha çok odaklanmaktadır.

AK Parti'nin milli bayramlar konusunda da aynı bakış açısını ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. AK Parti döneminde çokça tartışılan önemli meselelerden bir tanesi de milli bayramlarla ilgili bazı değişikliklerin yapılması ve bu bayramların devlet üst yetkililerince eski itibarlarının korunmaması olmuştur. Dolayısıyla AK Parti'nin özellikle 2010 sonrası evrede milli mücadeleden geriye kalan ve Cumhuriyet tarihi açısından önemli olan bayramların (29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 30 Ağustos Zafere Bayramı gibi), kutlamalarında bir takım değişiklikler ya da iptaller ortaya koyduğu görülmektedir (Çakmaklı, 2016; Koyuncu, 2014:109; Öztürk, 2016). *MHP ve BBP'nin ise Cumhuriyet açısından önemli olan bu bayramların kutlanmasına ilişkin yaklaşımı Tablo 11'de değerlendirilmiştir.*

54 Ayasofya'nın ibadete açılmasının verdiği simgesel mesaj ve İstanbul'un fethinin öneminin vurgulanması bu konuda Osmanlı'yı öne çıkaran simgeler olarak örnek verilebilir. Bu konuda detaylı bilgi için bakınız (Turan, 2023b).

Tablo 11: MHP ve BBP'nin Cumhuriyet Açısından Önemli Olan Bayramların Kutlanmasına İlişkin Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>Bahçeli, 2012'deki 29 Ekim kutlamalarında bayramlaşmak üzere İzmir'e gitmiş ve Cumhuriyet Bayramı törenlerinin kısıtlanması durumuna ilişkin olarak, "Cumhuriyet'i değersizleştirmek" şeklinde bir yorum getirmiştir. Bahçeli ayrıca AK Parti Döneminde bu tür milli bayramların ruhunun zedelendiğini ifade etmiştir (AKP ve CHP milli değerleri sömürüyor, 2012).</p> <p>Bahçeli bu konuda AK Parti'nin aldığı kararlar konusunda "AK Parti hükümeti tarafından 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ve diğer Milli Bayramlar etrafında yürütülen tahrip politikası" hakkında yazılı açıklama yapmış ve "AK Parti devrinde millilik vasfını ve vasiyetini temerküz etmiş ne kadar değer varsa açıktan saldırı ve tacize uğradığını" belirterek bununla birlikte, "milli kimliğimize hayat ve yön veren, milletimizin samimiyetle benimsediği milli gün ya da bayramların gözden düşürülme ve hırpalanma çabaları tüm vahametleriyle ortaya çıkmıştır" şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. "AK Parti'nin, Türk milletine mal olmuş tarihi kutlama ve milli heyecan günlerini gizli ajandasındaki sıraya göre gündemine aralık devamlı besleyerek büyüttüğü ideolojik önyargı ve kinye pervasızlıklarını seferber etmiş olduğunu" belirtmiştir. Bahçeli bu konuda "Başbakan Erdoğan ve hükümetinin iyice zıvanadan çıktığını, kontrolsüz ve frensiz bir şekilde milletimizi ve ülkemizi uçuruma sürüklediğini" ifade etmiştir. Bahçeli bu konuda şunları açıklamıştır: "Milli bayramların kaşınmasındaki ve üzerinde oynanmasındaki maksat Cumhuriyet'in yapı taşlarını kırmak, taşıyıcı sütunlarını yıkmak ve son tahlil de hayâsızca planlanan rejim değişikliğini hayata geçirmektir. Bunun için 29 Ekim 1923 tarihini gözden düşürmek için aşağılık bir tertip, Gazi Mustafa Kemal'i İstanbul hükümetine darbe yapan birisi olarak sunmaya çalışan alçak bir proje sürekli ivme kazanmaktadır. Başbakan Erdoğan; sıkıcı bulunduğu 19 Mayıs törenleriyle uğraşması, milletimizi etnik kimliklere tahkim etmesi, geçmişin tozlu defterlerini tekraren aralaması ve manevi duyguları istismar etmesi rastlantı görülmemelidir. Bu itibarla Türk milleti tarihinin en büyük musibetlerinden biriyle karşı karşıyadır. Başbakan Erdoğan şunu bilmelidir ki; 19 Mayıs üzerinden hiç kimse mürebbiye gibi parmağını sallayarak kendilerini tehdit veya tedip etmeyi aklından geçirmemektedir. Ancak bizzat kendi zihniyetinin, başta 19 Mayıs kutlamaları olmak üzere, diğer milli bayramları mübayaa memurları gibi pazarlık malzemesi yapmasına milletimiz asla izin vermeyecektir. Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmayı, devletin adını ve yönetim şeklini değiştirmeyi aklından geçiren AKP zihniyeti; parmak sallayarak değil, sandığa mühür vuracak muhteşem millet iradesiyle eninde sonunda geldiği gibi gidecektir. 19 Mayıs'ta Karadeniz'den Samsun'a çıkarak, Cumhuriyet'e giden mücadele dolu çileli yıllara meydan okuyan kurucu kahramanlar gönüllerimizde her zaman heyecan ve hürmetle anılacaktır. Buna karşılık, AKP iktidarının bugünkü faillerinin, tıpkı teslimiyetçi İstanbul hükümetinin mensupları gibi, bir denizaltıyla okyanus ötesine gün gelip ricat etmeleri de tekerrür eden tarihin acı bir cilvesi olarak hatırlanacak ve böyle değerlendirilecektir." (Bahçeli'den 19 Mayıs tepkisi, 2012) 19 Mayıs'a yapılan kısıtlamayla başlayan sürece tepki göstererek aşama aşama Türk milletinin değerlerinin ve tarihi emanetlerinin yıpratıldığını belirten Bahçeli "Türkiye sistemli bir karşı duruşun, Cumhuriyetin kanına girmeyi gündemine alan ayırıcı dinamiklerin baskı ve tuzakları ile yüz yüze kaldı" diyerek durumu değerlendirirken MHP Grup Başkanvekili Oktay Vural, "Bayramların kutlanmaması için öne sürdükleri mazeretler hakikaten dudak uçuklatacak cinsten.</p>	<p>Destici, ise AK Parti tarafından Cumhuriyet Bayramı törenlerinde bazı kısıtlamaların yapıldığı yıla denk gelen 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla paylaştığı yazılı mesajda Cumhuriyetin kuruluşunun 89. yılını kutlamış ve "Cumhuriyeti kuran iradenin, 89 yıl önce büyük Türk milletine emanet ettiği Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunun yıldönümü bugün, her zamankinden daha fazla birlik ve beraberlik içerisinde kutlanmalı ve asla ayrımcılığın bölücülüğün fitnenin malzemesi haline dönüştürülmemelidir" ifadelerini kullanarak Anıtkabir'de ve Ankara Hipodromu'nda düzenlenecek 29 Ekim törenlerine, daha sonra ise Çankaya Köşkü'nde verilecek 29 Ekim Resepsiyonu'na katılacağını belirterek (BBP Genel Başkanı Mustafa Destici'den 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Mesajı, 2012) bu tür milli bayramlara verdiği değeri göstermiştir. Destici, "19 Mayıs 1919'un, Kurtuluş Savaşı'nın, Anadolu topraklarında yeniden var oluşun başladığı gün olarak kabul edildiğini" hatırlatarak Kurtuluş Savaşı ile ilgili "kadınıyla, erkeğiyle, yaşlısıyla, çocuğuyla bütün bir milletin el ele, omuz omuza vererek kader birliği yaparak kazandığı bir zaferdir." ifadesini kullanmıştır. Destici, "Atatürk'ün Cumhuriyetimizi emanet ettiği gençlerimizin ve milletimizin, Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı'nı kutluyor, İstiklal Savaşı şehitlerimiz başta olmak üzere, tüm şehitlerimizi, Kurtuluş Savaşı'nı kazanıp Cumhuriyet'i kuran kahramanlarımızı, sevgiyle, saygıyla, rahmetle ve minnetle anıyorum." ifadelerini kullanmıştır (Budak, 2020).</p>

<p><i>Ders kaybı oluyormuş! Kullandıkları gerekçeler çok aptalca⁵⁵ diyerek tepki göstermiştir. Vural: "Asıl amaç ve hedef bu bayramları itibarsızlaştırmaya yönelik. Kafalarının arkasındaki asıl siyasal amaca bakmak lazım. Milleti millet yapan ritüelleri ortadan kaldırmaya yönelik bir girişim olduğunu düşünüyorum. Bu çalışmalar, milli bayramlara duyulan alerjinin neticesidir."</i> diyerek tehlikeyi ortaya koymuştur (Köşk'ün bayram takıntısına öfke, 2012).</p>	
---	--

Tabloda da aktarıldığı üzere her iki milliyetçi partinin (MHP ve BBP) de bu tür bayramların itibarını önemsedığı ve kutlanmasını gerekli gördüğü anlaşılmaktadır. Böylece ortak bir politika pratiğinde daha yakınlaşmışlardır. BBP, milli bayramlara değer verip bayramları anlamları ve topluma katkıları itibariyle değerli görürken MHP AK Parti'nin bayramlar üzerinde kısıtlayıcı ve dönüştürücü davranışlarını tehlikeli bir oyun olarak görüp eleştirmiştir. Hem MHP hem de BBP bu bayramların milli kimliğimize olan katkısına değer verirken MHP bu konuda sert, BBP ise yumuşak bir üslup kullanmayı tercih etmiştir. Çünkü milliyetçiliğin kendine has simgeleri ve dili vardır ve bunlar milletin ülküsünü açıklayarak onları uyandırmaktadır (Smith, 2013:19). Bu nedenle milliyetçi partiler Andımız ve Cumhuriyet bayramlarını önemsemektedirler. Milliyetçi partiler bu tür bayramlara baktığında böyle bir milliyetçi vazifeyi üstlenmiş olarak bayramları orijinal haliyle sürdürmek istemektedirler. AK Parti ise bu bayramları tamamen kaldırmak gibi bir girişim ortaya koymasa da bu tür bayramlar konusunda esnek ve bazen olumsuz davranışlar sergilemekte ve bunu Cumhur İttifakı kurulduktan sonra da sürdürmektedir⁵⁵. Ancak Cumhur İttifakı'nın içerisinde milli bayramlar konusunda böyle bir zıtlama olması ittifakın birliğine zeval vermemiştir. AK Parti burada doğrudan resmi ideolojiyi işaret eden simgelerin sivriltilerek uygulanmasına karşı olmakla birlikte kaldırılmasına dair bir beyan ortaya koymamıştır. Ancak bu simgelerin karşısına Osmanlı'yı çağrıştıran simgeleri çıkardığı da bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla bu tür bayramların kaldırılması girişiminin olmaması MHP ve BBP'nin sert bir duruş ortaya koymasının önüne geçtiği gibi bu iki parti Osmanlı simgelerini de milliyetçilik anlamında önemseyen partiler olmalarıyla ittifak içerisinde bir çatışma yaşanmamaktadır.

Dolayısıyla dördüncü bölümde iç politikada Türkiye'nin temel meseleleri olarak belirlenen on bir politika pratiği on bir ayrı tabloda incelenmiş ve Cumhur İttifakı'nın içinde yer alan her üç parti için de yansımaları ortaya konulmuştur. Bahsi geçen politika pratikleri arasında özellikle 2015 sonrası süreç için mesele değerlendirildiğinde bir sorunla karşı karşıya kalınmadığı ve üç partinin arasında bir uyum olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Özellikle milliyetçi partiler olarak ifade edilen MHP ve BBP'nin arasında -1992'de ortaya konulan o ayrılma gerekçeleri ve ideolojik farklar

⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız (AKP'nin milli bayram 'alerjisinin' 18 yıllık kronolojisi, 2020).

dikkate alındığında- bugün gelinen noktada neredeyse hiç fark kalmadığı açıkça görülmüştür.

Biraz detaylı bir değerlendirme yapılması gerekirse, *Cumhur İttifakı kurulmadan önceki evre dikkate alındığında* MHP ve BBP'nin "6360 sayılı yasa ve demokratik açılım" konusunda ciddi anlamda uyumlu bir duruş sergilediği ve her üç partinin de "15 Temmuz öncesi dönemde cemaate yaklaşımda" birbirinden farklı bir pozisyon benimsedikleri görülmüştür. *Cumhur İttifakı kurulduktan sonraki evrede* ise tüm iç politikalar dikkate alındığında milliyetçi partilerin "Andımız ve milli bayramlar" konularında AK Parti ile zıt bir duruma düştüğü fakat çatışma yaşamadıkları anlaşılmıştır.

5. BÖLÜM

AK PARTİ'NİN DIŞ POLİTİKA PRATİKLERİ: MİLLİYETÇİ PARTİLERİN (MHP VE BBP) KONUMLANIŞI VE CUMHUR İTTİFAKI'NIN YANSIMALARI

AK Parti dönemi dış politikası kendisinden önceki dönemden oldukça farklı gerçekleşmiştir. Sınır güvenliğini dikkate alıp dış dünyada olup bitenlerin ötelendiği bir evreden *dış konjonktürde söz sahibi olunması ve bu sürece etki edilmesi arzusu taşıyan* bir evreye terfi edilmiştir. Bu süreçte özellikle 2003'te Irak'ta olup bitene müdahale edilememesi sonrasında yaşananlar (bölgesel yönetim kurulması) AK Parti ile ABD'yi Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)'nde bir araya getirmiştir. AK Parti Osmanlı'dan geri kalan bu topraklarda Osmanlı yıkıldıktan sonraki güç boşluğunu doldurma sürecinde pay almak istemiş ve bu sebeple ilkin BOP kapsamında ABD ile birlikte hareket edilmesini doğru bulmuştur. Türkiye'yi AB ve ABD'den ayrı politikalar ortaya koymaya sürükleyen önemli bir hadise ise 2011 yılı itibariyle gerçekleşen Arap Baharı (Kışı) olmuştur. Sonrasında Orta Doğu'da yaşanan karışıklık, Türkiye'ye gelen yoğun sığınmacı ve ülke içinde yaşanan Hendek Olayları gibi birçok terör hadisesi ve özellikle 2015 sonrasında yaşanan sınır güvenliği sorunlarına bir de FETÖ darbe girişimi hadisesinin eklenmesi Türkiye'yi hem iç hem de dış politikada yeni değişimlere ve dönüşümlere sürüklemiştir (Turan, 2022:347-368).

Özellikle 2009 sonrası evrede dış politika alanında önceki dönemlere kıyasla büyük bir değişikliğe gidildiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde hem yeni kurumlar hem de yeni yöntemlerle dış politika süreci zenginleştirilmiştir. Bu konuda yumuşak güç⁵⁶ araçlarının kullanılması ve kamu diplomasisi⁵⁷ ile birlikte birçok yeni kurumun dış politikada işlevsel hale getirilerek kullanıldığı görülmektedir. Bu süreçte AK Parti Yeni Osmanlıcılık anlayışı ile eskiden olduğu gibi bölge üzerinde söz sahibi olması gerekenin Türkler olduğunu düşünerek bunu sağlamaya dönük bir uğraş göstermektedir. Bu dönemin koşullarında bölgedeki ülkelerin yönetim tarzının demokrasi olmasını bekleyerek tasarladığı sistemin sinyallerini vermektedir (Ekşi, 2018:239-244; Alemdar, 2020; Bağcı ve Sinkaya, 2006:26; Öztürk, 2010:14). Dolayısıyla kendisinden önceki dönemlere kıyasla dış politika alanında pro-aktif bir bakış sergileyen (Türk, 2014:42) AK Parti, "AB,

56 Yumuşak güç bir ülkenin baskı ya da zora dayanmaksızın diğer ülkeyi istediğini yapmaya ikna etmesi metodudur (Yatağan, 2018:70-74).

57 Kamu diplomasisi, yabancı halkları ve düşünceleri etkileyerek ülke faaliyetleri hakkında olumlu imaj oluşturmaktır (Öztürk, 2010:1- 3; Ekşi, 2018:127-129).

ABD, Kıbrıs, Suriye, Libya, Azerbaycan-Ermenistan ve Doğu Türkistan” meselelerindeki politika bakışı/pratiği ile tarihi süreç içerisinde bir takım politika değişimleri ortaya koyarak ilerlemektedir. Dolayısıyla bu bölümde bahsi geçen dış politika pratiklerinde AK Parti’nin genel yaklaşımının ne olduğuna ve MHP ile BBP’nin bu politika pratiklerine karşı konumlanışına da bakılarak hem milliyetçi partilerin dış politika yaklaşımı ve aralarında bir fark olup olmadığı hem de Cumhur İttifakı’nın kendi içerisinde uyumlu olup olmadığı sorgulanacaktır.

5.1.AB Üyeliğinin Önemini Kaybetmesi ve ABD’ye Rest

AB ve ABD Türkiye’nin hem iç hem de dış politikalarında büyük bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda hem Türkiye’nin yıllarca üzerine eğildiği AB’ye girme meselesi hem de Türkiye’nin yine yıllardır taviz verdiği ABD’ye bir yerden sonra rest çekme meselelerinin/pratiklerinin hem iç hem de dış politika açısından önemli bir yeri olduğu aşikârdır. Bu çerçevede öncelikle AB meselesinin ve sonrasında ABD meselesinin incelemesi yapılacaktır.

AB’ye girme meselesi özellikle AK Parti’nin iktidarının ilk döneminde çok önemli bir hedef olmuşsa da (Akdoğan, 2017:218) sonrasında bir uzaklaşma meydana gelmiştir. Bu konuda AK Parti’nin uzaklaşma gerekçeleri⁵⁸ bir kenara bırakıldığında bu durum AK Parti’nin AB’den tamamen vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. AB’ye dair bir güven kaybı açıkça belirtilmekle birlikte “AB’nin Türkiye’yi almama konusunda adaletsiz olduğu, almayacaklarını açıkça söylemeleri halinde Türkiye’nin kendi yoluna gideceği, almak isterlerse de stratejik hedefimiz olması nedeniyle başımızın üstünde olduğu” belirtilerek AB’den tamamen vazgeçilmiş olmadığı gösterilmiştir (Çalış ve Metkin, 2017:16-17; Çözüm süreci fetret devrini yok edecek, 2013; Tezcan ve Aras, 2015:6, 8-12). Dolayısıyla 2010 sonrası süreçte AK Parti’nin AB bakışı bu şekildedir. *Aynı duruma ilişkin MHP ile BBP’nin bakışları ise Tablo 12’de değerlendirilmiştir.*

58 AK Parti’nin AB’den uzaklaşma gerekçeleri ile ilgili detaylı bilgi için bakınız (Çalış ve Metkin, 2017:16-17; Tezcan ve Aras, 2015:8-12; Kaya, 2013).

Tablo 12: MHP ve BBP'nin AB'ye Girilmesine İlişkin Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>MHP'nin dış politikadan sorumlu genel başkan yardımcısı ve Antalya Milletvekili Mehmet Günel, Türkiye'nin AB'ye üyelik uğraşı için <i>"Bir türlü evliliğe gitmeyen bir ilişki var. Bu kadar uzun süre nişanlılığı bizim töremiz de kaldırmaz. Evleneceksek evlenelim, evlenmiyorsak yüzüğü atalım"</i> diyerek Türkiye'nin sabrının bittiğini ortaya koymuştur. Günel Türkiye'de AB konusunda bir referandum yapılmasına gerek olmadığını belirterek kararın siyasetçilerde olmasını desteklemiş ve İngilizlerin yaptığı referandumla demokratik bir şekilde AB'den ayrılmaya karar verdiklerini dile getirmiştir (Şimşek, 2016). Böylece Günel AB'ye karşı olunmasa da girmenin mümkün olmadığını ve AB'den kopmalar olduğunu dile getirerek Türkiye'nin buna bel bağlamasına dönük bir beyan ortaya koymuştur.</p> <p>MHP, AB konusunda <i>"mevcut, mahkûm ve muhtaç olunmadığını"</i> parti programında şu şekilde değerlendirmektedir: <i>"Türkiye-AB ilişkilerinin niteliği, zemini ve çerçevesinin açıklığa ve yeni bir tanıma kavuşturulması gerekli görülmektedir. (MHP) Türkiye'nin ne pahasına olursa olsun Avrupa Birliği'nin yörüngesinde sürüklenmeye mecbur, mahkûm ve muhtaç olmadığını savunmaktadır."</i> MHP AB ile ilgili değerlendirmelerinde "milli hassasiyetler"e dikkat çekerek "tam üyelik olacaksa" şartıyla sürece destek vererek "bazı konuların (Ermeni soykırımı iddiaları, Kıbrıs sorunu, Kürt sorunu gibi) müzakere edilmesini, mümkünse üyelik sonrasına ertelenmesini" ima eden değerlendirmeler ortaya koymuştur. Dolayısıyla MHP, AB ile tüm ayrıntıların konuşularak Türkiye'nin yapamayacağı şeylerin ortaya konulmasını ve "bunların yapılmaması halinde üyelik olacaksa" müzakerelerin sürdürülmesini isteyerek (Özdan, 2010) AB kapısında bekletilmeden, sonucun belli olduğu bir sürecin takip edilmesi gerektiğini dile getirmiş ve Türkiye'nin enerjisinin tüketilmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla MHP'nin AB üyeliğine karşı olmadığı anlaşılabilir.</p> <p>Bu konuda Bahçeli, AB Ulusal Programı'nın hazırlanmasında MHP'nin imzası olduğunu ifade ederek AB ile PKK'nın beklentilerinin aynı olduğuna dair şu değerlendirmeyi yapmıştır: <i>"MHP'nin nerede imzası varsa orada namus ve şeref vardır. MHP'nin bu imzasını tanımaması mümkün değildir. Bu Türk milliyetçiliği ile bağdaşmaz. MHP'nin kimse AB karşıtı olduğunu söyleyemez. MHP'nin karşı olduğu konular, idam cezasının kaldırılması, ana dilde öğretim serbestliğidir. AB tam üyelik için bunları şart koşuyor. Biz bunlara neden karşıyız? 15 yıldır ülkeyi parçalamaya çalışan PKK, şimdiki adı KADEK olan ve şimdiki başı Apo idam cezasını aldıktan sonra idam cezasının kaldırılmasını istedikler. Hainlerin şartları şunlardır: İdam kaldırılсын, Kürtçe eğitim yapılıں, Kürtçe TV yayımları yapılıں, Kürt kimliği tanınsın, genel af olsun. Hainlerin bu şartları ile AB'nin ön şartları aynı olduğu için biz bunlara karşıyız. AB'ye karşı değiliz."</i> diyerek AB'nin hainlerin beklentilerine dönük karar alıp uygulamak ve Türkiye'de uygulamak istediğini bildirerek milliyetçi bir hassasiyet göstermiştir. Bahçeli, Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin tam üyeliğini gündemine almadığını hatırlatarak, <i>"AB çifte standart uyguluyor. Bunu gö-rerek onurlu bir üyelik istiyoruz. Türkiye'nin toprak bütünlüğünü zedelemeyen AB üyesi olmak mı, yoksa her dediğini yaparak bizi sele koşmak mı daha iyidir?"</i> (Devlet Bahçeli: MHP AB karşıtı değildir, 2002) diyerek adaletsizliği ve güvensizliği dile getirmiştir. Bu anlamda Türkiye'ye yapılan haksızlık ile birlikte bu sürecin samimiyetten yoksun bir oyalama süreci olduğuna işaret etmiştir.</p>	<p>BBP lideri Destici ise, AB'yle olan üyelik sürecinin artık medeni bir şekilde bitirilmesini beklendiklerini şu sözlerle açıklamaktadır: <i>"Zaten bir nişanlılık dönemindeydik. Yüzükler takıldı ama bir türlü nikâh gerçekleşmedi. Bu nikâhın da artık gerçekleşmeyeceği çok açık net bir şekilde ortaya çıktı. O zaman medenice bu nişanı sonlandırıp, ayrılmanın her iki taraf için de büyük faydalar sağlayacağına inanıyoruz. İlişkilerin bu şekilde sürmesi her iki tarafın da aleyhine oluyor ve sürekli bir kavga, didişme ve atışma hali bu sürecin her iki tarafı da büyük zararlar verdiğini görüyoruz. Bu sürecin noktalanması lazım. Lakin Avrupa'yla ve AB üyesi ülkeler ile ilişkilerimizi geliştirmeliyiz. Hem siyasi, ekonomik, kültürel ilişkilerimizi de en üst düzeye çıkarmalıyız. Hem Avrupa'nın Türkiye'ye, hem de Türkiye'nin Avrupa ile iyi ilişkiler kurmaya yüksek düzeyde ihtiyacı olduğunu da hepimiz biliyoruz"</i>. Böylece Destici AB üyelik sürecinin bitirilmesinin AB üyesi olan ülkelere ilişkilerin bitirilmesi anlamına gelmediğini ortaya koymuştur. Ayrıca Destici, <i>"bu birliğe dâhil olmanın gerçekleşmeyeceğini, mümkün olmayacağını" ısrarla vurgulayıp söylediklerini</i> bildirmiştir. Destici ülkeyi yönetenlere BBP'nin tavsiyesi olarak <i>"AB ile ilişkilerimizi hemen bitirmek olmalı"</i> şeklinde değerlendirmiştir (Ankara Haberi: BBP Genel Başkanı Destici: AB ile nişanı atalım, önümüze bakalım, 2017).</p> <p>Destici AB konusunun ötelenmesini ve Türk birliğinin gerçekleşmesini istediklerini şu sözlerle ifade etmiştir: <i>"300 milyonluk Türk dünyası bir araya gelir ve Türk birliğini kurabilirsek artık bize Avrupa Birliğinden hayır gelmeyeceğini en başından beri söylüyoruz. Artık orada boşuna beklememeli ve kendi Türk birliğimizi mutlaka kurmalıyız"</i> (Otağ Fırcıoğulları ve Çınar, 2018). Destici bu ifadeyi ile de AB'yi kafasında bitirerek gerçekleştirilmesi mümkün dâhilen olan bir politika önerisinde bulunmayı tercih etmiştir.</p>

Tabloda aktarılan veriler değerlendirilip kıyaslandığında MHP'nin AB kapısında olmanın bıkkınlığını açıkça ifade ettiği ve vazgeçmeyi de açık bir şekilde desteklediği görülebilmektedir. Bu davranış bir çözümün beklendiğini de göstermektedir. İngilizlerin AB'den ayrıldıkları hatırlatılarak İngilizlerin bile kopmayı tercih ettiği bir ortamda tutunmaya çalışmanın garipliği dile getirilmiştir. BBP de aynı MHP gibi bu işin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını yıllardır ortaya koyduklarını belirterek bu nişanlılık döneminin bitmesi gerektiğini, ayrılığın iki tarafın da menfaatine olacağını bildirerek Türk Dünyasına odaklanmayı önermesi AK Parti'ye yeni bir hedef vermesi açısından dikkat çekicidir. Dolayısıyla milliyetçi partilerin AB'ye üyelik konusunda aynı kanaati ortaya koydukları görülebilmektedir. AK Parti ise AB'ye girme yolundan iktidarı boyunca vazgeçmemiş bir parti olsa da ve müzakere süreçlerinde yaptığı birçok düzenlemeler olsa da AB'ye girmek için koşulsuz şartsız bir gayret gösterdiği de söylenemez. Burada dikkat çeken şey AK Parti'nin özellikle vesalet karşısında güçsüz olduğu dönemlerde AB'ye dört elle sarılması ve bu dönemde ortaya koyduğu politikalar ile milliyetçileri üzmesidir. Ancak 2010 sonrası süreçte AB'ye yönelik çok da ciddi bir bağlılık ortaya koymadığı görülmektedir. Burada AK Parti'nin süreç içerisinde AB'ye güvenini kaybettiği açık olmakla birlikte pragmatist gerekçelerle aradaki ilişkiyi sonlandırmadığı da anlaşılabilir⁵⁹. Ancak özellikle Cumhur İttifakı'nın kurulduğu evre ve sonrası dikkate alındığında AB'ye yönelik yoğun bir gayret olmadığı anlaşılabilir. Bu çerçevede Cumhur İttifakı'nın AB'ye yaklaşımının hemen hemen aynı olduğu görülebilmektedir. Hem AB'nin beklentileri hem de Türkiye'ye dönük tavırları milliyetçi beklentiyi karşılamamaktadır. Dolayısıyla bu süreç milli menfaate uygun bulunmayarak ötelenmiş gözükmektedir.

Dolayısıyla bu politika pratiğine ilişkin Cumhur İttifakı'nın muhafazakâr milliyetçi bir tutumda karar kıldığı ve bu bağlamda Avrupa kültür ve değerlerini benimsemeyi reddederek, ülke sınırlarındaki farklı etnik yapıları ayırıştırmak yerine uzlaştırmaya çalıştıkları, anti-sömürgeci bir yaklaşımla Türkiye'nin değerlerini korumaya yöneldikleri anlaşılabilir. Bu gerçekleştirilirken Türkiye'nin hem Türk Dünyasına hem de Osmanlı'dan geri kalan Orta Doğu'da Müslümanlara yönünü dönmüş olması da bu milliyetçilik tipolojisine kapı aralamaktadır (Turan, 2022:129-130).

ABD de AB konusu gibi AK Parti için çok bağlayıcı bir konudur. Türkiye Irak konusunda 1 Mart Tezkeresinin (2003) geçmemesi nedeniyle ABD'ye yardım etmese de BOP eş başkanlığı yaptığı süreçte ABD ile

59 AK Parti AB'nin Türkiye'yi üye yapmayacağını anlamakla birlikte üyelik talebinden çekilmek yerine AB'nin Türkiye'yi üyeliğe kabul etmediğini söylemesini beklemektedir. AB kriterlerinin Ankara kriterleri olarak benimsenip yerine getirildiği, bu konuda AB'nin Türkiye'yi almaması halinde AB'nin bu işten zararlı çıkacağı belirtilmektedir (Şangay Beşlisi'ne alın AB'yi unutam, 2013; Çözüm süreci fetret devrini yok edecek, 2013).

birlikte hareket etmiştir. Bu süreçte Orta Doğu'da demokratik yönetimlerin kurulması hedeflenmiştir (Güder ve Mercan, 2012:2-74). Ancak Arap Baharı sonrası evrede Türkiye, Orta Doğu ülkelerine karşı demokrasi beklentisini sürdürürken ABD'nin bunun tam tersi bir şekilde davranması (Efegil, 2016:52-55; Çakır, 2017) ve FETÖ lideri başta olmak üzere Orta Doğu'da birçok terör örgütünü Türkiye'nin karşısına getirmesi nedeniyle iki ülke arasında restleşme olmuştur. ABD'nin Türkiye'yi F-35 ortaklığından çıkarması ve Türkiye'ye Patriot verilmemesi gibi hadiseler yaşanması neticesinde ise Türkiye kendi askeri üretimini yapmaya başladığı gibi Rusya ile anlaşarak Türkiye'nin güvenliği için aciliyetle gerekli olan S-400 alımını gerçekleştirmiştir. AK Parti ayrıca her fırsatta ABD'nin terör unsurlarını beslediğini ve sözünde durmayan bir ülke olduğunu dillendirmiştir (Kışman ve Aydın, 2017:54-55; Özdemir, 2019:179-180; Türk, 2014:46-47; Tarhan ve Çetinkaya, 2020; Doğan, 2022). *MHP ve BBP'nin ABD ve ABD'ye rest çekme konusuna yaklaşımı ise Tablo 13'te değerlendirilmiştir.*

Tablo 13: MHP ve BBP'nin ABD'ye Rest Çekmeye İlişkin Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>Bahçeli, ABD ile ilgili çok net konuşmaktadır. “Bu güne kadar PYD’yi en fazla şımartan ve ön açan ABD’dir” diyen Bahçeli, “ABD Dışişleri Bakanı, geçen hafta PYD’nin Fırat’ın doğusuna çekilmeye başladığını söylemiştir. Bu terör örgütü doğuda kalsa ne olacak, batı da bulunsa ne çıkacaktır. Terör her yerde ve her zeminde terördür. PYD-PKK’yi zamanla mekânın her bölümünden kazıyarak söktüp atmak Türkiye’nin haysiyet ve şeref meselesi olmalıdır. ABD’nin, PYD’ye sözcülük yapması, lehine davranması, aklayıp temizce çıkartmak için çürpünmesi insafsızlık, saygısızlık ve art niyetlidir. Çünkü ABD, PKK ve PYD’yi çok açık bir şekilde arkalamakta, kullanmaktadır. ABD’nin malum terör örgütlerinin ağızlarına bir damla bal sürüp, bu katillerin ilave yardımcıları ile Orta Doğu’nun haritasını, siyasal ve ekonomik çıkarlarına göre tekrar çizmeyi arzulamaktadır. FETÖ konusunda hala delil isteyen, hukuk hatırlatması yapan, 15 Temmuz darbe girişimi konusunda ikircikli ve tutarsız bir tavır takınan ABD’nin; PKK, YPG ve PYD’ye bakışı da çarpık, çürük ve hastalıklıdır” şeklindeki açıklamalarıyla (MHP Genel Başkanı Bahçeli: “ABD’nin PKK ve PYD’ye Bakışı Hastalıklı”, 2016) ABD ile ilgili güvensizliğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Bahçeli, ABD’yi aldığı yaptırım kararı konusunda da eleştirmiştir. “Dost(luk) demek, dostuna kötülüğün dokunmamasından ziyade, bu potansiyeli irade ve ilişki ağlarında taşımamak demektir. Dostluğun muarızı düşmanlık olarak da okunmalıdır. Şunu kabul etmek lazımdır ki, devletler arasında kalıcı dostluklar değil, kavrayıcı çıkarlar hâkimdir.” değerlendirmesinde bulunan Bahçeli “Dostluk ve müttefikliğin tek merkezli ilerleyen, tek yanlı işleyen ve tek taraflı işlevsellik gösteren bir mekanizma şeklinde görülmemesi gerektiğini” bildirerek “Eşitlik ve hakkaniyet temelinde bir diyalog ve diplomasi yoksa taraflardan birisi hâkim diğer de mahkûm olacaktır. Dostluğun ve düşmanlığın saat başı değiştiği, biçim ve içeriğinde zamana ve şartlara göre dönüşümlerin yaşandığı bir dünya düzeninde haksızlık kurumsallaşmış, denge ve istikrar kaybolmuştur. İnsanlığın en temel sorunu sistemik çarpıklık, hukuksal gelgitler, ahlaki iflastır. Türkiye-ABD ilişkileri, bidayetinden beri hem sancılı bir seyir izlemiş hem de güvensizlik ekseninde vücut bulmuştur. Bir tarafın sürekli dayatıp tavizler istediği; diğer tarafın bunu göğüslemek için mücadele ettiği bir ilişki ağına müttefiklik demek ne kadar mümkündür?” şeklindeki ifadeleri ile ABD’nin sürekli tek taraflı taviz bekleyen tutumunu eleştirmiş ve Türkiye üzerinde tahakküm kurulduğunu ve müttefikliğin gereğinin yapılmadığını açıkça bildirmiştir. Bahçeli, Trump yönetiminin Türkiye’ye kabulü imkânsız yaptırımlar açıkladığını hatırlatarak “ABD’nin dostluk anlayışı hasmılığa dümen kırmıştır. Bu durum skandal olmakla birlikte saygısızlık ve nezaketsizliktir” ifadesini kullanarak ABD’nin artık Türkiye’nin düşmanı olduğu ifade edilmiştir. Yaptırımların bahanesi olarak S-400 hava savunma sistemlerinin gösterildiğini belirten Bahçeli, “Savunma Sanayii Başkanlığı ile Kurum Başkanı, Roketsan Yönetim Kurulu Başkanı, Hava Savunma ve Uzay Daire Başkanlığından iki kardeşimize yaptırım uygulanacakmış. Bu yaptırımlar utancın ve uyuşmuş aklın tezahürüdür. MHP, yaptırım kararlarını reddetmekle birlikte kınamaktadır. Bugüne kadar bir NATO müttefikine yaptırım uygulanmamıştı. 1975’ten beri ABD böyle bir yanlışın faili olmamıştı. Nitekim ABD’nin Türkiye’ye şaşkınlıkla bakışı, soğuk yaklaşımı böylelikle tevsik edilmiştir.” açıklamasını yaparak ABD’nin müttefik bir ülkeye düşmanlık gösterdiğini açıkça yinelemiştir.</p>	<p>Destici, ABD ile Türkiye arasında yaşanan vize gerginliğini değerlendirmiş ve “ABD’nin ölçsüz uyarı ateşi niteliğindeki vize tepkisinin sebebinin sadece İstanbul Başkonsolosluğu’nda çalışan bir şahsın tutuklanması ile sınırlı olamayacağı kanaatindeyiz. Özellikle Türkiye’nin son dönemlerde Rusya ve İran’la Astana Zirvesi’nden sonra başlatmış olduğu İdlip harekâtının, operasyonunda bu kararda etkili olduğu kanaatindeyiz” diyerek ABD’nin derdinin ne olduğunu özetlemiştir. Destici “ABD’nin şunu bilmesi lazım. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, asla ABD’nin canı istediği zaman posta koyabileceği, gözdağı verebileceği, uyarı ateşi yapabileceği bir ülke değildir. Bunun böyle olmadığını müteakıbet esasları çerçevesinde aynı seviye de verilen cevap da göstermiştir. Türkiye çok haklı bir durumda. Çok kararlı, inançlı bir adım atmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’ne aynıyla mukabelede bulunmuştur ve bir yönüyle de sen kim oluyorsun deme kararlığını da göstermiştir” diyerek hükümetin kararını desteklemiş ve ABD’ye rest çeken bir tutum sergilemiştir. Destici ABD’nin PYD, YPG ile ortaklık yapma yanlışını içinde olduğunu belirterek konuşmasına şöyle devam etmiştir: “Hiç unutmamaları ki eğer bu yanlışlarından en kısa süre içerisinde dönmelerse bunun da bedelini ağır bir şekilde ödeyeceklerdir. Çünkü terör örgütleriyle teröristlerle iş tutanlar, bugüne kadar nasıl bunun bedellerini ödemişlerse ABD de açık bir şekilde PKK’nın uzantısı olan PYD ve YPG ile iş tutmanın bedelini gün gelecek ve ödeyecektir. Biz ABD ile problem yaşayalım, sorun yaşayalım demiyoruz. Biz iyi ilişkiler kurmak istiyoruz. Ama bugün ABD, Türkiye ilişkilerinin bu düzeye gelmesinin müsebbibi Amerika Birleşik Devletleri ve onun hem Amerikadaki yöneticileri hem de Türkiye’deki büyükelçisidir. Büyükelçilerin görevi görev yaptıkları ülkelerde de kriz çıkarmak, krizleri körüklemek ya da ateşe benzin dökerek gitmek değildir. Tam tersine büyükelçilerin görevleri çıkabilecek krizleri önceden öngörerek bunların çıkmasını önlemektir. Ya da bir kriz çıkmışsa bu krizin aşılması noktasında büyük gayret göstermektir. Ama son ABD Türkiye arasındaki vize krizinde görülmüştür ki; Amerika’nın buradaki büyükelçisi John Bas bırakın kriz önlemeye tam tersine bu krizin çıkması için elinden gelen her türlü gayreti göstermiş ve bu krizin baş müsebbibi olmuştur. Ama hak ettiğini, layığını bulmuş Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nden iktidarıyla, muhalefetle sivil ve askeri bürokrasi ve milletin tamamından da hak ettiği muameleyi görmüştür. Bu krizinde sağduyuyla ABD yöneticilerinin aklını başına almasıyla çözüleceğini ümit ederiz. Çünkü Türkiye’yi kaybeden çok şey kaybeder.</p>

Bahçeli, “Türkiye’nin milli savunma sanayiindeki kazanımlarının dost görünümülü muhasım odakların uykularını kaçırdığını” vurgulayarak, “İnşallah bundan sonra da asla uyuyamayacaklar, bunları uykuya tutmayacaktır. Hiçbir ambargo, hiçbir yaptırım, hiçbir baskı ve tehdit bizi yolumuzdan döndüremez. Bu vesileyle bir çalışıyorsak on çalışacağız, bir yapıyorsak yüz yapmayı deneyeceğiz. Hiç kimseye eyvallah demeyeceğiz, muhammete muhtaç düşmeyeceğiz” diyerek ABD’ye, onun yaptırımlarına ve düşmanlıklarına rest çekmiştir. Bahçeli, ayrıca “Türkiye kimden silah alıp almayacağını ona buna soracak değildir. ABD izin ve onay makamı hiç değildir. Aksi tertip, teklif ve telkinler küstahlığın dik alasıdır. S-400’ü niye aldınız diye parmak sallayanların, geçmişte talep edilen silahları ve füzere savunma sistemlerini satmamak için hangi sanal gerekçelere müracaat ettikleri hepimizin ve herkesin malumdur. Türk milletine parmak sallanmaz, sallayan bunun sonuçlarından kurtulamaz. Türkiye Cumhuriyeti bağımsız ve egemen bir devlettir. Kendi kaderine kendisi yön verir, istikamet çizer. Türkiye’yi cephe ülke, mevzi ülke, siper ülke görenler şaşkınlık içinde bocalayan şuuursuzlardır. Boynumuza tasma geçmez, ayaklarımıza pranga vurulmaz, irademiz rehin edilemez.” (Güven, 2020) sözleriyle ABD’yi hem suçlamış hem de Türkiye’nin özgür bir ülke olup ABD tahakkümünde olmayacağını belirterek rest çekmiştir. Bahçeli, DEAŞ’la mücadele eden Türkiye’ye ABD’li komutanın, “Türkiye’nin yanlış hesabı dolayısıyla kaygılandığını açıklaması” üzerine şu değerlendirmeye ABD ile müttefikliğin sürdürülemediğini ortaya koymuştur: “Acaba yanlış bu sömürgeciye göre nedir? Yanlış hesabın mahiyet ve muhtevası nasıl izah edilecektir? Üstelik bu çürümüş, Türkiye’nin PKK/PYD’yle mücadelesini tuhaf buluyormuş. Hatta daha ileri giderek, ‘Rakka’ya İŞİD’ten alan insanlar, hangi milliyetten, hangi inançtan olurlarsa olsunlar kahramanlardır. Komutan Funk, asil yanlış hesabı kendilerinin yaptığını görmemiş, görmek istememiştir. Zira insan dedikleri, insanlık düşmanı insanlığın defolarıdır. Eğer haine kahraman diyorsa bu ABD’yle müttefiklik nasıl sürdürülecektir? Eğer Türkiye ile ABD arasında görüş menzili sifra iner, diyalog kopar, temas kesilir, eller tetiğe giderse ve de siyaset yerine silah konuşursa olacakları hesap eden, sonuçlarını düşünen var mıdır? Biz düşünüyor, hesap ediyoruz. Ve de hiç kimseden korkumuz olmadığını Bozkurt durumuyla Antalya’dan ilan ediyoruz. Nedir bu çektiklerimiz? ABD özel kuvvetler askerlerinin, Menbiç’te teröristlerle birlikte nöbet tutmaları, devriye gezmeleri rezilliktir, cinayettir, hıyanettir. Vatan evlatlarını hedef alan silahların menşei bellidir. Canilerin elinde bulunan uçaksavarların, tanksavarların, roketlerin, füzelerin, doğka ve havan toplarının hangi ülke tarafından hibe edildiği belirgindir”. Bahçeli bu değerlendirmesi ile de ABD’nin açıkça terör destekçisi olduğunu vurgulayarak Türkiye’yi göze kestiriyorlarsa biz her şeye hazırız tarzı bir konuşma ile açıkça savaşa dahi hazır olduğunu bildirerek açık bir şekilde rest çekmiştir. ABD’nin Türkiye’yi teröristlerle suçüstü yakalandığını savunarak, Türkiye’ye yapılan saldırıları teşvik ve tahrik ettiğini ve böylece namluva mermiyi sürdüğünü belirten Bahçeli, “Bu kin, bu nefret, bu husumet çok tehlikeli bir noktaya, sıcak çatışmaya doğru gitmektedir. Açık açık söylüyorum, Türk milletinin karşısında, PKK/PYD/YPG’nin yanında ABD yerini almıştır. Stratejik ortağımız, NATO’da yan yana durduğumuz ülke FETÖ başaramayınca, bu defa diğer terör örgütleriyle bir olmuş, düşman kampında buluşmuştur. Düşmana merhamet acizlik ve zaaftır. Bu, insaniyet göstermek değil, insanlık özelliğinin yok oluşunu ilan etmektir.

Amerika Devlet Başkanı başta olmak üzere bütün yöneticilerinin bunu iyi bilmesi ve bundan sonra Türkiye ile ilişkileri de bu hassasiyetle koruması ve gözetmesinin kendi menfaatlerine coğrafyanın menfaatine ve dünya barışının menfaatine olduğunda bir kere daha ifade etmek istiyorum ve temennimiz odur ki inşallah bu kriz fazla sürmez ve bir an önce çözüme kavuşturulur. 900 kilometrelik Suriye sınırımız ve Irak sınırımızın hemen öbür tarafında hiç istemediğimiz iç savaşlar yaşanmakta, hiç istemediğimiz oluşumlar meydana getirilmekte ve bunlar Türkiye’ye açık bir tehdit olarak devam etmektedir. Tabii Türkiye’nin buna karşı almış olduğu önlemler, Türkiye’nin buna karşı uyguladığı politikalar bugün çok doğru ve yerindedir. Özellikle Suriye’nin kuzeyinde PYD ve YPG’nin varlığı Türkiye için hem hudut ve güvenliği hem de devletin bekaşı ülkenin milletin birliği, bütünlüğü ve dirliği açısından çok uzak olmayan çok yakın diyebileceğimiz bir tehdit ve tehlikedir. Onun için Türkiye’nin İdlil operasyonunu bu çerçevede değerlendirmek gerektiğinin altını bir kere daha çizmek istiyorum. Evet, belki bugün İdlil’de PYD ve YPG unsurları yok. Başka terör unsurları var. Ama zaten Türkiye’nin amacı, gayesi ve politikası sadece bir terör örgütüne terör grubuna yönelik değil o bölgede ne kadar terör örgütü varsa hepsinin bölgeden temizlenmesine yöneliktir. İdlil operasyonunda Türkiye hem İdlil’in teröristlerden kurtarılmasına öncülük ederken bu operasyon içinde bizatihi yer alırken öbür taraftan da PYD ve YPG’nin Afrin’e ulaşarak oradan Akdeniz’e ulaşma ve bir PYD, YPG koridorunu da önleme gayesi ile yola çıktığını herkesin bilmesi lazım. Hadiseye böyle bakması lazım ve bu operasyonun arkasında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde sınır ötesi operasyonlara evet diyen iktidarıyla, muhalefetiyle meclis içi ve meclis dışı muhalefetin tamamen Türk Silahlı Kuvvetlerimizin, ordumuzun, devletimizin yanında sonuna kadar durması bu operasyonu başarıyla tamamlanması açısından çok önemlidir. Bu operasyonu doğru, kararlı atılmış bir adım olarak görüyoruz ve destekliyoruz. Bu operasyon sadece İdlil ile sınırlı kalmamalı. Afrin başta olmak üzere PYD ve YPG’nin Suriye’nin kuzeyinde oluşturduğu bütün sözde kantonlara bu operasyonların yapılarak PYD/YPG’nin tamamıyla Suriye’nin Kuzeyinden hatta yeryüzünden temizlenmesi zaruretini bir kere daha ifade ediyorum. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin buna gücü vardır. Allah’ın izniyle inşallah en kısa zamanda bu gerçekleşecektir” (BBP Başkanı Destici: Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ABD’nin posta koyacağı bir devlet değildir, 2017) şeklindeki açıklamaları ile hem ABD’ye rest çekmiş hem de Türkiye’nin bu bölge üzerindeki adımlarını desteklemiştir.

Şayet ABD yanlıstan dönmez, tahrik, taciz ve terör tahkimatına devam ederse, durumunun tarifi düşmanca, duruşunun tanımını düşmanlık olarak anlatacaktır” şeklindeki açıklaması ile ABD’nin Türkiye’ye olan düşmanlığını açıklamıştır. Bahçeli ABD’nin “Mondros ve Sevr prizması”ndan Türkiye’ye bakışını “skandal” olarak nitelmiş ve “Bu ülke hiçbir sözünde durmamıştır. Hiçbir vaadini tutmamıştır. Fırat’ın doğusunu hainlere bırakmıştır. Menbiçe konuşlanmış, Türkiye’ye gözdağı vermeye kalkışmıştır. Kabullenmediğimiz her dayatmayı bir yenisi izliyor, her oldubittinin ardından bir yenisi geliyor. Bunu reddediyoruz, bu zilleti zellilere aynen iade ediyoruz. ABD’nin gözetiminde, Menbiç’ten Afrin’e terörist kaydırıldığı da medyaya yansımıştır” (Demirbaş, 2018) şeklinde yapılan sahtekârlığı, saldırganlığı ve düşmanlığı değerlendirmiş ve boyun bükülmeyeceğini bildirmiştir.

Bahçeli, ABD’nin terörü destekleyen ve Türkiye’ye karşı hükümranlık kurucu davranışlarına sonraki zamanlarda da cevap vermeyi devam ettirmiştir. Bahçeli “Türkiye müttefiklik ahlakına, stratejik ortaklık aklına titizlikle riayet etmesine rağmen, ABD’nin tavrı ve tutumu her seferinde sorun çıkaran, kriz üreten, baskı ve şantajla bel bağlayan küstah bir anlayış etrafında kümelenmiştir. Türkiye ABD’nin 51’inci eyaleti değildir, sömürgesi değildir, uydulaşmış ve iradesi çalınmış bir ülke olarak da görülmesi söz konusu bile olamayacaktır. Dostluk ve ittifaklık ilişkisinden söz açılacaksa, iki devletin eşitlik temelinde, egemenlik haklarına, tarihî çıkarlarına karşılıklı ve aynı anda saygı gösterilmesi de kaçınılmaz bir zorunluluktur. Biden yönetimi terör örgütlerini Türkiye’nin önüne geçirmiş, kanlı ve kahredici bir ittifak çemberi oluşturmuştur. Suriye ve Irak’ın kuzeyinde yaşanan zincirleme rezaletler PKK/YPG/PYD’ye göz göre göre verilen mali, mühimmat, silah ve askeri destekler bunun en açık ispatı niteliğindedir. ABD yönetimi bir yanda suç işlerken, diğer yanda insanlık vicdanına ve uluslararası hukuka tamamiyle kast eden bir ilkelik ve iradesizliğin pençesinde” (MHP Lideri Devlet Bahçeli’den ABD’ye Sert Tepki, 2021) diyerek ABD’ye karşı daima açık sözlü, sert, rest çeken bir tutum sergilemeyi sürdürmüştür.

BBP İl Başkanı Taner Yıldırım ise, ABD’nin hiçbir zaman Türkiye ile dost olmadığını belirterek tepkisini şu şekilde dile getirmiştir: “Türkiye yeni bir ekonomik sistemine girdi. Bu ekonomik sistemde Türkiye’ye yapılan dışarıdaki baskılar var. Bu S-400 ve F-35’lerden sonra Amerika’nın Türkiye’ye bakışı çok değişti, zaten değişti. Biliyorsunuz Amerika çekiç güçten beri Türkiye’ye müttefik gözükmesine rağmen en büyük düşmanlığı yapan ülkelerden bir tanesi. Son Suriye sınırına yapmış olduğu yığınaklarla binlerce göndermiş olduğu silah ve lojistik mühimmatı oraya yığılmış vaziyette. Amerika hiçbir zaman Türkiye’nin dostu olmadı. Ekonomik olarak da, siyasi olarak da, kültürel olarak da Türkiye’nin gerilemesi için sıkıntıdan çıkmaması için her türlü girişimde bulunmakta. Malum biliyorsunuz Orta Doğu’da, bölgemizde en büyük çabanbaşlarından bir tanesi de İsrail Devleti’dir. İsrail Devleti’nin korunması için bizim coğrafyamızın mutlaka karışık olması gerekiyor onlar açısından, onun için de bizi bize bırakmazlar. Biz içimizde ne yapmamız gerektiğine bakmamız gerekir diye düşünüyorum” (Özdemir, 2018) diyerek ABD’nin ebedi ve ezeli düşman olduğuna ve Türkiye’de sorunlar yaratıp Türkiye’nin güçlenmesine engel olacağına dikkat çekmiştir.

Tablodaki verilere bakılarak değerlendirildiğinde, MHP yıllarca ABD’nin Türkiye’ye olan düşmanlığını her hali ile söylemine yansıtan bir lider olarak 2016 sonrası süreçteki konuşmaları ile de Türkiye’ye açık açık düşmanlık yaptığını ortaya koymuş ve terör örgütlerine verdiği desteği açıkça ifade etmiştir. BBP lideri de benzer şekilde ABD’nin yaptığı düşmanlıkları açık açık ortaya koyarak bundan dönmesi gerektiğini beklemiştir. Ayrıca her iki parti de ABD’ye açık bir şekilde rest çekmişlerdir. Hem MHP hem de BBP, hükümetin ortaya koyduğu sınır ötesi terör unsurlarını yok etmeye dönük tavrına olumlu bakıp açık bir şekilde destek vermişlerdir. Dolayısıyla Calhoun (2012:17, 23, 41)’un belirttiği gibi bir milliyetçilik kolektif kimlik oluşturma yolu, milli bir kendi kaderini tayin etme” hakkına sahip olunmasıdır. Castells (2006:74) milliyetçiliği “özerk olan kimliğin tehdit edilmesine karşı bir tepki” olarak değerlendirmektedir. Hechter (2004:18) ise, milliyetçiliğin ulusal egemenlik talebine dayandığını” belirterek partilerin talebinin haklılığını da göstermektedir. Bu çerçevede her iki milliyetçi parti ABD gibi önemli bir konuda daha birlikte aynı kanaati ortaya koyup benimseyerek bu politika konusuna bakış-

larının da aynı olduğunu göstermişlerdir. AK Parti ise zaten hükümetin politikaları ile ABD'ye herhangi bir savaşa ve ekonomik krize neden olmayan şekilde karşılık vererek MHP ve BBP'nin desteklerini kazanmakta ve Cumhur İttifakı çatısı altındaki birlikteliğin gücünü artırarak dışa vurmaktadır. AK Parti hem askeri hareketlerle, hem askeri üretimlerle, hem S-400'ü alarak ve Rusya ile ilişkileri geliştirerek ABD'ye rest çekmekte ve ittifaktaki diğer partiler ile aynı bakışı benimsemektedir.

5.2.Kıbrıs: Annan Planı'ndan İki Devletli Yapının Benimsenmesine

Kıbrıs konusu AK Parti'nin neredeyse 20 yıllık süreçte çözmeye gayret ettiği fakat çözmeyi başaramadığı bir meseledir. Birleşmiş Milletler (BM) tarafından hazırlanan ve Kıbrıs sorununu çözeceğine inanılan Annan Planı⁶⁰ konusunda AK Parti'nin verdiği destek Kıbrıs konusunda klasik politikanın değiştiğinin kanıtı olmuştur. AK Parti Annan Planı'nın Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) tarafından “evet” şeklinde oylanmasını istese de KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş bunun çözüm getirmeyeceğini açık açık belirterek⁶¹ Türkiye'nin bu yöndeki politikasına karşı durmuştur. Planlama sonucunda Türk tarafı “evet” (% 64,90) derken Rum tarafı “hayır” (% 75,83) demiştir. Ancak 2004'de Kıbrıs'ın AB'ye girmesinde KKTC

60 Annan Planı BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından öne sürülmüştür. Bu plan tek bir Kıbrıs Devleti'ni öngörmüştür. Bu plan Belçika ve İsviçre federal devlet sistemlerinden esinlenilerek hazırlanmıştır. Plan, 11 Kasım 2002 tarihinde taraflara sunulmuş ve planda “iki parça devletten meydana gelen ortak bir federal devlet öngörülmüştür”. Planda, referandumla iki tarafın da olumlu görüşü alınarak tek bir federal devletin kurulması hedeflenmiştir. Bu devletin ise AB üyesi olacağı ve iki ayrı bölgesi bulunacağı ifade edilmiştir. Planla ilgili detaylı bilgi için bakınız (Dinçer, 2019:57-65).

61 Denktaş bu konuda TBMM'de yaptığı konuşmada KKTC'nin kurucusu olarak ve KKTC'de yaşananları tarih içerisinde yaşayan biri olarak bu plana “evet” denilmesinin KKTC'nin yok edilmesi anlamına geleceğini ifade etmiştir. Denktaş yaptığı 1 saatlik konuşmada “Plan'ın kabul edilmesi halinde Türkiye'ye ve Anadolu'ya ebediyen hasret kalmacağını, Rumların, meşru hükümet olmaktan kaynaklanan güçle, ihtiyaç duymadıkları, ilk fırsatta çöpe atabilecekleri yapay anlaşma için, Türkiye'ye AB yolu açılacak diye bu tehlikeli yola girildiğini, neticenin KKTC'nin yok olması ve onu tanıyan Türkiye'nin bölge coğrafyasında, zaman içinde marjinalleştirilmesi olduğunu, bu plan nedeniyle milli dava etrafında tek nefes olan Türk cephesinin yapılan propagandalar nedeniyle ikiye bölündüğünü, bundan sonraki süreçte Rum tarafının, 1963'te yaptığı gibi 'Bu rejim işlemiyor' deyip yeni bir darbe yapmasını kimsenin önleyemeyeceğini, bu planın, mal-mülk meselelerini, her an patlayacak binlerce saatli bomba halinde Kıbrıs Türklere'nin içinde bıraktığını, baskı altında, tarafların mutabık kalmadıkları bir belge için referanduma sürüklendiklerini, anlaşmanın değil, anlaşmazlığın oylanacağını, Türkiye'nin, yapay uzlaşma adına, “tanıdığı” bir devletin egemenliğinden ve güvenliğinden vazgeçeceğini, Kıbrıs'ın şunun, bunun hatası nedeniyle kaybedilecek bir mesele olmadığını, bu planın KKTC'nin yok ediliş planı olduğunu, bu planın KKTC'nin varlığını, Meclisini, otoritelerini hiçe sayan bir plan olduğunu, başka ülkelerin Kıbrıs üzerinde kendi çıkarlarını sağlamak için kurulmuş bir mega hile olduğunu, bu planın KKTC'yi Türkiye'ye, Anadolu'ya ebediyen hasret bırakacağını, “hayır” sonucu alındıktan sonra, Annan Planı'nın gündemden düşmesi ile AB'nin, KKTC'nin tanınma çabalarını paralel olarak KKTC ile temas olanakları arayacağını ve ambargoların kaldırılmasının gündeme gelmesinin de kaçınılmaz olduğunu, bir halkın, yeniden yapay bir anlaşma ile Rumlara ram edilmesine müade edilmemesi gerektiğini” ifade etmiştir. Denktaş meclise şu soruyu sormuştur: “Milli iradenin temsilcisi olan sizler, bizim yerimizde olsaydınız, geleceğinizle böyle bir kumar oynar mıydınız? Yabancıların hazırladıkları yasalarla, anayasaları kabul eder ve adına 'Barış' der miydiniz?” (Kıbrıs'ı tamamen kaybediyoruz, 2004).

vatandaşlarına yapılan haksızlık⁶² ve bu konuda Türkiye'nin AB'ye girişine yönelik Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin yaptığı engellemeler AK Parti için Kıbrıs politikasında bir değişime gitmeye neden olmuştur. Bu bağlamda ilerleyen yıllarda Türkiye'de beka kaygısının da yaşanması ile birlikte AK Parti'nin Denктаş'ın savunduğu politikalara yönelerek Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs'la ilgili klasik politik bakışına bir geri dönüş gerçekleştirdiği görülmektedir. Yani Kıbrıs'ta çözümün ancak iki devletli bir yapı ile gerçekleşebileceğine inanan bir duruşa yeniden dönülmüştür (Tezcan ve Aras, 2015:8-12; Çalış ve Metkin, 2017:13-16; "50 yıl kapıda bekletilen başka bir ülke yok", 2010; Bulunç, 2007:86-87; Koç, 2016:120-121; Kasım, 2007:66; Vatansever, 2012:1523-1525; Ayberk vd., 2019:140). *Bu konuya dair MHP ve BBP'nin yaklaşımı Tablo 14'te incelenmiştir.*

Tablo 14: MHP ve BBP'nin Annan Planı'na ve İki Devletli Yapısına İlişkin Yaklaşımı

MHP	BBP
Bahçeli, Denктаş'ın TBMM'de Annan Planı'nın Kıbrıs Türküne zararı olacağına dair yaptığı konuşma çerçevesinde ortaya koyduğu düşüncüyü destekleyen bir tavır sergilemiştir. Bahçeli "konuşmasının her cümlesine, her harfine katılıyorum. Denктаş yalnız değildir. Türk milleti onunla beraberdir. Devlet kurmuş bir lider, onu nasıl ayakta tutacağını anlattı" diyerek Denктаş'a ve onun düşüncesine olan güveni ortaya koymakla birlikte alkışlamış ve ülkücüler olarak "Varoluş ve Egemenlik Yürüyüşü", tertip etmiş ve yürüyüşü kendisi katılarak başlatmıştır (Kıbrıs'ı tamamen kaybediyoruz, 2004).	Yazıcıoğlu Annan Planı ile ilgili şu şekilde kapsamlı bir değerlendirme ortaya koyarak burada milli bir pozisyon alınmadığını dışa vurmuştur: "Önce Belçika modeli ortaya koydular. Ardından Denктаş elektrikli sandalyeye oturarak, Annan modelini Kıbrıs'ın bir kurtuluşu olarak gördüler. Kıbrıs'taki sorumlu Türklere akıl almaz baskı yaptılar. Dolayısıyla bu bakış açısı, milli bir bakış açısı değildir. Burada, çok açıkça bir ihanet görüyoruz. Annan Planı, diplomatik şeytanlığın hepsi kullanılarak hazırlanmış olan bir Girit planıdır. Kıbrıs'ı, Girit yapma planıdır. Kıbrıs'ı Girit yapma ihanetinin bir belgesidir. Bu belgenin yanında kim varsa, o da Türk milletine ihanet ediyor demektir." (Yazıcıoğlu: "Annan Planı diplomatik şeytanlıkla hazırlanmıştır", 2003).

62 Kıbrıslı Türklerin "evet" diyerek çözümden yana tavır koyması, KKTC'ye bazı esneklikler sağlamış olsa da çok önemli bir çıkar elde edilememiştir. BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 28 Mayıs 2004'te Güvenlik Konseyi'ne sunmuş olduğu raporda, "Kıbrıslı Türklere uygulanan ambargonun kaldırılması" çağrısı yapmış ve raporunda birleşme yönünde oy kullanan Kıbrıslı Türklere baskı yapılmasının haksızlık olduğunu belirtmiştir. Ayrıca dönemin AB Dışişleri Bakanları referandum öncesi KKTC'ye yönelik izolasyonların kaldırılmasına ilişkin bir karar almıştır. AB Komisyonu, "ticari ve mali uygulamalardan oluşan ve AB ülkeleri ile Kuzey Kıbrıs arasında doğrudan ticareti öngören" bir yardım paketi hazırlamış olsa da Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin engelleme çabaları yüzünden bu paketin bir kısmı gecikmeli hayata geçerken bir kısmı ise askıya alınmıştır. Referandumun hemen ardından 1 Mayıs 2004'te Rum yönetimi, Ada'daki diğer ortak yok sayılarak "Kıbrıs Cumhuriyeti" adı altında AB'ye tam üye yapılmıştır (Şimşek, 2022). Kıbrıslı Rumlar "hayır" diyerek Birliğin prensiplerini çiğnemelerine rağmen, Kıbrıs Rum Kesimi'nin tüm Ada'yı temsilen AB üyesi yapılması büyük bir hata olmuştur. Büküsel Yunanistan'ın 2004 yılındaki genişleme dalgasını veto etme şantajına boyun eğmiş (boyun eğmiş gibi görünmüş) ve uluslararası anlaşmaları da çiğnemiştir. Rumların haksız bir şekilde AB üyeliğine kabul edilmesi Ada'da devam etmekte olan kapsamlı çözüm sürecini de yıkmıştır. Çünkü AB üyesi olarak uluslararası camiada meşru Kıbrıs hükümeti olarak tanınıyor olmanın verdiği fırsatla hareket eden Rumlar adil ve kapsamlı bir çözüme yanaşmayacaklardır (Çoğal, 2012).

Bahçeli tarafından Kıbrıs meselesine dair yapılan basın açıklamasında “Kıbrıs Türklüğünün hak ve çıkarlarıyla, eşitliğe ve egemenliğe dayalı devlet ve toplum hedefi”nin sürekli olarak engellendiği, Rum kesiminin iyi niyetten uzak tavrının Kıbrıs’ta adil, kalıcı, hak-kaniyetli ve sürdürülebilir nitelikli çözüm ikliminin yeşermesini sabote ederek çıkmaza sürüklediği, Kıbrıs’ta çözümden korkan, barış ve uzlaşmadan kaçan tarafın Rumlar olduğu, Rumların, Ada’nın tek sahibi gibi davranarak Kıbrıs Türklüğüne azınlık muamelesi yaptığı, bu şartların Kıbrıs’ta ortaklık devleti kurulmasını bugünkü ortamda imkânsız bir hale getirdiği, bunun failinin AB ve ABD’nin önyargılı siyasetinden güç alan Rum-Yunan zihniyeti olduğu, Kıbrıs Türklüğünün kendi kaderini kendi tayin etmeye, kendi göbek bağımlı kendi kesmeye hazır ve kararlı olduğu, kurulan müzakere masalarını dağıtmanın, uzlaşmaya yanaşmayan, çözüm ümitlerini dinamitleyenlerin Rumlar olduğu, bu çerçevede 7-11 Kasım 2016’da İsviçre’nin Mont Pelerin kasabasındaki ve 28 Haziran-7 Temmuz 2017’de yine İsviçre’nin Crans-Montana kasabasında düzenlenen etkinlikleri baltalayanın Rumlar olduğu, aynı şekilde Cenevre’de yapılan Kıbrıs Konferansı’ndan da sonuç alınmadığı, Birleşmiş Milletler himayesinde on yıllardır süregelen Kıbrıs görüşmelerinin sorunu çözme başarısızlığı, bu anlamda ‘federasyonu esas alan görüşme trafiğinin hiçbir anlamının kalmadığı ve iki devletli çözümden başka bir seçeneğin de bulunmadığının anlaşıldığı” ifade edilmiştir. MHP, Kıbrıs’ta iki ayrı devletin varlığının artık herkesçe kabul edildiğini ifade etmiştir. Bu süreçte AB, ABD ve Rum-Yunan ortaklığının iki devletli çözüm teklifini kabul etmemesinin Kıbrıs Türklüğü için önemsiz bir ayrıntı olduğu, bu esnada 46 yıldır kapalı halde tutulan Maraş’ın mülkiyet haklarına riayet edilerek açılmasının pek çok çevreyi rahatsız ettiği ve bu kararın yerinde bir karar olduğu, ABD’nin ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin bu açılımı reddeden açıklamalarının Türk milleti nezdinde yok hükmünde olduğu, egemenliğin ve mülkiyet haklarının üzerinde hiçbir ülke ve hiçbir uluslararası kuruluşun olamayacağı ifade edilmiştir. MHP “Kıbrıs Türk devletinin tezahürü geri dönülemez bir amaçtır” diyerek kararın kalıcılığını işaret etmiştir. Bu konuda Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 20 Temmuz 2021’de açıkladığı “Cumhurbaşkanlığı binası ile parlamento binası yapılarak hedefinin”, bağımsız bir devlet halinin ilk harcı olduğunu belirtmiştir. MHP’nin “Kıbrıs Türklüğünün eşit egemenliğe dayanan, eşit uluslararası statüsünü tescil edecek tarihi ve stratejik kararını sonuna kadar desteklemekte olduğunu” bildirilmiştir.

Annan Planı ile ilgili olarak Denktaş’ın TBMM’de yaptığı konuşmasından sonra o günkü BBP lideri Yazıcıoğlu “Kıbrıs, çok acı bir dönemece girdi. Batı’nın Yunanistan ve Rum tarafıyla birlikte işlemek isteği yeni cinayete ancak hayır oyu ile engel olunabilir” (Kıbrıs’ı tamamen kaybediyoruz, 2004) diyerek Denktaş’ı destekleyen ve aksi durumun çok büyük bir kayıp olacağını ifade eden bir düşünce ortaya koymuştur.

KKTC’nin kuruluşunun 25. yılı dolayısıyla gerçekleştirilen “Dünden Bugüne Kıbrıs” konulu paneldeki konuşmasında katılımcı olarak orada bulunan diğer partili temsilcilerle birlikte hükümetin Kıbrıs politikasını eleştiren Yazıcıoğlu Kıbrıs Barış Harekâtı öncesi ve sonrası süreçte yaşanan acıları anımsatarak KKTC’nin büyük çilelerin sonucunda kurulduğunu ifade etmiştir. Kıbrıs’ta iki toplum ve iki devlet bulunduğunu kaydeden Yazıcıoğlu, “Bize göre bu bir çözümdür. Kimilerine göre çözüm, Kıbrıs’ın tek devlet haline getirilmesi” diyerek AK Parti’nin “çözumsuzlük çözüm değil” politikasının Kıbrıs’ı belirsiz bir sürece soktuğunu ifade etmiş ve “Eğer Kıbrıs’ta Türk varlığı olmayacaksa ebediyen çözüm olmaması, bu durumun sürmesi daha iyi” demiştir. Yazıcıoğlu ayrıca “Kıbrıs meselesinin olumlu bir süreçteymiş gibi bir hava yaratıldığını ve böylece milli direncin kırıldığını” ifade etmiştir. Yazıcıoğlu ayrıca KKTC Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat ve Rum Yönetimi Lideri Dimitris Hristofyas arasında geçen görüşmelerin karartmaya tabi tutularak kamuoyuna yansıtılmadığını belirterek eleştirmiştir (AKP ‘Kıbrıs’ı belirsiz sürece soktu, 2008). Dolayısıyla Yazıcıoğlu’nun iki devletli yapıyı çözüm olarak gördüğü açıktır. Destici ise, KKTC’nin tanıtılması için tanınma tutumunun tüm toplum tarafından desteklenmesi gerektiğini ve böylece birlikte karar almış güçlü bir toplumla masada güçlü olunabileceğini belirtmiş ve “sizin halkın yarısı federal çözüm istiyor” algısının kaldırılmasını işaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Ersin Tatar’ın Kıbrıs sorununa ilişkin “iki devletli çözüm bulunması politikası konusunda Türkiye ile işbirliği içerisinde kararlı duruş sergilediğini” kaydetmiştir.

“Kıbrıs Türklüğünün sesini kısımaya, varlığını ortadan kaldırmaya, bekasını ve istiklalini yıkmaya ne içimizdeki sömürge artıklarının ne de haricimizdeki müstevli emellerinin gücü yetmeyecektir” diyen MHP “1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’nın siyasi ve stratejik sonucunun 47 yıl sonra vasat bulduğunu ve Kıbrıs Türk devletinin ufukta göründüğünü” ifade etmiştir. Ayrıca “Ankara’yla Kıbrısın kaderinin bir olduğu, Kıbrıs Türklüğünün istikbalini Türkiye ile birlik ve dayanışma içinde düşünen Cumhurbaşkanı Sayın Ersin Tatar’ın duruşunun sağlam, mücadelesinin cesur ve takdire şayan olduğu” belirtilmiştir (Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli’nin, “Kıbrıs Meselesiyle” ilgili yaptıkları yazılı basın açıklaması, 2021). Dolayısıyla MHP tarafı Annan Planı’na karşı durarak iki devletli yapıyı tereddüt etmeksizin benimsediği ve Kapalı Maraş’ın açılmasına da destek verdiği anlaşılmaktadır.

“Federal bir çözümden yana olanlara şaşırıldığını” belirten Destici, “geçmişte yaşanan zulümlerin ve acıların bunu mümkün kılmadığını, Türklerin adada azınlık olarak görüldüğünü belirterek Batı Trakya’da Yunanistan’ın azınlıklara karşı muamelesi sonucu orada Türk kalmadığını” hatırlatmıştır. Kıbrıs’ın Türkiye dışında da tanınmasına dair destek verdiklerini belirten Destici Kapalı Maraş konusunda, bu konuda “KKTC’nin er geç bu konuda haklı olduğunu kabul edileceğine inandığını” kaydetmiştir (Destici, KKTC’nin tanınması için önce birlik olunması gerektiğini söyledi, 2021). Dolayısıyla federal yapıya sıcak bakılmadığı aşikâr olduğu gibi Kapalı Maraş’ın açılması da desteklenmiştir.

Dolayısıyla tablodan da anlaşıldığı üzere hem MHP hem de BBP Kıbrıs meselesine aynı çizgide yaklaşmış ve bakmıştır. Hükümetin Annan Planı’nı milli görmedikleri gibi bu planın Kıbrıs halkına vereceği zararı da açıkça ifade etmişlerdir. Geçmişin unutulmaması gerektiğini belirterek federal yapıya karşı çıkmış ve Dentaş’ı desteklemişlerdir. Bu konuda AK Parti’nin yeniden Denktaş çizgisine gelmesine ise memnuniyet göstermişlerdir. AK Parti uzun yıllarca Kıbrıs sorununa dair AB’deki Türkiye çıkarını dikkate alarak bir hareket belirlemiş olsa da süreç içerisinde edinilen tecrübe ve yaşanan haksızlıklar “tek devletli federal bir yapıyı isteme düşüncesinin işletemeyeceğini” kanıtlamış ve parti, iki devletli bir yapıya doğru yönelmiştir. Bu düşünceyi yaptırmayı planladığı yeni kurumsal binalarla da destekleyerek milli birliği güçlendirici bir tutum sergilemiştir. Bu konuda Kapalı Maraş’ı açması da durduğu yerdeki kararlılığını göstermektedir. Cumhuriyet’in her üç partisinin de bu duruşu desteklemesi Cumhuriyet’in dayanaklarını güçlendirmektedir. Çünkü milliyetçilik, “millet kurma, dış tehdit, düşman bir etnik ya da kültür grubunun içerde algılanan tahakkümü ve tartışmalı topraklar” şeklindeki bunalım zamanlarında harekete geçen bir ideoloji olarak (Smith, 2013:42) Rum ve AB tahakkümünü reddeden ve Kıbrıs’ın kuzeyinin Türklere ait olduğunu gösteren bir duruş olarak kendisini dışa vurmuştur. Ayrıca Calhoun (2012:17, 23, 41)’un da belirttiği gibi milliyetçilik “milli bir kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olmayı” ifade etmesiyle Rumlardan ayrı bir şekilde karar alınabilmesini haklı kılmaktadır. Castells (2006:74) milliyetçiliği “özerk olan kimliğin tehdit edilmesine karşı bir tepki” olarak değerlendirmesiyle Rumların Türk kimliğini reddetmesine engel olacak şekilde pozisyon olarak Cumhuriyet’in bir konuda daha kenetlenmiştir.

5.3.Suriye: Rejime Yaklaşım, Sınır Dışı Harekâtlar ve Suriyelilerin Korunması

Suriye en uzun kara sınırimızın olduğu bir ülke olması anlamında Türkiye için özellikle güvenlik anlamında büyük bir öneme sahiptir. Suriye meselesi Türkiye için uzun soluklu bir mesele olmuş ve hem maddi hem de askeri anlamda Türkiye'yi yıpratmıştır. Bu süreçte üç politik duruş zemininde Cumhur İttifakı partilerinin yaklaşımlarının sorgulanması gerekmektedir. Çünkü Türk siyasetinde Suriye konusunda tartışılan meseleler bunlardır: “Rejime yaklaşım, sınır dışı harekâtlar ve Suriyelilerin korunması”.

AK Parti iktidara geldikten sonra Esed⁶³’le iyi bir ilişki yürütmüş olsa da (Şahin, 2010:17) 2010 sonrası evrede Esed rejimine karşı bir bakış benimsenmeye başlamıştır. Burada Suriyelilerin demokrasi ile yönetilmesi Türkiye için önemli görülmüştür (Efegil, 2016:49-50). Ancak Arap Baharı ile gelişen süreçte Suriye’de çatışmaların yükseldiği bir evrede Erdoğan, Suriyelileri katillerin eline bırakmayacağını açıklayarak onlara ülkenin kapılarını açmıştır. Türkiye açık kapı politikasını insani ve vicdani gerekçelerle benimsemiştir (Suriyeli sığınmacılar sorunu: Türkiye’deki siyasi partiler hangi politikaları savunuyor?, 2022; Özdemir, 2019:179-182).

Bu süreçte Erdoğan Türkiye’nin Suriye ve Irak konularında hem sahada hem de masada olacağını vurgulamıştır. “Esed rejimi sorunu” olarak başlayan Suriye sorunu “DEAŞ sorunu”na dönüşmüştür ve DEAŞ’ın varlığı aynı zamanda PKK’nın Suriye topraklarına yayılmasını neden olmuş ve Suriye’nin kuzeyinde kendisine bir egemenlik alanı bahşetmiştir. PKK bu süreçte meşrulaştırılmaya ve “radikal dinci bir terör örgütüne karşı savaşılan seküler bir kurtuluş hareketi” gibi sunulmaya çalışılmıştır. ABD ise bu süreçte, PKK’nın Suriye’deki uzantılarına silah ve destek vermiştir. Terör unsurları Türkiye’yi “terör saldırıları, sokak kalkışmaları, siyaset mühendislikleri ve son olarak da kanlı bir darbe girişimiyle” kuşatmaya kalkışmışlardır. 15 Temmuz 2016 tarihi Türkiye’yi karanlığa gömmek için belirlenmiş bir tarih olsa da bu tarih “milletin uyanışı ve şahlanışının sembolüne” dönüşmüştür. Halkın bütünleşmesiyle birlikte Türkiye, terör örgütleriyle sınırları dışında ve kaynağında mücadele edebilme imkânı yakalamıştır. 15 Temmuz işgal girişiminden sonra 40 gün geçmeden Fırat Kalkanı Harekâtı başlatılmıştır. Türkiye, suni bir aktör olup Esed’i düşmekten koruyan DEAŞ’ın varlığını temizlemeye çalıştığı gibi, Suriye’nin güneyine ilerlemeye çalışmıştır (Çağlar, 2016).

Suriye’de sorun kısa sürede çözülemeyince ve oradaki güvenlik problemleri Türkiye için de sorun yaratmaya devam edince AK Parti için yeni

63 Literatürde “Esad” şeklinde ifade eden kaynaklar olsa da Suriye Cumhurbaşkanı’nın tam adı Beşşar Esed’dir. Esed ise aslan manasına gelmektedir (Bardakçı, 2020).

bir politika pratiği zorunlu hale gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye, Suriye sınırına yapılan çeşitli askeri harekâtlar ile orada güvenli alanlar oluşturarak Suriyelileri kendi ülkelerinde muhafaza etmeye dönük bir politik bakış benimsemiştir. Çünkü “sınır dışından Türkiye’ye sızan terör unsurları, sınır dışından atılan bombalar ve Suriye’deki istikrarsızlıktan yararlanılarak terör koridorları açılması arzusu” Suriyelilerin kendi topraklarında bulunarak korunmasını gerekli kılmıştır. Böylece Türkiye, 2016 itibariyle yaptığı sınır dışı harekâtlar ile güvenli bölgeler oluşturmuştur. Bu bölgelerin varlığı sayesinde 500 bin civarı Suriyelinin memleketlerine dönüşleri sağlandığı gibi “1 milyon Suriyeli için de gönüllü geri dönüşü sağlayacak yeni bir proje hazırlandığı” görülmektedir (Özdemir, 2019:179-182; Kışman ve Aydın, 2017: 54-55).

Ancak Suriyelilerin geri dönüşü ile ilgili başka politikalara da yönelen AK Parti bu süreçte Esed’le görüşmeye odaklanmıştır. Çünkü terör olaylarının artmasında ABD gibi besleyici ve kışkırtıcı güçlerin sahadaki varlığı bir yerden sonra yeni bir politika adımının atılmasını mecbur kılmıştır. Bu çerçevede Esed ile görüşme bir mecburiyet haline gelmiştir⁶⁴. AK Parti Sözcüsü Ömer Çelik, Haber Türk’te katıldığı programda Suriye ile yakınlaşmanın gerekçelerini de ortaya koyacak şekilde şu açıklamayı yapmıştır:

“Bölgedeki sorunlar çözülmeye çalışılırken bunlarla ilgili çalışmalar, çatışmalar ortaya çıkarken bir şey gözüktü. Burada bu süreç uzadıkça terör örgütleri daha çok yerleşmeye başlıyor. Ve bilinen devlet yapıları ve toplum yapıları büyük bir tehditle karşı karşıya kalıyor. O zaman işte Suriye rejimi ile görüşmek, bölge için bir zorunlu açılım olarak, zorunlu politik bir tercih olarak tabiki gündeme geliyor. Baştan beri söyledik. Suriye’nin toprak bütünlüğünü önemsiyoruz. Terör örgütünün oradaki varlığı Suriye’nin toprak bütünlüğü için de tehdittir, bizim için de tehdittir. Dolayısıyla burada iş birliği yapılabilir. Devlet başkanlarının bir araya gelebilmesi için aşağıdan yukarıya doğru yapılması gereken bir çalışma var. Nihayetinde devlet başkanları bir araya geldiğinde olgunlaşmış konular olması lazım. Bu konular da istihbarat örgütleri arasında başlıyor. Daha sonra siyasi aşamaya geçtikten sonra bu hızlanır. Biz burada ne düşünüyoruz. Hızlansın istiyoruz. Cumhurbaşkanımız üçüncü ülke o da olabilir dedi. O zaten siyasi görüşmelerle birlikte olgunlaştırılacak bir konudur.” (Esad’la görüşme olacak mı? AK Parti Sözcüsü Çelik’ten açıklama, 2022).

Dolayısıyla Suriyelilerin uzun yıllar yaşadığı sorunlarda çözüm yolları aranmış ve Esed’le görüşme zemini gelinen son noktada doğru bulunmuştur. Erdoğan da Esed’le görüşme konusunda “*Esed ile görüşme olabilir siyasette küslük dargınlık olmaz*” (Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Esad ile görüşmeye yeşil ışık, 2022) şeklinde cevap vermiştir. Dolayısıyla AK Parti için Suriye süreci bu şekilde özetlenebilir. Bu konuda “Esed rejimine ba-

64 Ayrıntılı bilgi için bakınız (Nureddin, 2023).

kış ve Esed'le yeniden anlaşılacak istenmesi”, “Suriye’ye sınır dışı harekât yapılması” ve “Suriyelilerin Türkiye’de barındırılması” konularında MHP ve BBP’nin bakışlarını değerlendirmek gerekmektedir. *Tablo 15’te MHP ve BBP’nin Rejim konusundaki değerlendirmeleri verilmiştir.*

Tablo 15: MHP ve BBP’nin Esed Rejimine İlişkin Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>Bahçeli Suriye’de yaşanan olaylar sonrasında özellikle Türkiye’de bombaların patlatılması ve sınır güvenliği ihlallerinin yaşanmasına bağlı olarak “Suriye’deki kör dövüşün Türkiye’ye maliyetinin ve neden olduğu sonuçların yakıcı olduğunu” bildirmiştir. Esed yönetiminden kaçıp Türkiye’ye sığınanların boyutunun gün geçtikçe vahim bir hal aldığı belirten Bahçeli, güvenliğin zedelendiğini belirterek “Esed yönetimiyle muhalifler arasındaki kanlı hesaplaşma uzadıkça mevcut tablo her gün biraz daha içinden çıkmaz hal almıştır. Sınır bölgelerimizdeki vatandaşlarımız korku ve derin kaygıya kapılmışlardır. Suriye’den yayılan istikrarsızlık dalgaları ülkemizi doğrudan doğruya etkilemektedir. PKK’nın uzantısı PYD ise sınırlarımızın yakın yerlerinde kendi hâkimiyetinde noktalar oluşturmakta ve gün geçtikçe mevzi elde etmektedir. Başbakan Erdoğan’ın, muhalif güçlerin PYD’yi Kamışlı ve Haseke’ye doğru sıkıştırılmaya başladığını söylemesi ise kalıcı bir netice doğurmamıştır. Bu arada Irak’ın kuzeyindeki peşmerge yönetimi de, Irak ve Suriye arasındaki sınırı açmış ve karşılıklı geçişleri mümkün kılmıştır. Suriye’nin batısında PYD ve uzantılarının kontrolünde bulunan bazı yerleşim alanlarına BDP’li bölücülerin başını çektiği kalabalıklar, ‘Suriye Kürdistanı’ ile Dayanışma Platformu’ adı altında Nusaybin üzerinden yardım sağlanmışlardır. AKP hükümeti İmralı canisinin yönüne tutunmuşken, Suriye’ye giden bölücü mihraklar, ‘Özgür Kürtler Sınır Tanımayan’ pankartlarıyla gövde gösterisi yapmışlar ve gerçek hedeflerini açık etmişlerdir. Esed rejimi ölüm kalım mücadelesi verirken, bunun Türkiye’ye yansması her anlamda olumsuz olmaktadır. Suriye’de dökülen kan, sürekli mesafe alan kaos ortamı Türkiye’nin bekasını üst seviyede tehdit etmekte, sınırlarımızda ve mücavir alanlarda şaibeli oluşumların kök salmasına yuva işlevi görmektedir. Bu arada, Suriye muhalefetinden gelen kafa karıştırıcı açıklamalar ve bir gün Şam yönetimiyle uzlaşma arayışları, diğer gün bunun yalanlanması tam bir kısır döngünün varlığına işaret etmektedir. Esed yönetiminin ise bir bakıma aracılığıyla, Suriye Ulusal Konseyi dâhil, tüm muhalefetle ön şartsız masaya oturma iradesini duyurması yanı başımızda gösterimde olan kâbus filmine ara verileceği ümidini uyandırmıştır. Bizim için öncelikli konu Suriye’nin toprak bütünlüğünün sağlama alınarak, uyumlu, kontrollü ve dengeli bir şekilde demokratik ortama kavuşması ve iç savaşın bu ülkede sonlandırılmasıdır. Suriye güven ve huzura ulaşmadan, sınır bölgelerimizin istikrar bulması, bölücü emellerin rahat durması mümkün olmayacaktır. Bu itibarla Suriye bölünmemeli, bölücülere bırakılmamalıdır.</p>	<p>Destici, Arap Baharı sonrası süreçte Suriye’de yaşananlar karşısında “Suriye’ye kapsamlı bir müdahale yapılmalı, çok geniş bir müdahale yapılmalı. Sivil insanların hayatları garanti altına alınmalı ve yerleşim yerleri mümkün olduğu kadar az hasar alacak şekilde müdahale edilmeli (...) Bugün geldiğimiz noktada artık bardağın taşıdığı günleri yaşıyoruz çünkü son iki yıl içerisinde 100 binden fazla insan Suriye’de hayatını kaybetti. Milyonlarca insan mülteci, Suriye’nin neredeyse bütün şehirleri harap olmuş vaziyette. En önemli İslam eserleri yakılmış ve yıkılmış vaziyette. Tabii Batı’nın, emperyalist küresel güçlerin bunları seyretmesi bizim için şaşırtıcı değil. Aynen bizim ülkemizdeki darbecilerin darbe yapmak için olgunlaştırdığı ve olgunlaştırmayı bekledikleri gibi emperyalist küresel güçler de Suriye’deki olayların olgunlaşması için fitili ateşledi. Kazanın altına sürekli odunu attılar ve dolayısıyla da Suriye’yi bu noktaya getirdiler ve Suriye bugün büyük bir iç savaş yaşıyor” (...) şeklinde can kayıplarına müdahale edilmesine dikkat çekmiştir. Özellikle İslam şehirlerinin ve eserlerinin yok edildiğini belirterek mülteci hale gelen insanlara dikkat çekmiştir. “Suriye’deki hadiseler ‘dur’ demek gerekiyor, oradaki kanın akmasına son vermek gerekiyor” (...) diyerek bir müdahaleyi gerekli görmüştür. “Biz her ülkenin kendi işlerinde serbest olmasını, kendi problemini kendi çözmesinden yanayız ama eğer zalim bir yönetim varsa, diktatör bir rejim varsa masum insanları bombalar ile öldürüyorsa, en nihayetinde kimyasal silah kullanmaya kadar gitmişse artık bunun durdurulması lazım(...) Biz Büyük Birlik Partisi olarak Suriye’ye en kısa zamanda Birleşmiş Milletler kararı ile birlikte kapsamlı bir müdahaleden yanayız. Bu geçici ya da sadece birtakım yerleri bombalanmayla yapılacak bir müdahalenin Suriye’yi daha da büyük bir iç karışıklığa, daha da büyük bir iç savaşa sevk edeceği, götüreceği endişesini taşıyoruz. Suriye’ye kapsamlı bir müdahale yapılmalı, çok geniş bir müdahale yapılmalı, sivil insanların hayatları garanti altına alınmalı ve yerleşim yerleri mümkün olduğu kadar az hasar alarak kapsamlı bir müdahale ile oradaki rejim uzaklaştırılmalı.</p>

AKP hükümeti, ABD'nin ağızına bakarak tüm politikalarını Esed'in gitmesine bağlamamalı, uzlaştırıcı ve yatıştırıcı bir rol takınmalıdır. Ve elbette sınırlarımdan kimlerin girip çıktığını iyi kontrol etmeli, Esed muhaliflerini desteklemek adına, canlı bombalara ve El Kaide türevlerine fırsat vermemelidir” şeklindeki değerlendirmeleri ile (Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma, 2013a) Suriyede istikrarın sağlanması gerektiğine, demokratik dönüşümün yavaş bir şekilde gerçekleşmesinin daha uygun olacağına, Esed'in masaya oturması halinde karşılık verilmesine, Suriye'nin toprak bütünlüğünün önemine ve ABD'nin ağızına bakılarak Esed'in gitmesine odaklanılmasının tek çözüm olmayacağına dair bir değerlendirme ortaya konulmuştur. Bahçeli bu konuşmadan bir hafta sonra yine benzer bir açıklama yapmıştır: “(...) Türkiye'nin sınırları kalbura dönmüş, kimin girdiği, kimin çıktığı, kimlerin hangi gayelerle arzı endam ettiği bilinmezliğe bırakılmıştır. Diyebilirim ki, hükümetin Suriye politikası allak bullak olmuş, çatırdaşmış ve çökmüştür. Zira Türkiye, Suriyeden dolayı büyük bir derdin, problem yumağının ve açmazın içine sürüklenmiştir. AKP'nin kendi eliyle yetiştirip palazlandırdığı canavar, şimdi sahibini esir almaya ve yavaş yavaşta yemeye başlamıştır. Suriyede ki girdaptan, dalga boyu hızla artan tsunamiyden istifade etmeye çalışan bölücü ve yıkıcı unsurlara da bu meyanda gün doğmuştur. AKP hükümeti tercih ettiği politikalarından dönmeli ve Türkiye'yi daha fazla ateşe atacak adımlardan vakit geç olmadan sıyrılmalıdır. Geldiğimiz bu aşamada, Esed'in uzlaşma ve barış niyetleri karşılıksız bırakılmamalı, muhaliflere bu yönde tavsiyelerde bulunulmalıdır. Zira Suriye'nin hercümerce teslim olarak bölünmesi, parçalanması Türkiye'ye öngörülemez hasarlar verecek ve bu işten kimse yakasını kurtaramayacaktır. Başbakan Erdoğan daha zaman varken Suriye politikasını tashih etmeli, ilişkileri tamire girişmeli ve yol yakarken akıntıya karşı kürek çekmekten geçmelidir. Unutulmamalıdır ki, BOP eş başkanlığı ne kendisini kurtarmaya ne de hükümetini ayakta tutmaya yarayacak, malum siyasi akibetten bu gidişle katiiyen kaçamayacaktır”. (Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma, 2013b). Bahçeli bu açıklaması ile ne kadar ileri görüşlü bir lider olduğunu göstermiştir. Konuşmasında bahsedip ileride olacak dediği her şey bugün Türkiye'de ve Suriyede yaşanmaktadır. Türkiye o günkü şartlarda Esed'le görüşmeye yanaşmasa da bugün gelinen noktada Esed'i görüşmeye ikna etmeye çalışmaktadır. Bahçeli bu konudaki gayretleri ile hükümet üzerinde etkili olamamışsa da görüşme ve anlaşma zemininin ortadan kalkmasından sonra Esed'in saldırılarındaki canilik MHP'nin düşüncelerinde belirleyici olmuştur. Dolayısıyla bu süreçte Esed'in yaptığı zalim ve yıkıcı davranışlar Bahçeli için yeni bir bakışı getirmiştir. Bahçeli, ABD'nin Suriyede rejime ait hava üssünü vurmasına olan memnuniyetini şu şekilde dile getirmiştir: “Bu sabaha karşı Doğu Akdenizden atılan 59 füzeyle Suriye'nin Şayrat Hava Üssü vurulmuştur. Masumlara alçakça saldıran, bebeklere zehirli gaz fırlatan Esed yönetimi layığını bulmuş, cevabını almıştır. İdlib'in Han Şeyhun ilçesine atılan kimyasal bombaları taşıyan uçak ve konuşlandıkları üs imha edilmiştir.

Suriye bir an önce demokrasiye geçerek bir dinginliğe, bir huzura, bir güvenliğe kavuşmalı ancak şu anda masada duran müdahale senaryolarına baktığımız zaman bunlar Suriye'yi daha da felakete sürükleyecek gibi gözüküyor. Türkiye'nin kapsamlı bir müdahalede ısrarcı olması lazım. Böyle kısa vadede kısıtlı dar müdahalelere karşı çıkması lazım ve sonuna kadar Suriye'deki iç savaşı durduracak, toprak bütünlüğünü koruyacak bir müdahalenin Türkiye tarafından deklare edilmesi lazım” ifadelerini kullanmıştır (Yiğit, 2013). Destici bu değerlendirmelerle rejimin masum insanları öldürmesinin müdahale ile engellenmesine, ancak şu an masadakinden daha kapsamlı ve sivil halka daha az zarar verecek bir müdahale yapılmasını beklediğini dile getirmiştir. Ayrıca rejimin derhal uzaklaştırılıp demokrasiye hemen geçilmesini ve Suriye'nin güvenliğe kavuşturulmasını istemiştir. Destici “Esed rejiminin İran ve Rusya'dan destek alarak Halep'te katliam yaptığını ve bunu bütün dünyanın seyrettiğini” bildirterek (Destici: Üçlü zirve ile Halep Esad'a bırakıldı, 2016) Esed'in zalim yönünü değerlendirmektedir. Destici, “Esed'in PYD'ye sahip çıkmasına şaşılacak bir şey olmadığına, Suriyede kendi insanlarını vahşice katletmekten çekinmeyen Esed'in, PYD'ye yardım etmesinin normal olduğunu, babasının da PKK'ye yıllarca sahip çıktığını, yıllarca Apo'yu topraklarında barındırdığını” bildirmiştir. PYD'nin bu günlere gelmesi çok enveldenin belli ki Türkiye hükümetinin buna tedbir almamasına sitem etmiştir” (BBP liderinden Suriye yorumu, 2013). Dolayısıyla Destici de Suriye meselesinin yönetilemediğinden ve terör unsurlarının başa bela edildiğinden şikâyetçi olmuştur. Destici, Erdoğan'ın “Türk askerine saldırı olması halinde rejim güçlerinin her yerde vurulacağı” yönündeki açıklamasını destekleyerek “Bu çok doğru ve yerinde bir karardır. Eğer bir saldırı daha olursa Suriye rejimi, Esed ve destekçileri için sonu hayır olmayacak, felaket olacaktır. Esed, yüzyılın zalimi, canisi ve katilidir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanının açıkladığı bu kararı doğru bulduğumuzu, yerinde bulduğumuzu ve sonuna kadar da desteklediğimizi buradan ifade etmek istiyorum.” değerlendirmesi yapmıştır. Destici, Türkiye'nin İdlib'den çekilmemesi gerektiğini ifade ederek orda asker bulundurulmasının güvenlik meselesi olduğunu ve buradan çekilme yaşandığında Tel Abyad ve Rasulayn'dan da çekilmek zorunda kalınacağını bildirmiştir (Toprak, 2020). Burada da Destici Esed'in zalimliğine değinip Türkiye'nin meydan okuyuşunu desteklemiştir.

Esed'in insanlık dışı saldırı ve katliamlarına verilen füzeli karşılık olumlu ve yerindedir ve de Esed Suriye'nin geleceğinden sökülüp atılmalıdır. Türkiye adaletin yanında yer almalıdır. Türkiye sivil ve masum canlara kasteden katillerin tam karşı cephesinde durmalıdır. Zulümle adalet bir arada olmayacaktır. Zulmün olduğu yerde insanlık da bulunamayacaktır." (Doğan ve Tükelay, 2017). Dolayısıyla Bahçeli'nin bu konudaki yaklaşımı sonrasında da sürmüştür. Bahçeli sonraki tarihlerdeki bir konuşmasında *"Esed rejimi yıkılmadan, bu zorba cezasını bulmadan Suriye'ye huzur ve güvenlik kesinlikle gelmeyecektir"* (MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, 2020) şeklinde ifadeler kullanarak Esed'e kızgınlığını yeniden ortaya koymuştur.

Bahçeli Esed rejiminin tavırları neticesinde yeni şehit haberleri geldiğini belirtmiş ve buna tahammül kalmadığını ortaya koyarak rejim güçlerine misliyle karşılık verilmesi gerektiğini ortaya koymaya dönük olarak şu söylemi gerçekleştirmiştir: *"Türk milleti, gerekirse artık başka bir seçenek de görülmezse Şam'a girmeyi şimdiden planlamalı ve zalimleri yerle yeksan etmeli. Diyorum ki yansın Suriye, yıkılsın İdlib, kahrolsun Esed."* Bahçeli bu süreçte Rusya'nın içinde bulunduğu anlaşma ve mutabakatların Rusya'ya yarayacağını belirterek, *"Krizi çözmek için siyasi ve diplomatik temaslar aldatmadır, masaldır, oyalanmadır. Esed tahtından indirilmeden ne Suriye'de ne de Türkiye'de huzur gelecektir."* ifadelerini kullanmıştır. Şehit acılarına dikkat çeken Bahçeli, *"Artık buna tahammül edecek halimiz kalmamıştır. Rejim güçlerine misliyle karşılık verilse de yüreğimizin yangını katil Esed defolup gidesiye kadar soğumayacaktır"* şeklinde askeri kayıplara ve şehitler verilmesine kızgınlığını ortaya koyarak Esed'den hesap sorulmasını beklemiştir. Bu konuda Bahçeli, *"Kılıçdaroğlu ve diğer Esed hayranları vatana ihanet içindedir. Esed'in defterini dürmek varken, hatta bu sorumluluk ahlaki, tarihi ve hukuki bir mecburiyetken, temas ve görüşme önerisiyle avunanlar cinayete ve ihanete ortaktır. Esed devrilmelidir, zulüm şatoları yıkılmalıdır, katiller döktükleri kanların son damlasına kadar hesap vermelidir"* demiştir (Video: Bahçeli: 'Şam'a girmeyi planlamalı, yansın Suriye, yıkılsın İdlib, kahrolsun Esad', 2020).

Ancak devam eden süreçte AK Parti hükümeti Esed'in bu şekilde yıkılmayacağını anlamış ve MHP lideri Bahçeli'nin en başından beri tavsiye ettiği *"Esed'le anlaşılması"* zeminine gelmiştir. Bu konuda Bahçeli, Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun *"Kalıcı barış için muhalefetle rejimi anlaşmamız lazım"* sözlerine derhal destek vermiştir ('Kahrolsun Esad' diyen Bahçeli de çark etti, Çavuşoğlu'na destek verdi, 2022). Böylece yıllar önce savunduğu politikanın gerçekleştirilmesine yeniden dönerek Suriye ve Suriyeli yükünden kurtulmak istemiştir.

Yakın zamanda ise AK Parti'nin Suriye rejimi ile görüşme ihtimalinin belirginleşmesi üzerine kendisine sorulan soruya Destici, *"Esed rejimini tasvip etmiyorum ama bu uluslararası ilişkilerin, ikili ilişkilerin kurulamayacağı anlamına gelmez. Türkiye elbette İsrail, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suriye'nin başındaki hükümetle de görüşebilir"* cevabını vermiştir (BBP Genel Başkanı Mustafa Destici: Mültecilerin tamamı gönderilmeli, 2022). Dolayısıyla Esed konusunda başka formül kalmaması ile bu formülün denenmesinde sıcak bakmıştır.

Destici, bu konuda "her devletlerin zaman zaman dış politikaya bakışında değişiklik yapabileceğini" belirterek Suriye'deki harekâtların sürmesi gerektiğini belirtmiştir. Destici Suriye'de kalma süresi ile ilgili olarak da *"Ne zamana kadar Türkiye orada kalacaktır? Rusya ne zamana kadar kalacaksa, ABD ne zamana kadar kalacaksa, İran ne zamana kadar kalacaksa Türkiye de en az o zamana kadar Suriye'de kalacaktır. Önce onlar çekilecek, sonra Türkiye'ye çekil' deme hakkı belki anca o zaman kendilerine doğabilir ama şu anda böyle bir şey söyleme hakları asla ve kata yoktur. Söylerlerse de ne bizim ne de Türkiye Cumhuriyeti içinde bir önemi ve karşılığı bulunmamaktadır."* ifadelerini kullanmıştır. Destici, *"En düşman ülkelerin bile dönem dönem birbirleriyle görüştiklerini, konuştuklarını, anlaşmalarını görmüşüzdür. Tarih buna şahittir. Nice savaşlar sonrası ülkeler anlaşmıştır, barışmıştır ve ondan sonra ortak kararlar almışlardır. Bunun için Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yahut hükümetinin bugün Suriye'deki rejimle, hükümetle görüşmesi de bu kapsamda değerlendirilmelidir"* demiştir. Destici *"BBP olarak biz tür devletin, ülkenin, milletin lehine olan adımları her zaman desteklemişizidır (...). Dolayısıyla da eğer devletimiz, hükümetimiz bir adım atıyorsa bu adım Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ve Türk milletinin ve bununla birlikte elbette ki kardeş ülkelerde yaşayan vatandaşlarımızın, en çok da bu iç savaşın dolaylı ülkesini terk etmek zorunda kalan milyonlarca mültecinin ve savaş mağdurunun mağduriyetinin giderilmesi için atılmaktadır. Büyük Birlik Partisi olarak biz bu tür devletin, ülkenin, milletin lehine olan adımları her zaman desteklemişizidır ve bundan sonra da destekleyip yanında duracağız. Çünkü dış politika milli bir meseledir. Bu meseleye böyle bakılmalıdır ve mesele böyle değerlendirilmelidir."* (Mustafa Destici'den Türkiye'nin Suriye politikasına destek, 2022) açıklamaları ile Destici Suriye'de istikrarın yakalanması, ülkesini terk edenlerin Suriye'ye dönüşmesi için Esed'le görüşmeyi desteklemiştir.

Dolayısıyla tablo incelendiğinde MHP ve BBP'nin Suriye rejimine bakışının ortaklıklarla dolu olduğu açıkça görülmektedir. “Kayıplarımız için Esed’e askeri cevap verilmesi, Esed’in canı biri olduğu, Suriye halkının ve Türk halkının güvenliğinin sağlanması gerektiği” konuları bunlardan bazılarıdır. Cumhur İttifakı sonrası süreçte ise özellikle Esed’le görüşülmesi konusunda her iki milliyetçi partinin de onay verdiği görülmektedir. AK Parti Suriye konusunda uzun yıllarca sıkıntı çekmiştir. Esed’in devrilmesi ve demokrasinin gelmesi için on yıldan fazla bir süre direnmişse de “sorun çözülemediği ve demokrasi getirilemediği” gibi MHP ve BBP’nin de dikkat çektiği terör unsurları büyümüş ve Türkiye’nin başına bela olmuştur. AK Parti artık Esed’le görüşmeyi milli menfaat için gerekli görmüş ve her iki milliyetçi parti de buna hem Türk milleti için hem de Türkiye’deki Suriyelilerin ülkelerine dönmeleri için faydalı gördüklerini bildirmişlerdir. Bu adım Suriye’de işlerin düzeleceği ve terör unsurlarının da zayıflayacağı hesap edilerek güvenlik çerçevesinde gerekli görülmüştür. Bu çerçevede bu üç parti Esed’in devrilmesi gerektiği konusunda olduğu gibi, terörün bitirilmesi ve Suriyelilerin ülkelerine dönmesi için Esed’le anlaşılması konusunda da ortak kanaat ortaya koymuşlardır. Milliyetçilik bölünmeleri engelleyebilen ve aynı zamanda milletin birliğini ve bölünmezliği fikrini teşvik eden (Yeniçeri, 2017:180-182) bir ideolojidir. Bu çerçevede Cumhur İttifakı partileri Suriye’nin bütünlüğünü önemseyen bir milliyetçi duruşu benimsemişlerdir.

Sınır dışı harekâtlar da Türkiye’de tartışılan önemli politika konularından bir tanesidir. “Türkiye sınırlarına ulaşan bomba düşme hadiseleri, ülke içinde yaşanan patlama olayları, Suriye sınırlarında büyüyüp Türkiye’nin bekasını tehdit eden terör örgütlerinin ilerleme gösterme gayretleri, Suriyelilerin kendi topraklarında muhafazası ile Türkiye’deki nüfuslarını azaltma ihtiyacı” gibi gerekçeler AK Parti için sınır dışına çıkan operasyonları mecbur hale getirmiştir (Yüksel, 13 Ocak 2020). *Bu çerçevede yaşanan gelişmelere MHP ve BBP’nin yaklaşımı Tablo 16’da değerlendirilmiştir.*

Tablo 16: MHP ve BBP'nin Suriye'ye Sınır Dışı Harekât Yapılmasına İlişkin Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>Bahçeli, Türkiye'nin güvenliğinin tehlikeye girdiği bir durumda gerçekleştirilen Fırat Kalkamı operasyonunu desteklediğini belirtmiş ve Suriye'deki iç savaşın yıllara yayılarak büyüdüğünü ve Türkiye'nin iç ve dış güvenliği için çok ciddi bir tehdit ortaya çıkardığını belirten Bahçeli, şunları kaydetmiştir: "Türkiye'nin sınırına mücavir bölgeler PKK'nın Suriye kolu PYD'nin ve İŞİD'in kontrolüne girmiştir. PKK/PYD, Suriye sınırımız boyunca üç sözde kanton oluşturmuştur. Nihai amaç, bu üç kantonu birleştirip daha da genişleterek sınırımız boyunca Barzani modelinde özerk yönetim bölgesi oluşturmaktır. İlerde bu bölge bağımsız Suriye-Kürt Devleti'ne dönüştürülecektir. 'Dört parçalı büyük Kürdistan' hayalinin Irak'tan sonra Suriye bölümü de bu şekilde hayata geçirilecektir. (...) PKK'nın Kobani ile Afrin kantonları arasındaki bölge de uzunca bir süre İŞİD'in kontrolü altındadır. İŞİD'in bu bölgedeki mevcudiyeti ve yaşanan yoğun çatışmalar sınır bölgemizdeki yerleşim alanlarımız için çok vahim güvenlik riskleri oluşturmuştur. İŞİD'in Türkiye'nin içinde de terör eylemi yapma potansiyeli kazanmış olduğu bir vakıadır. (...) Kürt koridorunun oluşturulmasının önüne geçilmesi hayati önem taşımaktadır". Bahçeli buradaki değerlendirmesi ile terör unsurlarının Kürt Devleti oluşturulma projesini açıklayarak, askeri harekâtın öncelikli amacının bu bölgeyi İŞİD terör unsurlarından temizlemek olduğunu ve bu konunun acil olduğunu ifade etmiştir. Bahçeli: "Milliyetçi Hareket Partisi, Celabrusa yönelik başlatılan askeri harekâtı çok olumlu bir gelişme olarak görmekte ve bütünüyle desteklemektedir. Siyasi iradenin kararlı ve tavizsiz tutumunun arkasında milletçe durduğumuzu bu vesileyle açık ve güçlü bir şekilde ifade etmek isterim." diyerek desteğini göstermiştir. Bahçeli: "Bu bölgedeki Türkiye-Suriye sınırının güvenliğinin tam olarak sağlanması, İŞİD'in lojistik ve insan kaynakları ikmal yollarının kesilmesi ve sınırımızdan terörist sızmalarının önlenmesi en acil ihtiyacıdır. Cerablus ve mücavir alanların İŞİD unsurlarından temizlenmesi, Türkiye'ye yönelik güvenlik tehdidinin bertaraf edilmesinde çok önemli bir adım olacaktır. Ancak İŞİD'den arındırılacak bu bölgeye PKK/PYD terör unsurlarının yerleşmesinin önlenmesi, PKK'nın üç kantonunun birleştirilerek sınırımız boyunca bir Kürt koridoru oluşturulmasının önüne geçilmesi de hayati önem taşımaktadır. PYD'nin Fırat'ın batısına geçmesinin önlenmesinin Türkiye'nin kırmızıçizgisi olduğu açıklanmıştır. Ancak PYD maalesef Fırat'ın batısına geçmiştir. PYD'nin omurgasını oluşturduğu Suriye Demokratik Güçleri Cerablus'un güneyindeki Menbiçe girmiştir." şeklindeki söylemi ile terör unsurlarının büyüdüğünü ve yayıldığını dile getirmiştir. Bahçeli ayrıca "PYD'nin Menbiçe'ten ayrılarak Fırat'ın doğusuna çekilmesinin sağlanmasının büyük önem taşıdığı, önemli bir başka hususun da Halep'te yaşanan çatışmaların seyrine göre Türkiye'ye yönelik yeni bir göç dalgasının Suriye toprakları içinde tutulması olduğunu" belirtmiştir. Bahçeli bu konuda: "Bunlar hiç kimsenin karşı çıkamayacağı meşru güvenlik ihtiyaçlarıdır." (...) "Türkiye'nin bu düşüncelerle derinliği askeri ihtiyaçlara göre belirlenecek şekilde Cerablus bölgesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin kontrolünde bir 'Güvenli Bölge' oluşturulması üzerinde önemli durulması yerinde olacaktır.</p>	<p>Orta Doğu'daki terör unsurlarının birbirini desteklediği bilinen bir gerçektir. Destici "Irak'a gerçekleştirilen, Peñçe operasyonu ile Kandil'in çevrelenmiş olduğunu, PKK sempatanlarının yaşadığı ve terör örgütüne lojistik sağlanan bu kampların yok edilmesi ile sınırın Kandile geleceğini" ifade ederek (Özkaya, 2019) bu operasyonun teröristlerin yok edilmesi ve lojistik desteğinin kesilmesi konusunda önemine değinmiştir. Ayrıca Destici, güneyde Türkiye'yi hedef alan terör saldırılarının devam ettiğini ifade ederek, "Irak ve Suriye'de devlet otoritesinin söz konusu bölgeye hâkim olamaması ve oluşturulmuş bu otorite boşluğunun terör örgütlerinin yaşam alanı haline dönüştürülmesi nedeniyle Türkiye, meşru müdafaa hakkını kullanarak, kendisine saldırın terör örgütlerine karşı halkını ve sınırlarını savunuyor. Bu çerçevede Türk Silahlı Kuvvetlerimizin gerçekleştirdiği Zeytin Dalı, Barış Pınarı ve Fırat Kalkamı harekâtlarını şartsız, amaçsız, bütün varlığımızla destekledik ve bizim dışımızdaki kesimlerin ülkemizin gerçekleştirdiği harekâtlara olan desteğini de bir vatanseverlik ölçüğü olarak gördük. Yapılması planlanan harekâtı da destekliyor, bir zaruret olarak görüyoruz" ifadelerini kullanarak (BBP lideri Destici'den Suriye'ye olası operasyona destek: Bir zaruret olarak görüyoruz, 2022) bu harekâtlar konusunda sınırsız destek verdiğini göstermiştir.</p> <p>Destici, ayrıca, TSK'nin, gerektiği takdirde sınır ötesi harekât ve müdahalede bulunabilmesine ve bu anlamda Irak ve Suriye'ye gönderilmesine ilişkin Cumhurbaşkanına verilen yetkinin 2 yıl uzatılmasına da destek vermiştir. Destici: "Mehmetçimiz hem o bölgedeki kardeşlerimizin huzuru ve güvenliği için hem de o bölgeyi terör yuvası olmaktan kurtarmak ve teröristleri temizlemek için nasıl Fırat Kalkamı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı Harekâtı'nı gerçekleştirmişse Tel Rıfat'tan Münbiç, Sincar'a kadar harekâtlarını gerçekleştirecek ve oraları terörden temizleyecektir, Allah'ın izniyle. Bizim de duamız kahraman ordumuzla birlikte. Rabb'im kahraman ordumuzu her daim muzaffer eylesin, oradaki mazlumların da yar ve yardımcısı olsun." (Destici, Irak ve Suriye tezkeresini değerlendirdi: Mehmetçimiz, oraları terörden temizleyecektir, 2021) diyerek desteğini yinelemiştir.</p>

Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması Türkiye için olduğu kadar bölgesel barış ve istikrar için de hayati önem taşımaktadır. Türkiye'nin oluşturaacağı bu 'Güvenli Bölge' geçici bir süre için öngörülmelidir. Bu süreyi de Suriye'de yaşanacak gelişmeler tayin edecektir." (Ateş, 2016) diyerek terör örgütlerinin yer değiştirme adımları ve bombalamalarının göç dalgasına etkisi olması bağlamında Güvenli Bölge'ye olan ihtiyacı dile getirmiş ve Türkiye'nin hedefini gerçekleştirmesi konusunda destek vermiştir.

Bahçeli bu süreçte sınır ötesi operasyonlarla ilgili tezkerelerin çıkarılmasına da destek vereceğini "Tezkereye ön şartsız 'evet' diyeceğiz, muhalefet partileri sarsak ve sancılı bir duruştan uzak durmalıdır" şeklinde açıklamıştır. Bahçeli bu konuda "Bölgesel ve küresel açmazlar yaygınlık kazanmaktadır. Türkiye'nin terörle mücadelesi ise şahadetler pahasına devam etmektedir. Sınır ötesinden kaynaklanan terör eylemleri, teröristlerin üreme, barınma ve ikmal kaynakları sınırlarımızın mücavir alanlarını kapsamaktadır. Bu şartlar altında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gerektiği takdirde sınır ötesi harekât ve müdahalede bulunmak üzere yabancı ülkelere gönderilmesini temel alan tezkereye ön şartsız 'evet' diyeceğimizi, bu konunun tartışılacak, konuşulacak, müzakere edilecek bir yanının olmadığını kararlılıkla beyan ediyorum" değerlendirmesini yapmıştır ve bu bağlamda MHP "Suriye ve Irak'a sınır ötesi operasyonun iki yıl daha uzatılmasını öngören tezkereye" onay vermiştir (Suriye ve Irak'a sınır ötesi operasyonun iki yıl uzatılmasını öngören tezkere TBMM'de kabul edildi - HDP ve CHP tezkereye "hayır" oyu verdi, 2021).

Bahçeli aynı şekilde, Irak sınırlarına düzenlenen Pençe Kilit Harekâtı'na ilişkin olarak: "Milletimizi heyecanlandırmıştır. Bu harekâtı yürekten destekliyoruz. Türk milletinin kuvvetli pençesi hainlerin kafasını koparacaktır. Türkiye terör örgütlerine göz açtırmayacaktır" (Son dakika... Siyasette sığınmacı polemikleriyle ilgili Bahçeli'den net mesaj!, 2022) şeklindeki açıklaması ile Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden her konuda hükümetin adımlarına destek vereceğini ve sınır dışı operasyonlar konusunda Suriye ya da Irak şeklinde bir ayırım gözetmeyeceğini göstermiştir.

Destici ayrıca, "Irak ve Suriye'ye yapılacak sınır ötesi operasyonlar konusunda Cumhurbaşkanlığına verilen yetkinin iki yıl daha uzatılması üzerine de birtakım tartışmalar yaşandı. Türkiye'nin Güney kara sınırlarına mücavir bölgelerde yaşanan gelişmeler ve devam eden çatışma ortamı, milli güvenliğimiz ve sınırlarımızın her iki tarafında yaşayan siviller açısından da önemli bir risk taşıyor. Komşumuz Irak'ın toprak bütünlüğüne, milli birliğinin ve istikrarının korunmasına büyük önem veriyoruz. Şu anda Irak'ta tam bir toprak bütünlüğünden ve toprak güvenliğinden bahsedebilir miyiz? Irak kendi topraklarını kontrol etse, burada teröristleri çıkarsa, teröre müsaade etmese Türkiye niye Sınır Ötesi Harekât yapсын ki? Irak kendi topraklarında teröristleri yok edemediği için ve terörü söndüremediği için Türkiye müdahale ediyor. Türkiye'ye o topraklardan terör saldırıları ve terörist girişleri devam ettiği için Türkiye oralarla harekât düzenliyor. Bizim hiç kimsenin toprak bütünlüğünde gözüümüz yok. Aynı durum Suriye'nin kuzeyi için de geçerli. Sadece Türkiye harekât yapıyormuş gibi bir algı oluşturarak buna karşı çıkmak anlýyoruz küresel emperyalist güçlerin taşeronu olmaktan başka bir şey değildir. Terör örgütlerinin sözcülüğü dışında başka bir şey değildir. Türkiye'nin harekâtından rahatsız PKK'nın meclisteki temsilcisi, uzvu olan sözde parti ABD'nin, Rusya'nın ve diğer uluslararası güçlerin harekâtlarına niye karşı çıkmıyor?" (Desticiden tezkereye 'hayır' diyen CHP'ye tepki: HDP'nin korkusuyla 'evet' diymediler, 2021) açıklamalarıyla bu tür harekâtların mecburiyetini ve meşruluğunu ortaya koymuştur.

Tabloda verilen konuşmalardan da anlaşıldığı üzere hem MHP hem de BBP açık bir şekilde sınır dışı operasyonları bir mecburiyet ve güvenlik gerekçesi olarak görüp desteklemekte ve hükümetin arkasında durarak bu politikada da hükümete destek vermektedir. Her iki parti de özellikle bölgedeki güvenlik boşluğunun terör unsurlarını güçlendirmesi nedeniyle bu tür operasyonları bir mecburiyet olarak görmektedir. AK Parti hükümeti de hem Irak hem de Suriye için bu tür operasyonları beka kaygısı çerçevesinde değerlendirerek tıpkı milliyetçi partiler gibi bir bakış sergilemiştir. Dolayısıyla Suriye'ye ve diğer alanlara gerektiğinde ve sınır dışı harekâtlar konusunda birbirilerini destekleyerek, milliyetçi partiler özgü bir durum olan "beka kaygısı" çerçevesinde bir hareket ortaya konulduğu ve bu konuda Cumhuriyet İttifakı'nın birlikteliğinin uyumlu bir şekilde sürdüğü görül-

mektedir. Milliyetçilik dış tehdit konusunda harekete geçen bir ideoloji olması ile birlikte “düşman bir etnik ya da kültür grubunun içerde algılanan tahakkümü ve tartışmalı topraklar” şeklindeki bunalım zamanlarında harekete geçmektedir (Smith, 2013:42). Castells (2006:74)'in de belirttiği gibi milliyetçilik “özerk olan kimliğin tehdit edilmesine karşı bir tepki” olarak dışa vurulmaktadır. Türkiye'nin sınır dışında terör unsurlarının çoğalarak silahlanması ve yeni bir yapılanmaya girmesi bir beka kaygısı meselesi çıkardığı için AK Parti'nin bu yöndeki sınır dışı operasyon tutumu milliyetçi partilerce kuvvetli bir şekilde desteklenmiştir. Bu şekilde dış politikada milliyetçiliği daha öne çıkaran adımlar atılması Cumhur İttifakı'nın birlikte hareket etmesi uyumluluğunu güçlendirmektedir.

Cumhur İttifakı partilerinin yaklaşımlarının kıyaslanacağı üçüncü mesele ise “Suriyelilerin Türkiye'de barınması” meselesidir. Suriye'de çıkan kargaşayı gözlemleyen Türkiye, Suriyelileri katillerin eline bırakmamak için “açık kapı politikası” uygulamaya karar vermiştir. Buna bağlı olarak ise Türkiye'ye ciddi bir Suriyeli akını yaşanmıştır (Suriyeli sığınmacılar sorunu: Türkiye'deki siyasi partiler hangi politikaları savunuyor?, 2022). Türkiye'de mülteci ve sığınmacı sayısının neredeyse beş milyona çıkmış olması ülke ve insanı üzerinde büyük bir yük oluşturmaktadır (Erdoğan: Türkiye'de 5 milyon göçmen var, 2023). Suriyelilerin yeniden ülkelerine dönmeleri için politikalar ortaya konulsa da bu konuda henüz büyük rakamlarda dönüşlere imkân yaratılamamıştır. Türkiye'de yaşanan bazı kültürel, ekonomik ve güvenlik temelli sorunları nedeniyle Türk halkı yoğun Suriyeli nüfusun varlığından rahatsız olmakta ve halkın ciddi bir kesimi Suriyelilerin ülkesine dönmesini istemektedir (Türk halkı, Suriyeli göçmenlerle ilgili neler düşünüyor? Şimdiye kadarki en ayrıntılı anket, 2021; Ordu, 2022; Tepealtı, 2020:199-200). AK Parti ise bu süreçte zorla bir geri dönüş girişiminde bulunulmayacağını fakat politikalarla ve projelerle bunun teşvik ediliyor olduğunu ortaya koymuştur (Partilerin sığınmacı politikası: Kim ne vadediyor?, 2022; T.C. İçişleri Bakanlığı Göç idaresi Başkanlığı, 2022). *Bu çerçevede Suriyelilerin Türkiye'de barınması ile ilgili konuya MHP ve BBP'nin yaklaşımları ise Tablo 17'de değerlendirilmiştir.*

Tablo 17: MHP ve BBP'nin Suriyelilerin Türkiye'de Barınmasına İlişkin Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>MHP milliyetçi partilerin genel karakteristiği olarak “genel olarak Suriyeli mültecilerin Türkiye’de bulunmasına karşı”dır. Çünkü “Suriyelinin Türk toplumuna karışmasının, Türkleri ve Türklerin kültürünü ve geleneklerini olumsuz bir şekilde etkileyeceğini düşünmektedir.” Bahçeli, “<i>Düzensiz göç sessiz bir istiladır, demografik yapıya yapılan bir komplodur, küresel ve bölgesel güçlerin bu düzensiz göçteki etkilerini incelemek son derece önemlidir</i>” açıklamasında (Alabdullah ve Tahiroğlu, 2022: 26) bulunarak bu tür göçleri millet için zararlı gördüğünü belirtmektedir. Ancak bu işin insani boyutu olması sabırla beklemesine neden olmaktadır. Bu durum Bahçeli'nin konuşmalarına da yansımıştır.</p> <p>Bahçeli Suriyelilerin Türkiye’de güvenliğinin alınması konusunda bir karşı duruş sergilememekle birlikte Suriyelilere vatandaşlık verilmesi meselesine açıkça karşı çıkarak bunun “Türk milletini azim ve iradesini kırmak olduğunu” belirtmiştir. Ayrıca “<i>Milletimizin alicenaplığına sığınan mağdur ve mazlumlara yardım elimizi uzatmanın ve insani destek vermenin manevi bir görev olduğunu</i>” belirten Bahçeli bu insanlara kapı açmakla birlikte “<i>Orta Doğu'nun her türlü istikrarlılık ve olumsuzluklarının da yoğun şekilde ithal edildiğini</i>” belirtmiş ve ülkemize girenlerin sicil kaydına bakılmaksızın kabul edilmesini eleştirerek “<i>kimlerin ülkemize girdiği ayrıtıyla tespit edilmeden sınır kapılarımızın vicdan diplomasisi ismiyle açılması iç barış ve sükûnet ortamına ağır hasar vermiştir.</i>” ifadelerini kullanmıştır (Bahçeli: Suriyelilere vatandaşlık hakkı tanımak hazmedilecek bir durum değil, 2016). Bahçeli bu değerlendirmeleriyle Suriyelilerin korunmasına karşı olmadığı gibi vatandaşlık verilmesine ve sicil kayıtlarına bakılmaksızın ülkeye alınarak vatandaşın hayatının risk edilmesine karşı olduğunu ifade etmiştir.</p> <p>MHP, 2018 tarihli Sınır Aşan Göçler Komisyonu Raporu'nda “<i>Yabancıların geri dönüşlerini amaçlayan uyumlu bir politika yürütülmesi gerektiğini</i>” bildirmiştir. Ayrıca göç veren ülkelerdeki koşulların düzeltilmesi ve bu bağlamda geri dönüşlerin sağlanması, uluslararası koruma/geçici koruma talep eden yabancıların kayıtlı istihdamı konusunda kararlı bir duruş sergilenmesi gerektiği ve ayrıca “Suriyeliler gitmez” algısının yıkılması gerektiğine dikkat çekmiştir (Suriyeli sığınmacılar sorunu: Türkiye’deki siyasi partiler hangi politikaları savunuyor?, 2022). Bahçeli siyasetteki sığınmacılar polemikine ilişkin olarak “Bu sorunu el birliğiyle, hepsinden önemlisi akılcı stratejilerle köklü bir şekilde çözmeyi” milli bir sorumluluk olarak değerlendirmiştir. Bahçeli ayrıca “<i>Türk milleti her zaman mazlumların yanındadır. Türkiye’de geçici koruma statüsünde bulunuyorken huzuru kimler bozuyorsa derhal, gözünün yaşına bakılmadan sınır dışı edilmelidir</i>” (Son dakika... Siyasette sığınmacı polemikleriyle ilgili Bahçeli’den net mesaj!, 2022) diyerek mazlumun korunulması konusunda AK Parti'nin tutumuna destek vermekle birlikte sorun yaratanların sınır dışına atılmasını istemiştir.</p> <p>Bahçeli, “<i>mültecilerin, göçmenlerin ve sığınmacı sorunun ‘İnsanım’ diyen herkesin ortak meselesi olduğunu</i>” ifade etmiştir “<i>Türkiye'nin bekasının, sınır aşan düzensiz göçlerin akıbetiyle ve kontrol dışı akınıyla yakından ve ters orantıyla bağlantılı olduğunu vurgulayan</i>” Bahçeli, “<i>Bu sorunun elbirliğiyle, istismarına çanak tutmadan, provokasyon ortamını beslemeden, ihtirastan uzak bir yaklaşımla, hepsinden önemlisi akılcı, adilane, insani, vicdani ve kalıcı stratejilerle köklü bir şekilde çözmek milli bir sorumluluk olarak değerlendirilmelidir. Türk milleti zorda kalanlara, darda olanlara, uzanacak el bekleyenlere, çare arayanlara, imdat çılgılığı atanlara hiçbir zaman bigâne kalmamış ve mesela Suriyeli sığınmacılara kapısını ve kucagını sonuna kadar açmıştır</i>” değerlendirmesinde bulunmuştur.</p>	<p>BBP'nin Suriyelilerle ilgili genel tutumu “<i>çok sayıda Suriyeli olmasını Türklerin uzun vadede demografik değişim risklerini beraberinde getirdiği yönünde</i>” (Alabdullah ve Tahiroğlu, 2022: 46) olsa da Destici konuşmalarında “<i>Elbette ki; biz kardeşlerimize sahip çıkacağız. Ensar nasıl muhacire sahip çıkmış ise bizde aynı anlayış ile sahip çıkacağız. Çünkü aynı peygamberin ümmetiyiz. Burada oluşan mağduriyetlerin de ortadan kaldırılması giderilmesi lazım</i>” (Destici, hükümetin Suriye politikasını eleştirdi, 2014) diyerek mazlumlara sahip çıkılmasına destek vermiştir.</p> <p>Destici mülteciler konusunda açık bir şekilde, “<i>Mültecilerin tamamı, savaş bittiğinde Suriyeli ise Suriye’ye, Afganistanlı ise Afganistan’a, Ukraynalı ise Ukrayna’ya gönderilmeli</i>” şeklinde konuşmuştur. “<i>Sığınmacıların Türkiye’de kalıcı olmalarını doğru bulmadıklarını</i>” ifade eden Destici, “<i>Vicdanlı bir milletiz ama bu, ülkemizi göçmenlerle dolduralım, bunlar burada ilanihaye kalsın’ demek değil. Bunları vatandaşımız yapmayacağız ve kendi ülkelerine göndereceğiz. Nihai hedefimiz bu</i>” (BBP Genel Başkanı Mustafa Destici: Mültecilerin tamamı gönderilmeli, 2022) şeklinde konuşarak Suriyelilere vatandaşlık verilmeyeceğine işaret etmiştir. Bir başka konuşmasında özellikle sosyal medyada geniş yer bulan Suriye’de oluşturulacak yaşam alanlarına da değinen Destici, “<i>Çözüm olarak bu sığınmacıların tamamı geldikleri ülkelere geri gönderilmelidir ve gönderileceklerdir. Zaten şu ana kadar 500 bini gönüllü olarak Suriye’ye döndü.</i>”</p>

Bu tavrın "asil ve alıcnap bir tavrı olduğunu" belirten Bahçeli, "Türk milletinin her zaman mazlumların yanında olduğunu" söylemiştir. Bahçeli, "Düzensiz göç ve sığınmacı sorununu, soğukkanlı ve sağduyulu şekilde kavramanın daha da ötesinde dün, bugün ve gelecek mizamında stratejik akılla ve milli çıkarlarımıza muvafık halde analiz etmek, tedbir geliştirmek mecburiyetindeyiz." diyerek provokasyonları engellemek istemiştir. Bahçeli, "MHP sınır aşan göçler konusunda en hazırlıklı partidir. MHP'nin düzensiz göç konusunda ve geçici koruma statüsüyle Türkiye'de bulunanlara yönelik bakışı ve temin ettiği politikası açıktır. Bir defa düzensiz göç adı konmamış bir istiladır. Mutlak surette önüne geçilmeli, yakalananlar derhal gönderilmelidir. İkinci olarak ve esasen Suriyeli sığınmacıları sabahdan akşama ülkelerine göndermek hem doğru hem de mümkün değildir. Uluslararası hukuktan doğan sorumluluklarımız vardır. Fakat Suriyeli sığınmacıların ülkelerinden ayrılış ve kopuşlarına neden olan ağır şartlar ortadan kalkar kalkmaz güvenli ve gönüllü bir şekilde geldikleri gibi uğurlamak da bizim asıl önerimiz, asıl önceliğimiz ve şaşmayacağımız hedefimizdir. Misafirin ve misafirlüğün süresi sınırlıdır. Türk milletinin mevcut nüfus dokusunun, toplumsal huzur ve güvenliğinin sağlama esaslarına bağlanması vazgeçilmez amacımızdır. Her insanın kendi yurdunda emniyetli ve esenlik içinde yaşamaya hakkı vardır. Özellikle önümüzdeki bayram günlerinde ülkelerine gidebilen Suriyeli sığınmacıların tekrar geri dönmelerine de hiç gerek yoktur. Suriye'de ateş söner sönmöz herkes evine barkına Türkiye'nin güvencesi altında kavuşmalıdır. Ülkemizin ekonomik büyümesine, sosyal gelişmesine ve milli bü-tünleşmesine destek veren, katkı sunanlar da başımızın üstündedir. Onlara dı-rıyacak bir şeyimiz yoktur." (Özden, 2022) şeklindeki açıklamaları mazlumların yanında olduğunu ancak güvenlik imkânları sağlandığında ülkelerine gönderilmeleri gerektiğini ve uluslararası sorumlulukların yerine getirilmesi gerektiğini ifade ettiği gibi bayrama memleketlerine giden Suriyeliler için de "kendilerini güvende hissederek gittikleri ülkelerinden geri Türkiye'ye kabul edilmemelerini istemiş" ve korkup korunma ihtiyacı olanlara karşı bir koruma vazifesi üstlenilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Bahçeli başka bir konuşmasında sığınmacıların geri gönderilmesi konusunda: "Suriyeli sığınmacıların ülkelerinden kopuşlarına neden olan iç çatışma ortamı geçer geçmez, sükûnet sağlanır sağlanmaz ülkelere dönüşleri el birliğiyle hepsinin rızasıyla hayata geçirilmelidir" (Partilerin sığınmacı politikası: Kim ne vad ediyor?, 2022) şeklinde söylemi ile bu dönüşün şartları sağlandığında ve gönüllü olması gerektiğini dile getirmiş ve AK Parti'nin yaklaşımına benzer bir düşünce paylaşımı ortaya koymuştur.

Bahçeli "Suriyeli sığınmacılar bugün misafirimizse, yarın komşumuz olacaklardır. Komşu komşunun küline de her zaman muhtaçtır" diyerek şu önerilerde bulunmuştur: "Bir defa Türkiye'nin sığınmacı akınına ve düzensiz göçe karşı alacağı etkili önlemler; geniş çaplı, gerekçesi ve gelecek hedefleri isabetle belirlenmiş milli siyaset planlamasıyla gerçekçi bir boyut kazanmalıdır. Çünkü sığınmacı sorunu aynı zamanda kapalı devre faaliyet gösteren örgütlerin, istihbarat kuruluşlarının telkin, tazyik ve yönlendirmesine son derece açık haldedir. Üstelik toplumsal tansiyonu yükseltmek, birkaç münferit asayişsizliği sanki her yerde yaşanıyor gibi takdim ve teşhir etmek için pusuda bekleyen sorumsuz ve hastalıklı zihniyetlerin son zamanlarda tehlikeli şekilde yaygınlaştığı da malumlarımızdır. Bu karanlığın içinde Türkiye aleyhtarı ajanların cirit attıklarını ileri sürmek de bir vehim olarak değerlendirilmemelidir. Bazıları çıkmış sığınmacı sayısını 8 milyon, bazıları da 10 milyon olarak iddia ediyor. Bunların hepsi palavradır ve temelsiz iddiadır. Devletin kayıtları ortadadır ve bizi bağlayan da bu kayıtlardaki verilerdir. Yapılan son resmi açıklamalara bakarsak, ülkemizde 5 milyon 500 yüz bin 690 yabancı bulunmaktadır. Türkiye genelinde sığınmacı sayısı 4 milyon 82 bin 693'tür. Bu toplam içinde geçici koruma statilü Suriyeli sığınmacı sayısı da 3 milyon 762 bin 686'dır. 2017 yılından bu yana Suriyeli sığınmacılara yeni katılmaların olmadığı anlaşılmaktadır.

Avrupa'ya gidenler, sınır dışı edilenler, başka ülkelere gidenlerle birlikte 1 buçuk milyon civarı sığınmacı farklı sebeplerle Türkiye'den ayrılmıştır. Şimdi de inşallah Suriye'de Türkiye'nin harekât alanlarındaki kontrolünde bulunan ve insanları tehli-kesiz şekilde yaşayabileceği bölgelerde yeni yaşam alanları oluşturulmaktadır. Buralar bittiğinde 1 milyondan fazla Suriyeli oraya gönderilecektir. Bu yaşam alanlarının oluşturulmasını da Türkiye'nin de-ğil, dışarıdaki İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkelerin ya da körfez ülkelerin finanse ettiği bilinmektedir. Sanki bu evleri de Türkiye yapıyor, burada millet ekonomik zorluk çekerken Türkiye yeni bir yatırım yapıyor gibi kirlî bilgiler dolandırılıyor. Bu da doğru değildir. Türkiye bu alanın finansmanını değil, buradan gidecek sığınmacıların sağlıklı ve güvenli bir şekilde gitmesi ve orada yaşamaya konusunda gayret göstermektedir. Bu da hem insani hem İslami hem ahlaki hem de hukukidir. Türkiye bir korsan devleti değildir. Türkiye Çin, Rusya, Amerika, Avrupa gibi zalim bir devlet değildir. İnsanların boğulmasına, bebeklerin ölmesine göz yumamaz. Ama nihai hedef bu sığınmacıların geldikleri ülkelere güvenli bir şekilde dönmeleridir ve döneceklerdir" (Mustafa Destici Eskişehir'de konuştu: Sığınmacılar için ne dedi?, 2022) şeklinde bir değerlendirme yaparak hükümetin politikalarını desteklemiş ve Türklerin Suriyeliler ülkeden ayrılmaya kadar koruma vazifesinin sürdürdüğünü işaret etmiştir. Destici, Suriyeli meselesindeki başka konuşmalarında da "konunun insani, vicdani ve imani boyutu bulunduğunu" ifade ederek "Mültecilerin tamamının savaş bittiğinde ülkelerine gönderilmelerinin gerektiğini" bildirmiştir.

<p>Ülkemizde 1 milyon 417 bin yabancıya ise ikamet izni bulunmaktadır. Bunların 300 bini uluslararası koruma kapsamındadır. Bunun yanında düzensiz göçle ülkemize gelenler vardır ve bunların uyrukları da bellidir. Sığınmacılar mülteci değildir, göçmenler de sığınmacı değildir. Evvela kavramların hukuki netliği mutlaka sağlanmalıdır⁶⁵. Türkiye'nin geçici koruma statüsüyle ağırladığı Suriyelileri gönüllü, güvenli ve onurlu şekilde yurtlarına ve yuvalarına sevk etmeleri önümüzdeki en önemli gündem konularından birisi olmalıdır. Ayrıca düzensiz göç kesinlikle müsaade edilmemelidir, yakalananlar hemen ülkelerine gönderilmelidir. Suriyeli sığınmacıların ülkelerinden kopuşlarına neden olan iç çatışma ortamı geçer geçmez, yanan ateş söner sönmez, kaos ortamı biter bitmez, sükûnet sağlanır sağlanmaz ülkelere dönüşleri elbirliğiyle, güç birliğiyle, insan haklarına muvafık şekilde ve hepsinin rızasıyla hayata geçirilmelidir. Suriye devlet başkanının 30 Nisan 2022 tarihinde ilan ettiği genel af kararı mühim ve geri dönüşleri kolaylaştırıcı bir gelişmedir. Bu kapsamda hükümetin uygulayacağı her politikayı sonuna kadar destekleyeceğimiz herkes tarafından bilinmelidir. Fırat Kalkanı, Barış Pınarı ve Zeytin Dalı Hareket Bölgelelerinde Türkiye güvenliği temin etmiştir. Bugüne kadar Afrin, Azez, El Bab, Cerablus, Mare, Tel Abyad ve Resulayna toplamda 490 bin Suriyeli yerleştirilmiştir." (Bahçeli: Suriyeli sığınmacılar bugün misafirimizse, yarın komşumuz olacaklardır, 2022). Bahçeli bu değerlendirmesiyle Suriyeli göçünün geri dönüşünün yasal dayanaklarını bilen biri olması ile geri dönüş ilişkili politikaların önemini dile getirmekle birlikte ülke içinde bir kaos yaratılmasının da önüne geçmek istemektedir.</p>	<p>Destici, "sığınmacılar üzerinden Türkiye'yi karıştırmak ve kaos çıkarmak isteyenlerin olduğunu" belirterek bu nedenle mültecilerin evlerine dönmeleri gerektiğini ve "nihai hedefin bu olduğunu" ifade etmiştir. Böylece Suriyeli meselesinin kullanılarak çıkarılmak istenen kaos da işaret ederek amacın "Suriyelileri can güvenliklerini sağlayarak göndermek" (Destici'den sığınmacı açıklaması: Bunları vatandaşımız yapmayacağız ve ülkelere göndereceğiz, 2022) olduğunu ifade ederek hükümete destek vermiştir.</p>
---	--

Tabloda verilen uzun soluklu değerlendirmelere bakıldığında Suriyelilerin Türkiye'de olması meselesi milliyetçi partiler tarafından istenen bir şey değildir. Çünkü milliyetçiliğin muhafazakâr tipi göç ile gelen yabancıların ülkede istikrarı bozacağından, kültürel ve güvenlikle alakalı sorunlara sebep olacağından endişe etmektedir. Çünkü bir ulusun güçlü olması onun dil ve kültür açısından türdeş olmasına bağlıdır. Göçler bu durumu bozmakta ve halk arasında gerilim ile çatışma yaratmaktadır. Bu durum organizmanın iç tutarlılığını zaafa uğrayabileceğinden risk oluşturmaktadır. Muhafazakâr milliyetçiler, "çok-kültürlü veya çok-uluslu devletlerin" istikrarlı olmayacağını düşünmektedirler. Çünkü böyle bir yapı "kültürel ve toplumsal kaynaşmadan yoksun"dur (Erdoğan, 1999:95). Milliyetçi partilerin temel kaygısı bu olmakla birlikte AK Parti de 2011'den beri geçen sürede bunu görmüştür. Ancak diğer yandan her iki milliyetçi partinin de mazlum olmaları temelinde Suriyelilere kapılarını açtığını ve sahip çıktığını konuşmalardan çıkarmak mümkündür. Diğer yandan her iki parti de bu kalış süresini azaltmayı amaçlamakta ve bu konuda ortaya konulan politikalara destek vermektedir. Bu bağlamda hükümetin Suriyelilerin gitmesini teşvik eden her adımına destek verdikleri gibi bu politikaları kamuoyu nezdinde dile getirerek olası kaos ortamını da engellemek isteyerek milliyetçiliklerini her anlamda dışa vurmaktadırlar. Bu konuda her iki milliyetçi parti de tehlike geçer geçmez Suriyelilerin gitmeleri konusunda aynı fikri benimseyerek Türkiye'nin önemli bir meselesinde daha aynı görüşü benimsediklerini göstermişlerdir. AK Parti Suriyelilere ümmet bilincinde kapı açmıştır ve bugün her iki milliyetçi partinin de beklediği gibi Suriyelilerin ülkelere dönmeleri için politika geliştirmektedir. Çünkü Suri-

65 "Mülteci, göçmen, sığınmacı gibi" kavramların farkları için bakınız (Turan, 2023a:103-107).

yelilerin Türk halkı tarafından istenmediği siyasal iktidar tarafından da bilinmekle birlikte Suriyelileri gönderme konusunda her üç parti de zora başvurmadan bir formül ortaya koymayı tercih etmektedir. Bu bağlamda Suriyelilerin sayısının çok olması bağlamında Türkiye’de demografik anlamda olumsuzluklar yaşandığını bilmekle birlikte “dine, ümmet bilincine ve Türklerin Nizam-ı Âlem Ülküsü anlayışına verilen bir önemin yansıması⁶⁶ olarak” Suriyelilerin korunması konusunda hemfikirdirler. Dolayısıyla farklı etnik grupları uzlaştırmaya çalışarak süreci sorunsuz ve kargaşa yaşanmadan çözmek istemektedirler. Bu süreçte kaosu tetikleyen girişimlere de birlikte karşı duruş sergileyerek Cumhurbaşkanlığı’nın birlik gücünü dışarıda da göstermektedirler.

5.4.Libya: Uluslararası Müdahaleden Askeri Destek ve Enerji İşbirliğine

Libya konusu Türkiye’nin önemsedığı hassas meselelerden birisi olmuştur. Özellikle Arap Baharı sonrası ortaya çıkan değişimden Suriye

---

66 Erdoğan’ın dünyanın nizamını önemseyen, mazluma arka çıkan ve tarihi bağlara ehemmiyet veren yönünü şu konuşmasına bakarak da anlamak mümkündür: “*Burada en başında belirtmeliyim ki, Türkiye’nin, komşumuz olan ya da bölgemizdeki hiçbir ülkenin iç işlerine müdahale arzusu yoktur, topraklarında da gözü yoktur. Türkiye, komşularına ve bölge ülkelerine, tek taraflı çıkar elde etme zaviyesinden de asla bakmıyor. Öncelikle, bölgenin huzur, istikrar ve güveni, doğrudan doğruya Türkiye’nin huzur, istikrar ve güvenliğini ilgilendirmektedir. İkinci olarak da, bölgemizde yaşanan insanlık dramlarına sessiz kalmak, tarihe, ecdadımıza ve tevarüs ettiğimiz mesuliyete haksızlık olacaktır. Bölgedeki gelişmeler karşısında herkes susabilir ama Türkiye’nin böyle bir seçeneği yoktur. Bölgemizde ve dünyada yaşanan insanlık dramlarına herkes gözünü kapatabilir, ama Türkiye’nin böyle bir seçeneği asla yoktur. Libya’da, Filistin’de, Mısır’da, Somali’de, Myanmar’da, Afganistan’da, Ukrayna, Yemen, Irak, Suriye’de gelişen olaylara karşı sessiz ve tepkisiz kalmak, hem tarihin, hem ecdat mirasının inkârıdır; hem de kendi varlığımızın inkârıdır. Büyük devlet, sınırlarını dünyaya kapatan, krizlerden ve risklerden kaçan devlet değil; sınırlarının ötesine gönlünü açabilen, krizlere inisiyatif alabilen, risklerle baş edebilen devlettir. Türkiye, mevcutla yetinen, seyirci bir devlet olamaz. Türkiye, oyun kurucu, inisiyatif alan, mesuliyetinin bilinciyle barış ve dayanışma için mücadele eden bir devlet konumuna yükselmiştir; bunu daha da ileriye taşımak zorundadır. Şunu, ülkem ve aziz milletim adına büyük bir gururla ifade etmek isterim: Türkiye, 2013 yılında, acil ve insani yardımlarda, tüm ülkeler arasında milli gelire oran olarak dünya birincisi; miktar olarak da Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’nin ardından dünya üçüncüsü olmuştur. Alan el Türkiye, artık veren el olmuş, bu alanda da zirveleri yakalamıştır. Ülkemizin ve milletimizin yeniden elde ettiği özgüven sayesinde, Türkiye, kendi tankını, kendi milli savaş gemilerini, ATAK helikopterlerini, insansız hava araçlarını, haberleşme uydularını, milli piyade tüfeklerini, roketatarlarını ve daha birçok savunma teçhizatını üretir konuma gelmiştir. Aynı Türkiye, Moğolistan’daki Türk anıtlarından Bosna’daki köprülere, Myanmar’daki şehitliğinden Makedonya’daki camilere kadar ulaşmış, tarihi eserlerimizi tek tek bularak restore ettirmiştir. Filistin’de Cenin Osmanlı Kışlası, Kırım’da Zincirli Medrese, Makedonya’da Mustafa Paşa Camii, Kosova’da Murat Hüdavendigâr Külliyesi, Sinan Paşa Camii, Fatih Camii, Bosna Hersek’te Drina Köprüsü, Konya Köprüsü ve sayısız Osmanlı eseri Türkiye tarafından onarılmıştır. Kosova’daki Mehmet Akif’in köyüne, Makedonya’daki Gazi Mustafa Kemal’in babasının köyüne ulaşılmış, oradaki hatıralar yeniden canlandırılmıştır. Türkiye, kriz bölgelerinden vatandaşlarını başarıyla tahliye eden, hatta başka ülkelerin yardım taleplerini karşılayarak, o ülkelerin de vatandaşlarını tahliye eden; başka ülkelerin vatandaşlarını, gazetecilerini bulan ve ülkelerine sağ salım ulaştıran bir ülkedir.” (Öztürk vd., 2014). Dolayısıyla Suriye ve Suriyeli Osmanlı’dan kalan topraklarda tıpkı Osmanlı döneminde olduğu gibi Türklerin elleriyle düzeltilmeyi, korunmayı ve feraha erdirmeyi beklemektedir. Tüm bu söylemlerin ve gayretlerin ardındaki gerçek ise Türklerin seçilmiş bir millet olmaları bağlamında sahip oldukları ülkeleridir. Türklerin seçilmişlik mitleri ile ilgili detaylı bilgi için bakınız (Turan, 2023b).*

gibi Libya da etkilenmiştir. Burada Arap Baharı sonrası evrede AK Parti'nin birbirine zıt iki farklı politikasının dikkat çektiği söylenebilir. Bunlardan ilki Arap Baharı ile birlikte Libya'ya yapılan uluslararası müdahaleye Türkiye'nin bir NATO müttefiki olarak dâhil olmak zorunda kalmasıdır (Talan, 2020; Erdoğan 2011: "NATO Libya'ya girmelidir"... Ve bugün... , 2019), diğer mesele ise Libya'da yaşanan istikrarsızlık ve olaylar karşısında Libya'ya askeri anlamda destek sağlanması ve özellikle Akdeniz'de enerji üzerine çıkan büyük paylaşım kavgasında Libya ile ittifak yaparak İslam Âlemi'nin hakkını korumak isteği ile atılan adımlardır (Libya'da kim kiminle savaşıyor?, 2020; Erdoğan'dan Libya açıklaması, 2020; Kaddafi'den Serrac'a Türkiye-Libya ilişkileri, 2020; Kaya, 2020). Dolayısıyla AK Parti Arap Baharı'nın başlangıcında NATO'ya olan sorumluluğunu yerine getirirken sonraki süreçte Yeni Osmanlıcılığının gereğini yapmıştır. *NATO'nun Libya'ya askeri müdahale yapması ve Türkiye'den de destek istemesi konusunda MHP ve BBP'nin yaklaşımları Tablo 18'de değerlendirilmiştir.*

Tablo 18: MHP ve BBP'nin Libya'ya NATO Müdahalesine İlişkin Yaklaşımı

MHP	BBP
Bahçeli, Libya'ya yapılan müdahaleye ilişkin, "Bazı gelişmeleri gerekçe göstererek, bir ülkeye işgal gücü gönderebilecek bir konuma gelinmemelidir" şeklindeki açıklaması ile müdahaleye karşı olduğunu göstermiştir. Bahçeli müdahaleden ziyade "Libya yönetiminin değişimini ve ülkede hayatın normalleşmesini, yeni yönetimin oluşması anlamında demokrasi kültürünün geliştirilmesini sağlayabilecek bir faaliyetin daha doğru olacağını" bildirmiştir. Dolayısıyla Bahçeli bu yönü ile müdahaleye karşı durmak için direnen AK Parti ⁶⁷ ile aynı bakışı benimsediğini göstermiştir. Bahçeli Libya'ya müdahale ⁶⁸ olmasını ilerleyen bir zamanda Türkiye'nin bölünmesi tehlikesi yaratacağını düşünmüştür. Irak örneğini vererek Libya'ya askeri müdahalenin yansımaları ile ilgili şunları ifade etmiştir: "(...) Buraya karşı dikkatli olunmasında yarar vardır. Özellikle Türkiye açısından ele alınırsa MHP olarak hassasiyetlerimiz vardır. Şu an için bazı illerimizde PKK terör unsurlarının sürekli ayaklanma provalarının yapıldığı, Şemdinli, Yüksekova, Hakkari veya diğer bazı illerde buna benzer provaların yaygınlaştırıldığı, İmralı'da bulunan caninin, Mısır olaylarına benzer bazı tavsiyelerde bulunduğu ortamda Türkiye'yi bölmek isteyen iç ve dış unsurların eline Libya örneğinin verilmesine rıza göstermeyecek hassasiyetin korunması lazımdır. Bugünkü siyasi iktidardan beklentimiz budur. Nitekim Sayın Başbakan, BM kararı öncesinde NATO güçlerinin bir müdahalesinin olabileceği söylentilerinin baş gösterdiği bir ortamda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak bunu kabul etmememiz gerektiğini ifade etti. Bu, sağlıklı bir düşüncedir. Türkiye, bu konuda üzerine düşen sorumlulukları taşımalı, uluslararası ilişkileri bu konuda diplomasi mekiğiyle yönetmelidir. Ama muhtemelen Türkiye'yi gelecekte risk altına alabilecek yaklaşımları kabul etmeyeceğini veya böyle bir gelişmenin Libya ve dış ülkelerde uygulanmasını uygun bulmadığını da uluslararası platformlarda dillendirmesi gerektiğini düşünüyoruz." (Bahçeli Libya'ya Müdahaleyi Değerlendirdi Bursa (A.A), 2011) diyerek AK Parti'nin ilk kararında durmasını milli menfaat açısından olumlu görmüştür.	BBP Genel Başkanı Yalçın Topçu, Başbakan'ın "bu bir çılgınlıktır" demesine rağmen Batılı müttefiklerin Libya'ya füzeleriyle saldırmaya başladığını belirterek Irak'taki senaryonun, Libya'da denenmeye çalışıldığını ifade ederek şunları söylemiştir: "Libya halkının Kaddafi'den kurtulmasını istiyoruz ama bu Mısır gibi olmalı, Tunus gibi olmalı. Batılıların, bomba, füze yağdırmalarını asla istemiyoruz. Bu çıkarmayı hükümetin bir an evvel kınayıp, Başbakan'ın boş kürsülerde değil şimdi 'one minute' demesini bekliyoruz. Bütün Türkiye bunu bekliyor."

67 AK Parti Libya'ya müdahale söylemi ortaya konur konmaz bu duruma karşı olduğunu açıkça ifade etmiş ve dirinmişse de başarılı olamamıştır; ayrıca NATO müttefiki olması nedeniyle müdahaleye destek vermek durumunda kalmıştır (Talan, 2020).

68 Müdahale konusunda detaylı bilgi için bakınız (Bahçeli Libya'ya Müdahaleyi Değerlendirdi Bursa (A.A), 2011).

Ayrıca buraya edilen müdahalenin ilerleyen yıllarda Türkiye'ye de bir müdahaleyi getirebileceği üzerinde durmuştur.

MHP Grup Başkanvekili Vural, Başbakan Erdoğan'ın 1 Mart'ta "NATO'nun Libya'da ne işi var, böyle saçmalık olur mu" söylemine karşılık 21 Mart'ta yaptığı açıklamada ise "NATO'nun Libya'ya girecekse Türkiye'nin bazı şartlarının olduğunu belirtmesi"-ni saçmalık olarak değerlendirmiştir. Vural Başbakan Erdoğan'ın eş başkanlığını yaptığı BOP'un Orta Doğu ülkelerinde kan, gözyaşı, bölünme ve çatışmaya neden olduğunu bildirerek "Orta Doğu ülkelerinin bu duruma gelmesinde başbakanın da etkisi olduğunu dillendirmesi ve Orta Doğu'nun Batılı güçlerin emperyalist emellerine uygun oyunlarını sergilediği bir alan olduğunu kaydetmesi, AK Parti dış politikasını teslimiyetçi olarak değerlendirmesi ve Türkiye'nin milli menfaatlerini zedeliyor olduğunu belirtmesi" söz konusu olmuştur. "Bizden gibi görünüp Batı'nın Orta Doğu'daki emellerine ulaşmasına yardım ediyor" ifadesiyle (MHP'li Vural'dan Başbakan'a "Libya" Tepkisi, 2011) AK Parti'nin NATO'nun Libya'ya müdahale etmesine engel olmasına tepkisini ortaya koymuştur.

Bahçeli "Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da başlayan halk hareketlerinin her ülkenin iç şartlarının ve dinamiklerinin yönlendireceği değişim ve dönüşüm süreçleriyle ve kan dökülmeden sonuçlanması uluslararası barış, güvenlik ve istikrar için hayati önem arz etmektedir" söylemi ile Arap Baharı ile gelen değişimin kanlı bir şekilde gerçekleşmesini kabul etmediğini ortaya koymuştur. Ayrıca Batı'nın bölgeye yaptığı müdahaleleri de endişe verici olarak değerlendirmiştir. Bahçeli "Bugün bölgede harekete geçen iç dinamikler ve dış müdahaleler Büyük Ortadoğu Projesi'nin yeni bir aşamasına geçildiği ve bölgenin siyasi mimarisinin Batılı ülkelerin çıkarlarına uygun olarak tanzim edilmesine çalışıldığı izlenimi güçlendirmektedir" diyerek bu yaşananların BOP'un yansıması olduğunu ve Batı'ya hizmet ettiğini değerlendirmiştir. Libya krizinin Türkiye için büyük bir endişe kaynağı olacağını belirterek "Kaddafi diktatörlüğünün Libya halkına karşı askeri güç kullanmasının hiçbir şekilde kabul edilmez olduğunu" ifade etmiştir. Ayrıca "Libya'da iç savaş riskinin önlenmesi ve biran önce ateşkesin sağlanması için" çaba harcanmasının elzem olduğu ve "Libya'nın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması ve askeri müdahalenin ülkenin işgaliyle sonuçlanmamasının da uluslararası camianın ortak hedefi olması gerektiği" belirtilmiştir. Ayrıca hükümetin bu gelişmeler karşısındaki kararsız ve çelişkili tutumunu da ibret ve esef verici gördüğünü bildirmiştir. Bahçeli "İlk önce NATO'nun Libya'da ne işi var" diyen Başbakan, NATO'daki süreçlerde devre dışı kalınca, bu kez askeri harekâtın NATO şemsiyesi altına alınması için sözde ön şartlarla ortaya çıkmış ve Türk kamuoyundaki imajını kurtarmak için NATO ile sanal müzakereler başlatmıştır. Bunun arkasında da ABD Başkanı Obama ile 21 Mart'ta yaptığı görüşmede Libya'ya müdahalenin NATO komuta-kontrol imkânları kullanılarak NATO içine alınmasına onay vermiştir" diyerek hükümeti eleştirmiştir. Bahçeli "Konunun Türkiye açısından arz ettiği diğer bir önem ve hassasiyet de Libya emsalinin ilerde başka ülkeler için de kullanılabilir olması ihtimalidir" diyerek Libya'dan sonra yaşanacaklar hakkında tahminlerini ortaya koymuştur. Bahçeli temennisini ise şu şekilde belirtmiştir: "Milliyetçi Hareket Partisi Libya'da sivillerin hedef alınmasından kaçınılmasını, ateşkesin biran önce sağlanmasını, iç barış ve istikrarın telafi edilemeyecek ölçüde bozulmasına zemin hazırlanmamasını, iç savaş riskinin önlenmesini, askeri harekâtın işgalle sonuçlanmamasını ve demokrasiye geçişin iç dinamiklerle ve daha fazla kan dökülmeden gerçekleştirilmesini ümit ve temenni etmektedir. Türk milleti, dost ve kardeş Libya halkının her zaman yanında olacaktır" (Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin "Libya'ya düzenlenen askeri müdahale" konusunda yaptıkları yazılı basın açıklaması, 2011). MHP bu süreçte karşı duruşunu sürdürerek "Libya'da istikrar ve güvenliğin yeniden sağlanmasına yönelik uluslararası çabalara çok boyutlu katkıda bulunmak" gerekçesi ile TSK'nin yabancı ülkelere gönderilmesi konusunda hükümete 1 yıllığına yetki verilmesini öngören Başbakanlık tezkeresine BDP ile birlikte "hayır" demişe de tezkere TBMM Genel Kurulunda kabul edilmiştir (Libya tezkeresi Meclis'ten geçti, 2011). Dolayısıyla Libya'ya müdahaleye karşı olduğunu tezkereye ret vererek de göstermiştir.

Buradan bir kez daha Sayın Başbakan'ı ikaz ediyorum; Türk milletinin huzurunda Türk-İslam Ülkücüleri olarak tarihi bir görevimi yerine getiriyor ve ikaz ediyorum; Sakın ha 'one minute' diyemezsen bile İncirliği kardeşlerimize bomba yağdırmak için kullandırma." Topçu'nun 19 Mart tarihinin hem Irak'a hem de Libya'ya ve Libya halkının üzerine kâfirlerin top yağdırdığı bir tarih olduğuna dikkat çektiği görülmektedir (BBP Genel Başkanı Topçudan hükümete çağrı, 2011). Dolayısıyla Topçu müdahaleye karşı çıktığı gibi Türkiye'nin destek vermesine de karşı çıkmıştır. Erdoğan'ın bu konuda da 'one minute' demesi gerektiğini ve kesinlikle destek vermemesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Tablodaki paylaşımlardan da anlaşılacağı üzere her iki milliyetçi parti de Kaddafi'nin demokratik bir şekilde iktidardan ayrılmasını ve askeri müdahale olmaksızın Libya'da düzenin tesis edilmesini bekleyerek ve bu müdahaleyi Irak müdahalesine benzeterek milliyetçi bir politikada daha aynı duruşu sergilemişlerdir. Diğer yandan AK Parti'nin Libya'ya müdahale öncesi duruşuna bakıldığında milliyetçi partilerle aynı fikirde olduğu görülmektedir. Ancak içinde bulunulan şartlar itibariyle AK Parti'nin müdahaleye engel olamaması nedeniyle NATO'ya karşı bir pozisyon almayı da Türkiye'nin teritoryal milliyetçi çıkarları açısından doğru bulmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bir söylem ve eylem değişikliğine giderek NATO'ya destek sunmak durumunda kalmıştır. Libya müdahalesi Cumhur İttifakı'nın kurulmasından çok önce bir tarihte gerçekleşmiş olsa da AK Parti'nin de bu müdahaleye isteyerek yaklaşmadığı anlaşılmaktadır. Bu konuda özellikle Batılı güçlerin çıkarının olması ve milliyetçilerin Batılıları ve onların emellerini karşı konuma koyarak meseleyi değerlendirmeleri ve ayrıca Libya'nın Müslüman bir ülke olması çerçevesinde önemsenmesi bağlamında bir milliyetçi duruş kendisini göstermiştir. AK Parti iktidar partisi olarak milliyetçi partilerin de kendisinden beklediği gibi burada Calhoun (2012:17, 23, 41)'un belirttiği haliyle "milliyetçiliğin milli bir kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olması" bağlamında meselelerin Libya içinde çözülmesi istense de bunu başaramamışlardır.

2011 yılındaki Libya müdahalesine NATO müttefiki olarak destek verilmek zorunda kalınsa da Türkiye'de şartların değişmesi bağlamında "ABD ile bir restleşme yaşanması, AK Parti'nin daha bağımsız ve beka kaygısını dikkate alan politikalar benimsemeye başlaması, Akdeniz'de enerji konusundaki çıkarlar ve Libya halkının yaşadığı zulümler" (Son dakika... Libya'da kan donduran olay!, 2020; Erdoğan'dan Libya açıklaması, 2020; Libya'da kim kiminle savaşıyor?, 2020; Kaddafi'den Serrac'a Türkiye-Libya ilişkileri, 2020; Ankara'da kritik zirve!, 2020; Efegil, 2016:47) nedeniyle Libya konusunda Batı'ya rağmen yeni bir pozisyon belirlenmiştir. 2011'de Muammer Kaddafi'nin devrilmesinin sonrasında iç savaşa sürüklenen Libya, "BM'nin de tanıdığı Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH)"yle ülkenin doğusunda bulunan "Halife Hafter komutanlığındaki Libya Ulusal Ordusu desteğiyle kontrolü elinde bulunduran Tobruk merkezli hükümet" arasında bölünmüş bir vaziyette olmak suretiyle doğuda bulunan bu istikrar bozucuların "Fransa, Rusya, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri" tarafından desteklenmesi söz konusu iken "İtalya, Türkiye ve Katar" ise Trablus'taki UMH'yi desteklemiştir (Libya ile Askeri İşbirliği Anlaşması, TBMM'den geçti, 2019). Türkiye bu bağlamda Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının haksız ve adil olmayan bir paylaşım sürecine alınması üzerine, uluslararası hukuk ve anlaşmalardan doğan haklarını kullanarak, Libya UMH Başkanı Feyyaz Sarrac ile İstan-

bul'da yapılan görüşmelerle, iki ülke arasındaki güvenlik ve askeri iş birliğinin hukuki zeminini oluşturmak amacıyla “Güvenlik ve Askeri İş Birliği Mutabakat Muhtırası” ve iki ülkenin uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarının muhafazasını hedefleyen “Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası” imzalanmıştır⁶⁹ (Türkiye Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020:5). Dolayısıyla AK Parti hem Libya'ya asker göndererek hem de enerji işbirliği yaparak ile Libya'ya güvenlik getirmek istemiştir. *MHP ve BBP'nin Libya'ya asker gönderilmesi ve enerji işbirliğinin sağlanması konusundaki yaklaşımı ise Tablo 19'da değerlendirilmiştir.*

Tablo 19: MHP ve BBP'nin Libya'ya Asker Gönderilmesi ve Enerji İşbirliği Yapılmasına İlişkin Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>Türkiye ile Libya arasında güvenlik ve askeri iş birliği mutabakat muhtırasının onaylanmasına dair kanun teklifi TBMM Genel Kurulunda AK Parti, BBP ve MHP'nin oyları ile kabul edilmiştir (Libya ile Askeri İşbirliği Anlaşması, TBMM'den geçti, 2019). Bu oylamaya verilen destek meseleye yaklaşımı resmetmektedir. MHP Genel Başkan Yardımcısı Kamil Aydın, Türkiye-Libya arasında imzalanan “güvenlik ve askeri iş birliği anlaşması” ve “deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat metninin” birbirini tamamlayan anlaşmalar olduğunu söylemiştir. Aydın, konuşmasının devamında “Hidrokarbon işin içine girince lokma büyük. İş, sahil şeridi olan ülkelerin inisiyatifinden de çıktı. Uluslararası boyuta taşındı. İşin içine artık AB ülkeleri de girdi, ABD de. Rusya biraz takip ediyor uzaktan. Bir fırsat bulsa belki o da hamle yapacak. Böyle olunca Türkiye Cumhuriyeti devleti de bu konuda kararlılığını ortaya koydu. Bizim orada egemenlik hakkımız var, KKTC devleti var. Hidrokarbon kaynağı varsa da paylaşım konusunda da hakkımızın kaybı söz konusu.” diyerek MHP'nin hükümetin tavrına destek verdiğini göstermiştir.</p>	<p>Türkiye'nin Libya'ya asker göndermesinin yolunu açan Cumhurbaşkanlığı tezkeresinin “olağanüstü” toplanan TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilmesini muhalefet “Türkiye'nin için ikinci Suriye bataklığı olacağı” iddiasıyla eleştirmiş olsa da tezkereye BBP destek vermiştir (Sayın, 2020). Destici, “BBP olarak devletin varlığı, ülkenin bütünlüğünün muhafaza edilmesi, milletin istiklalinin ve istikbalinin korunması için mücadele etmeye devam edeceklerini” belirterek ve BBP'nin Libya ile güvenlik ve askeri iş birliği konusunda görüşünün net olduğunu aktararak “Türkiye'nin kendi hak ve menfaatlerinin ve sınır güvenliğinin korunması ve terörle mücadele konusunda her türlü operasyonu yapmasını doğru bulduklarını ve sonuna kadar desteklediklerini” kaydetmiştir. Destici “Batılı ülkelerin, Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de yalnızlaştırmak ve hidrokarbon enerji yataklarından mahrum bırakmak istediğini” belirtmiştir. Destici ayrıca “Türkiye bu konuda hiç geri adım atmadı, atmayacak ve atmaması gerekiyor” diyerek “Türkiye'nin ileri bir hamle yaparak, Libya hükümetiyle münhasır sınır anlaşması imzalandığını ve bunu sonuna kadar sürdüreceğini” ifade etmiştir. “Libya ile her türlü güvenlik ve askeri işbirliği gerçekleştirilecek. Asker de göndermemiz gerekirse elbette göndereceğiz. Daha önce oralar Trablusgarp başta olmak üzere zaten bizim geçmişteki devletimizin topraklarıydı.” diyen Destici Türkiye'ye işgalci diyenlerin “Meclis iş tüzüğü'nün işletilerek TBMM'den atılması gerektiğini” ifade etmiştir (Destici: Libya'ya asker göndermemiz gerekirse göndereceğiz, 2019). Burada özellikle Libya'nın eski Osmanlı toprağı olduğunun hatırlatılması AK Parti'nin Yeni Osmanlıcı düşüncesine benzerliği açısından önemlidir. Destici “Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'in petrol ve doğalgaz kaynakları bakımından stratejik önemine değinerek” Doğu Akdeniz'deki doğalgaz rezervlerinin Türkiye'nin 570 yıl ihtiyacını karşılayabilecek düzeyde olduğunu bildirmiştir (Destici, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'in enerji kaynakları bakımından önemine değindi, 2018). Destici, “Bugün, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Doğu Akdeniz'de, kendi egemenlik alanındaki kaynakları değerlendirebilecek gücü olmasa, küçük bir pay alıp kaynaklarını Batılı şirketlere teslim edecek olsa, bugün yaşananların hiçbiri yaşanmayacak, bugün konuştuklarımızın hiçbiri gündemimizde olmayacaktı” diyerek bugün küresel emperyalizmin esas derdinin “Türkiye'nin kaynaklarını, Batılı devletlerin vesayeti olmadan değerlendirme gücüne sahip olması” olduğunu bildirmiştir (Mustafa Destici'den Doğu Akdeniz açıklaması, 2020).</p>

69 Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Mutabakat Muhtırası 5 Aralık 2019'da, “Güvenlik ve Askeri İş Birliği Mutabakat Muhtırası 21 Aralık 2019'da TBMM tarafından onaylanmıştır (Türkiye Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020:5).

<p>Aydın bu hamle ile Libya'nın, Mısır-İsrail Rum kesimin girdabından kurtarıldığını belirterek, "bu işin suhuletle halledilmesini de olumlu bulduğunu" ifade etmiştir. Aydın, Türkiye'nin Katar mevzuunda olduğu gibi Libya'ya da "yalnız değilsiniz" dediğine dikkat çekerek, "İkili anlaşmamızı yaptık. Bizi öyle Akdeniz'de bir köşeye sıkıştırarak halleri yok. Artık enerji kaynaklarına yönelik bir mücadele başladı. Biz de 'bu işte varız' dedik." şeklinde koyulan ağırlığa ilişkin memnuniyetlerini dile getirmiştir. Aydın ayrıca "Türkiye Cumhuriyeti ve Cumhurbaşkanının kararlılığını ortaya koyduğunu ve bu anlaşmanın, uluslararası bağlamda diplomatik olarak büyük bir başarı ve büyük bir hamle olduğunu" (Güven, 2019) belirtmiştir.</p>	<p>Doğu Akdeniz'de yaşanan hususlarda Türkiye'nin dik bir duruş sergilediğini belirten Destici, "Maalesef Doğu Akdeniz kıyılarında 1800'lü yılların sonunda Orta Doğu'da yaşanan gelişmelerin bir benzeri yaşanıyor. Doğu Akdeniz'de var olduğu anlaşılan kaynaklara sahip olmak için küresel emperyalizm, bu bölgede kaynakları kendi kasasına akıtacak kukla yönetimler oluşturmaya çalışıyor. Ve bu operasyon, öncekilerde olduğu gibi hiçbir insanlık, ahlak ve vicdan ölçüsü taşımadan gerçekleşiyor. Türkiye, bu yağma düzeninin içinde onuruyla, kararlılığıyla, tarihi misyonuyla, bölgede mağdur edilen milyonlarca Müslüman'ın ve mazlumun yanında yer almasıyla doğru bir duruş ve tavır göstermiştir. Bu noktada başta siyaset kurumu olmak üzere siyasetçilere ve her vatandaşımıza düşen en önemli görev ülkemize, milletimize katkı yapmak olmalıdır. Bu gayretteyiz, bu istikamette devam edeceğiz" (Destici'den doğalgaz açıklaması, 2020) diyerek hükümetin politikasını desteklemiştir.</p> <p>Destici, Türkiye ile Libya arasında imzalanmış olan "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat"ın birilerini çıldırttığını söyleyerek, "Bu anlaşmanın mimarı olarak gördüğümüz başta Sayın Cumhurbaşkanını olmak üzere Dışişleri Bakanımızı ve diğer yetkililerimizi tebrik ediyorum. Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin ve KKTC'nin hak ve menfaatlerinin korunması noktasında, oradan asla bir adım geri atmama noktasında büyük bir kararlılık gösterilmiştir. Bu kararlılık sonuna kadar sürdürülmelidir. Çünkü biz hakkımızı istiyoruz, fazlasını istemiyoruz." (BBP Genel Başkanı Destici, asgari ücretin 2 bin 475 lira olmasını önerdi, 2019) şeklinde desteğini ortaya koymuştur.</p>
---	---

Tabloda da aktarıldığı üzere hem MHP hem de BBP tarafı yine bir politikada daha aynı kanaati ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla MHP ve BBP hem Libya'ya asker gönderilmesini hem de Akdeniz'de yürütülen enerji işbirliği sürecinde atılan adımlarda destekçi ve memnun bir pozisyonda durmaları ile de aralarında pratikte pek bir fark kalmadığını göstermişlerdir. Burada Türkiye'nin geleceğine ve enerji bağımlılığını kaldırmaya dönük bir adım atılması söz konusudur. Çünkü milliyetçilik, "milleti kaygılarının merkezine yerleştiren ve onun iyiliğini çoğaltmaya çalışan" bir ideoloji (Smith, 2013:20) olduğu gibi aynı zamanda, "milletin geri kalmışlığının üstesinden gelebilmek" için kullanılan bir yöntemdir (Yesevi, 2018:62). Bu bağlamda enerji bağımlılığını engellemek ve bunun için hakkı olan kaynaklara sahip çıkmak milliyetçiliğin dışı vuracağı bir fiildir. Dolayısıyla her iki parti de AK Parti'nin bu konudaki politikalarını desteklemiştir. Bu tür politikalarda hükümetin başarı gösterdiğini ifade ederek atılan adımları ülkenin çıkarına olarak değerlendirmişlerdir. Böylece AK Partili Cumhur İttifakı'nın bir meselede daha ortak düşündükleri ve birbirlerine destek verdikleri görülebilmektedir. Burada ülkenin ekonomik çıkarlarını önceleyen ve ekonomik bağımsızlığını sonlandırmak isteyen bir yaklaşıma ilaveten "öteki" olan Batı karşısında dindaş, komşu ve mazi birliğimiz olan ülkelerle yakın ilişkilerin önemsenmesi anlamında bir Yeni Osmanlıcı milliyetçilik ortaya konulmaktadır. Çünkü milliyetçilik aynı zamanda adalet mücadelesi ortaya koyan bir ideolojidir. Bu çerçevede Akdeniz'deki hakların elde edilmesi için gerekli hareketi vermektedir. Kuvvetli bir birleştirici güç olması ile de hem ülke içinde MHP, BBP ve AK Parti'yi hem de ülke dışında mazi ve din birliğimiz olan Libya ve Türkiye'yi birleştirmiştir. Milliyetçilik modern ve ileri bir millet olma çabasıdır (Kedourie, 1971: vii-viii). Bu nedenle gelişme için büyük önemi olan enerji kaynakları ko-

nusunda Türkiye ile Libya'nın haklarının peşine düşüp ittifak yapmalarını temin etmiştir. Milliyetçiliğin muhafazakâr tipi (tipolojisi) anti-sömürgeci bir özellik göstermektedir. Muhafazakâr milliyetçilik 'dini, tarihi, kültürü' Osmanlı mazisine dayalı olan bu topraklarda Türklerin liderliğinde Yeni Osmanlıcı bir tavır ortaya koyarak bu alanları sömürgeleşmekten korumayı arzu etmektedir (Turan, 2022:129-130). Bu bağlamda Türkiye milliyetçiliğin gereğini ortaya koyarak Akdeniz'deki haklarının ardına düştüğü gibi yine Libya'yı içeriden sömürmeye çalışan askeri güçlere karşı da gerekli mücadele desteğini vermektedir.

5.5. Azerbaycan'ın Karabağ'a Kavuşması ve Ermenistan'la İlişkiler

Azerbaycan Türkiye için hem soydaş hem de dindaş bir devlet olmakla birlikte sınır ilişkisinin de bulunduğu bir ülke olması ile özel bir öneme sahiptir. Özellikle Karabağ konusunda Azerbaycan'a verilen destek Ermenistan-Türkiye ilişkilerini sarsmakla birlikte Ermenistan'la ilişkiler ne olursa olsun AK Parti politikaları Azerbaycan'a destek vermek yönünde işlemiştir (Türkiye'den Azerbaycan'a tam destek, 2020; 1915'te ölen Ermeniler için ilk taziye mesajı, 2014; Koç, 2016:122-123). AK Parti 2008 yılında Güney Osetya'da patlak veren Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında 2009'da ABD'nin beklentisi/baskısı üzerine Ermenistan'la yakınlaşma girişimi ortaya koysa da bu konuda Azerbaycan'la ilişkisinin bozulacağını anlayarak bu yakınlaşmayı sürdürmemiştir (Bayram, 2016:72-74). AK Parti bu konuda ABD'nin beklentilerini yerine getiremeyerek ve Karabağ konusunda Azerbaycan'a açık destek vererek Azerbaycan'ın topraklarına kavuşması için her türlü yardımı sağlamıştır (Erarslan ve Özdemir, 2021; Çeliksoy, 2021). Ermenistan ile zaman zaman ilişki kurulma girişimleri olsa da "Karabağ'ın Azerbaycan'a verilmesi, soykırım iddiasından vazgeçilmesi gibi" bazı gerekçelerin öne sürülmesi nedeni ile Ermenistan'la ilişkiler ileri aşamaya taşınamamıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin Ermenistan'la olan sorunların çözülmesi isteği hep devam etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2020; Bayram, 2016:72-74; Yaslıçimen ve Uçar Nurcan, 2015:3-5). Dolayısıyla AK Parti hem Ermenistan'la ilişkileri geliştirmek istemekte hem de Azerbaycan'a Karabağ konusunda destek vererek Ermenistan'la ilişkilerine sekte vurmaktadır. Bu çerçevede MHP ve BBP'nin hem Karabağ'ın alınmasında destek verilmesi konusundaki görüşleri hem de Ermenistan'la ilişkilerin geliştirilmesi konusundaki görüşlerinin tespit edilmesi AK Parti ile olan yakınlaşmanın anlaşılması açısından önemlidir. *Bu bağlamda Tablo 20'de MHP ve BBP'nin Karabağ'ın alınması konusundaki yaklaşımı değerlendirilmiştir.*

Tablo 20: MHP ve BBP'nin Karabağ'ın Alınmasına Destek Verilmesine İlişkin Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>Bahçeli şu ifadelerle Karabağ meselesine yaklaşımın tartışmaya yer vermeyecek şekilde açıkça göstermiştir: “Can Azerbaycan, terör devleti Ermenistan ve arkasında duran zalimler karşısında asla yalnız değildir. Türk milleti soydaşlarının arkasındadır. Milliyetçi Hareket Partisi, Ermeni saldırılarını lanetlemekte, Karabağ'ın azatlığına uzanan ellerin kırılacağına inanmaktadır” (Son dakika haberi Bahçeli'den Azerbaycan'a destek mesajı, 2022). Burada açık bir destek sunulduğu anlaşılabilir. Bahçeli sadece Karabağ'ın Azerbaycan tarafından alınması girişiminde değil, Ermenistan'ın süreç boyunca Azerbaycan'a yönelik gerçekleştirdiği saldırılarda da Azerbaycan'a destek vermiştir. Bahçeli bu konuda: “Karabağ Türk'ündür, Türk vatanıdır. Hiç kimse bu muhkem ve müstesna geçeği değiştiremeyecektir. Kanımızla canımızla varlığımızla Azerbaycan'ın yanındayız” (Bahçeli: Ermenistan'ın Türk milleti karşısında tutunma ihtimali yoktur, 2020) sözlerini dış vurarak daima destek verdiğini göstermiştir.</p>	<p>BBP Sivas İl Başkanı Uğur Bulut “Karabağ'ın tekrar Azerbaycan Devleti'nin kontrolüne girmesinin en büyük arzuları olduğunu” belirterek “tek millet, tek devlet diyebileceğimiz günlerin yakın olduğunu” ifade etmiştir. Bulut ayrıca “Küresel güçlerin beslemesi Ermenistan 90'lı yılların başında Karabağ'ı işgal etmişti. Karabağ'ın yeniden Azerbaycan yönetimine girmesi Türk milleti adına, ülkemizde yaşayan 80 milyon insanımız adına Büyük Birlik Partisi'nin en büyük isteği ve en büyük arzularından birisidir” (BBP'den Karabağ Mesajı, 2020) diyerek bu meseleye verdikleri ehemmiyeti göstermişlerdir.</p> <p>Destici, Ermenistan tarafından Azerbaycan'a yönelik gerçekleştirilen saldırıları “lanetlediğini” söylemiştir. Destici, ayrıca 1 Ekim'de açılacak TBMM'ye çağrı yaparak, sunları söylemiştir: “İnanıyorum ki, TBMM'de grubu bulunan siyasi partilerimiz -ama siyasi partilerden bahsediyorum, terör örgütü uzantılarından değil- bir araya gelecek ve hem Ermenistan'ın bu saldırılarını kınayacaklar hem de daha ilerisinde bir ortak metin hazırlayarak bundan sonra Azerbaycan'a karşı girişilecek saldırılara karşı Türkiye Cumhuriyeti'nin elini güçlendirecek bir açıklama yapacaktır. Hatta açıklama yapmanın da ötesine geçilmeli, şayet Ermenistan saldırıları devam ederse, Türkiye Cumhuriyeti hükümetine Azerbaycan'ın yanında, Ermenistan'a karşı savaşmak için asker gönderme tezkeresi de verilmelidir. Tezkere oylanmalı ve Türk askeri Azerbaycan'a gitmeli, Ermenilere de haddini bildirmelidir.” diyerek saldırılara tepkisini göstermiş ve askeri desteğin de önünü açmıştır. Azerbaycan'la Türkiye'nin “iki devlet, tek millet” olduğunu hatırlatan Destici, “Fakat yaşadığımız tüm şartlar bize göstermektedir ki, gelecekte yaşayacaklarımızı öngörerek ifade ediyorum ki, artık Azerbaycan ile Türkiye'nin iki devlet, bir milletin ötesinde, bir devlet, bir millet olma zamanı da gelmiştir. İnşallah o da önümüzdeki süreçte gerçekleşecektir” değerlendirmesinde bulunarak (Üç partiden Azerbaycan'a destek açıklaması, 2020) bu yakınlığın devamının tek devlet olmasını istemiş ve Azerbaycan'ı Türkiye'nin bir parçası olarak değerlendirmiştir.</p>

MHP ve BBP Karabağ'a yapılan haksızlığın farkında olarak Azerbaycan'ın Karabağ'a kavuşmasını açıkça desteklemişler ve askeri anlamda da arkasında olunması gerektiğini açıkça belirtmişlerdir. Dolayısıyla burada soydaşlığa (etnik) dönük bir milliyetçilik sergilenmiştir. Etnik milliyetçilik, millet tanımını ortaya koyarken “ırk, kültür ve dil birliğine” vurgu yapmaktadır (Akman, 2008:81). Burada her iki partinin yaklaşımı da Azerbaycan'ın Türk olmasından kaynaklanmakta ve bu bağlamda Azerbaycan'la Türkiye bir olarak görülmektedir. AK Parti ise zaman zaman

Ermenistan'la ilişkilerini geliştirme girişimleri ortaya koysa da Azerbaycan'ın Karabağ davasını benimsemeyi sürdürmüş ve açıkça Ermenistan'la ilişkilerin anahtarı olarak Karabağ'ın iadesini gerekçe göstermiştir. AK Parti, Karabağ zaferinin kazanılmasına da açıkça ve top yekün destek sunarak ve bu konuda her türlü desteği vererek "ABD'nin ilişkilerini geliştirmesini beklediği Ermenistan yerine soydaş olan Azerbaycan'ı öncelikli olarak destekleyerek" teritoryal bir milliyetçilikten ziyade soydaşlığa ilişkin milliyetçiliği tercih ettiğini göstermiştir. Bu konuda da Cumhur İttifakı partileri aynı görüşü benimseyerek ittifakın uyumluluğunu ortaya koymuşlardır.

Ermenistan ile Türkiye arasında, Cumhuriyet kurulduktan itibaren⁷⁰ "Ermeni soykırımı iddiası ve Azerbaycan'ın Karabağ meselesi" gibi gerekçelerle pekiyi ilişkiler sürdürülemez de Rusya-Gürcistan Savaşı'nın yarattığı endişenin yanı sıra Obama'nın, TBMM'deki konuşmasında "*Ermeni meselesi konusundaki görüşlerinin değişmediğini ancak bir açılım yapılması durumunda soykırım ifadesini kullanmayacağını belirtmesi*" hükümeti harekete geçirmiş ve İsviçre'nin arabuluculuğu ile Nisan 2009'da bir yol haritasını kabul etmek zorunda bırakmıştır. Bu yol haritasının içeriği açıklanamamakla birlikte iki ülke arasında bir protokol imzalanmış ve bu protokolle sınırların açılması planlanmıştır; ayrıca 31 Ağustos tarihinde bu mesele kamuoyuna duyurulmuştur. Ancak protokollerin hayata geçirilebilmesi iki ülke meclislerinin onayına bağlı olduğundan artık karar verici "ülkelerin iç politikalarındaki şartlar ve kabuller" olmuştur. Bu süreçte Ermeni diasporası ile her iki ülkedeki muhalif kanatlar güçlerini hissettirmeye başlamıştır. Türkiye'de, Başbakan Erdoğan protokollerin TBMM'de onaylanması sürecinde "Karabağ şartını" masaya koyarken, Dışişleri Bakanı Davutoğlu da "*Türkiye ile Ermenistan arasında tam bir normalleşme öngörülyorsa, Ermenistan-Azerbaycan arasında da normalleşme gerçekleşmeli*" sözleriyle Karabağ sorununa işaret etmiştir (Kesgin, 2017:206-207) Dolayısıyla AK Parti, "komşularla sıfır sorun politikası" ve "ABD'nin etkisi" ile Ermenistan'la yakınlaşma girişimlerinde bulunmuşsa da bunu gerçekleştirirken "Karabağ meselesinden vazgeçmemiş ve soykırım iddiasından vazgeçilmesini beklemiştir". Bu bağlamda AK Parti, şartlarını öne sürerek Ermenistan'dan beklentisini dile getirmiş ve Ermenistan'a hiçbir zaman iletişim kapılarını kapalı tutmamıştır (Gaytancıoğlu, 2010:43; Koç, 2016:123; Son Dakika Haberi: AK Parti'den ABD'ye Ermeni kararı tepkisi, 2019). *MHP ve BBP'nin Ermenistan'la ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin yaklaşımları ise Tablo 21'de değerlendirilmiştir.*

70 Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde yaşananlarla ilgili detaylı bilgi için bakınız (Göksedef, 2021).

Tablo 21: MHP ve BBP'nin Ermenistan'la İlişkilerin Geliştirilmesine İlişkin Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>MHP Ermenistan'la 2009'daki yakınlaşma neticesinde imzalanması gereken protokole Azerbaycan şartını ortaya koyması önceliğin Karabağ olduğunun göstergesidir (Kesgin, 2017: 207). Bahçeli bu süreçte AK Parti'nin tutumunu şu şekilde değerlendirmiştir: “Dış baskılara boyun eğen, komşularla sıfır sorun gibi klişe sloganlarla dış politikada maceradan maceraya koşan Başbakan ve hükümeti, Türkiye'nin onurunu, itibarını ve haysiyetini sıfırlamıştır”. Bahçeli Ermenistan ile diplomatik ilişki kurulması ve sınırın açılması sürecinin başlatılmasını, “hükümetin ilkesiz ve teslimiyetçi dış politika anlayışının yeni bir tezahürü” olarak nitelendirmiştir. Bahçeli, bu iki protokole imza atılmasını “hukuk dışı Ermeni talepleri karşısında boyun eğildiğinin tescili” olarak değerlendirmiştir. Ayrıca bu durumun “AKP hükümetinin lekeli dış politika siciline bir utanç vesilesi olarak geçtiğini” kaydetmiştir. Bahçeli ayrıca, “Türkiye ile Ermenistan arasında ilişkilerin normalleştirilmesinin önündeki engellerin, Ermenistan'ın uluslararası hukuka aykırı talep, politika ve uygulamalarından kaynaklandığı çok iyi bilinmektedir. İki ülke arasında diplomatik ilişki kurulması, bunun zemininin ve dayanacağı ilkelerin açık ve somut olarak ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda, başta sınırların ve toprak bütünlüğünün karşılıklı tanınması, ilişkilere yön verecek ilkelerin genel ve soyut planda değil somut yükümlülükler olarak belirlenmesi uluslararası hukukun temel gereğidir” diye konuşmuştur. Bahçeli protokoldeki sakatlığı da şu şekilde açıklamaktadır: “Ermenistan iki ülke arasındaki sınır belirleyen 1921 Kars Antlaşması'nın ve bundan kaynaklanan yükümlülüklerinin geçerli olduğunu açıkça tanımaya yanaşmamaktadır. Paraflanan protokole bu hayati konu genel ifadelerle geçiştirilmiş, 1921 Kars Antlaşması'na açıkça atıfta bulunulmamıştır. Protokolü geçersiz kılan birinci temel sakatlık budur. Ermenistan Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sorgulamakta ve Doğu Anadolu topraklarına Batı Ermenistan olarak atıfta bulunmaktadır. Ağrı Dağı'nı da resmi devlet amblemi olarak kabul etmiştir. Bu toprak talepleri Anayasa hükmü haline getirilmiştir. AKP hükümetinin kabul ettiği protokollerde Ermenistan'ın bu konularda Anayasasının ilgili hükümlerini gözden geçirecek uluslararası hukuka uygun hale getireceğine ilişkin somut bir yükümlülük yer almamaktadır. Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sorgulayan ve bu düşmanca tutumunu inatla sürdüren Ermenistan'la diplomatik ilişki kurulması AKP'nin başlattığı sürecin ikinci temel sakatlığıdır”. Bahçeli bu ilişkilerin kurulup sürdürülmesinde diğer bir engelini “Soykırım yalanı etrafında hayasızca sürdürülen uluslararası kampanya” olduğunu bildirmiştir. Bahçeli, bu protokollerde Erivan yönetiminin bu konudaki tutumunu terk etmesine hiç temas edilmediğini ifade etmiştir. Bahçeli bu süreçle ilgili “Ermenistan'ın dost ve kardeş Azerbaycan topraklarının yaklaşık beşte biri üzerindeki askeri işgalinin hala sürdüğünü” belirterek Dağlık Karabağ dışında yedi Azeri rayonunun işgal altında olduğunu, bir milyona yakın Azeri Türk'ünün kendi vatanında mülteci konumuna düşürüldüğünü ifade ederek “Türk-Ermeni kara sınırının 1993 yılında Ermeni işgali nedeniyle kapatılmış olduğunu ve protokollerde bu konuyu hiçbir şekilde değinilmediğini, protokollerin paraf edilmesinden hemen sonra bir açıklama yapan Ermenistan Cumhurbaşkanı'nın, Türkiye ile yürütülen sürecin Dağlık Karabağ konusundan bağımsız olduğunu ilan ettiğini” belirtmiştir.</p>	<p>2009'daki girişimler bağlamında “Türkiye-Ermenistan sınırının açılması söylemlerinin” işitilmesi üzerine BBP Genel Başkan Yardımcısı Ahmet Şanverdi: “BBP olarak, AKP iktidarının ABD Başkanı Barack Obama'nın Türkiye ziyareti sonrası Türkiye-Ermenistan sınırının açılması ve iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi kararını erken ve gereksiz bir girişim olarak görüyoruz. Karabağ meselesi çözüme kavuşturulmadan, Ermenistan Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve sınırlarını tanımadan ve 1915 sözde 'soykırım' iddialarından vazgeçmeden AKP iktidarının Ermenistan'a yaptığı bu jest Türkiye'nin çıkarlarını korumaktan çok Ermenistan'ın çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu girişimden Türkiye'nin ticari bir kazancı da yoktur. Diplomatik açıdan ise bu girişim sadece Ermeni diasporasını tatmin edecektir. Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesinden önce, Ermenistan'ın Türkiye'nin sınır bütünlüğünü tanınması, Türkiye'den toprak talebinde bulunmaktan ve sözde soykırım iddialarından vazgeçmesi gerekmektedir. Tüm bunlar sağlandıktan sonra Azerbaycan-Ermenistan ilişkileri ve Karabağ meselesi göz önüne alınarak ilişkilerin normalleştirilmesi girişiminde bulunulmalıdır” şeklinde Ermenistan'la ilişkilerin kurulmasındaki şartları belirtmiştir. Şanverdi, ayrıca “karşılıksız olarak sınırın açılması ve ilişkileri iyileştirmesinin uzun vadede Kafkasya'daki barışa zarar vereceğini, Karabağ meselesinde Ermenistan'ın elini güçlendireceğini” savunmuştur (“Sınırının açılması gereksiz ve erken bir girişim”, 2009). Dolayısıyla bu değerlendirmelerle Karabağ meselesi ile Ermeni soykırım iddiasına konu bağlanmış ve bunlar aşıldığı durumda Ermenistan'la ilişkilerin geliştirilmesine sıcak bakıldığı anlaşılmaktadır.</p>

Bahçeli bahsettiği temel meselelere atıfla “Böyle bir zeminde Ermenistan ile başlatılan sürecin Türkiye’nin milli çıkarlarına aykırı, hukuki ve siyasi meşruiyetten yoksun olduğunu” ifade etmiştir. Bahçeli, “Bugüne kadar Ermenistan ile yürütülen sürecin sakatlık ve yanlışlıklarına ilişkin tespitlerimiz maalesef bütünüyle doğrulanmıştır. Bu uyarılarımıza duyarsız kalan AKP hükümeti Türkiye’yi çok tehlikeli bir yola sokmuştur. Milliyetçi Hareket Partisi, Ermenistan’ın Türkiye’nin toprak bütünlüğünü sorgulayan hasmane politika ve uygulamaları değişmediği süreci diplomatik ilişki kurulamayacağı ve Azerbaycan topraklarının işgali sona ermeden de sınırın açılmayacağını sonuna kadar savunacaktır. Paraf edilen protokoller imzalanarak onay için TBMM’nin önüne getirildiği takdirde Milliyetçi Hareket Partisi bütün gücüyle karşı çıkacak, Başbakan ve arkadaşlarının tarih ve millet önündeki vebal ve sorumluluklarını bütün açıklığıyla ortaya koyacaktır” (MHP’nin Ermeni açıklaması sert oldu, 2009) şeklinde konuşmasıyla bu ilişkilerin geliştirilmesini soykırım iddiasının kaldırılmasına ve Azerbaycan’ın topraklarının iadesine bağlamıştır.

Karabağ zaferinden sonra da Ermenistan saldırgan davranışlarını sürdürmüştür. Bu konuda Bahçeli, “Türk milleti soydaşlarının arkasındadır. MHP, Ermeni saldırılarını lanetlemekte, Karabağ’ın azatlığına uzanan ellerin kırılacağına inanmaktadır” diyerek desteğini sürdürmüştür (Devlet Bahçeli’den Ermenistan’ı kınadı, 2022). Bahçeli Azerbaycan’a yapılanı kabullenemeyip açıkça ezici bir karşılık vermiştir.

Türk “Bozkurtlar” örgütünün siyasi kanadı olarak tanınan MHP üyesi Hasan Okta Ermenistan ile Türkiye ilişkilerine MHP’nin diğer partilere kıyasla çok net baktığını ve ikircikli davranmadığını ifade etmiştir. Okta, “MHP’nin Ermeni’yi ötekileştirmedini, vatandaşlık bağını oldukça önemseydiğini, Türkesin meselenin çözümü için çok gayret gösterdiğini, Türkesin iktidarda değilken ve ırkçılıkla suçlanırken bile MHP’nin ilkeli bir duruşla Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin düzelmesini isteyen belki de tek parti olduğunu” belirtmiştir. MHP’nin Ermenistan’ı bağımsız bir devlet olarak gördüğünü ve komşuluk ilişkilerini iyi niyet kapsamında değerlendirdiğini belirten Okta MHP’nin “Ermenistan’ın bölgesel barışa katkı sağlamasını” beklediğini bildirmektedir. Okta Türkiye’nin 44 günlük savaşın sonunda Ermenistan’ın ve Azerbaycan’ın artık barışmaları gerektiği konusunda harekete geçtiğini ve Türkiye-Ermenistan görüşmelerinin başladığını bildirmektedir. Türk toplumu ve kamuoyunun Türkiye Ermenistan ilişkilerinin yeniden başlaması konusunda son derece hassas ve beklentisi yüksek olduğunu belirten Okta bu görüşmeleri engellemek isteyenler olduğunu bildirmiştir. Okta 10 Ekim 2009 da imzalanan Zürih protokollerinin “acemice hazırlanmış ve provokeye açık metinler olduklarını” bildirerek şimdiki süreçte bu hataya düşmeden daha temkinli ve daha mantıklı bir şekilde karşılıklı hiçbir ön ve son şart ileri sürmeden Türkiye-Ermenistan ve hatta Azerbaycan ilişkilerinin bir an önce başlaması gerektiğini ve Türk kamuoyunun buna hazır olduğunu belirtmiştir (Kallosyan, 2022). Dolayısıyla “Ermenistan’ın Türkler konusunda haklarını iade edici davrandığı süreç” MHP’nin Ermenistan’la ilişkilerin gelişmesine açık olduğu özetlenmiştir.

Azerbaycan-Ermenistan sınırındaki çatışmaları değerlendiren Destici, “Türkiye ve Azerbaycan’ın, bölgede barışın sağlanması yönünde attığı her adımın, Ermenistan tarafından sabote edildiğini” bildirmiştir. Destici ayrıca: “Ermenistan yönetimine diyoruz ki, ‘Aklımızı başımıza alın, Türk milletinin, Ermenistan’ı tarihten ve coğrafyadan silebilecek kudrette olduğunu ve sabrımızın sınırında durduklarını tekrar hatırlatıyorum. Ermenistan’ın provokasyonlarını, sadece hırçanlıklarından ve şımarıklıklarından kaynaklandığını düşünme gafletine hiçbir zaman düşmemeliyiz”. (Destici: Türk milletinin, Ermenistan’ı tarihten ve coğrafyadan silebilecek kudrette olduğunu ve sabrımızın sınırında durduklarını tekrar hatırlatıyorum, 2022) şeklindeki açıklamasıyla Azerbaycan’a yapılan saldırılara karşı savaşı da içine alan ciddi bir koruyuculuk göstermiştir.

Destici, “Karabağ’daki tüm işgal ettiği topraklardan çekilmediği ve Türkiye’ye yönelik asılsız soykırım iftiralarından vazgeçmediği sürece Ermenistan ile normalleşme girişimlerinin askıya alınmasını istiyoruz” (BBP Genel Başkanı Destici, gündemi değerlendirdi, 2022) şeklindeki ifadeleriyle Ermenistan’la aradaki pürüzlerin tamamen kalkmasını beklediklerini ve bu sağlandığında normalleşmenin olabileceğini ortaya koymuştur.

Destici bu konuda “(...)Biz hiçbir devlet ve milletle düşmanlık peşinde değiliz. Lakin bize düşmanlık edenler ya da bu asil Müslüman Türk milleti tarihin hiçbir döneminde hiçbir millete karşı soykırım yapmadığı halde bizim ceddimizi, geçmişimizi, devletimizi sözde soykırım iddiası ve yalanları ile itham edenler bu iddialarından vazgeçmedikleri sürece normalleşme, iyi ilişkiler ya da dostluktan bahsedemezler” (Destici: Ermenistan’dan kalan topraklar da kurtarılacak, 2022) şeklinde konuşarak bu şekildeki iftiralara sert tepki göstermiştir.

Tablodaki değerlendirmelerden anlaşıldığı üzere MHP ve BBP yine Türkiye için önemli bir meselede aynı kanaati benimsediklerini göstermişlerdir. Hem MHP hem de BBP Ermenistan'la ilişkiler konusunda “Ermeni meselesinin tartışmadan kalkması ve Azerbaycan’a teslim edilen Karabağ konusunda tartışmanın sonlanması” şartıyla ilişkilerin geliştirilmesini arzu eden bir tutum benimsemişlerdir. Diğer bir ifadeyle her iki parti Ermenistan'la ilişkilere engel olan sorunların çözülmesi şartı ile ilişkilerin geliştirilmesini destekleyen bir ortak kanaat ortaya koymuşlardır. AK Parti ise her daim Ermenistan'la ilişkileri geliştirmek istemekle birlikte Karabağ meselesi konusunda hassas bir duruş ortaya koymak sureti ile Azerbaycan'ı rahatsız eden davranışların sonlandırılmasını ve geçmişteki acıların ortaklığı⁷¹ çerçevesinde iki ülke arasında ilişkilerin güçlendirilmesini istemiştir. Dolayısıyla Ermenistan'la ilişkilerin geliştirilmesi konusunda ortaya konulan “Azerbaycan'ın haklarına kavuşması” ve “Türkiye'nin uluslararası camiada baskı altında kalmasına neden olan soykırım iddiasının ortadan kalkması” şartları Cumhur İttifakı partilerince ortak kanaatle uyumlu bir şekilde savunulmaktadır.

Aslında bu kanaat muhaliflerce çokça eleştirilen 2009 protokolleri sürecinde de uyumlu bir şekilde gerçekleşmiştir. Çünkü AK Parti bu görüşmelerin sonunda Azerbaycan'ın haklarından vazgeçmemiştir. Dolayısıyla AK Parti, Rusya-Gürcistan ve ABD baskısı ile 2009'da Ermenistan'la bir ilişki denemesi yaparak MHP ve BBP'den tepki alsa da bu adımı isteyerek atmamış olduğunu “protokollerin mecliste görüşülmesi esnasında Karabağ şartını ileri sürerek” göstermiştir. 2010 yılı sonrası baz alındığında da Ermenistan'la ilişkilerdeki duruşun aynı şekilde sürdüğü ve Cumhur İttifakı'nın aynı görüş üzerinde bir uyumluluk ortaya koyduğu görülmektedir. Dolayısıyla AK Parti, politika pratiklerinde hem Türkiye'nin uluslararası baskıdan kurtulması için “soykırım iddiasından vazgeçilmesi şartını gözetmesi” hem de “Karabağ'a yapılan saldırılara son verilmesi konusunda direnç göstermesi” ile hem Türkiye Türklerinin haklarını hem de Azerbaycan Türklerinin haklarını savunmak anlamında etnik milliyetçiliğe yakın bir duruş ortaya koymuştur.

Ayrıca milliyetçiliğin milletin iyiliğini çoğaltmak için “milli özerklik, milli birlik ve milli kimlik” amaçlarını benimsediği bilinmektedir. Dolayısıyla milliyetçi partiler bu hususlara odaklanarak politika üretmeyi tercih et-

71 Erdoğan, 2014'te, Ermeni Tehciri'nin yıl dönümü için verdiği taziye mesajında “o günlerin tüm Osmanlı vatandaşları için acılı günler olduğunu, acılı tarihe adil hafıza ile bakılması gerektiğini, yaşanan acılara adil yaklaşılması gerektiğini, mecburi yapılan tehcirin bugün Ermeni ve Türk vatandaşların arasında duygudaşlık kurulmasını engellemesi gerektiğini, acıların yarıştırılmasının kimseye faydasının olmayacağını” ifade ederek (Yaslıçimen ve Uçar Nurcan, 2015:1-3) bu mesajı ile soykırım söyleminin bırakılmasını, yapılan tehcirin o günkü şartlarda gerekli olduğunu ve bu meselenin büyütülmesinin kimseye katkı sağlamayacağını ortaya koymuştur. Bu tür değerlendirmeler AK Parti'nin Ermeniler ile ilişkilerin düzeltilmesine açık olduğunun göstergesidir.

mektedirler. Çünkü bu üç amaca ulaşamayan milletlerin varlığını sürdürmesi mümkün gözükmemektedir (Smith, 2013:20). Bu çerçevede düşünüldüğünde Türklerin Ermenilere ilişkin soykırım iddiasını kabul etmesi mümkün gözükmediği gibi Azerbaycan'ın Karabağ'dan taviz vermesi de mümkün değildir. Çünkü Karabağ'a yapılan saldırıların görmezden gelinmesi milli özerkliğe aykırı iken Türkiye'nin soykırımı kabul ederek bu sorunlardan kurtulacağını düşünmesi hem milli özerkliğin hem de milli kimliğin kaybedilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü böyle bir kabulün olması halinde Ermenistan'a toprak ve tazminat isteme hakkı doğacağı gibi Türklerin bugüne kadar ki kimliği de soykırım yapmakla anılarak kirlenecektir. Ayrıca Türkiye'nin Azerbaycan'da olanlara sırt dönmesi ise milli birliğin zedelenmesi anlamına gelecektir. Bu hususların Türkler açısından kabul edilmesi mümkün değildir. Bu anlamda Cumhuriyet İttifakı ortaya koyduğu duruşu ile “milli özerkliği, milli birliği ve milli kimliği” önemseydiğini göstermektedir.

5.6.Doğu Türkistan: Tek Çin Politikası ve Çin Desteğinin Aranması

Doğu Türkistan meselesi Türk Dünyasının kanayan yarasıdır. Bu konuda AK Parti'nin 2010 sonrası⁷² yaklaşımının “uluslararası camiada Çin'in desteğini arkasına almak, ekonomik ve teknolojik iyileşmeyi sürdürmek, silah vs. ticaretini kolaylaştırmak gibi” gerekçelerle “Tek Çin⁷³” politikasını⁷⁴ tanımak ve Çin ile ekonomik ilişkiyi geliştirmek şeklinde sürdüğü söylenebilir (Kashgarian, 2020; Çolakoğlu, 2012:61; Türkiye'nin Doğu Türkistan politikası değişiyor mu?, 2017; Dağ, 2014:3; Sayın ve Koçak, 2017:20; Çolakoğlu, 2004; Türkiye Çin'in Uygurlara baskısına neden sessiz kalıyor? , 2019). Bu anlamda 2010 öncesi döneme kıyasla Doğu Türkistan meselesine yaklaşımın Türk milliyetçisi camiayı üzen bir şekilde sürdüğü ifade edilebilir. *Bu konuda MHP ve BBP'nin hükümetin Doğu Türkistan'da Tek Çin politikasını tanıması ve uluslararası alanda Çin desteğinin aranması politikalarına ilişkin nasıl yaklaştığı Tablo 22'de değerlendirilmiştir.*

72 5 Temmuz 2009'da Urumçi'de patlak veren olaylar karşısında Türkiye-Çin ilişkileri yumuşak karnından darbe almış ve Türkiye hem toplum hem de devlet düzeyinde en sert tepkiyi gösteren ülke olmuştur. Erdoğan bu olayların hakkında, “adeta soykırım” ifadesini kullanarak tepkisini göstermiştir (Çolakoğlu, 2012:59-60).

73 Urumçi Olaylarına verilen tepkinin ardından Türk-Çin ilişkilerinin yeniden yumuşatılması için Zafer Çağlayan özel temsilcisi olarak Çin'e gönderilerek Türkiye'nin Çin'in “Tek Çin” politikasını tanıdığı, ÇHC Hükümeti'nin bütün Çin halkının tek yetkili vekili olduğu, Türkiye'nin, Çin'in egemenliğine ve toprak bütünlüğüne zarar veren faaliyetlere izin vermeyeceği ifade edilmiştir (Sayın ve Koçak, 2017:16-17).

74 Erdoğan, Doğu Türkistan meselesine duygusal bakılmasının sonucunda Türkiye için olumsuz sonuçlar ortaya çıktığını ifade ederek şu değerlendirmeyi yapmıştır: “(...)Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir karşı devletle ilişkilerini düşünmeden duygusal bazı hareketler içine girerek bedelini, faturasını gerek kendi soydaşlarına gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ödetiyorlar. Atacağımız başka adımlar da var” (Erdoğan'dan Doğu Türkistan açıklaması, 2019). Erdoğan bu değerlendirmeler ile bu konuda Çin'e, Doğu Türkistanlılar konusunda zorla kararlar aldırılmayacağına ancak başka formüllerle soydaşlara ve Türkiye'ye zarar gelmeden bir şeyler elde edilebileceğine işaret etmiştir.

Tablo 22: MHP ve BBP'nin Hükümetin Doğu Türkistan'da Tek Çin Politikasını Tanınması ve Uluslararası Alanda Çin Desteğinin Aranması Politikalarına İlişkin Yaklaşımı

MHP	BBP
<p>Bahçeli Doğu Türkistan davasına tam destek mesajı vererek, “Doğu Türkistan davası doğru ve emin ellerde. Milliyetçi Hareket dün olduğu gibi bugünde yarında bu davanın takipçisi ve destekçisi olacak” şeklinde bu meseleye olan sahipliğini dile getirmiştir. Bahçeli Doğu Türkistan'ın Türk Dünyası için önemine değinerek, Hür Doğu Türkistanlılar Derneği'nin çalışmaları için gereken tüm desteğin sağlanması talimatı verdiğini belirtmiştir. Bahçeli ayrıca Uygur Türkleri için yapılacak çalışmaların başlatılması emrini vermiştir. Buna ilaveten yakın zamanda Türkiye'de yaşayan Uygur Türkleri için de önemli projeler başlatacağını ifade etmiştir (MHP Lideri Devlet Bahçeli'den 'Doğu Türkistan' mesajı: Davası doğru ve emin ellerde, 2022).</p> <p>Hür Doğu Türkistanlılar Derneği Başkanı Sadullah Doğutürk “ABD ve AB'nin sahte insan hakları söylemleri ortaya koyduğunu Türkiye'nin ise Uygurlara samimini ve içten karşılıksız kucak açan tek devlet olduğunu” belirterek şunları eklemiştir: “(...) Bugün ABD ve AB'ye bağlı ülkelerin Uygurlara destek veriyormuşçasına beyanlarda bulunması hiç samimi değil. İnsan hakları ihlalleri ve soykırım üzerinden yürüttükleri söylemlerinde hiçbir zaman tam bağımsızlıktan söz etmemekte ve bizlerin de bunu dile getirmemizden gizliiden gizliye rahatsızlık duymaktalar. Oysa bugün Türkiye'de Doğu Türkistan'ın 1949 yılında Çin tarafından işgal edildiğini dile getiren tek ve tam bağımsızlık konusunu ağızdan ifade eden bir MHP var. Uygur Türkleri bunu biliyor ve bu destekten ötürü de minnettarız” (Başkan Doğutürk, 2022) diyerek hem devletin hem de MHP'nin desteğini dile getirmiştir.</p> <p>HDP Kocaeli Milletvekili Ömer Faruk Gergerlioğlu, Meclis'te Doğu Türkistan'a dair araştırma önermeleri verilmesine karşın AK Parti ve MHP'nin Çin ile ilişkileri bozmamak adına bariz bir şekilde isteksiz kaldığını öne sürerek eleştirmesi üzerine MHP Genel Başkan Yardımcısı Feti Yıldız: “MHP, Türkçü ve Turancı bir parti. Onların maksadı Doğu Türkistan'da yaşananlara dikkat çekmek değil. Doğu Türkistan nerede diye sorsan onu bile bilmezler. MHP de AK Parti de Doğu Türkistan'a sahip çıkar” diyerek “parlamentodaki küçük ayak oyunlarına MHP'nin düşmeyeceğini” dile getirmiştir. “Doğu Türkistan'ın sürgünde ölen lideri İsa Yusuf Alptekin için geçtiğimiz günlerde yapılan anma toplantısını MHP'nin organize ettiğini söyleyen” Yıldız “Kendisini bizzat tanırdım. Öldüğünde de rahmetli Türkş bütünü parti etkinliklerini iptal etmişti. HDP'nin bize Türkçülük Turancılık konusunda öğreteceği bir şey yok. EYT konusunda da aynı şeyi yapıyorlar. Amaca hizmet etmiyor. Parlamentoda küçük ayak oyunlarına MHP düşmez. Biz zamanında Türk Dünyasında esir Türkler var dedikimiz de bunlar dalga geçirdi (Erdem, 2019)” diyerek samimiyetsizliği ortaya koymuşlardır. İYİ Partili Bedri Yaşar, “Çin Halk Cumhuriyeti yönetiminin Doğu Türkistan'da Uygur Türklerine yönelik sistematik baskı, zulüm ve asimilasyon politikaları uyguladığını belirtirken teklif adına söz alan HDP'li Ömer Faruk Gergerlioğlu: “Mahkemeye çıkarılmadan bir polis devletinde 3 milyon Uygur Türkü toplama kamplarında. Camiler boş. Sakal bırakmak, uzun tesettür giysisi giymek, başörtüsü takmak, namaz kılmak, oruç tutmak toplama kamplarına gitmek için bir neden. Asimilasyon dini ve kültürel anlamda son hızıyla işliyor. Bakan, Ziyet Gül Tursun, Türkiye'den Tacikistan'a zorla gönderilen ve şu anda Çin zindanlarında olan bir kadın. Türkiye Göç İdaresi bu konuda hesap vermediler. Abdülkerim İsmail, 86 yaşında bir din alimi, Çin zindanlarında hayatını kaybetti. Türkiye'de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini bitiren Ekrem Mehmet, Çin zindanlarında işkence altında öldü. Biz bunları uzun süredir takip ediyoruz” ifadelerini kullanmıştır. Gergerlioğlu ayrıca: “Cumhur İttifakı tek kelime eleştiri yapmıyor. Türk heyeti Çin'e giderek toplama kamplarını inceleyecekti; bir yıldır gitmiyor arkadaşlar, takip ediyorum, bir yıldır gitmiyor. Şu anda biz Halkların Demokratik Partisi olarak Kürtlerin de, Uygur Türklerinin de hakkını savunan bir partiyiz ve iktidarın Uygur Türklerini sattığını düşünüyoruz. AK Parti ve MHP'siyle, 50 milyar dolar için bu satışın gerçekleştiğini net bir şekilde söylüyorum.</p>	<p>Destici ise Doğu Türkistan meselesinde daha sert bir tutum benimsemiştir. Destici, “bazıları diyor ki 'Çine savaş mı açacak?' Gerekirse açarsın! Bizim dünyada korkacağımız hiçbir ülke yok ama savaştan önce yapacağın işler var” diyerek Doğu Türkistan meselesi için her şeyi göze almış gözükmektedir. Destici, Uygur Türklerine karşı Çin zulmü olduğunu ifade ederek gerektiğinde Çin'e savaş açabileceğini söylemiştir. Destici Doğu Türkistanlıların karşı karşıya kaldığı baskı ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Doğu Türkistanlı evlatlarımız beni ziyaret etti geçen hafta. Öyle enteresan şeyler var ki. Bunu da anlamak mümkün değil. Çin, bir çocuğumuza izin veriyor Türkiye'ye gelsin diye. Çocuk Türkiye'ye gelip eğitim görüyor. Burada kalıyor. Sonra burada okudu oradaki anasını babasını kardeşini toplama kampına götürüyor. Ve akıbetleri belli değil. Üstelik bunların bir kısmı Türkiye vatandaşı olmuş insanlar. Biz bu konuda çok gür bir şekilde sesimizi çıkartıyoruz. TBMM'de de kamuoyu önünde de...” (BBP lideri Destici: Gerekirse Çin'e savaş açarız, dünyada korkacağımız hiçbir ülke yok, 2021). Destici, partisinin genel merkez binasında düzenlediği basın toplantısında “Doğu Türkistan'da yıllardır süren şeyin artık bir soykırım halini aldığını ve bu katliam ve zulmün hiç ara vermeden bugün de devam ettiğini” ifade ederek, “Çin yönetimi, hiçbir kural tanımadan Doğu Türkistan'da Türk kimliğini yok etmek amacıyla Türkleri öldürüyor, hapsediyor, sayıları milyonları bulan Uygur Türkünü, Nazi taklidi toplama kamplarına gönderiyor. Türk ailelerin yanına Çinli erkekler yerleştiriyor.</p>

Varsa hamaset dışında bir sözleri cevap versinler” şeklinde eleştirilerini sürdürmüştür. MHP Grup Başkanvekili Erkan Akçay, “Bu hadsiz lafları iade ediyorum, reddediyorum ve kınıyorum. Türkiye Cumhuriyeti elinden gelen gayreti de göstermektedir. Ne yapacağız? Çin’e savaş mı açacağız? Yani, bu istismardan başka bir amaç taşımamaktadır. Ne demek ‘50 milyar dolar için sattı’ demek. Türkiye Cumhuriyeti, dünyada insanlığın timsali bir ülkedir ve devlettir” şeklinde cevap vermiştir. Gergerlioğlu şunları söylemiştir: “Daha öncesinde Berat Albayrak’ın 3,6 milyar dolarlık aldığı kredi sonrasında Uygur Türkleri satılmıştı. Birleşmiş Milletler ‘Kitlesele bir soykırım vardır’ diyor ve sadece sadece üç kuruşluk ekonomik menfaatiniz için susuyorsunuz.” MHP’li Vahapoğlu ise bu değerlendirmeye, “Amerika’nın sesi misin sen” diye sorarken AK Partili Metin Gündoğdu ise Gergerlioğlu’nu “ABD’nin mahalığını yapmakla” suçlamıştır. MHP Grup Başkanvekili Akçay, ayrıca FETÖ iddiasını sürdürerek, “Konuşmacının ifadeleri provokatifdir. Çin ile Sincan Uygur Türklerinin haklarını, hukukunu savunmak değil burada Amerika Birleşik Devletleri’nin emperyalist politikaları ve FETÖ ağızıyla bir provokasyona maruzdur, Türkiye Cumhuriyeti. Bu sözleri ancak bunu ifade eder. Biz Çin’de, Doğu Türkistan’da, Çin’in yaptığı zulümleri ciğerinde, yüreğinde hisseden, bunu adeta varlık sebebi hâline getirmiş insanlarız biz. Hiç kimse bunu emperyalist provokasyonların emeli doğrultusunda, bir propaganda ve provokasyon meselesi yapamaz ve yaptırmayız” ifadelerini kullanmıştır. CHP’li Tanrıku, “Türkiye, dünyanın her tarafında, yani başımızda yurttaşlarımızın soydaşlarıyla ilgili tutum alıyoruz ama sonuçta başka bir nedenle Çin’le ilgili bu iddialar konusunda da bir kelime bir şey etmiyoruz (...) Eğer yoksa olmadığını araştırılmıyorsa önlenmesi için çalışalım. Dolayısıyla da araştırmayalım, bunu yapalım ama bunu yapmıyoruz, yapmıyorsunuz ve yani riyakâr davranıyorsunuz. Yani kelimenin en hafif tabiriyle riyakâr davranıyorsunuz. Bulgaristan’da görüyorsunuz, Suriye’de görüyorsunuz, Yunanistan’da görüyorsunuz, Irak’ta görüyorsunuz neden Çin’deki görmüyorsunuz? Neden görmüyorsunuz? Neden bir tek kelime bir şey söylemiyorsunuz” şeklinde konuşarak AK Parti ve MHP’nin dünyanın her alanında Türklere sahip çıktığını ancak Doğu Türkistan’da bunu yapmadığını dile getirmiştir. AK Parti adına konuşan Halil Özşavlı ise “Uygur Türklerinin temel insan haklarına saygı göstermesi yolundaki beklentilerin Çin nezdinde, üst düzeyde her vesileyle dile getirildiğini” belirterek “Bakanlık sözcüsü ile AK Parti sözcüsünün 11 ve 26 Şubat 2019’da Uygur Türklerinin ve Sincan Bölgesi’ndeki diğer Müslüman topluluklarının insan haklarına saygı gösterilmesi ve toplama kamplarının kapatılması çağrısında bulunduğunu” aktarmıştır. MHP’li Akçay bu konuda “ABD’nin kendisine rakip gördüğü Çin’i Uygur Türkleri üzerinden sıkıştırmak, Uygur Türklerini siyasi ve emperyalist amaçları için kullanmak” istediğini öne sürerek şunları aktarmıştır: “Unutulmamalıdır ki emperyalist bayraklar altında, Amerikan Bayrağı’nı arkasına alarak ABD ve FETÖ ağızıyla Doğu Türkistanlılar için hak arayışı mümkün değildir, doğru da değildir. Uygur Türkleri, ABD ile Çin arasındaki güç mücadelesinin enstrümanı değildir, olmamalıdır, olmayacaktır.” Bu tartışmaların ardından araştırma teklifi AK Parti ve MHP oylarıyla reddedilmiştir (Uygur Türklerine yapılan baskıların araştırılması için verilen teklif Cumhurbaşkanlığı oylarıyla reddedildi, TBMM’de tansiyon yükseldi: Çin’e savaş mı açalım? FETÖ projesi, ABD maşası, 2020). Dolayısıyla Kürt haklarını savunmak için var olduğunu açıklayarak Türkiye’ye düşman milletlerle içli dışlı çalışan HDP’nin yaptığı Doğu Türkistan savunuculuğunun ABD çıkarlarına hizmet ettiği MHP ve AK Partili görevlilerce dile getirilmiştir. Ayrıca Doğu Türkistan konusunda elden gelenin yapıldığı belirtilmiştir. Öte yandan Çin ile ilişkilerin iyi şekilde sürmesinin istendiği de konuşmalardan çıkarılabilmektedir.

Kadınları Çinlilerle evlenmeye zorluyor, kendince tehdit olarak gördüğü her Türkü ya öldürüyor ya da hapse atıyor. Çin’le hasım olan ülkeler bile asimilasyona, katliama, soykırıma maruz kalanlar Türk ve Müslüman olduğu için yaşananları görmezden geliyorlar. Her gün Türkiye’ye demokrasi dersi vermeye kalkanlar, Çin’le ilişkilerini, Doğu Türkistan’da yaşananları sanki yokmuş gibi devam ettiriyorlar” diye konuşmuştur. Destici ayrıca Doğu Türkistan’ın binlerce yıllık Türk yurdu olduğunu hatırlatmıştır. Destici, “Doğu Türkistan esasen Çin toprağı da değildir. Doğu Türkistan Türk yurdu. Elbette Türk yurdu olarak kalmaya devam edecektir. Çin’de yaşananlar 21’inci yüzyılın yüz karasıdır. Rusya’nın ve Çin’in, bölgenin kaynaklarına hâkim olma mücadelesinin bedelini, aynı kanı taşıdığımız, aynı dili konuştuğumuz, aynı tarihe sahip olduğumuz, aynı inancı paylaştığımız kardeşlerimiz ödüyorlar. Hiçbir zulme, hiçbir şekilde sessiz kalmayacağız. Onların sesi olmaya devam edeceğiz. Milletimize, tarihimize, inançlarımıza karşı sorumluyuz. Gücümüz ne kadarına yetiyorsa, o ölçüde kardeşlerimize destek olacağız. Asla vazgeçmeyecek, asla geri adım atmayacağız. Doğu Türkistan’daki zulüm devam ederken, Çin’le ilgili dostluk, karşılıklı çıkarlar, bölgesel ve küresel dengeler cümlelerinin yer aldığı hiçbir karara, hiçbir politikaya, hiçbir söze itibar etmeyecek, hiçbirini meşru kabul etmeyeceğiz. Yaşasın bağımsız Doğu Türkistan Devleti’ diyorum” (Karadağ ve Atalay, 2022) diyerek Tek Çin politikasını tanımadığını göstermiştir. Dolayısıyla MHP Çin konusunda AK Parti ile yakınlaşma süreci sonrasında daha serin ifadeler kullanırken BBP lideri sertliğini sürdürerek Doğu Türkistan kaygılarını Türkiye’nin çıkarlarının önüne koymuştur.

Tablodaki ifadeler değerlendirildiğinde her iki milliyetçi partinin de Doğu Türkistan'da yaşananlara karşı durarak tepki gösterdiği anlaşılmaktadır. Her iki parti de Türkiye'de bulunan Doğu Türkistanlılara imkân sağlayıp destek vermektedir. Ancak Cumhur İttifakı sonrası süreçte MHP'nin "Tek Çin politikasına" açık bir karşı koyuş sergilemediği, BBP'nin ise bu konuda -Çin'e savaş açılmasını dahi ifadelerinde kullanacak kadar sert bir dille- eleştirilerini sürdürdüğü görülmektedir. Bu bağlamda MHP'nin AK Parti ile ittifak yapması sonrasındaki Doğu Türkistan'la ilgili değerlendirmelerinde AK Parti gibi temkinli davrandığı anlaşılabilmektedir. Bu süreçte MHP ve AK Parti, "Çin'le diyalog kurarak Doğu Türkistanlıları korumayı" daha uygun bir formül olarak benimsemiştir. Dolayısıyla BBP'nin aksine, MHP ve AK Parti bu politikada pragmatist bir davranış benimseyerek uyumlu davranış sergilemişlerdir. Bu anlamda BBP etnik milliyetçiliği öncelerken MHP ve AK Parti'nin teritoryal bir milliyetçiliği ön plana çıkardığı söylenebilir.

Diğer yandan yukarıdaki konuşmalarda da dikkat çekildiği üzere AK Parti iktidarının dünyanın her yerindeki soydaşlara sahip çıktığı muhalefet partililerince de dile getirilmektedir. Ancak Doğu Türkistan konusunda şartların farklı olduğu anlaşılmaktadır. Burada Doğu Türkistan meselesinde Çin'e karşı sert bir üslup benimsenmesi "Doğu Türkistan Türklerine katkı sağlamadığı gibi ABD'ye avantaj sağlamaktadır". Böyle bir ortamda Türkiye'nin ekonomik, teknolojik ve uluslararası arenadaki çıkarını önemseyen teritoryal bir milliyetçiliği benimsemesi anlamlı hale gelmektedir. Ayrıca Türkiye bunun tam tersi bir duruşu 2010 öncesi dönemde denemiş fakat Doğu Türkistan için bir fayda elde edememiştir. 2009'da yaşanan Urumçi Katliamında AK Partili Türkiye, dünyanın en büyük tepkisini veren ülkesi olmuş ve Çin'e yönelik, tüm dünyanın gözü önünde "soykırımcı" ifadesini kullanmıştır. Bu süreçteki mücadeleden bir şey elde edilemediği gibi Çin, "Türkiye'nin sınır içinde ve ötesindeki haklarında" Türkiye'nin karşısında bir duruş sergilemiştir. Dolayısıyla sertlikle bir şey elde edilemeyeceği anlaşılmıştır. Bu sebeple AK Parti bundan sonraki süreçte üslubunu değiştirmiştir. Bu bağlamda Erdoğan'ın, "Çin'in sonraki yıllarda Doğu Türkistanlılara yaptığı zalimlikler karşısında" "halkı sakin olmaya çağırması ve yapılacak başka şeyler olduğunu söyleyerek halkı yatıştırmak istemesi" aslında tecrübeli ve pragmatik bir duruşun göstergesidir. Bu durum MHP kanadı tarafından da anlaşılmış gözükmektedir.

Kedourie (1971: viii) çalışmasında milliyetçiliğin pragmatik bir prensipler bütünü olduğunu dile getirmektedir. Bu bağlamda milletin menfaati olan durumda bunun yapılması anlaşılır gözükmektedir. Çünkü gösterilen tepki ile Doğu Türkistan konusunda bir kazanç elde edilemediği koşullarda teritoryal anlamda Türkiye halkının çıkarını incelemek ve bu

süreçte Çin ile iyi sürdürülen ilişkilere dayanılarak Doğu Türkistan için istekte bulunabilme hakkı elde etmek pragmatist açıdan anlamlı gözükmektedir. Dolayısıyla Doğu Türkistan konusunda MHP ve AK Parti daha uyumlu gözükmele birlikte BBP de bu iki partinin tutumu karşısında bir çatışma ya da restleşmeye yönelmemektedir.

Dolayısıyla beşinci bölümde dış politikada Türkiye'nin temel meseleleri olarak belirlenen on bir politika pratiği on bir ayrı tabloda incelenmiş ve Cumhur İttifakı'nın içinde yer alan her üç parti için de yansımaları ortaya konulmuştur. Bahsi geçen politika pratikleri arasında özellikle 2015 sonrası süreç için mesele değerlendirildiğinde bir sorunla karşı karşıya kalınmadığı ve üç partinin arasında bir uyum olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Özellikle milliyetçi partiler olarak ifade edilen MHP ve BBP'nin arasında -1992'de ortaya konulan o ayrılma gerekçeleri ve ideolojik farklar dikkate alındığında- bugün gelinen noktada neredeyse hiç fark kalmadığı açıkça görülmüştür.

Biraz detaylı bir değerlendirme yapılması gerekirse, Cumhur İttifakı kurulduktan sonraki evrede her üç partinin de “AB, ABD, Kıbrıs, Suriye, Libya, Azerbaycan ve Ermenistan’la ilgili politikalarda” tamamen uyumlu hareket ettikleri görülmektedir. 2015 öncesi dönem için MHP ve BBP'nin tüm dış politikalarda ortak kanaat ortaya koydukları ancak Cumhur İttifakı'nın kurulması sonrası süreçte sadece Doğu Türkistan’a gösterilen “tepki” konusunda bir farklılık yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu hususta BBP, Çin’e karşı savaşı öne süren sert bir üslupla tepki ortaya koyarken MHP, AK Parti gibi pragmatist zeminde bir tepki göstermeyi doğru bulmuştur. Ancak bu politika (Doğu Türkistan) pratiğinde BBP kanadında bir bakış farkı olması ittifakın üyeleri arasında bir çatışmaya sebep olmamıştır. Dış politikadaki bu uyumluluğun gelecekte belirlenecek olan yeni politikalara da bir katkı sağlayacağı açıktır. Cumhur İttifakı partilerinin dış politika konusunda bu denli güçlü bir uyumluluk göstermeleri iktidar partisini dış politika adımlarında daha güçle kıldığı gibi daha büyük imzalar atması için de teşvik edip cesaretlendireceği için ittifaka ve millete dair milliyetçi katkıyı daha da yükseltecek gözükmektedir.

SONUÇ: CUMHUR İTTİFAKI'NIN GELECEĞİ

2010 sonrası yaşanan koşullar AK Parti'yi milliyetçiliğe daha yakın bir şekilde konumlanmak durumunda bırakırken BBP ve MHP'yi de neredeyse tamamen aynı çizgide hareket eder hale getirmiştir. Hatta 2015 sonrası dönemde yaşanan beka kaygısı, BBP ve MHP'yi "yıllarca birçok politikasına karşı durdukları" AK Parti'yi desteklemek durumunda bırakmıştır. Çalışma içeriğinde incelenen iç pratiklere bakıldığında da bu durum açıkça görülmektedir. "Demokratik açılım, 6360 sayılı yasaya bakış, başkanlık sistemine 15 Temmuz öncesi ve sonrası dönemdeki yaklaşım, laikliğe ve başörtüsüne yaklaşım, ekonomi ile ilgili meselelerde gösterilen tutum ve simgelere olan yaklaşım" incelendiğinde MHP ile BBP'nin tutumunda ve verdikleri kararlarda bir uyumluluk görülmüştür. Cemaate bakış konusunda aralarında 15 Temmuz evveline ilişkin bir yaklaşım farkı olsa da 15 Temmuz sonrası evrede her iki parti de darbe konusunda aynı tavrı ortaya koyarak AK Parti'nin yanında durmuşlardır. Dolayısıyla milliyetçi partiler milliyetçi duruşlarını politikalara yaklaşımlarıyla ortaya koyarak göstermişler ve aralarında iç pratikte belirgin bir fark kalmadığını kanıtlamışlardır.

Aynı uyumluluk dış politika yaklaşımlarında da görülmektedir. Kıbrıs, Azerbaycan, Libya, AB, ABD, Ermenistan ve Suriye konularında Cumhur İttifakı partilerinin aralarında ciddi derecede bir uyumluluk gözlemlenmektedir. Doğu Türkistan meselesinde ise BBP ve diğerleri arasında sadece "tepki" farklı bulunmaktadır ve bu küçük fark ittifak içerisinde bir çatışmaya sebep olmamaktadır. Bu politikalara yaklaşım konusunda AK Parti'nin iktidar partisi olarak bazı seçeneklerden ve esnekliklerden mahrum olması nedeniyle ortaya koyduğu bazı küçük söylem farkları ise MHP ile BBP'nin tepkisini çekecek kadar tezatlık uyandırmamaktadır. Özellikle dış politika konusunda milliyetçiliğin "öteki"ni belirlemesi kolaylaştığından Cumhur İttifakı partilerinin dış politika alanında daha güçlü bir tutunma ortaya koymaları anlaşılmaktadır. Çünkü dış politikada önceliği "milletin menfaati/çıkartı" belirlemektedir.

Dolayısıyla hem iç hem de dış politikalar olarak çalışmada incelenen hususlar MHP ve BBP'nin 1992'de belirtilen o ayrım noktaları ile bağlantılı bir durumlarının kalmadığını göstermiştir. Çünkü her şeyden önce Türkiye'deki ve dünyadaki koşullar değişmiştir. Bu süreçte liderler de değişmiştir. Türkiye'de vesayet unsurlarının güç kaybetmesi 28 Şubat süreçleri gibi dönemlerin geride kaldığını gösterdiği gibi tüm partiler için politikaları belirlerken ya da ideolojik sınırları belirlerken daha özgür bir duruş ortaya koymayı mümkün hale getirmiştir. Milliyetçi partilerin geçen yirmi yıllık bir evrede iktidar olma imkânı yakalayamaması da bu süreçte önemli bir belirleyicidir. Dolayısıyla MHP ve BBP'nin yaklaşımları

bu gerekçeler üzerinden de okunmalıdır. Bu süreçte AK Parti'nin yaşadığı dönüşüm ve getirilen yeni sistem de bu yakınlığı beslemiştir. Ayrıca AK Parti'nin politik ve ideolojik yaklaşımı ile milliyetçi partilerin yaklaşımları arasında çok fazla bir fark kalmaması ise bu yakınlaşmaya AK Parti'yi de dâhil ederek daha büyük bir birlikteliği mümkün hale getirmiştir. Böylece Cumhur İttifakı tabanına ortak ve baskın ideoloji olan milliyetçiliği olarak güçlü bir birliktelik olarak inşa edilmiştir.

Bu süreçte öncelikle ülkede bir kaos yaşanmış ve bu kaosu bir yansıması olarak MHP milliyetçiliğinin gereğini yaparak terör ve darbe unsurları karşısında pozisyon alarak AK Parti'ye arka çıkmıştır. BBP ise bu süreçte masaya oturma pazarlığı yapmaksızın bu birlikteliğe destek verip dâhil olarak milliyetçiliğini sergilemiştir. İçinde bulunulan bu bunaltıcı şartlar ve milliyetçi partilerle gerçekleşen yakınlaşma AK Parti'nin çok istediği başkanlık sisteminin kapısını açmıştır. Başkanlık sistemlerinin olduğu ülkelerde siyasi partilerin genelde –o ülkenin tarihi, siyasi ve ideolojik geçmişi temelinde farklılaşacak şekilde- iki cephede toplandığı görülmektedir⁷⁵. Altılı Masa da denilen Millet İttifakı bu süreçte bir cephe iken “AK Parti, MHP ve BBP” Cumhur İttifakı olarak diğer bir cephe de yer almıştır. Çünkü Cumhurbaşkanının geçerli oyların salt çoğunluğunu alması (en az % 50 oran + 1 oy) ile seçilebilmesi şartı ve seçim yasasında yapılan diğer düzenlemeler, partileri birleşmeye büyük oranda mecbur bırakmaktadır.

“Altılı Masa” ekibinin birbirinden çok zıt partiler olmalarına rağmen bir masada toplanmaları ve bu denli ideolojik farklarına rağmen anlaşmaya çalışmaları MHP ve BBP'nin aynı ideolojiyi benimseyen partiler olarak ayrı konumlanışlarını sorgulatmaktadır. Bununla birlikte “Cumhur İttifakı” çatısı altında yıllarca eleştirdikleri AK Parti ile birleşmiş olmaları ve gerçekleşen politikalara aynı hizada bakmaları da bu ayrılığı sorgulatmaktadır. Politikalara yaklaşımlarındaki uyumluluk pratikte bu iki parti arasında bir ayrım kalmadığını ortaya koymakla birlikte “olası bir birleşme”nin katkıları hesap edilmelidir. Çünkü böyle bir bileşme bir ittifaka bağlı kalmaksızın % 7 barajını rahatlıkla geçme gibi bir fırsatı sunacağı gibi milliyetçi oyların tek partide toplanmasını ve yönetimde daha çok söz sahibi olunmasını da sağlayacaktır. Böyle bir birleşme İYİ Parti'ye kayan milliyetçi oyların yeniden toplanması açısından da bir anlam taşımaktadır. Bunun gerçekleşmesi ile ilerleyen zamanda milliyetçi camia, “ister sağ bir parti olan AK Parti ister sol bir parti olan CHP iktidara gelsin, bu iki parti tek başına iktidara gelemediği sürece” daima Türkiye'deki siyaseti belirleme gücüne sahip olacaktır. Böyle bir durumda sağ olan AK Parti tarzı partilerin tercih edilmesi mantıklı gözüktüğünden milliyetçi-muhafazakâr zihniyetin daima iktidarda olması mümkün hale gelecektir. Bu koşullar aynı zamanda ilerleyen zamanda milliyetçi-muhafazakâr özellik-

75 Bu konuda detaylı bilgi için bakınız (Miş, 2018).

teki Cumhurbaşkanı adaylarının % 50+1'in çok üzerinde oy alarak iktidara gelmesini de kolaylaştıracaktır. Çünkü şu an İYİ Parti'nin Cumhur İttifakı'nda yer almamasının en büyük dayanağı Erdoğan düşmanlığıdır. İYİ Parti bu dayanakla karşı tarafa geçmiş olsa da hem 2018 hem de 2023 seçimleri için Cumhurbaşkanı adayı belirleyememenin baskısı ile yürütme gücünden (bu güç üzerinde söz sahibi olmaktan) daima yoksun kalmaktadır. Bu durum İYİ Parti'nin Millet İttifakı'nda uzun soluklu kalamayacağını en büyük göstergesidir. Bu durumda ya İYİ Parti eriyerek üyelerini MHP-BBP birliğine kaptıracak ya da yeni konumunu Cumhur İttifakı'ndan yana belirleyecektir. Dolayısıyla Erdoğan'dan sonraki süreçte Cumhur İttifakı'nın göstereceği Cumhurbaşkanı adayları İYİ Parti için de anlamlı ve desteklenebilir olacaktır.

Diğer yandan milliyetçi partilerin yıllarca en büyük gayesi AK Parti'yi "AB ve ABD'ye itaat eden bir parti olmaktan uzaklaştırmak, kapitalist sistemi genişletip devlet kontrolünü küçültmesini engellemek gibi" Türkiye için sorun olacak alanlardan uzak tutmak olmuştur. Ancak bu şekilde AK Parti'nin milli bir çizgide tutulabileceği düşünülerek eleştiriler bu çerçevede sürdürülmüştür. 2015 sonrası süreçte Türkiye'de yaşananlar ise AK Parti'nin ortaya koyduğu davranışları ile milliyetçi partilerin bu beklentilerine yaklaştığını göstermiştir. Bu anlamda MHP ve BBP'nin bu ittifakı güçlü bir şekilde savunması ve AK Parti'yi destekleyerek AK Parti'nin yeni bir karar değişikliği içine girmesini engellemesi bu ittifakı güçlendirecektir.

MHP, bir yandan AK Parti ile ittifak yaparak HDP ve diğer terör unsurları karşısında milliyetçiliği daha ileriye taşıyarak uygulanır hale getirirken diğer yandan bu yakınlaşmanın bedeli olarak bir bölünme yaşamıştır. MHP'nin AK Parti ile yakınlaşmasından rahatsız olarak İYİ Parti'yi kurmaya yönelen milliyetçiler "geçmiş dönemde CHP ile Çatı Cumhurbaşkanı adayı Ekmeleddin İhsanoğlu'nu birlikte desteklerken" bir rahatsızlık duymamıştır. Aynı şekilde 1999'da MHP'nin Demokratik Sol Parti (DSP) ile yakınlaşarak hükümet kurması⁷⁶da MHP içerisinde bir bölünme doğurmamıştır. Geçmişte ideolojik uyumu olmayan CHP

76 57. Hükümet 28 Mayıs 1999'da göreve başlamıştır. Bu hükümetin Başbakanı Bülent Ecevit (DSP), Başbakan Yardımcıları ise Devlet Bahçeli (MHP) ve Mesut Yılmaz (ANAP) olmuştur. Bu hükümet 2001 krizinin ardından erken seçime gitmiş ve 2002 seçimlerinin ardından tüm bu partiler baraj altında kalırken AK Parti hükümeti tek başına iktidara gelmiştir (İşte Türkiye'de bugüne kadar kurulan koalisyon hükümetleri... , 2015). Özellikle 15 Şubat 1999'da Öcalan'ın yakalanması ile DSP ve MHP milliyetçi gerekçelerle önemli hale gelmiş ve yine bu gerekçe ile bir arada hükümet kurlmaları anlamlı görülmüştür. Bugün gelinen noktada AK Parti ve MHP'yi bir araya getiren şey de terör olaylarıdır ve bu olayların ucu da 1999'da olduğu gibi milliyetçi duygulara dayanmaktadır. 1999'da sol bir parti olan DSP ile sağ bir parti olan MHP iktidar ortağı olmuşken bugün sağ parti olan AK Parti ile sağ parti olan MHP bir araya gelmiştir ve bu iki parti bünyelerinde muhafazakârlığı ve milliyetçiliği birlikte barındırmaktadır. Dolayısıyla bugünkü ittifakta (MHP-AK Parti) geçmiştekinen nazaran (MHP-DSP) daha güçlü ve anlamlı bağlar bulunmasına rağmen MHP içerisinde bir bölünme gerçekleşmesi ancak Erdoğan nefreti ile açıklanabilir olmaktadır. Çünkü MHP'den ayrılan milliyetçiler bu oluşumun karşısında duran Millet İttifakı'nın içinde sol bir parti olan CHP ve bölücü bir parti olan HDP ile aynı ortamda bulunmayı daha anlamlı bulmaktadır.

ve DSP ile birlikte hareket eden MHP'li milliyetçilerin AK Parti ile yakınlaşmadan rahatsız olması şaşırtıcılığını korumaktadır. Burada akla gelen tek ihtimal Erdoğan'a olan nefrettir. Bugün İYİ Parti ile ittifak olan CHP'nin HDP'yi yanına almasının görmezden gelinmesi milliyetçi bir politika hedefi ile değil ancak Erdoğan'a olan düşmanlıkla açıklanabilecektir. Bugün Altılı Masa CHP'li bir Cumhurbaşkanı adayı çıkarırken ve İYİ Parti lideri başka aday bulmak mümkün değilmiş gibi Ankara ve İstanbul'un Büyükşehir Belediye Başkanlarından medet umup milliyetçileri CHP'ye daha bağımlı hale getirirken MHP'yi eleştirmeye devam etmesi çok gariptir. İYİ Parti'nin bu tutumu, partisi içinde bulunan milliyetçileri Millet İttifakı'nın adayını savunamayacak ve çevrelerine karşı bir açıklama getiremeyecek pozisyona sürüklemektedir. AK Parti, muhafazakâr ve milliyetçi özellikleri 2015 sonrası süreçte politika pratiklerine yansıtan bir parti konumuna gelmişken İYİ Partililerin bunu görmezden gelmesi çok gariptir. Bu durum bazı partiler için partililiğin ve ideolojik pozisyon alışın bittiğini, aslında desteklenen ya da karşı durulanın parti liderleri olduğunu bize göstermektedir. Çünkü düşmanlık Erdoğan'a iken dostluk İmamoğlu'na, Yavaş'a, Kılıçdaroğlu'na ve HDP'ye dir. Bu süreçte kendisini "muhafazakâr" olarak konumlandıran SP, Gelecek Partisi ve DEVA Partisi de aynı düşmanlık üzerinden pozisyon belirlemişlerdir. Bu davranışın ortaya çıkmasında fayda/çıkar sağlayacak olanlar ise HDP'liler olarak gözükmektedir. Çünkü böylece hem milliyetçiler hem de muhafazakârlar bölünmekte iken HDP'liler % 10 üzerinde bir oyla ülkenin geleceğine yön vermekte ve 2015 öncesi süreçte AK Parti'den aldıklarını bugün İYİ Parti ve muhafazakâr partilerin desteklediği CHP'den talep etmekte ve alacak gözükmektedir. Bahçeli ve Destici ise yıllarca eleştirdikleri Erdoğan'la pazarlık yapmaksızın aynı safta durarak esas dertlerinin devlet ve millet olduğunu, kişiye takılmanın milliyetçi bir davranış olmayacağını tüm davranış ve uygulamalarıyla göstermişlerdir.

İdeolojik ve fikirsiz tezatlıkların bulunduğu Altılı Masa'da milliyetçiliği zedeleyen bazı hususların (HDP'nin beklentileri gibi) bulunması MHP'nin İYİ Parti'ye kayan oylarını yeniden kazanması için her an hazırlıklı olmasını mecbur hale getirmektedir. Ayrıca Altılı Masa'nın bu ideolojik ve fikirsiz tezatlıklara rağmen varlığını sürdürmesi Cumhur İttifakı'nın devamlılığı ve güçlenmesi için katkı sağlayıcı olacaktır. Çünkü karşı tarafta bir türlü birleşemeyen ve ortak karar alamayan bir ittifak bulunmaktadır. Bu süreçte BBP'nin MHP ile birleşmeye gitmesi "zaman zaman sert politik dönüşler yapabilen AK Parti'nin" milliyetçi çizgide kalmasını sağlamak açısından önemlidir. Öte yandan AK Parti'nin ittifak sürecinde Altılı Masa'dan kopan başka partiler ile ittifaka kalkışması ihtimalinin olması ise MHP ile BBP'yi önemsiz hale getirerek belki de uzun yıllar sürececek bir muhalefete sürüklenmeyi beraberinde getirecektir. Altılı Masa'dan

kopup muhatap alınan siyasi oluşumun (AK Parti'nin siyasetteki ilk yıllarında olduğu gibi) HDP olması ihtimali düşünüldüğünde Cumhur İttifakı'nın sürdürülmesinin milliyetçi camia için katkıları anlaşılabilir. Çünkü bu durum HDP'nin milliyetçilik için "öteki" olması anlamında Cumhur İttifakı'nın birlikteliğini güçlendirmektedir. Burada önemli olan MHP'nin AK Parti'yi iktidara gelmek için HDP'ye mecbur bırakmamasıdır. Bu anlamda Cumhur İttifakı'nın bugünkü şekli ile sürmesi hem MHP ve BBP için, hem AK Parti'nin iktidarda kalması için hem de HDP'nin iktidardan pay alamaması açısından mantıklı gözükmektedir. Dolayısıyla tüm bu gerekçeler Cumhur İttifakı'nın birliğini güçlendirmekte ve geleceğini emin hale getirmektedir.

Tüm politika pratiklerine bakıldığında Cumhur İttifakı partilerinin 2015 sonrası süreçte "Andımız, milli bayramların kutlanması ve Doğu Türkistan meselesinde Tek Çin politikasının benimsenmesi hususları" dışında neredeyse tüm hususlarda anlaştıkları ve bu üç konuda da tartışmaya girmedikleri görülmektedir. Dolayısıyla Cumhur İttifakı'nın gerçekleştirilmesi sonrasında Türkiye'nin temel meseleleri olarak değerlendirilecek konularla ilgili politikalarda AK Parti, MHP ve BBP'nin birlikte bir kanaat ortaya koyduğu ve ortak hareket ettiği açıktır. "İdeoloji olarak etnik olmayan bir milliyetçilik ve değişime sıcak bakan bir muhafazakârlık sürdürülerek" -ülkenin beka kaygısı çerçevesinde- kucaklayıcı politikaların yürütülmesine devam edildiği görülmektedir. Bu sahne Cumhur İttifakı'nın "Türkiye'de büyük bir değişim yaşanmadığı sürece" sürdürülebilir olduğunu göstermektedir.

İYİ Parti'nin CHP'lileri iktidarda söz sahibi olabilmek için tek çare gören pozisyonu milliyetçileri işlevsizleştirdikçe milliyetçilik ana hedeflerine kavuşmaktan uzak kalmaktadır. Öte yandan Erdoğan'a düşmanlık sürdüren İYİ Partili milliyetçiler HDP ile ittifak yaptıklarının farkında olmalarına rağmen bu birlikteliği sürdürmeleriyle Erdoğan karşısında HDP'ye katlanabilir hale geldiklerini göstermekle birlikte milliyetçilerin hassasiyetlerinden vazgeçerek dönüşüm yaşadığı da açıkça görülebilmektedir. Mecliste görmek istemedikleri HDP'liler ile açık bir şekilde ittifak yapılması bunu göstermekte ve milliyetçiliğin şahsi ihtiraşlara indirgenliğini açıkça ispatlamaktadır. Cumhur İttifakı içerisindeki BBP ve MHP'nin AK Parti'nin milli çizgide giden tutumunu desteklemeleri milliyetçiliğin ilkelerinde kendisine iyi bir yer bulurken İYİ Parti'nin CHP'ye biat edip boyun bükme bir ittifakı sürdürmesi ve verilen ciddi tavizler günümüzde İYİ Parti için milliyetçiliğin dönüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla bir yanda muhafazakâr milliyetçi özellikleri daha çok hissedilen BBP ve MHP neredeyse Türkiye'yi etkileyen tüm politikalarda Cumhur İttifakı çatısı altında uyumlu hareket edebilirken İYİ Parti'nin "CHP ve HDP ile birlikte yol alan, Millet İttifakı'nın geleceğini AB'de gören tutumu" bu partinin

milliyetçiliğini liberal milliyetçiliğe yakınlaştırmış gözükmektedir. Bununla birlikte Türkiye gerçeğinde düşünülduğünde bu şekilde bir tipolojik pozisyon ile İYİ Parti'nin uzun vadeli bir şekilde Millet İttifakı içerisinde varlığını koruması ve milliyetçilerin bunu sürdürmesi pek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca bu durum İYİ Parti'nin sahil şeridinden aldığı oyları da tehlikeye atması anlamına gelmektedir.

Türkiye'de milliyetçiliği çok fazla uç noktada yaşamayan, etnik sivrileşme ortaya koymayan milliyetçi partilerin oylarını artırmaları söz konusudur. Ayrıca muhafazakâr partiler ise AK Parti'nin –vesayeti öteleyerek- yarattığı fırsatlar sayesinde Türkiye seçmeninden daha fazla oy alabilmektedir. Bu bağlamda etnik tutumdan arındırılmış bir MHP Türkiye'nin beka kaygısı yaşadığı şu evrede daha tercih edilebilir bir pozisyonda gözükmektedir. Çünkü milliyetçiliğin bir taraftan duygusal ve harekete geçiren bir yansıması⁷⁷ olduğu akıllardan çıkarılmamalıdır. Zaten BBP ile yakınlaşmalarındaki en büyük gerekçe de MHP'nin 1990'ların başında benimsemiş olduğu etnik milliyetçi tutumu ötelemiş olması ve muhafazakâr milliyetçiliğe yakınlaşmış olmasıdır. İYİ Parti'nin milliyetçiliği ise sol pozisyondaki CHP ve etnik milliyetçi ve ırkçılığı açıkça belirlenmiş bir HDP'ye yakın olması ile milliyetçiler için duygusal olma özelliğini yitirmiştir. Bu çerçevede uzun dönemli bir şekilde benimsenemeyeceği açıktır. İYİ Parti'nin Erdoğan'ı karşısına alıp milliyetçiliğe buna göre yön tayin etmesi ve milliyetçiliği onu devirmeye bağlayan görüşü, partisindeki milliyetçileri uzun soluklu bir şekilde muhafaza etmesini güçleştirecektir. Süreç içerisinde yaşanan hassasiyetler ve milliyetçiliği zedeleyen söylem ve eylemler parti içi bölünme ve kırılmaları artıracaktır. Bu parçalanma ile yer değiştiren siyasetçiler ve oylar “politika pratikleri anlamında uyumluluğu bu çalışma ile de gösterilmiş olan Cumhur İttifak'ını” geleceğe taşıyacaktır.

Öte yandan dünyada aşırı sağ ve milliyetçi partilerin iktidara gelmeye başladığı şu yıllarda Türkiye'deki milliyetçi bir oluşum olan Cumhur İttifak'ının güç yitirmesi pek mümkün gözükmemektedir⁷⁸. Şu anki ittifak dünyada yaşanan milliyetçileşmenin de bir yansıması olarak okunabilir.

77 Birinci bölümde de açıklandığı üzere *milliyetçiler* “şiddetli derecede duygusal bir psikoloji tarafından akıl dışı hedefler için çabalamaya itilen aşırıları” olarak görülmektedir. Milliyetçiler bu çerçevede, baskıcı sömürgecilere karşı savaşmaktadırlar (Billig, 2002:26). Dolayısıyla milliyetçilik duygusal anlamda adeta bir din gibi benimsenebilmektedir. Bu konuda Hayes (2010:189) her din gibi, milliyetçiliğin de “akla, muhayyileye ve duygulara seslendiğini” ifade ederek yarattığı duyguya işaret etmektedir.

78 Dünyada son yıllarda milliyetçi ve aşırı sağ siyasi hareketler yükselmeye ve bu tür liderler iktidara getirilmeye başlanmıştır. Avusturya, İtalya, İspanya, Almanya, Fransa, İsveç, Macaristan, Finlandiya aşırı sağın yükseldiği bazı örnek ülkeler olarak gösterilebilir. Ayrıca iktidara gelmeyen liderlerin de Avrupa'da sağ ittifak oluşturma gayretleri içerisinde olduğu görülmektedir (Avrupa ve milliyetçilik: Avrupa Parlamentosu seçimlerinde milliyetçi ve aşırı sağcı partiler 'güç bloğu' oluşturma çabasında, 2018; Avrupalı aşırı sağcı ve milliyetçi 14 parti, yeni bir ittifak oluşumunu görüşmek için toplandı, 2021; Öner, 2014).

Bu milliyetçileşme çok farklı versiyonları ile kendini gösterse de Avrupa ve ABD çoğunlukla bu durumu kendi milletinin çıkarı için İslam topraklarını sömürme şeklinde dışa yansıtmaktadır. Türkiye ise bu milliyetçiliği iç ve dış politikada sömürünün karşısında durup Osmanlı gibi mazlumları ve İslam ülkelerini koruyan bir anlayışla dışarı vurmaktadır. Bunu yaparken milliyetçiliği dış politikada anti-sömürgeci bir tarzda icra etmek gerekmiştir. Bu pozisyon ve bu milliyetçi duruş, dış politikada Türkiye'yi İslam liderliğinin ötesine taşıyacak özellikleri de bünyesinde barındırmasıyla, Yeni Osmanlıcı hayallerin gerçekleştirilmesi anlamında Cumhur İttifakı'nı geleceğe taşıyacaktır.

Ancak burada özellikle şuna değinmek gerekmektedir. Erdoğan ve Bahçeli belli bir yaşa gelmiş ve belki de 5 sene sonra yeniden seçime lider olarak katılamayacak kişilerdir⁷⁹. Bu kimselerin yerine gelecek yeni liderlerin bu düsturu sürdürmeleri Cumhur İttifakı diye bir ittifakın geleceğini belirleyecektir. Diğer yandan hem MHP hem de AK Parti'de bir lider değişikliği yaşanması İYİ Parti'nin ve bu partiye dâhil olanların da pozisyonunu belirleyecektir. Bu meselenin şimdiden hesap edilmesi ve planlanması ittifakları şekillendirecek çok önemli bir meseledir. Belki de sonrası için MHP'de belirlenen lider tüm milliyetçi oluşumları tek bir çatı altında toplayabilecektir. Bu sürecin iyi yönetilmesi de Cumhur İttifakı'nın geleceğe taşınabilmesi için elzemdir.

MHP-BBP ayrışması 1992'de ülkücüleri bölen ve üzen bir ayrışma olmakla birlikte Ekim 2017'de İYİ Parti'nin kurulması ile milliyetçiler yeniden bir bölünme yaşamıştır. Cumhur İttifakı Şubat 2018'de kurulmuş olsa da MHP'nin AK Parti ile yakınlaşması daha öncesi (15 Temmuz 2016 hemen sonrası) bir tarihe rastlamaktadır. BBP ise 2018'in Mayıs ayında bu ittifaka resmi olarak katılmıştır. Dolayısıyla milliyetçiler bir yandan bölünürken diğer yandan birleşmişlerdir. MHP'nin parti içinde yaşanan muhalefeti İYİ Parti'yi doğursa da AK Parti ile MHP arasında doğan Cumhur İttifakı BBP'yi bünyesine katmıştır. Cumhur İttifakı'nın gayri resmi durumu ise İYİ Parti kurulmadan önce olmuştur. Dolayısıyla Cumhur İttifakı'nın inşası hem parti içi muhalefetten yeni bir parti doğurarak MHP'nin iç sorunlarını çözmesini sağlamış hem de 1992'de ayrılan BBP'yi Cumhur İttifakı içerisinde dâhil ederek MHP ile yakınlaştırmıştır.

Diğer yandan AK Parti'nin ortaya koyduğu politikalarla vesayeti ötelemesi, şu an Türk siyasi hayatında mevcudiyetini koruyan SP, BBP ve MHP'nin yönelişini belirlemiştir. Şöyle ki, BBP ve MHP, her ne kadar

⁷⁹ Erdoğan 14 Mayıs 2023 seçimlerinde seçilirse iki kez seçilme hakkını tamamlamış olacaktır (Uzun, 2022). Erdoğan 2023 seçimlerinin son kez aday olacağını dile getirmekle birlikte yasaya göre seçilme sayısı da dolacağından aday olması mevcut yasalara göre mümkün gözükmemektedir (Erdoğan 'son kez' dedi, muhalefetten yanıt geldi: 'Kanun imkânsız diyor beyefendi', 2022). Bunun dışında her iki lider de yasaları değiştirebilirler bile yaşlandıkları gerçeğini değiştiremeyeceklerdir.

MHP'deki bir bölünme ile ortaya çıkmış olsa da her iki partinin de “milliyetçiliği” bir ideoloji olarak benimsediği açıktır. Buradaki ayrışmanın temellerinde “1980 Darbesi sonrasında yaşananlar, Türk İslam Ülküçülerinin Türkes'e olan dargınlığı, İslami göstergelere/sembollere yaklaşmanın resmi ideoloji açısından sakıncalı görülmesi ve MHP'nin milliyetçilikteki tipolojik dönüşümü (etnik milliyetçiliğe kayması)” yatmaktadır. MHP'nin o günkü dönüşümünde Milli Görüş Hareketi'nden farklı bir pozisyon alıp seçmene alternatif olma kaygısının da bir etkisi olmuştur. Çünkü vesayet unsurları ve resmi ideolojinin bu hareketin varlığından rahatsız olmasıyla partinin kapanma riski taşıması MHP'nin partisini seçmene alternatif hale gelecek şekilde konumlandırmasına kapı aralamıştır. Ancak AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 sonrası süreçte çok şey değişmiştir. AK Parti'nin yürüttüğü politikalara MHP'nin (367 meselesi gibi) ve halkın verdiği destek (yüksek oy oranı ile desteklenmesi gibi) sayesinde vesayet unsurları ötelenmiştir. Böylece MHP'nin İslamcı oluşumlardan uzaklaşmasına ve onlara alternatif olmasına dair bir ortam kalmamıştır. Bu durum MHP'nin etnik dozunu azaltarak yeniden İslami unsurlara ve Osmanlı'ya yakınlaşmasına fırsat yaratmıştır. Çünkü dini hususlar milliyetçilikte önemli bir bağlayıcıdır. Nasıl ki Türkes MHP'yi geçmişte İslam'a yakın bir pozisyondan alıp etnik milliyetçi bir pozisyona sürüklemişse Bahçeli de içinde bulunulan şartlara göre MHP'yi etnik milliyetçi pozisyondan alarak muhafazakâr milliyetçi bir pozisyona taşımıştır. Böylece 2010 sonrası süreçte vesayet baskısının azalamaya başlaması ve ortadan kalkması ile AK Parti, MHP ve BBP ideolojisini daha açık bir şekilde ortaya koyarak yakınlaşmaya başlamıştır. Cumhuriyet İttifakı'nın temelini oluşturan ana unsur milliyetçilik olsa da “din” konusu da bu ittifakı daha da güçlendiren önemli bir dayanak olmuştur; ayrıca bu partilerin dine yakın olmaları ve ona hizmet etmeyi istemeleri Cumhuriyet İttifakı'nı ileriye taşıyan önemli bir gerekçe olmuştur.

Bununla birlikte güvenlik koşulları da partilerin tavırlarını belirlemektedir. İç ve dış düşmanların var olduğu dönemler muhafazakâr milliyetçi özellikli partileri daha aktif hale getirmekte ve bu partileri ortak noktalarda birleştirmektedir. Parlamenter sisteme nazaran daha az demokratik özellikte olduğu düşünülen başkanlık sisteminin Türkiye'de uygulanmaya başlaması ise yine bu muhafazakâr tondaki milliyetçiliğin bir yansıması olmuştur. Bu tip milliyetçilik çalışmanın birinci bölümde de açıklandığı gibi göç konusunda daha temkinli yaklaşım sergileyerek toplumun dil ve kültür konusundaki türdeşliğini bozmak istemeyen bir özellik sergilemektedir. Ayrıca “kamu düzeni ve sosyal bütünlük” üzerine yoğunlaşarak milli vatanseverlik üzerinde ifadesini bulmaktadır. Dolayısıyla bu bakış açısı başkanlık sistemini haklı kıldığı gibi milletin bir olması ve vatansever olması da bu tipolojide önemli hale gelmektedir. Ülke içinde yaşanan terör saldırıları da

dâhil olmak üzere özellikle dış politika konusunda büyük oranda benzer bir davranış ortaya koyan Cumhuriyet İttifakı, milliyetçiliği bu süreçte daha güçlü bir şekilde yaşayarak Türkiye'de sınır dışında yaşanan olaylar bitmediği sürece de bu duyguyu sıcak tutacak ve ittifakın diri tutulması ile varlığını koruyacaktır. Dolayısıyla çalışma içeriğinde de gösterildiği gibi Cumhuriyet İttifakı'nda farklı düşüncelerin benimsendiği durumlarda dahi ittifak içinde bir çatışma yaşanmamasında “bu duygusal halin ve bütünleşmenin millet için daha hayırlı olduğu algısının etkisi” bulunmaktadır. Dolayısıyla ittifak içinde çatışma ve inatlaşma yaşanmaması da ittifakın varlığını korumakta ve ömrünü uzatmaktadır.

Burada dikkat çeken diğer bir husus “kendisini milliyetçi olarak tanımlayan bir kimsenin” kendisine hem Millet İttifakı'nda hem de Cumhuriyet İttifakı'nda yer bulabilmesidir. Dolayısıyla milliyetçilerin bu ittifaklar içerisinde yer değiştirebilmesi “tüm bir parti olarak” karşı tarafa geçme baskısının oluşmasını ortadan kaldırmaktadır. Çünkü İYİ Parti ya da MHP'nin önceki seçime nazaran aynı oranda oy alması aynı ittifakta kalmaya devam etmelerini anlamlı kılsa da seçimde milliyetçilerin tek bir tarafa yüklenmesi durumunda oyu düşen parti diğer ittifakta bulunmayı sonlandıracak ve tabanın beklentisine yönelecektir. Çünkü seçmeni yeniden kazanma güdüsü yer değiştirmeye sebep olacaktır. Böylece milliyetçi liderler birlikte bir karar vererek tamamıyla karşı ittifaka katılma baskısı ve tercihinin zorlanmadan seçim sonuçlarına göre adımlarını belirleyeceklerdir. Bu durum iktidar partisi AK Parti'nin politikalarında dikkatli olması noktasında da belirleyici olacaktır. Çünkü milliyetçi hassasiyeti zedeleyen bir duruş gösterilmesi milliyetçileri karşı cepheye kaydıracaktır. Milliyetçilerin hangi ittifakta çoğunlukta olacağını, parti liderlerinin pozisyonu ve ittifakın ya da iktidarın yürüttüğü politikalar belirleyecektir.

Diğer yandan AK Parti'nin dış politikada güvenliği ve enerji temelinde ekonomik çıkarı önceleyen yaklaşımı milliyetçi partilerin ve seçmenin pozisyonu için çok önemlidir. Dış politikada milliyetçiliğin kendini duygu yüklü hissettirmesi ve ülke içinde aykırı davranış gösterenlerin vatan haini olarak değerlendirilebiliyor olması milliyetçi partileri daha tutucu hale getirdiği gibi ülke içinde seçmenine karşı övücünü artıran bir fırsat yaratması ile de katkı sağladığından Cumhuriyet İttifakı'nı daha cazip hale getirmektedir. Cumhuriyet İttifakı partileri özellikle dış düşman ve iç düşman konusunda birlikte hareket etmekte ve aynı şeyleri düşman olarak işaret etmektedir. Bu durumda “düşman ve öteki” algısı milliyetçiliğin yarattığı bağlılığı daha güçlü hale getirerek küçük ayrışmaları görünmez hale getirerek Cumhuriyet İttifakını ileriye taşıyacaktır.

Diğer yandan İYİ Parti'nin Millet İttifakı içerisinde bir memnuniyet yakalayamadığı ve destekçileri ile seçmenlerini duygu yüklü hale getiremediği ve parti içerisinde başka ideolojilerden insanların da olması ile ittifak içi mu-

halefetin güçlü seyrettiği anlaşılabilir. Ayrıca Millet İttifakı'nın Cumhuriyet İttifakı karşısında konumlanması ve itiraz ettiği bazı politikalar zaman zaman İYİ Parti'yi kendi ittifakından ayrı düşürerek zor duruma sokabilmektedir. Bu durum politika yaratılması ve yürütülmesinde İYİ Parti'yi işlevsiz kılmaktadır. Böyle bir ortamda BBP ile MHP'nin tek parti çatısı altında birleşmesi İYİ Parti içindeki milliyetçileri yuvaya dönme konusunda psikolojik açıdan ikna edici olacaktır. Özellikle 2023 seçimlerinden sonraki seçimlerde AK Parti ve MHP liderliğinin daha genç olanlara bırakılması ihtimal dâhilindedir. Bu durumda kökü çok eskilere dayanan MHP'nin tüm milliyetçi camiyayı karizması altında toplayabilecek yeni bir lider belirlemesi Cumhuriyet İttifakı'nın geleceğe taşınmasında çok belirleyici olacaktır. Ayrıca bir sonraki seçimde Erdoğan'ın lider olarak seçime katılmaması halinde AK Parti'nin kaybedebileceği oyların kazanılmasında da bu liderin etkisi olacağı düşünülmelidir.

MHP ve BBP mazisi çok eskiye dayanan partilerdir. Milliyetçi olarak anılmaları konusunda taviz vermeyen bu partiler yıllar içerisinde milliyetçiliğin tipolojik yönelimi anlamında farklar sergilemişlerdir. 1991'de gerçekleşen Milli Görüş-Türkeş ittifakı o günkü şartlarda nasıl anlamlıysa Bahçeli-Erdoğan ittifakı da bugünkü Türkiye şartlarında o denli ve hatta o günküden daha fazla anlamlıdır. Çünkü Türkiye'nin bugünkü düşmanları eskisinden daha fazladır. O gün Türkiye'nin komşuları özgür birer devlet iken bugün Türkiye'nin neredeyse bağımsızlığını sürdürmeye devam eden komşusu kalmamıştır. O günkü şartlarda Milli Görüşçüler ile ittifak yapan Türkeş'e kızmayan ve vefatından sonra da hala Türkeş'in liderliğini büyük bir aşkla dile getiren milliyetçilerin, bugün Milli Görüş'ün devamı niteliğinde olup günümüz şartlarında pragmatist davranışlar sergileyerek iktidarda daha güçlü olarak bulunan ve dış politika ile askeri teknolojide Türkiye'yi çok ileri düzeye getirmiş olan AK Parti'yle ittifak yapan Bahçeli'ye karşı durmaları çok büyük tezattır. 1991 seçimlerinde Türkeş'in milliyetçiliğinde etnik ton daha güçlü olmasına rağmen Milli Görüşçülerle bir araya gelmiş iken bugün etnik siviliklerini törpülemiş bir MHP'nin AK Parti ile daha uyumlu olması neden garipsenmektedir? Bu süreçte MHP'nin değişimi onu BBP ile aynı çizgiye -yani MHP'nin komünizmle mücadele ettiği yıllardaki haline- getirirken AK Parti'yi de küresel güçlerin karşısında konuşularak milliyetçilere daha yakın bir konuma getirmiştir. AK Parti bu süreçte karşısına küresel güçleri aldığı gibi hedefine de Osmanlı'nın yeniden canlandırılmasını içeren ve bunun içerisinde Türklerin liderliğini öne çıkaran Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, Nizam-ı Âlem Ülküsü ve Kızılelma gibi değerleri almıştır... AK Parti, -MHP ve BBP dışında unutulmuş- bu ülküleri öne çıkararak, "İslam coğrafyasını koruyan ve yöneten olma ülküsüne doğru yönelerek milliyetçilerin yıllardır kurdukları hayale yaklaşmalarını sağlamış" ve Cumhuriyet İttifakı çatısı altında da bu duyguyu daha güçlü hale getirerek

İttifakı geleceğe taşımıştır. Bu hedefler ve ülküler Cumhur İttifakı'nı birlerken Millet İttifakı'nı bölmektedir. Millet İttifakı yönünü Batı'ya çevirip onların kontrolüne girmek isterken Cumhur İttifakı Batı'nın bağlarından kopup Türkleri şanlı günlerine döndürmek isteyerek millete enerji vermektedir. Bu yeni koşullar ve sahiplenilen ortak ülkü Cumhur İttifakı'nın güçlü ve uyumlu çalışmasını temin etmiştir. Bu çalışmada incelenen yirminin üzerindeki politikada bu uyumluluk açıkça görülmektedir.

Milliyetçilik dünyayı bugüne kadar birçok şekle bürünerek şekillendirmiştir. Bugünden sonra da varlığını bu şekilde sürdürmeye devam edecektir. Batı'daki son seçimler iktidarlara gelenlerin ya da yaklaşanların milliyetçiler olduğunu göstermiştir. Batı'daki milliyetçiler etnik ayrımı ve dini ayrımı önceleyen tutumları yanı sıra göç konusunda da çok temkinli olarak bu ideolojik bakışlarını sürdürmektedirler. Batı açısından "din" milliyetçilikte önemli bir belirleyici unsurdur. Öyle ki İslam dünyasının lideri olarak görülen Türkiye'nin Osmanlı'dan geriye kalan topraklarda bir toparlayıcılık ortaya koymasından, liderlik üstlenmesinden ve Orta Doğu'daki güç boşluğunu doldurarak enerji sahalarının Batı tarafından sömürülmesini engellemeye çalışmasından bir rahatsızlık hissetmektedirler. Bu bağlamda Batı'nın İslam'ın lideri Türkiye'nin ilerleyişini durdurmak istemesi Batı milliyetçiliğinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Türkiye ise bu süreçte tıpkı Osmanlı'nın yaptığı gibi kendi dininden olanları (Suriye) sahiplendiği gibi başka dinden olanları da (Ukrayna) Türkiye'ye kabul ederek Batı'nın tam tersi bir duruşla/pozisyonla Türklerin milliyetçiliğinin kucaklayıcılığını ve insan sevgisini göstermiştir. Batı'nın, mültecileri ve buna benzer unsurları düşman olarak lanse eden tutumuna karşı Türkiye herkesi insan olarak önemseyen bir milliyetçilik sergilemiştir. Türkiye bunu yaparken diğer yandan Orta Doğu'da yaşanan güç boşluğunun İslam liderleri tarafından doldurulamaması nedeniyle Batılıların Müslümanları sömürme ve öldürme gayretlerinin devam edeceğini bilmesi ile tüm ümmeti İslam sancağı altında birleşmeye yönelik bir milliyetçiliği de önemseyerek bölgeye özel önem vermekte ve bu şekilde milliyetçiliğini ümmeti kapsayacak şekilde genişletmektedir. Bu konuda Katar ve Libya ile gerçekleşen yakınlaşma ve ittifaklar bunu göstermektedir. Ayrıca Ayasofya'nın açılması sürecinde Mescid-i Aksa'ya ilişkin söylemlerde bu konudaki sinyaller gizlenmiştir⁸⁰. Türkiye benzer bir milliyetçiliği Orta Asya'daki soydaşları tek çatı altında toplayarak onlarla yardımlaşma konusunda da göstermiştir. Bu konuda Azerbaycan'a Karabağ konusunda verdiği destekte soydaşları bir araya getirerek bir liderliği üstlenmek istediğini de göstermiştir. Türk Devletleri Teşkilatı bunun önemli bir yansıması olmuş ve Türk Dünyasına unuttuğu ülkülerini hatırlatmıştır. Bu koşullarda ise Cumhur İttifakı üyeleri bir etnik milliyetçiliği benimseyerek Türk devletlerinin yakınlaşmasını ve birlikte hareket etme-

80 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız (Ayasofya: Danıştay karar verdi, 24 Temmuz'da cami olarak ibadete açılıyor, 2020).

sini desteklemiştir. Dolayısıyla AK Parti'nin ortaya koyduğu politikalarla hem Türkleri hem de ümmeti birleştirme gayretinde olduğu ve buna dönük bir milliyetçiliği sergilediği anlaşılabilmektedir.

Dış çevrede bu şekilde bir milliyetçilik yürüten AK Parti ülke içinde başka bir milliyetçilik tipini benimseyerek hareket etmektedir. Kürtlere yönelik etnik milliyetçilik pompalayan ve Türkiye'nin dış politikada elini eteğini çekip Anadolu'ya sıkışmasını bekleyen çevrelere karşı AK Parti, ülke içinde "vatandaş esaslı bir milliyetçiliği" savunarak vatandaşları Osmanlı mazisi ve kültürel birliği ile İslam şemsiyesi altında birleştirmeyi amaçlamaktadır. Böylece Türklerin "İslam'ın lideri olması bağlamında İslam'ın hakkını savunarak ve mazlumları koruyarak dünyaya nizam getirmesi" düşüncesi temelinde gerçekleşen dışarıya yönelik milliyetçiliğin de desteklenmesinin yolu açılmaktadır. Bu süreçte Türklerin liderliğindeki Osmanlı'nın insanlığa sağladığı katkılar hatırlatılarak, Nizam-ı Âlem Ülküsü halka benimsetilerek ve mevcut dış politikalar İslam'ın davasının gereği olarak sunulurken ayrıştırıcılara karşı halkın bütünleştirilmesi motive edilmektedir. Böylece dış politika hedefleri de kolay hale getirilmektedir.

Dolayısıyla Millet İttifakı'nın ülke içinde hedefini küçültüp HDP ile PKK'lılara hak tanıyarak milleti ayrıma sürükleyen ve bu bağlamda etnik milliyetçiliği tetikleyen bakışı karşısında Cumhuriyet İttifakı'nın hem Türklerin liderliğine hem de İslam'ın liderliğine kapı açarak Türklere Kızılelmaları hatırlatan Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi ve Nizam-ı Âlem Ülküsü temelinde bir milliyetçiliği hedef olarak göstermesi ve desteklenmesi Türk-İslam Âlemi'nin birleşmesini ve gelişmesini teşvik etmesi anlamında çok önemlidir. Hedeflerin bunlar olduğu ise, açıkça ortaya konulan fiillerde (Türk dizilerinde, Ayasofya'nın acımasında ve lider söylemlerinde) ve söylemlerde kendisini göstermektedir⁸¹. Bu ülkülerle gençlere ve millete bir motivasyon verilmek istenilmektedir. Bu hedefler gençlerdeki Batı hayranlığını önemsizleştirecek derece de önemlidir. Kızılelma unutulduğundan beri Türklerin ilerleyişi durmuş ve İslam'ın gerilemesi ile İslam ülkelerinin sömürülmesi başlamıştır. Bu ülküler yeniden aşılandığında uyuyan Türk'ün uyanması mümkün hale gelecektir. Bu nedenle Cumhuriyet İttifakı'nın doğru anlaşılması gerekmektedir. Tüm bu gerekçeler Cumhuriyet İttifakı'nı geleceğe taşıyacak değerdedir.

Millet İttifakı ise içerisinde barındırdığı ideolojik çeşitlilik ve neredeyse her politikada birbirinden farklı olan tutumları ile ayrı bir çalışmanın konusu olacaktır. Bu durum inşaatın kolonlarının nizensiz ve bağımsız olduğunu göstermektedir. Temel ise baştan itibaren sağlam değildir ki bunu İYİ Parti'nin Altılı Masadan kalkan ve sonra neredeyse zorunlu olarak masaya yeniden oturan halinden de anlamak mümkündür. Bu durum 14 Mayıs 2023 seçimlerinden sonra çok şeyin değişeceğinin bir göstergesidir.

81 Bu konuda detaylı bilgi için bakınız (Turan, 2023b)

KAYNAKÇA

- Açılımda Demokratik Tartışma (2009, 14 Kasım). *Milliyet*, 15 Şubat 2022 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/acilimda-demokratik-tartisma-1161793> sayfasından erişilmiştir.
- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (S. C. Karadeli, Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- AK Bülten, (2018, 05-12 Kasım). *AK Parti İstanbul İl Siyasi ve Hukuki İşler Başkanlığı Teşkilat İçi Haftalık Bülteni*, (474).
- AK Parti Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Genel Seçimler Seçim Beyannamesi (2018). *Güçlü Meclis Güçlü Hükümet Güçlü Türkiye* (Yaparsa Yine AK Parti Yapar).
- AK Parti Seçim Beyannamesi (2002). *Herşey Türkiye İçin 2002 Seçim Beyannamesi*.
- AK Parti Seçim Beyannamesi (2015, 7 Haziran) *Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*, Yeni Türkiye Yolunda Daima Adalet Daima Kalkınma.
- AK Parti Seçim Beyannamesi (2015, 1 Kasım) *Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*, Huzur ve İstikrarla Türkiye'nin Yol Haritası.
- Akdoğan, Y. (2004). *AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi*, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları
- Akdoğan, Y. (2017). *Siyasi Liderlik ve Erdoğan*, İstanbul: Turkuaz Kitap.
- Akıncı, M. (2012). *Türk Muhafazakarlığı-Çok Partili Siyasal Hayatta 12 Eylül'e-*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Akman, A. (2008). Etnik-Sivil Kurumsal İkileminin Ötesinde: Modernist Milliyetçilik, Milliyetçilik Kuramında Etnik/Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı, T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik* içinde, (ss.81-90). 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKP 'Kıbrıs'ı belirsiz sürece soktu (2008, 15 Kasım). *Cumhuriyet*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/akp-kibrisi-belirsiz-surece-soktu-22294> sayfasından erişilmiştir.
- AKP, MHP ve BBP'nin desteğiyle başörtüsü teklifini meclise sundu (2022, 9 Aralık). *Dokuz 8 Haber*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.dokuz8haber.net/akp-mhp-ve-bbpnin-destegiyle-basortusu-teklifini-meclise-sundu> sayfasından erişilmiştir.
- AKP ve CHP milli değerleri sömürüyor, (2012, 28 Ekim). *Ege Postası*, 20 Haziran 2020 tarihinde <http://www.egepostasi.com/haber/-akp-ve-chp-milli-degerleri-somuruyor-/3050> sayfasından erişilmiştir.
- Aksoy, İ. U. (2019). 2018 Genel Seçimler Öncesi AK Parti-MHP Cumhur İttifakı'nın Seçmen Nezdindeki Toplumsal Algısı, *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences*, 2 (1), 21-39. Retrieved from

<http://ijeass.gedik.edu.tr/tr/pub/issue/46699/585536>

- Akşin S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi, İstanbul*: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akyiğit, H. (2020). Liberal Milliyetçilik, T. Erdem (Ed.), *Milliyetçilik* içinde, Antalya: Otorite Yayınları.
- Alabdullah, S. & Tahiroğlu, M. (2022, Temmuz). Türk partilerinin Türkiye’de ikamet eden Suriyelilerin ve Suriyelilerin sorunlarına yönelik tutumları, *Siyasal Araştırmalar*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.harmoon.org/en/researches/turk-partilerinin-turkiyede-ikamet-eden-suriyelilerin-ve-suriyelilerin-sorunlarına-yonelik-tutumlariturk-partilerinin-turkiyede-ikamet-eden-suriyelilerin/> sayfasından erişilmiştir
- Alemdar, A. (2020, 8 Mayıs). Uluslararası İlişkilerde ‘Güç’ ve ‘Yumuşak Güç’ Boyutu, *Defence Turk*, 06 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.defenceturk.net/uluslararası-iliskilerde-guc-ve-yumusakguc-boyutu> sayfasından erişilmiştir.
- Alpman, P. S. (2016, 7 Temmuz). İdeolojimiz Gayet Yerlidir, *Birikim*, 15 Şubat 2022 tarihinde <https://birikimdergisi.com/haftalik/7797/ideolojimiz-gayet-yerlidir> sayfasından erişilmiştir.
- Alptekin, H. & Köse, T. (2018). AK Parti’nin Kürt Politikası, (N. Miş & A. Aslan, Der.), M. A. Memmi (Ed.), *AK Parti’nin 15 Yılı-Siyaset* içinde, (ss.315-338). 1.Baskı, İstanbul: SETA Kitapları.
- Altılı Masa dağıldı: Beş parti yarın toplanıyor (2023, 3 Mart). *Ulusal*, 29 Mart 2023 tarihinde <https://www.ulusal.com.tr/siyaset/altili-masa-dagildi-bes-parti-yarin-toplaniyor-15019083> sayfasından erişilmiştir.
- Altılı Masanın “Ortak Politikalar Mutabakat Metni” açıklandı!, (2023, 30 Ocak). *Aydınlık*, 29 Mart 2023 tarihinde <https://www.aydinlik.com.tr/haber/altili-masanin-ortak-politikalar-mutabakat-metni-aciklandi-364403> sayfasından erişilmiştir.
- Altındağ, N. (2016). Türk Milliyetçiliğinin Siyasallaşması ve Batılılaşma Algısı, *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 43-64.
- Altındağ, M. Y. (2023, 17 Mart). Akşener’in küstürdükleri: Eski Ülkücüler ve Genç Seküler Milliyetçiler. İYİ Parti nereye?, *Politik Yol*, 29 Mart 2023 tarihinde <https://www.politikyol.com/aksenerin-kusturdukleri-eski-ulkuculer-ve-genc-sekuler-milliyetciler-iyi-parti-nereye/> sayfasından erişilmiştir.
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (S. Dolanoğlu & S. Sökmen, Haz.) 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Ankara Haberi: BBP Genel Başkanı Destici: AB ile nişanı atalım, önümüze bakalım (2017, 3 Mayıs). *Sözcü*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/son-dakika-haberi/bbp-genel-baskani-destici-ab-ile-nisani-atalim-onumuze-bakalim-1829126/> sayfasından erişilmiştir.

- Ankara'da kritik zirve! Erdoğan: Libya'yı kan ve gözyaşına boğanları tarih yargılayacaktır, (2020, 4 Haziran). *Sözcü*, 21 Temmuz 2020 tarihinde https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/ankaradakritik-zirve-erdogan-libya-yi-kan-ve-gozyasina-boganlari-tarih-yargilayacaktır-5855847/?gclid=EA IaIQobChMIJJCZjqre6gIVXoBQBh1GYgAiEAAAYASAAEgIvPvD_BwE sayfasından erişilmiştir.
- Arklan, Ü. , Soy, S. & Sandıkcı, Y. T. (2021). Siyasal İttifaklarda Aranılan Özellikler ve Bu Özelliklerin Cumhurbaşkanlığına Atfedilme Durumu: İstanbul Seçimi Üzerine Bir Araştırma, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (3), 1182-1202. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumus/issue/65088/953876>
- Aslan, A. (2018). Post-Kemalist Türkiye'de Siyaset, (N. Miş & A. Aslan, Der.), M. A. Memmi (Ed.), *AK Parti'nin 15 Yılı-Siyaset* içinde, (ss.13-46). 1.Baskı, İstanbul: SETA Kitapları.
- Aslan, A. (2019, Mart). 31 Mart 2019 Yerel Seçimlerinde Cumhurbaşkanlığı'nın Siyasal İletişim Stratejisi, *SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Analiz*, Sayı 274, İstanbul: SETA Yayınları.
- Ataay, F. (2008), *Neoliberalizm ve Muhafazakar Demokrasi -2000'li Yıllarda Türkiye'de Siyasal Değişimin Dinamikleri-*, 1. Baskı, Ankara: De Ki Yayınları.
- Ateş, C. (2016, 24 Ağustos). MHP'den Fırat Kalkanı operasyonuna tam destek, *Anadolu Ajansı*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/politika/mhpden-firat-kalkani-operasyonuna-tam-destek/634620> sayfasından erişilmiştir.
- Atılğan, G. (2014). İdeoloji, *Siyaset Bilimi -Kavramlar-İdeolojiler-Disiplinler Arası İlişkiler* İçinde, (ss.285-298). 4.Baskı, İstanbul: Yordam Kitap.
- Avrupa ve milliyetçilik: Avrupa Parlamentosu seçimlerinde milliyetçi ve aşırı sağcı partiler 'güç bloğu' oluşturma çabasında, (2018, 11 Eylül). *BBC News*, 29 Aralık 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45474089> sayfasından erişilmiştir.
- Avrupalı aşırı sağcı ve milliyetçi 14 parti, yeni bir ittifak oluşumunu görüşmek için toplandı (2021, 4 Aralık). *Euronews*, 29 Mart 2023 tarihinde <https://tr.euronews.com/2021/12/04/avrupal-as-r-sagc-ve-milliyetci-14-parti-yeni-bir-ittifak-gorusmek-icin-topland> sayfasından erişilmiştir.
- Ayasofya: Danıştay karar verdi, 24 Temmuz'da cami olarak ibadete açılıyor (2020, 10 Temmuz). *BBC NEWS*, 11 Aralık 2021 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53349470> sayfasından erişilmiştir.
- Ayberk, İ., Akşit, S. & Dayıoğlu, A. (2019). Bir De Facto Devlet Olarak Kuzey Kıbrıs'ta Sivil Toplum: Toplumsal Tepki, *Kıbrıs Türk Sendikaları ve Türkiye'yle İlişkiler, Uluslararası İlişkiler*, 16 (64), 127-144.
- Aygen, M. & Yaman, H. (2020). Kürt Siyasal Hareketine HDP Üzerinden Bir Bakış, *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 7 (49), 126-139.

- Bağcı H. & Sinkaya, B. (2006). Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: AK Parti'nin Perspektifi, *Akademik Orta Doğu*, 1 (1), 21-37.
- Bahçeli: ABD'nin PKK ve PYD'ye bakışı hastalıklı (2016, 29 Ağustos). *Hürriyet*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bahceli-abd-nin-pkk-ve-pydye-bakisi-hastalikli-40210795> sayfasından erişilmiştir.
- Bahçeli: Ermenistan'ın Türk milleti karşısında tutunma ihtimali yoktur, (2020, 27 Eylül). *Yeni Şafak*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.yenisafak.com/gundem/mhp-lideri-bahceli-kanimizla-canimizla-varligimizla-azerbaycanin-yanindayiz-3568854> sayfasından erişilmiştir.
- Bahçeli: Suriyeli sığınmacılar bugün misafirimizse, yarın komşumuz olacaklardır, (2022, 10 Mayıs). *Gazete Duvar*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/bahceli-suriyeli-siginmacilar-bugun-misafirimizse-yarin-komsumuz-olacaklardir-haber-1564110> sayfasından erişilmiştir.
- Bahçeli: Suriyelilere vatandaşlık hakkı tanımak hazmedilecek bir durum değil, (2016, 4 Temmuz). *Hürriyet*, 16 Mar 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bahceli-suriyelilere-vatandaslik-hakki-tanimak-hazmedilecek-bir-durum-degil-40130374> sayfasından erişilmiştir.
- Bahçeli, D. (2019, 2 Şubat). Twitter, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://twitter.com/dbdevletbahceli/status/1091730520893992961> sayfasından erişilmiştir.
- Bahçeli'den başkanlık sistemi çıkışı (2016, 11 Ekim). NTV, 8 Mart 2023 tarihinde https://www.ntv.com.tr/turkiye/bahceliden-baskanlik-sistemi-cikisi-c1WeUw7SfUaRhJHd_4gJlAQ sayfasından erişilmiştir.
- Bahçeli'den 'başörtüsü' açıklaması (2013, 1 Ekim). NTV, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/turkiye/bahceliden-basortusu-aciklamasi,Lg3b3RT04kC9f0mHrqnNqg> sayfasından erişilmiştir.
- Bahçeli'den 19 Mayıs Tepkisi (2012, 30 Nisan). *Cumhuriyet*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bahceliden-19-mayis-tepkisi-338878> sayfasından erişilmiştir.
- Bahçeli'nin geçmişteki 'başkanlık sistemi' sözleri yeniden gündem oldu (2016, 2 Aralık). *Sözcü*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/bahcelinin-gecmisteki-baskanlik-sistemi-sozleri-yeniden-gundem-oldu-1542251/> sayfasından erişilmiştir.
- Bahçeli Libya'ya Müdahaleyi Değerlendirdi Bursa (A.A), (2011, 20 Mart). *T24*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/bahceli-libyaya-mudahaleyi-degerlendirdi-bursa-aa,134082> sayfasından erişilmiştir.
- Balibar, E. (2013). Irkçılık ve Milliyetçilik, E. Balibar & I. Wallerstein (Ed.), (N.Ökten, Çev.), *Irk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler* içinde, (ss.50-87). 3. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Baradat, L. P. (2012). *Siyasal İdeolojiler: Kökenleri ve Etkileri* (A. Aydın, Çev.), Birinci Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bardakçı, M. (2020, 13 Şubat). "Esad" mı, "Esed" mi?, *Haber Türk*, 7 Nisan

2023 tarihinde <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2582019-esad-mi-esed-mi-sayfasından> erişilmiştir.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Mardin Midyat Toplu Açılış, [Video]. (2013, 17 Şubat). *Youtube*, 22 Aralık 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=6IkTDtj7Mn0> sayfasından erişilmiştir.

Başkan Doğutürk, (2022, 4 Eylül). *Kayseri Anadolu Haber*, 3 Mart 2023 tarihinde <https://www.kayserianadoluhaber.com.tr/baskan-doguturk-davami-zin-en-buyuk-destekcisi-mhp-dir/81670/> sayfasından erişilmiştir.

Başkanlık sistemi yıllardır gündemde (2015, 5 Şubat). *AK Parti*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.akparti.org.tr/haberler/baskanlik-sistemi-yillardir-gundemde/> sayfasından erişilmiştir.

‘Başkanlık sisteminin kabul edilmesi mümkün değil’ (2011, 30 Ocak). *Cumhuriyet*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/baskanlik-sisteminin-kabul-edilmesi-mumkun-degil-217718> sayfasından erişilmiştir.

Başörtüsü girişimine partilerden farklı tepkiler (2008, 24 Ocak). *Memurlar.net*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.memurlar.net/haber/99979/basortusu-girisimine-partilerden-farkli-tepkiler.html> sayfasından erişilmiştir.

Bayraktar, Ö. (2015). Lider, Teşkilat, Doktrin’in İflası: Ülkücü Harekette 1980 Sonrası Dönüşüm, Bölünme ve İç Çatışma, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17 (28), 35-40.

Bayram, M. (2016). Ermenistan Dış Politikasında Reelpolitikle Psikopolitiğin Çatışması: Cumhurbaşkanlığı Dönemleri Bağlamında Bir Analiz, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 2 (3), 69-77.

BBP Başkanı Destici: Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ABD’nin posta koyacağı bir devlet değildir (2017, 11 Ekim). *T24*, 28 Şubat 2023 tarihinde, <https://t24.com.tr/haber/bbp-baskani-destici-turkiye-cumhuriyeti-devleti-abd-nin-posta-koyacagi-bir-devlet-degidir,462494> sayfasından erişilmiştir.

BBP Genel Başkanı Destici: Andımızın tekrar okullarımızda okutulmasını istiyoruz (2021, 17 Mart). *T24*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/bbp-genel-baskani-destici-andimizin-tekrar-okullarimizda-okutulmasini-istiyoruz,939701> sayfasından erişilmiştir.

BBP Genel Başkanı Destici: “Basın olmazsa demokrasi eksik kalır” (2021, 25 Aralık). *Haberler.com*, 15 Şubat 2022 tarihinde <https://www.haberler.com/bbp-genel-baskani-destici-basin-olmazsa-demokrasi-14624545-haberi/> sayfasından erişilmiştir.

BBP Genel Başkanı Destici: “Türkiye, artık darbelere geçit olmayacağını 15 Temmuz’da göstermiş oldu” (2020, 12 Temmuz). *Yeni Akit*, 27 Şubat 2023 tarihinde <https://www.yeniakit.com.tr/haber/bbp-genel-baskani-destici-turkiye-artik-darbelere-gecit-olmayacagini-15-temmuzda-gostermis-oldu-1329071.html> sayfasından erişilmiştir.

- BBP Genel Başkanı Destici, asgari ücretin 2 bin 475 lira olmasını önerdi, (2019, 4 Aralık). *Haberlercom*, 18 Mart 2023 tarihinde https://www.haberler.com/guncel/bbp-genel-baskani-destici-asgari-ucretin-2-bin-475-12684570-haberi/?ref=amp_more sayfasından erişilmiştir.
- BBP Genel Başkanı Destici, gündemi değerlendirdi, (2022, 2 Şubat). *Sondakika.com*, 19 Mart 2023 tarihinde <https://www.sondakika.com/politika/haber-bbp-genel-baskani-destici-gundemi-degerlendirdi-14707770/> sayfasından erişilmiştir.
- BBP Genel Başkanı Destici'den "Laiklik" çıkışı (2021, 15 Eylül). *Serhat Tv*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.serhattv.com.tr/bbp-genel-baskani-destici-den-laiklik-cikisi/2944/> sayfasından erişilmiştir.
- BBP Genel Başkanı Mustafa Destici: Başörtüsü Allah'ın Emridir (2013, 31 Ekim). *Beyaz Gazete*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://beyazgazete.com/video/webtv/siyaset-3/bbp-genel-baskani-mustafa-destici-basortusu-allah-in-emridir-416894.html> sayfasından erişilmiştir.
- BBP Genel Başkanı Mustafa Destici: Mültecilerin tamamı gönderilmeli, (2022, 21 Nisan). *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/bbp-genel-baskani-mustafa-destici-multecilerin-tamami-gonderilmeli-1928255> sayfasından erişilmiştir.
- BBP Genel Başkanı Mustafa Destici'den 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Mesajı, (2012, 28 Ekim). *İhlas Haber Ajansı*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.ih.com.tr/ankara-haberleri/bbp-genel-baskani-mustafa-destici-den-29-ekim-cumhuriyet-bayrami-mesaji-258152/> sayfasından erişilmiştir.
- BBP Genel Başkanı Topçu'dan hükümete çağrı, (2011, 20 Mart). *Hürriyet*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bbp-genel-baskani-topcudan-hukumete-cagri-17324429> sayfasından erişilmiştir.
- BBP lideri Destici: Başkanlık sistemi Türkiye'nin güçlenmesine katkı sağlayacak (2018, 20 Haziran). *Posta*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.posta.com.tr/siyaset/bbp-lideri-destici-baskanlik-sistemi-turkiyenin-guclenmesine-katki-saglayacak-2015034> sayfasından erişilmiştir.
- BBP lideri Destici: Gerekirse Çin'e savaş açarız, dünyada korkacağımız hiçbir ülke yok, (2021, 25 Şubat). *Sputnik*, 3 Mart 2023 tarihinde <https://sputniknews.com.tr/20210225/bbp-lideri-destici-gerekirse-cine-savas-acariz-dunyada-korkacagimiz-hicbir-ulke-yok-1043898430.html> sayfasından erişilmiştir.
- BBP Lideri Destici'den 'Çözüm Süreci' Açıklaması (2015, 4 Mart). *Milliyet*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/bbp-lideri-destici-den-cozum-sureci-aciklamasi-10653167> sayfasından erişilmiştir.
- BBP lideri Destici'den Suriye'ye olası operasyona destek: Bir zaruret olarak görüyoruz, (2022, 1 Haziran). *Sabah*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.>

sabah.com.tr/gundem/2022/06/01/bbp-lideri-desticiden-suriyeye-olasi-operasyona-destek-bir-zaruret-olarak-goruyoruz sayfasından erişilmiştir.

BBP liderinden Suriye yorumu, (2013, 22 Temmuz). *İnternet Haber*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.internethaber.com/bbp-liderinden-suriye-yorumu-562670h.htm> sayfasından erişilmiştir.

BBP, 12 Eylül davasının görüleceği günü demokrasi günü ilan etti, (2012, 12 Ocak). *Mynet*, 15 Şubat 2022 tarihinde <https://www.mynet.com/bbp-12-eylul-davasinin-gorulecegi-gunu-demokrasi-gunu-ilan-etti-180100094052> sayfasından erişilmiştir.

“BBP 15 Temmuz etkinliklerine en üst düzeyde katılım sağlayacak”, (2017, 9 Temmuz). *NTV*, 27 Şubat 2023 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/turkiye/bbp-15-temmuz-etkinliklerine-en-ust-duzeyde-katilim-saglayacak-gi7mYLiE1UqBgI-IxTGJnQ> sayfasından erişilmiştir.

BBP’de Cemaat istifaları, (2015, 22 Ocak). *Ulusal Kanal*, 27 Şubat 2023 tarihinde <https://www.ulusal.com.tr/haber/8469996/bbpde-cemaat-istifalari> sayfasından erişilmiştir.

BBP’den Gül’e iptal et çağrısı, (2012, 28 Kasım). *Kanal7com*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.haber7.com/partiler/haber/957707-bbpden-gule-iptal-et-cagrısı> sayfasından erişilmiştir.

BBP’den ilgin açıklama: Cemaate savaş! (2014, 16 Nisan). *Haber61net*, 27 Şubat 2023 tarihinde <https://www.haber61.net/bbpden-ilgin-aciklama-cemaate-savas> sayfasından erişilmiştir.

BBP’den Karabağ Mesajı, (2020, 2 Kasım). *Bizim Sivas*, 3 Mart 2023 tarihinde https://www.bizimsivas.com.tr/haber/bbpden_karabag_mesaji-26581.html sayfasından erişilmiştir.

BBP’den Togg Yorumu: “Yerlilik ve Millilik Bizim Tarzımızdır” (2022, 2 Kasım). *Alp Medya Ajans*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://alpmedyaajans.com/bbpden-togg-yorumu-yerlilik-ve-millilik-bizim-tarzimizdir/> sayfasından erişilmiştir.

Bekaroğlu, E. A. (2015). Post-Laik Türkiye?: AK Parti İktidarları ve Güncellenen Laiklik Sözleşmesi, *İnsan ve Toplum*, 5(9), 103-122.

Belli, A. Aydın, A. (2017). 6360 Sayılı Kanun ve Yerelde Merkezileşme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı 55, ss.401-413.

Bila, F. (2017, 20 Ocak). AK Parti-MHP ittifakı (2): İdeolojik yakınlık, *Hürriyet*, 20 Mart 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/ak-parti-mhp-ittifaki-2-ideolojik-yakinlik-40340888> sayfasından erişilmiştir.

Billig, M. (2002). *Banal Milliyetçilik*, (Cem Şişkolar, Çev.), 1. Basım, İstanbul: Gelenek Yayınlar.

Bora, T. (1995). *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, 2. Baskı, İstanbul: Birikim Yayınları.

Bora, T. (1998, Temmuz, Ağustos). Sol ve Yerlilik Meselesi, *Birikim*, 111-112, 28

- Eylül 2021 tarihinde <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-111-112-temmuz-agustos-1998/2306/sol-veyerlilik-meselesi/5233> sayfasından erişilmiştir.
- Bora, T. (2006). Muhafazakar Yerlilik Söylemi, A. Çiğdem (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5: Muhafazakârlık* içinde, (ss.445-459). 3.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2008a). Sunuş, T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik* içinde, (ss.15-22). 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2008b). Alparslan Türkeş, T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik* içinde, (ss.686-695). 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bölkübaşı, Y. Z. (2016). *Dış Politika Yapım Sürecinde Milliyetçiliğin Rolü: AK Parti Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Budak, C. M. (2020, 18 Mayıs). Siyasi Parti Liderlerinden ‘19 Mayıs’ Mesajı, Anadolu Ajansı, 9 Mart 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/politika/siyasi-parti-liderlerinden-19-mayis-mesaji/1845206> sayfasından erişilmiştir.
- Bulunç, A. Z. (2007). Kıbrıs Politikasının Annan Belgesi ile Başlayan Kırılma Noktaları, *Akademik Bakış*, 1(1), 73-114.
- Büyük Birlik Partisi Programı (29 Ocak 2017), (2017). 18 Şubat 2023 tarihinde <https://www.bbp.org.tr/bbp/dosyalar/Parti-Programi.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Calhoun, C. (2012). *Milliyetçilik*, (B. Sütçüoğlu, Çev.), 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Can, K. (2008). Ülkücü Hareketin İdeolojisi, T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik* içinde, (ss.663-685). 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 2: Kimliğin Gücü*, (E. Kılıç, Çev.), 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Coşar, S. (2008). Milliyetçi Liberalizmden Liberal Milliyetçiliğe, T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik* içinde, (ss.718-730). 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşkun, S. (2019). Neoliberal Gölge Altında Muhafazakâr Demokrasi, *YTÜ Atatürkçü Düşünce Topluluğu Kulübü*, (ss.1-4). 10 Mart 2019 tarihinde http://www.adtk.y_ld_z.edu.tr/makaleler/scoskun_mdemokras_.htm sayfasından erişilmiştir.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Esad ile görüşmeye yeşil ışık, (2022, 23 Kasım). *En Son Haber*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.ensonhaber.com/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-esad-ile-gorusmeye-yesil-isis> sayfasından erişilmiştir.

- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Cumhur İttifakı (2018). *Cumhur İttifakı Millet Aklı, Milliyetçi Hareket Partisi*, 11 Kasım 2022 tarihinde https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/cumhur_ittifaki_blumu_web.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Çağlar, İ. (2016, 1 Kasım). MHP'nin Başkanlık Hamlesi, *Kriter Dergisi*, Yıl 1, Sayı 7, 2 Mart 2023 tarihinde <https://kriterdergi.com/siyaset/mhpnin-baskanlik-hamlesi> sayfasından erişilmiştir.
- Çakır, R. (2017, 9 Haziran). BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) defteri kapanırken, *medyascope.tv*, 24 Temmuz 2020 tarihinde <https://medyascope.tv/2017/06/09/bop-buyuk-ortadogu-projesi-defterikapanirken/> sayfasından erişilmiştir.
- Çakmaklı, Ş. (2016, 17 Ekim). İşte tarih tarih AKP'nin milli bayram Yasakları, *Oda TV*, 19 Haziran 2020 de <https://odatv4.com/iste-tarih-tarih-akp-nin-milli-bayram-yasaklari-1710161200.html> sayfasından erişilmiştir.
- Çalış Ş. H. & Metkin, K. (2017). Algı ve Yanılgı: AB Normları, Türkiye'nin Üyeliği ve AK Parti'nin Rolü, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 25(2), 1-39.
- Çat, Z. M. (2018, 20 Haziran). MHP Genel Başkan Yardımcısı Adan: MHP, Türkiye'de demokrasi tarifini değiştirmiştir, *Anadolu Ajansı*, 15 Şubat 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/mhp-genel-baskan-yardimcisi-adan-mhp-turkiyede-demokrasi-tarifini-degistirmistir/1180134> sayfasından erişilmiştir.
- Çaylak A., Dinç G. & Güngör, M. (2017). AK Parti Döneminde Türkiye'de Siyaset ve Muhafazakâr Siyasetin Serencamı: 2002'den Günümüze, A. Çaylak & S. A. Avcu, (Ed.), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı* içinde, (ss.1-39). Ankara: Savaş Yayınları.
- Çelik, Ö. (2004). Konuşma, *Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu:10-11 Ocak 2004* içinde, (ss.269-273). Ankara: AK Parti Kütüphanesi.
- Çeliksoy, E. (2021). İkinci Karabağ Savaşı'nda Şuşa'nın Rolü ve Türkiye-Azerbaycan İşbirlikleri, *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (4) , 126-133 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/farabi/issue/67298/1040075>
- Çetinsaya, G. (2006). Cumhuriyet Türkiye'sinde Osmanlılık, A. Çiğdem (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5: Muhafazakârlık* içinde, (ss.361-381). 3.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiçek, A. & Taylan, Ö. (2023). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi ve Dicle Üniversitesi Öğrencilerinde Milliyetçilik Algısı Üzerine Bir Saha Araştırması, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 418-448.
- Çiçekli, A. (2019). Türkiye ve Avrupa Ülkelerindeki Başörtüsü Sorunsalı, *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 273-292.
- Çoğal, N. (2012, Şubat). GKRY'nin AB Üyeliği Yasal mıdır?, Yıl 101, Sayı 294,

Türk Yurdu Dergisi, 15 Mart 2023 tarihinde <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=984> sayfasından erişilmiştir.

Çolakoğlu, S. (2004, 23 Nisan). Türkiye'nin Çin Politikası ve Uygurlar (1991-2001), *Gökbayrak*, 22 Ağustos 2020 tarihinde <http://www.gokbayrak.com/haberler/turkiyenin-cin-politikasi-veuygurlar-1991-2001> sayfasından erişilmiştir.

Çolakoğlu, S. (2012, Eylül). Türkiye-Çin İlişkileri: Tek Taraflı Aşk mı?, *Ortadoğu Analiz: İnceleme*, 4(45), 53-66.

Çözüm süreci fetret devrini yok edecek, (2013, 31 Mart). *NTV*, 15 Temmuz 2020 tarihinde https://www.ntv.com.tr/turkiye/cozum-sureci-fetret-devrini-yok-edecek,NU-kAbIr4Uu47o_8kRSMdQ sayfasından erişilmiştir.

Dağ, A. E. (2014, 7 Temmuz). Doğu Türkistan Sorununun Çözümünde Türkiye ve İslam Dünyası, *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)*, 19 Ağustos 2020 tarihinde https://insamer.com/tr/dogu-turkistan-sorununun-cozumunde-turkiye-ve-islam-dunyasi_123.html sayfasından erişilmiştir.

Dağ, İ. D. (2010). Adalet ve Kalkınma Partisi: Güvenlik ve Meşruiyet Arayışında Kimlik, Siyaset ve İnsan Hakları Söylemi, H. Yavuz, (Ed.), (A.Yıldız, Çev.), *AK Parti, Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri* içinde, (ss.121-140). 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Darbe girişimi gecesi MHP Genel Merkezi (2016, 23 Temmuz). *Türkiye Gazetesi*, 8 Mart 2023 tarihinde <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/darbe-girisimi-gecesi-mhp-genel-merkezi-388650> sayfasından erişilmiştir.

Darbeciler için flaş Muhsin Yazıcıoğlu iddiası (2016, 18 Temmuz). *Sözcü*, 27 Şubat 2023 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/bbp-lideri-destici-darbeciler-arasinda-yazicioglunun-dusen-ucagini-inceleyen-isimler-var-1320207/> sayfasından erişilmiştir.

Delannoi, G. (1998) Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz, J. Leca (Ed.), (S. İdemen, Çev.), *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde, (ss.31-38). İstanbul: Metis Yayınları.

“Demokratik açılım bir devlet projesidir”, (2009, 16 Kasım). *Dünya.com*, 15 Şubat 2022 tarihinde <https://www.dunya.com/gundem/demokratik-acilim-bir-devlet-projesidir-haberi-96829> sayfasından erişilmiştir.

Destici: ‘Anayasa’ dan Laiklik asla kaldırılmamalıdır’ (2016, 28 Nisan). *Sözcü*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/destici-anayasadan-laiklik-asla-kaldirilmamalidir-1206912/> sayfasından erişilmiştir.

Destici: Ermenistan’dan kalan topraklar da kurtarılacak, (2022, 26 Şubat). *Yeni Akit*, 19 Mart 2023 tarihinde <https://www.yeniakit.com.tr/haber/destici-ermenistandan-kalan-topraklar-da-kurtarilacak-1631672.html> sayfasından erişilmiştir.

- Destici: Libya'ya asker göndermemiz gerekirse göndereceğiz, (2019, 21 Aralık). *Yeni Akit*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.yeniakit.com.tr/kart/haber/destici-libyaya-asker-gondermemiz-gerekirse-gonderecegiz-972118.html> sayfasından erişilmiştir.
- Destici: Türk milletinin, Ermenistan'ı tarihten ve coğrafyadan silebilecek kudrette olduğunu ve sabrımızın sınırında durduklarını tekrar hatırlatıyorum, (2022, 14 Eylül). *Independent*, 19 Mart 2023 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/552721/siyaset/destici-t%C3%BCrk-milletinin-ermenistan%C4%B1-tarihten-ve-co%C4%9Frafyadan-silebilecek-kudrette> sayfasından erişilmiştir.
- Destici: Üçlü zirve ile Halep Esad'a bırakıldı (2016, 24 Aralık). *Yeni Asya Gazetesi*, 2 Mart 2023 tarihinde https://www.yeniasya.com.tr/politika/destici-uc-lu-zirve-ile-halep-esad-a-birakildi_419240 sayfasından erişilmiştir.
- Destici, hükümetin Suriye politikasını eleştirdi, (2014, 21 Mart). *SonDakikaCom*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.sondakika.com/amp/haber-bbp-genel-baskani-destici-yazioglu-nun-olumuyla-5815055/> sayfasından erişilmiştir.
- Destici, Irak ve Suriye tezkeresini değerlendirdi: Mehmetçiğimiz, oraları terörden temizleyecektir, 26 Ekim 2021). *Milliyet*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/destici-irak-ve-suriye-tezkeresini-degerlendirdi-mehmetcigimiz-oralari-terorden-temizleyecektir-6628180> sayfasından erişilmiştir.
- Destici, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'in enerji kaynakları bakımından önemine değindi, (2018, 19 Eylül). *Kıbrıs Postası*, 2 Mart 2023 tarihinde https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n263342-destici-kibris-ve-dogu-akdenizin-enerji-kaynaklari-bakimindan-onemine-degindi sayfasından erişilmiştir.
- Destici, KKTC'nin tanınması için önce birlik olunması gerektiğini söyledi, (2021, 22 Aralık). *Kıbrıs Gazetesi*, 28 Mart 2013 tarihinde <https://www.kibrisgazetesi.com/kibris/destici-kkctcnin-taninmasi-icin-once-birlik-olunmasi-gerectigini-h122806.html> sayfasından erişilmiştir.
- Destici'den doğalgaz açıklaması (2020, 26 Ağustos). *Haber7com*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.haber7.com/siyaset/haber/3007582-desticiden-dogalgaz-aciklamasi> sayfasından erişilmiştir.
- Destici'den sığınmacı açıklaması: Bunları vatandaşımız yapmayacağız ve ülkelere göndereceğiz, (2022, 21 Nisan). *Independent*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/500521/siyaset/desticiden-s%C4%B1-C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1-bunlar%C4%B1-vatanda%C5%9F%C4%B1m%C4%B1z-yapmayaca%C4%9F%C4%B1z-ve-%C3%BClkelerine> sayfasından erişilmiştir.
- Destici'den tezkereye 'hayır' diyen CHP'ye tepki: HDP'nin korkusuyla 'evet' diye-mediler, (2021, 27 Ekim). *Yeni Şafak*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.>

- yenisafak.com/gundem/desticiden-tezkereye-hayir-diyen-chpye-tep-ki-hdpnin-korkusuyla-evet-diyemediler-3708948 sayfasından erişilmiştir.
- Devlet Bahçeli: Demokrasi sokakta değil milletimizin iradesindedir, (2021, 25 Kasım). *TRT Haber*, 15 Şubat 2022 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/gundem/devlet-bahceli-demokrasi-sokakta-degil-milletimizin-iradesindedir-629900.html> sayfasından erişilmiştir.
- Devlet Bahçeli: MHP AB karşıtı değildir, (2002, 25 Ekim). *Mynet.com*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.mynet.com/devlet-bahceli-mhp-ab-karsiti-degildir-110100027394> sayfasından erişilmiştir.
- Devlet Bahçeli'den 'andımız' açıklaması, (2021, 15 Mart). *Sözcü*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/son-dakika-devlet-bahceliden-andimiz-aciklamasi-6315244/> sayfasından erişilmiştir.
- Devlet Bahçeli'den Ermenistan'ı kınadı, (2022, 14 Eylül). *TRT Haber*, 19 Mart 2023 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/gundem/devlet-bahceliden-ermenistani-kinadi-708676.html> sayfasından erişilmiştir.
- Demirbaş, H. (2018, 11 Şubat). Bahçeli: ABD, yanlıştan dönmezse duruşunun tanımı 'düşmanlık' olarak anılacak, *Demirören Haber Ajansı*, 28 Şubat 2023 tarihinde, <https://www.dha.com.tr/gundem/bahceli-abd-yanlistan-donmezse-durusunun-tanimi-dusmanlik-olarak-anilacak-1564173> sayfasından erişilmiştir.
- Dinçer, M. (2019). Kıbrıslı Rumlar ve Annan Planı, *KAİD Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, III/5 (Aralık 2019) içinde (ss. 57-67). Lefkoşa
- Doğan, A & Tükelay, C. (2017, 7 Nisan). *Anadolu Ajansı*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/politika/mhp-genel-baskani-bahceli-esad-yonetimi-layigini-bulmus-cevabini-almistir/791724> sayfasından erişilmiştir.
- Doğan, B. (2022, 9 Ocak). Ambargolar Türkiye'yi durduramadı, *Yeni Şafak*, 4 Şubat 2022 tarihinde <https://www.yenisafak.com/ekonomi/ambargolar-turkiyeyi-durduramadi-3729357> sayfasından erişilmiştir.
- Doğanay, Ü. (2007). AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakarlık: Muhafazakar Demokrasi ve Eleştirel Bir Bakış, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(1), 65-88.
- Duran, B. (2018). AK Parti'nin İdeolojik Dönüşümünün Kodları, (N. Miş ve A. Aslan, Der.). M. A. Memmi (Ed.), *AK Parti'nin 15 Yılı-Siyaset* içinde, (ss.47-73). 1.Baskı, İstanbul: SETA Kitapları.
- Durgun, Ş. (2020). Türk Ulusal Kimliğinin Dönüşümü ve Yeni Osmanlılık, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 299-316.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*, 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Efegil, E. (2016). AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri, *Akademik Bakış*, Yaz, 9 (18), 45-58.
- Eğilmez, M. (2019, 9 Şubat). Piyasa Sisteminde Fiyatlara Müdahale, *Kendime Yazılar*, 27 Şubat 2023 tarihinde <https://www.mahfiegilmez.com/2019/02/>

piyasa-sisteminde-fiyatlara-mudahale.html sayfasından erişilmiştir.

- Ekşi, M. (2018). *Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erarslan, F. & Özdemir, F. N. (2001). Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 129 (255), 315-334.
- Erdem, A. K. (2019, 21 Aralık). HDP, MHP'yi Doğu Türkistan'a sahip çıkma-makla suçladı... MHP'den 'Yerini bile bilmezler' cevabı geldi, *Independent*, 19 Mart 2023 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/107031/haber/hdp-mhpyi-do%C4%9Fu-t%C3%BCrkistana-sahip-%C3%A7%C4%B1k-mamakla-su%C3%A7lad%C4%B1-mhpden-yerini-bile-bilmezler> sayfasından erişilmiştir.
- Erdoğan: 'Doğruyum, Çalışkanım' Dediler Yan Gelip Yattılar, (2013, 05 Ekim). *Radikal*, 05 Ocak 2020 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan-dogruyum-caliskanim-dediler-yan-gelip-yattilar-1154200> sayfasından erişilmiştir
- Erdoğan: Türkiye'de 5 milyon göçmen var, bütün bunlara rağmen hassasiyetimizi koruyoruz (2023, 29 Mart). *Birgün*, 31 Mart 2023 tarihinde <https://www.birgun.net/haber/erdogan-turkiye-de-5-milyon-gocmen-var-butun-bunlara-ragmen-hassasiyetimizi-koruyoruz-426680> sayfasından erişilmiştir.
- Erdoğan, R. T. (2016, 1 Mayıs). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kriterimiz Yerlilik ve Millilik Olmalı, (Fahrettin Altun, Röportaj), *SETA(Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı)*, 17 Ocak 2021 tarihinde <https://www.setav.org/cumhurbaşkanierdogan-kriterimiz-yerlilik-ve-millilik-olmalı/> sayfasından erişilmiştir.
- Erdoğan İrkçî Bulmuştu: 'Öğrenci Andı' Geri Döndü, (2018, 19 Ekim). *Yeni Yaşam Gazetesi*, 31 Mayıs 2020 tarihinde <http://yeniyasamgazetesi.info/erdogan-irkci-bulmustu-ogrenci-andi-geri-dondu/> sayfasından erişilmiştir.
- Erdoğan MHP ve BDP'ye Sert Çıktı, (2012, 15 Haziran). *Habertürk*, 07 Ocak 2020 tarihinde <http://m.haberturk.com/gundem/haber/751207-erdogan-mhp-ve-bdpye-sert-cikti> sayfasından erişilmiştir
- Erdoğan 2011: "NATO Libya'ya girmelidir"... Ve bugün... , (2019, 4 Aralık). *TV5 Gazetesi*, 21 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.tv5.com.tr/haber/930/erdogan-2011-nato-libyaya-girmelidirve-bugun.html> sayfasından erişilmiştir.
- Erdoğan, M. (1999). Milliyetçilik İdeolojisine Dair, *Liberal Düşünce*, ss.89-98. 1 Haziran 2019 tarihinde <http://erdoganmustafa.org/wp-content/uploads/2016/10/Milliyet%C3%A7ilik-%C4%B0deolojisine-Dair.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Erdoğan, R. T. (2004). Konuşma, *Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu:10-11 Ocak 2004* içinde, (ss.7-17). Ankara: AK Parti Kütüphanesi.

- Erdoğan'dan Doğu Türkistan açıklaması: Türkiye heyet gönderebilir, (2019, 4 Temmuz). *Yeni Akit*, 19 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.yeniakit.com.tr/haber/erdogandan-dogu-turkistan-aciklamasiturkiye-heyet-gonderebilir-826302.html> sayfasından erişilmiştir.
- Erdoğan'dan Libya açıklaması: Hafter her an sürecin dışına atılabilir, (2020, 9 Haziran). *BBC*, 21 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52964882> sayfasından erişilmiştir.
- Eriksen, T. H. (2004). *Etnisite ve Milliyetçilik*, (E.Uşaklı, Çev.), İstanbul: Avesta Yayınları.
- Erlor, Ö. (2007). Yeni Muhafazakarlık, AKP ve 'Muhafazakar Demokrat' Kimliği, *TASAM Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Stratejik Öngörü, (10), 126-132.
- Ersoy, R. (2017, 15 Şubat). MHP Grubu önerisi münasebetiyle, *TBMM*, 28 Şubat 2023 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_kurul.cl_getir?pEid=57826 sayfasından erişilmiştir.
- Esad'la görüşme olacak mı? AK Parti Sözcüsü Çelik'ten açıklama, (2022, 1 Aralık). *NTV*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/turkiye/esadla-gorusme-olacak-mi-ak-parti-sozcusu-celikten-aciklama,W0cVhQ76U6Mx-Di6eS6kYA> sayfasından erişilmiştir.
- Ete, H. (2018). 24 Haziran Seçimleri: Yeni Sistemin Siyaseti ve Sosyoloji, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 15 (54), 293-321. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhafazakar/issue/47588/599402>
- Fendoğlu, H. T. (2011, 3 Ocak). *Parti Kapatma, HADEP ve AIHM*, 10 Mart 2023 tarihinde <https://doczz.biz.tr/doc/297524/part%C4%B1-kapatma--hadep-ve-a%C4%B1hm---hasan-tahsin-fendo%C4%9Flu-yeni> sayfasından erişilmiştir.
- Gaytancıoğlu, K. (2010). Son Dönem Türkiye-Azerbaycan İlişkileri Çerçevesinde Yaşanan Bayrak Krizi'nin Değerlendirilmesi, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), 43-50.
- Gellner, E. (1998). *Milliyetçiliğe Bakmak*, (S. Coşar, S. Özertürk & N.Soyarık, Çev.), 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*, (H. Özel ve diğerleri Çev.), 1. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Göksedef, E. (2021, 27 Aralık). Türkiye-Ermenistan ilişkileri: Son 30 yılda neler yaşandı?, *BBC News*, 19 Mart 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-59802160> sayfasından erişilmiştir.
- Güder S. & Mercan, M. H. (2012). 2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Orta Doğu Politikası, *İnsan ve Toplum*, 2 (3), 57-92.
- Gül, H. & Batman, S. (2016). Dünya ve Türkiye Örneklerinde Metropoliten Alan Yönetim Modelleri ve 6360 Sayılı Yasa, *Yerel Politikalar*, 0 (3), 7-47. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yerelpolitikalar/issue/13663/165298>

- Gündoğmuş, B. (2021). M. Duverger'in Parti İttifakları Teorisi Işığında Türkiye'de Cumhur ve Millet İttifakına Yönelik Bir Değerlendirme, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 28-41. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/diclesosbed/issue/63252/888956>
- Gürcanlı, Z. (2016, 12 Ekim). Bahçeli'nin isteğiyle başkanlık sistemi Meclis'e geliyor, *Sözcü*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/bahcelinin-istegiyle-baskanlik-sistemi-meclise-geliyor-1443024/sayfasından> erişilmiştir.
- Gürses, U. (2007, 2 Temmuz). İşte MHP'nin ekonomi programı, *memurlar.net*, 27 Şubat 2023 tarihinde <https://www.memurlar.net/haber/80590/iste-mhp-nin-ekonomi-programi.html> sayfasından erişilmiştir.
- Güven, B. (2019, 13 Aralık). MHP Genel Başkan Yardımcısı Aydın: Libya ile anlaşma diplomatik olarak büyük başarı, *Anadolu Ajansı*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/politika/mhp-genel-baskan-yardimcisi-aydin-libya-ile-anlasma-diplomatik-olarak-buyuk-basari/1672661> sayfasından erişilmiştir.
- Güven, B. (2020, 16 Aralık). MHP Genel Başkanı Bahçeli: ABD'nin dostluk anlayışı hasımlığa dümen kırmıştır, *Anadolu Ajansı*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/politika/mhp-genel-baskani-bahceli-abd-nin-dostluk-anlayisi-hasimliga-dumen-kirmistir/2079007> sayfasından erişilmiştir.
- Hale, W. (2010). Hıristiyan Demokrasi ve AKP, Benzerlikler ve Zıtlıklar, H. Yavuz, (Ed.), *AK Parti, Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri* içinde, (ss.97-120). 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Hayes, C. J. H. (2010). *Milliyetçilik Bir Din-Batı Siyasal Düşüncesinde 'Ulusalçılık' Tasavvuru-* (M. Çiftkaya, Çev.), 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- HDP 2023 seçim kararını verdi: Millet İttifakı'nın adayı Kılıçdaroğlu'nu destekleyecek, (2023, 22 Mart). *Yeni Şafak*, 29 Mart 2023 tarihinde <https://www.yenisafak.com/hdp-cumhurbaskani-adayi-cikaracak-mi-hdp-kemal-kilicdaroglu-nu-mu-destekleyecek-h-4517365> sayfasından erişilmiştir.
- Hechter, M. (2004). *Containing Nationalism*, New York: Oxford University Press.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler*, 5. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset*, 14. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (1999). *İmparatorluk Çağı 1875-1914*, (V. Aslan, Çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hocaoğlu, D. (2009). Bir Seçkin İdeoloji Olarak Siyâsi Milliyetçilik ve İktidar Problemi, Ç. Özdemir (Ed.), *Türk Kimliği İçinde*, (ss.667-762). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hroch, M. (2011). *Avrupa'da Milli Uyanış-Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*, (A. Özdemir, Çev.), 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Hürtaş, S. (2016, 22 Aralık). ‘FETÖ’ önce cemaat; 2013’ten sonra terör örgütü, *Evrensel.net*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/300877/feto-once-cemaat-2013ten-sonra-teror-orgutu> sayfasından erişilmiştir.
- Işık, E. (2017, 10 Mart). BBP referandumda ‘Evet’ diyecek, *Anadolu Ajansı*, 8 Mart 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/bbp-referandumda-evet-diyecek/768024> sayfasından erişilmiştir.
- İdem, Ş. (2002, Ekim). Sol Milliyetçilik “Birbiriyle Uyuşmaz İki Zihniyet”, *Toplumsal Ekoloji*, (2), 51-70.
- İşte ilk başörtülü belediye başkan adayı (2013, 6 Ekim). *Haber Türk*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.haberturk.com/gundem/haber/883613-iste-ilk-basortulu-belediye-baskan-adayi> sayfasından erişilmiştir.
- İşte Türkiye’de bugüne kadar kurulan koalisyon hükümetleri... (2015, 14 Temmuz). *CNN Türk*, 30 Mart 2023 tarihinde <https://www.cnnurk.com/turkiye/iste-turkiyede-bugune-kadar-kurulan-koalisyon-hukümetleri> sayfasından erişilmiştir.
- Kaddafi’den Serrac’a Türkiye-Libya ilişkileri, (2020, 24 Ocak). *Şarku’l Avsat*, 21 Temmuz 2020 tarihinde <https://turkish.aawsat.com//home/article/2097856/kaddafiden-serraca-t%C3%bcrkiyelibya-ili%C5%9fkileri> sayfasından erişilmiştir.
- ‘Kahrolsun Esad’ diyen Bahçeli de çark etti, Çavuşoğlu’na destek verdi, (2022, 15 Ağustos). *Diken*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.diken.com.tr/kahrolsun-esad-diyen-bahceli-de-cark-etti-cavusogluna-destek-verdi/> sayfasından erişilmiştir.
- Kallosyan, G. (2022, 15 Şubat). *Ermeni Haber*, 19 Mart 2023 tarihinde <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2022/02/15/Ermeni-T%C3%BCrk-ili%C5%9Fkileri-Hasan-Oktay/225305> sayfasından erişilmiştir.
- Kantar, G. (2018). 15 Temmuz Sonrası, Türk Siyasetinde MHP’nin Tutumu, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 3 (1), 232-255.
- Karadağ, G. & Atalay, C. (2022, 6 Temmuz). Destici: Doğu Türkistan’ın sesi olmaya devam edeceğiz, *Milliyet*, 3 Mart 2023 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/destici-dogu-turkistanin-sesi-olmaya-devam-edecegiz-6785541> sayfasından erişilmiştir.
- Karadaş, Y. (2021, 21 Eylül). Bahçeli laikliğin bekçisi mi?, *Evrensel.net*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.evrensel.net/yazi/89499/bahceli-laikligin-bekcisi-mi> sayfasından erişilmiştir.
- Kashgarian, A. (2020, 21 Şubat). ‘Türkiye Uygurlar’a Uygulanan Baskıya Sessiz Kalıyor’, *Amerikanunsesi*, 19 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.amerikanunsesi.com/a/uygurlart%C3%BCrkiye-nin-suskunlu%C4%9Fundan-rahats%C4%B1z/5298237.html> sayfasından erişilmiştir.
- Kasım, K. (2007). Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu, *Akademik Bakış*,

Kış, 1(1), 57-72.

- Kaya, A. (2013, 4 Mart). Türban kararı iktidarı AB'den soğuttu, (Ş. Yıldız, Röportaj), *Akşam*, 15 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.aksam.com.tr/roportaj/turban-karari-iktidari-abden-soguttu/> haber-173943 sayfasından erişilmiştir.
- Kaya, D. (2020, 20 Haziran). Libya'nın sultanı Erdoğan, *Sabah*, 21 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/06/20/libyanin-sultani-erdogan> sayfasından erişilmiştir.
- Kaymal, C. (2017). Yerel Özerklik ve Yerel Demokrasi Açısından Büyükşehir Belediyesi Reformu, *ulakbilge*, 5(13), 1137-1159.
- Kedourie, E. (1971). *Avrupa'da Milliyetçilik*, (M. H. Timurtaş, Çev.), 1. Baskı, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Kerestecioğlu, İ. Ö. (2010). Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prensten Frankeştayn'ın Canavarına, (H. B. Örs, Der.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde, (ss.309- 350). 4. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kesgin, S. (2017). Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Realist Dış Politika Bağlamında İncelenmesi, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (6) , 183-215 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guiibd/issue/51748/672037>
- Kıbrıs'ı tamamen kaybediyoruz (2004, 16 Nisan). *Hürriyet*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kibris-i-tamamen-kaybediyoruz-38593770> sayfasından erişilmiştir.
- Kılıç, M. (2007, Aralık). Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16), 113-140.
- Kişman, Z. A. & Aydın, H. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Ortadoğu Bağlamında Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi-Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, II(1), 37-63.
- Koç, E. (2016). AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası, S. Aslan & Y. Demirhan (Ed.), *Türk Siyasal Hayatında AK Parti Dönemi* içinde, (ss.107-149). 1.Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım
- Korkmaz, T. (2016). *Tipolojik ve Kuramsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluculuk*, 1. Baskı, Ankara: a-Kitap Yayınları.
- Koyuncu, B. (2014). *Benim Milletim*, AK Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Köşk'ün bayram takıntısına öfke (2012, 15 Ocak). *Yeniçağ*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/-62031h.htm> sayfasından erişilmiştir.
- Kuru, A. T. (2010). Laikliğin Yeniden Yorumlanması: Adalet ve Kalkınma Partisi Örneği, H. Yavuz, (Ed.), *AK Parti, Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri* içinde, (ss.183-207). 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Libya ile Askeri İşbirliği Anlaşması, TBMM'den geçti, (2019, 21 Aralık). *Evrensel*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/393638/libya-ile-askeri-isbirligi-anlasmasi-tbmm-den-gecti> sayfasından erişilmiştir.
- Libya tezkeresi Meclis'ten geçti, 24 Mart (2011). *Dünya com*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.dunya.com/gundem/libya-tezkeresi-meclis039ten-gecti-haberi-141300> sayfasından erişilmiştir.
- Libya'da kim kiminle savaşıyor?, (2020, 9 Ocak). *Yeni Devir*, 31 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.yenidevir.com.tr/haber/3581808/libyada-kim-kiminle-savasiyor> sayfasından erişilmiştir.
- Mermer, A. (2018). *Türk Milliyetçiliğinin Değişimi ve Siyasal Kimlik Olarak İnşası: Adalet ve Kalkınma Partisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mermer Üzümlü, A. (2019). Tanımların Ötesinde Milliyetçilik: Kuramlar, Tartışmalar, Paradokslar, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 7, (89), 325-334.
- Mert, N. (1998, Temmuz, Ağustos). Yerlilik: Şeffaf Bir Maske, *Birikim*, 111-112, 28 Eylül 2021 tarihinde <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-111-112-temmuz-agustos-1998/2306/> yerlilik-seffaf-bir-maske/5240 sayfasından erişilmiştir.
- Mete, Ö. L. (2008). Türk Milliyetçiliği'ne 'Sivil' Bir Bakış, T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik* içinde, (ss.696-705). 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli (2020, 3 Şubat). *Tiwitter*, 2 Mart 2023 tarihinde https://twitter.com/MHP_Bilgi/status/1224370347295879171 sayfasından erişilmiştir.
- MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli (2021, 14 Eylül). *Twitter*, 26 Şubat 2023 tarihinde https://twitter.com/MHP_Bilgi/status/1437793911464943620 sayfasından erişilmiştir.
- MHP Genel Başkanı Bahçeli'den 'başörtüsü' açıklaması (2022, 8 Ekim). TRT Haber, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/gundem/mhp-genel-baskani-bahceliden-basortusu-aciklamasi-714302.html> sayfasından erişilmiştir.
- MHP Lideri Devlet Bahçeli'den ABD'ye sert tepki: İlişkiler çetin bir yol ayrımında! (28 Eylül 2021). *Takvim*, 28 Şubat 2023 tarihinde, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2021/09/28/mhp-lideri-devlet-bahceliden-abdye-sert-tepki-iliskiler-cetin-bir-yol-ayriminda> sayfasından erişilmiştir.
- MHP lideri Devlet Bahçeli'den "başkanlık sistemi" açıklaması (2016, 15 Ekim). *NTV*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/turkiye/bahceliden-baskanlik-aciklamasi,Y-N5BEZhw0KraPrnvrfaHw> sayfasından erişilmiştir.
- MHP Lideri Devlet Bahçeli'den 'Doğu Türkistan' mesajı: Davası doğru ve emin

ellerde, (2022, 19 Eylül). *Türkiye Gazetesi*, 3 Mart 2023 tarihinde <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/politika/mhp-lideri-devlet-bahceliden-dogu-turkistan-mesaji-davasi-dogru-ve-emin-ellerde-910524> sayfasından erişilmiştir.

MHP 1 Kasım 2015 Seçim Beyannamesi, (2015). *Huzurlu ve Güvenli Gelecek*, Milliyetçi Hareket Partisi Ülkenin Geleceği.

MHP'den başkanlık sistemi savunması! (2016, 16 Aralık). *Sözcü*, 8 Şubat 2023 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/mhpden-baskanlik-sistemi-savunmasi-1570409/> sayfasından erişilmiştir.

MHP'den dev afişi tepki (2013, 3 Ekim). *Sözcü*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2013/gunun-icinden/mhpden-dev-afisli-tepki-2-382811/> sayfasından erişilmiştir.

MHP'den İYİ Parti'ye ne kadar oy gitti? (2018, 1 Eylül). *Yeniçağ*, 25 Şubat 2023 tarihinde <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/-203741h.htm> sayfasından erişilmiştir.

MHP'li Vural'dan Başbakan'a "Libya" Tepkisi, (2011, 22 Mart). *Son Dakika*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.sondakika.com/haber/haber-mhp-li-vural-dan-basbakan-a-libya-tepkisi-2609028/> sayfasından erişilmiştir.

MHP'nin Ermeni açıklaması sert oldu, (2009, 3 Eylül). *CNN Türk*, 3 Mart 2023 tarihinde <https://www.cnnturk.com/turkiye/mhpnin-ermeni-aciklamasi-sert-oldu> sayfasından erişilmiştir.

Milliyetçi Hareket Partisi (2013). *Büyükşehir'e Evet, Eyalete Hayır, 6360 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu Görüşler, Çekinceler*, Milliyetçi Hareket Partisi Yerel Yönetimler Başkanlığı Yayın No:8.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, "Kıbrıs Meselesiyle" ilgili yaptıkları yazılı basın açıklaması. (2021, 26 Temmuz). 2 Mart 2023 tarihinde https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4849/mhp/Milliyetci_Hareket_Partisi_Genel_Baskani_Sayin_Devlet_Bahceli_nin___Kibris_Meselesiyle__ilgili_yaptiklari_yazili_basin_ac.html sayfasından erişilmiştir.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin "Libya'ya düzenlenen askeri müdahale" konusunda yaptıkları yazılı basın açıklaması. (2011, 23 Mart). 2 Mart 2023 tarihinde https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/1047/index.html sayfasından erişilmiştir.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. (2013a, 12 Şubat). 15 Mart 2023 tarihinde https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/2591/index.html sayfasından erişilmiştir.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. (2013b, 19 Şubat). 15 Mart 2023 tarihinde <https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/2600/mhp/Milliyet>

ci_Hareket_Partisi_Genel_Baskani_Sayin_Devlet_BAHCELI__nin_TBMM_Grup_Toplantisinde_yapmis_ olduklari_konusma_19_Subat.html sayfasından erişilmiştir.

Miş, N. (2018, 3 Şubat). Türkiye İki Partili Bir Sisteme Mi Gidiyor?, *SETA(Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı)*, 13 Mart 2023 tarihinde <https://www.setav.org/turkiye-iki-partili-bir-sisteme-mi-gidiyor/> sayfasından erişilmiştir.

Mustafa Destici Eskişehir’de konuştu: Sığınmacılar için ne dedi?, (2022, 12 Mayıs). *Sağlısolluhaber*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.saglisolluhaber.com/siyaset/mustafa-destici-eskisehir-de-konustu-siginmacilar-icin-ne-h8053.html> sayfasından erişilmiştir.

Mustafa Destici’den Doğu Akdeniz açıklaması, (2020, 9 Eylül). *Milliyet*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/mustafa-destici-den-dogu-akdeniz-aciklamasi-6302168> sayfasından erişilmiştir.

Mustafa Destici’den Türkiye’nin Suriye politikasına destek, (2022, 17 Ağustos). *En Son Haber*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.ensonhaber.com/gundem/mustafa-desticiden-turkiyenin-suriye-politikasina-destek> sayfasından erişilmiştir.

Nişancı, Ş. & Doğan, S. (2022). Türkiye’de 2018 yılında gerçekleştirilen seçim ittifaklarının kurumsal yönden tahlili, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 36 (2), 183-194, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/69583/1018247>

Nureddin, M. (2023, 9 Ocak). Türkiye ile Suriye Arasında Normalleşme, Erdoğan ve değişen Suriye politikasının nedenleri | Arap coğrafyasından geçen hafta içinde, *Evrensel net*, 15 Mart 2023 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/479037/erdogan-ve-degisen-suriye-politikasinin-nedenleri-arap-cografyasindan-gecen-hafta> sayfasından erişilmiştir.

Ordu, E. (2022, 17 Mart). Metropoll: Halkın Yüzde 82’si, AKP’lilerin Yüzde 85’i Suriyeliler Geri Dönsün İstiyor, *Onedio*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://onedio.com/haber/metropoll-halkin-yuzde-82-si-akp-lilerin-yuzde-85-i-suriyeliler-geri-donsun-istiyor-1054911> sayfasından erişilmiştir.

Orer, G. (2016). Ekonomik Kamu Düzeni ve Devletin Ekonomiye Müdahalesi, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0 (6), 363-393.

Osmanoğlu, E. (2017). *Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK Parti) Milliyetçilik Anlayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Otağ Fırıncıoğlu, H. ve Çınar, U. (2018, 5 Eylül). BBP Başkanı Destici: ‘AB bir hayal tüneli’, *İhlas Haber Ajansı*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.ihf.com.tr/haber-bbp-baskani-destici-ab-bir-hayal-tuneli-740766/> sayfasından erişilmiştir.

Öner, S. (2014). Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni ‘Öteki’ler ve Türkiye’nin AB Üyeliği, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13 (1), 163-184. DOI: 10.1501/

Avraras_0000000205

- Örs, B. (2010). İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak, (H. B. Örs, Der.), 19. *Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde, (ss.4- 45). 4. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdan, V. (2010, 3 Ağustos). AB üyeliği konusunda AKP, SP ve MHP ne düşünüyor?, *T24*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://m.t24.com.tr/yazarlar/bilinmeyen/ab-uyeligi-konusunda-akp-sp-ve-mhp-ne-dusunuyor,2306> sayfasından erişilmiştir.
- Özdemir, Ç. (2018, 13 Ağustos). Yıldırım'dan ABD'ye tepki, *İnanış Gazetesi*, 28 Şubat 2023 tarihinde, <https://www.inanisgazetesi.com/m-haber-23713-haber?islem=anahaber&altislem=cokokunanlar> sayfasından erişilmiştir.
- Özdemir, Ç. (2019). AK Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: İnşacılıktan Realizme Dönüşüm, *AK Parti ve Yükselen Türkiye* içinde, (ss.165-193). İstanbul: Kadim Yayınları.
- Özden, A. A. (2022, 19 Nisan). Bahçeli: Suriyeli sığınmacıları güvenli bir şekilde geldikleri gibi uğurlamak önceliğimiz, *Anadolu Ajansı*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/politika/bahceli-suriyeli-siginmacilari-guvenli-bir-sekilde-geldikleri-gibi-ugurlamak-onceligimiz/2567328> sayfasından erişilmiştir.
- Özkaya, T. (2019, 4 Haziran). BBP Genel Başkanı Destici: Pençe operasyonu, Kandil'i çevrelemiş durumda, *Anadolu Ajansı*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/politika/bbp-genel-baskani-destici-pence-operasyonu-kandili-cevrelemis-durumda/1496653> sayfasından erişilmiştir.
- Özkırımlı, U. (1999). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, 1. Baskı, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Özkırımlı, U. (2008). *Milliyetçilik ve Türkiye-AB İlişkileri*, Dış Politika Analiz Serisi-6, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Özkırımlı, U. (2010). *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale*, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, M., Özden, A., Der, A.H. & Tosun, M. (2014, 1 Ekim). Türkiye kendisini kullandıracak bir ülke değil, *Anadolu Ajansı*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-kendisini-kullandiracak-bir-ulke-degil/114882> sayfasından erişilmiştir.
- Öztürk, S. (2016, 20 Mayıs). Yasaklar ülkesinde bayram, *Sözcü*, 19 Haziran 2020 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2016/yazarlar/saygi-ozturk/yasaklar-ulkesinde-bayram-2-1237721/> sayfasından erişilmiştir.
- Öztürk, T. E. (2010). Dış Politikadaki Etkin Unsur: Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Etkinliği, *Kamu Diplomasisi Enstitüsü*, (ss.1-21). 06 Temmuz 2020 tarihinde <http://kamudiplomasisi.org/pdf/tugceerso-yozturk.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Parlak, İ. & Öztürk, A. (2015). 2009-2015 Aralığında Açılım Süreçlerine Yönelik

Siyasi Parti Söylemleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 87-114.

Partilerin sığınmacı politikası: Kim ne vadediyor?, (2022, 26 Eylül). *Diken*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.diken.com.tr/partilerin-siginmaci-politikasi-kim-ne-vadediyor/> sayfasından erişilmiştir.

Rahmetli Muhsin Yazıcıoğlu'ndan Cemaat Yorumu [Video] (2015, 2 Şubat). *İzlesene.com*, 8 Mart 2023 tarihinde <https://www.izlesene.com/video/rahmetli-muhsin-yazicioglundan-cemaat-yorumu/8137791> sayfasından erişilmiştir.

Recebov, R. & Taş, C. (2018). Liberal Milliyetçilik, H. Acar (Ed.), Milliyetçilik Tipolojileri içinde, (ss.29-53). 1.Baskı, Ankara: Nobel Yayınları

Sayın, A. (2020, 2 Ocak). Libya tezkeresi Meclis'ten geçti, Genel Kurul'da neler yaşandı?, BBC News, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50978212> sayfasından erişilmiştir.

Sayın, Y. & Koçak, G. (2017). Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Meselesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin İzlediği Politikalar, *Journal of Ottoman Civilization Studies*, 3(4), 10-24.

Seçim kanunu teklifi yasalaştı! Baraj yüzde 7'ye indi, (2022, 31 Mart). *Haber Türk*, 28 Mart 2023 tarihinde <https://www.haberturk.com/son-dakika-haberi-secim-kanunu-teklifi-yasalasti-baraj-yuzde-7-ye-indi-3394335> sayfasından erişilmiştir.

“Sınırının açılması gereksiz ve erken bir girişim”, (2009, 10 Nisan). *Cumhuriyet*, 3 Mart 2023 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sinirinin-acilmasi-gereksiz-ve-erken-bir-girisim-54670> sayfasından erişilmiştir.

Smith, A. D. (2009). *Milli Kimlik*, (B. S. Şener, Çev.), 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik-Kuram, İdeoloji, Tarih*- (Ü. H. Yolsal, Çev.), Ankara: Atıf Yayınları.

Son dakika | Bahçeli'den önemli açıklamalar: Başarmanın haricinde bir seçeneğimiz yok (2022, 6 Şubat). *Sabah*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/gundem/2022/02/06/son-dakika-bahceliden-onemli-aciklamalar-basarmanin-haricinde-bir-secenegimiz-yok> sayfasından erişilmiştir.

Son dakika... Libya'da kan donduran olay! 106 ceset bulundu, (2020, 5 Haziran). *Milliyet*, 21 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/dunya/son-dakika-libyada-kan-donduran-olay-106-ceset-bulundu-6228157> sayfasından erişilmiştir

Son dakika... Siyasette sığınmacı polemikleriyle ilgili Bahçeli'den net mesaj!, (2022, 19 Nisan). *Hürriyet*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-mhp-genel-baskani-bahceliden-onemli-aciklamalar-42046368> sayfasından erişilmiştir.

- Son Dakika Haberi: AK Parti'den ABD'ye Ermeni kararı tepkisi, (2019, 13 Aralık). *NTV Haber*, 9 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/turkiye/son-dakika-haberi-ak-partiden-abdyermeni-karari-tepkisi,lbET-q1F-DEOn4hCoJZVprQ> sayfasından erişilmiştir.
- Son dakika haberi Bahçeli'den Azerbaycan'a destek mesajı, (2022, 14 Eylül). *Haber Türk*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.haberturk.com/son-dakika-haberi-bahceli-den-azerbaycan-a-destek-mesaji-3520413> sayfasından erişilmiştir.
- Suriye ve Irak'a sınır ötesi operasyonun iki yıl uzatılmasını öngören tezkere TBMM'de kabul edildi – HDP ve CHP tezkereye “hayır” oyu verdi, (2021, 26 Ekim). *Medyascope*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://medyascope.tv/2021/10/26/suriye-ve-iraka-sinir-otesi-operasyonun-iki-yil-uzatilmasini-ongoren-tezkere-tbmmde-kabul-edildi-hdp-ve-chp-tezkereye-hayir-oyu-verdi/> sayfasından erişilmiştir.
- Suriyeli sığınmacılar sorunu: Türkiye'deki siyasi partiler hangi politikaları savunuyor?, (2022, 13 Eylül). *Euronews*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://tr.euronews.com/2022/09/13/suriyeli-siginmacilar-sorunu-turkiyedeki-siyasi-partiler-hangi-politikalari-savunuyor> sayfasından erişilmiştir.
- Şahin, M. (2010). Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim, Akademik Orta Doğu, 4(2), 9-22.
- Şangay Beşlisi'ne alın AB'yi unutulalım, (2013, 26 Ocak). *Hürriyet*, 15 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sangay-beslisine-alin-abyi-unutalim-22448548> sayfasından erişilmiştir.
- Şener H. E. (2003). AKP'de Pragmatizmin Anlamı ve İşlevi, *Birgün*, 15 Şubat 2022 tarihinde http://www.enginsener.com/sener_birgun.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Şimşek, A. (2022, 15 Kasım). Kıbrıs Türkü'nün mücadelesi: KKTC, *TRT Haber*, 15 Mart 2023 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kibris-turkunun-mucadelesi-kkctc-723577.html> sayfasından erişilmiştir.
- Şimşek, Y. (2016, 24 Haziran). MHP'den AB yorumu: Uzun nişanlılığı töremiz kaldırmaz, evleneceksek evlenelim, *Sputnik*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://sputniknews.com.tr/20160624/mhp-ab-evlilik-1023548979.html> sayfasından erişilmiştir.
- Talan, S. (2020, 14 Ocak). Recep Tayyip Erdoğan'ın Kaddafi'nin devrilmesine verdiği destek yeniden gündemde, *Yeniçağ*, 21 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/recep-tayyiperdoganin-kaddafinin-devrilmesine-verdigi-destek-yeniden-gundemde-264176h.htm> sayfasından erişilmiştir.
- Tarhan, M. & Çetinkaya, B. (2020, 15 Aralık). Uzmanlara göre ABD'nin Türkiye'ye yaptırım kararı Türk savunma sanayisinin gelişimine hız kazandırabilir, *Anadolu Ajansı*, 4 Şubat 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/uzmanlara-gore-abdnin-turkiyeye-yaptirim-karari-turksa>

- vunma-sanayisinin-gelisimine-hiz-kazandırabilir/2077649 sayfasından erişilmiştir.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç idaresi Başkanlığı, (2022). *Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesi*, 20 Ocak 2022 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/turkiye-nin-duzensizgocle-mucadelesi> sayfasından erişilmiştir.
- Tekin, Ü. (2004). *AK Parti'nin Muhafazakar Demokrat Kimliği*, 1. Baskı, Ankara: Orient Yayınları.
- Tepe, S. (2010). İslami Eğilimli Bir Parti Olarak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Değişim Vaatleri, Çelişkileri ve Sınırları, H. Yavuz, (Ed.), (A. Yıldız, Çev.), *AK Parti, Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri* içinde, (ss.141-182). 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tepealtı, F. (2020). *Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tezcan, E. & Aras, İ. (2015). Adalet ve Kalkınma Partisi'nde Euroseptisizm: Avrupa Birliği Desteğinin Eleştiriyeye Dönüşümü, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 11, (41), 1-35.
- Timurleng Pozut, Z. (2021, 16 Mart). *Öğrenci Andı tartışması: "Andımız" okullara geri dönmeyecek – Siyasi parti liderleri Danıştay'ın kararına tepki gösterdi*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://medyascope.tv/2021/03/16/ogrenci-andi-tartismasi-andimiz-okullara-geri-donmeyecek-siyasi-parti-liderleri-danistayin-kararina-tepki-gosterdi/> sayfasından erişilmiştir.
- Toprak, İ. (2020, 12 Şubat). BBP Genel Başkanı Destici: Eğer bir saldırı daha olursa Suriye rejimi için sonu hayır olmayacak, *Anadolu Ajansı*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/politika/bbp-genel-baskani-destici-eger-bir-saldiri-daha-olursa-suriye-rejimi-icin-sonu-hayir-olmayacak/1731775> sayfasından erişilmiştir.
- Turan, A. (2022). *20 Yıllık İktidarın Bir Muhasebesi: AK Parti ve Milliyetçilik*, 1.Baskı, Konya: Eğitim Yayınları.
- Turan, A. (2023a). Türk Siyasi Hayatında Göç Yönetimi ve İdeolojisi: 1923'ten 2023'e Dönüşüm, Ş. Karabulut (Ed.). *Tüm Yönleriyle Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi: Akademik Çözümler İçinde*, (ss.103-135), Bursa: Ekin Yayınevi.
- Turan, A. (2023b). AK Parti Milliyetçiliğinde Seçilmişlik Mitinin İzleri/Göstergeleleri, L. Skenderi (Ed.), (ss.3-38). 3. Uluslararası Antalya Bilimsel Araştırmalar ve Yenilikçi Çalışmalar Kongresi (13-14 Şubat, 2023) Bildiriler Kitabı içinde, Antalya.
- Turan, M. & Duru, M., (2014). Anakentin Zayıf Halkaları: İlçe Belediyeleri, D. İşçioğlu (Ed.). *Uluslararası Türk Dünyası Yerel Yönetimler Sempozyumu*, (ss. 283-291), KKTC.
- Turan, M. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7 (3), 42-91. Retrieved from

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ssrj/issue/38851/448700>

Tutanak Dergisi, (2018). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan ve Bütçe Komisyonu Tutanak Dergisi*, 11'inci Toplantı 7 Kasım 2018 Çarşamba, Dönem 27, Yasma Yılı 2.

Türban meclisteki ilk virajı döndü (2008, 7 Şubat). *Bigpara Hürriyet*, 26 Şubat 2023 tarihinde https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/turban-meclisteki-ilk-viraji-dondu_ID629298/ sayfasından erişilmiştir.

Türban tartışmaları 60'larda başlamıştı (2010, 5 Ekim). *Cumhuriyet.com*, 7 Aralık 2021 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turban-tartismlari-60larda-baslamisti-184516> sayfasından erişilmiştir.

Türk halkı, Suriyeli göçmenlerle ilgili neler düşünüyor? Şimdiye kadarki en ayrıntılı anket, (2021, 13 Ağustos). *Cumhuriyet*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/galeri/turk-halki-suriyeli-gocmenlerle-ilgili-neler-dusunuyor-simdiye-kadarki-en-ayrintili-anket-1860265> sayfasından erişilmiştir.

Türk, Y. (2014). *Küresel ve Bölgesel Yeniden Yapılanma Sürecinde Güçlü Dış Politika*, Müstakil, MÜSİAD Araştırma Raporları: 88, (A. Bozbey, A. R. Usul, Ç. Ungor, E. Ersen, E. Ersoy, H. Emiroğlu, K. Kasım, N. Uslu, R. Gözen, Katkıda Bulunanlar) Mavi Ofset Basım Yayıncılık, İstanbul.

Türkeş, A. (1975). *Milli Doktrin Dokuz Işık*, 12. Baskı, İstanbul: Kutluğ Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (2020). *Türkiye - Ermenistan Siyasi İlişkileri*, 12 Aralık 2020 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> sayfasından erişilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2020). *Doğu Akdeniz Denkleminde Stratejik Adım: Türkiye - Libya Mutabakatı*, 1.Baskı, İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.

Türkiye Çin'in Uygurlara baskısına neden sessiz kalıyor? , (2019, 6 Aralık). *Deutsche Welle*, 19 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-%C3%A7inin-uygurlarabask%C4%B1s%C4%B1na-neden-sessiz-kal%C4%B1yor/a-51549785> sayfasından erişilmiştir.

Türkiye'de başörtüsü yasağı: Nasıl başladı, nasıl çözüldü?, (2013, 30 Aralık). *Aljazeera Turk*, 15 Mayıs 2020 tarihinde, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiyede-basortusu-yasagi-nasil-basladi-nasilcozuldu> sayfasından erişilmiştir.

Türkiye'den Azerbaycan'a tam destek, [Video]. (2020, 27 Eylül). *Ulusal Kanal*, 18 Aralık 2021 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=Q6fLSeYd-MVksayfasından> erişilmiştir.

Türkiye'nin Doğu Türkistan politikası değişiyor mu?, (2017, 4 Ağustos). *Mepanews*, 19 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.mepanews.com/turkiye-nin-dogu-turkistan-politikasi-degisiyor-mu-8038h.htm> sayfasından erişilmiştir.

- Ugan, A. A. (2018, Nisan). Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Gelişim Süreci ve Küreselleşmenin Türk Milliyetçiliği Üzerindeki Etkileri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, (22), 515-531.
- Ulaş, M. & Yılmaz, A. (2019). Cumhuriyet İttifakı Oluşum Sürecinde Ak Parti ve MHP Liderlerinin Nasıl Bir İkna Dili Kullandığı; Parti Grup Toplantıları Örneği, *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ek Sayı, 79-94. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadoluakademi/issue/49761/638443>
- Ulaşan, M. (2009, 16 Ocak). BBP'de Yazıcıoğlu coşkusu, *Hakimiyet*, 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.kocaelihakimiyet.com/haber/13059270/bbp-de-yazicioglu-coskusu> sayfasından erişilmiştir.
- Uluçakar, M. (2018). Muhafazakâr Demokrasi Söylemi Üzerine Bir İnceleme, *Alternatif Politika*, 10 (3), 349-373.
- Ustabulut, B. (2018). Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Çerçevesinde Türkiye'de Ülke Seçim Barajı Uygulaması, *İnsan ve İnsan*, 5 (18), 341-358. DOI: 10.29224/insanveinsan.424338
- Uygur Türklerine yapılan baskıların araştırılması için verilen teklif Cumhuriyet İttifakı oylarıyla reddedildi, TBMM'de tansiyon yükseldi: Çin'e savaş mı açalım? FETÖ projesi, ABD maşası, (2020, 11 Temmuz). *Independent*, 19 Mart 2023 tarihinde <https://www.indytrk.com/node/210066/siyaset/uygur-t%25c3%25bcrklerine-yap%25c4%25b1lan-bask%25c4%25b1lar%25c4%25b1n-ara%25c5%259ft%25c4%25b1r%25c4%25b1mas%25c4%25b1-i%25c3%25a7in-verilen-teklif-cumhur> sayfasından erişilmiştir.
- Uzgel, İ. & Yaramış, V. (2009). *Özal'dan Davutoğlu'na Türkiye'de Yeni Osmanlı Arayışlar*, (ss.1-17). 29 Eylül 2021 tarihinde https://www.academia.edu/41183129/%C3%96zaldan_Davuto%C4%9Fluna_T%C3%BCrkriyede_Yeni_Osmanl%C4%B1c%C4%B1_Aray%C4%B1C5%9Flar sayfasından erişilmiştir.
- Uzun, C. D. (2022, 12 Şubat). İki Dönem Kuralı ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2023 Adaylığı, *SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı)*, 29 Mart 2023 tarihinde <https://www.setav.org/iki-donem-kurali-ve-cumhurbaşkanı-erdoganin-2023-adayligi/> sayfasından erişilmiştir.
- Uzunçayır, C. (2013). 2000 Sonrası Türk Milliyetçiliğinin Farklı Yüzleri: Bir Sınıflandırma Denemesi, *Liberal Düşünce*, Yıl 18, Yaz, (71), 203- 218.
- Üç partiden Azerbaycan'a destek açıklaması, (2020, 27 Eylül). *Independent*, 3 Mart 2023 tarihinde <https://www.indytrk.com/node/250266/siyaset/%C3%BC%C3%A7-partiden-azerbaycana-destek-a%C3%A7C4%B1klatmas%C4%B1> sayfasından erişilmiştir.
- Üzümcü, A. (2022). 28 Şubat Süreci, E-Muhtıra ve 15 Temmuz FETÖ Darbe Girişiminin Ekonomi-Politik Analizi, *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (1), 74-121.
- Vatansever, M. (2012). Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(Özel S.), 1487-1530.

- Video: Bahçeli: 'Şam'a girmeyi planlamalı, yansın Suriye, yıkılsın İdlib, kahrolsun Esad', (2020, 11 Şubat). *Euronews*, 15 Mart 2023 tarihinde <https://tr.euronews.com/2020/02/11/bahceli-sam-a-girmeyi-planlamali-yan-sin-suriye-yikilsin-idlib-kahrolsun-esad> sayfasından erişilmiştir.
- Vincent, A. (2006). *Modern Politik İdeolojiler*, (A. Tüfekçi, Çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Yalçın, S. (2017). *FETÖ İhaneti ve Devlet Bahçeli Gerçeği*, 2. Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yaslıçimen, F. & Uçar Nurcan, M. (2015, Nisan). "Ermeni Açılımı"nın Dünü ve Bugünü, *SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Perspektif*, (97), 1-5.
- Yaşlı, F. (2014, Temmuz). 1980 Öncesi Ülkücü Hareketin İslamlaşmasında Seyit Ahmet Arvasi Etkisi ve 'Türk-İslam Ülküsü', *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, 9(22), 377-399.
- Yatağan, A. G. (2018, Aralık). Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 28(2), 69-94.
- Yavuz Ağırlioğlu, İYİ Partiden istifa etti (2023, 28 Mart). *Evrenselnet*, 29 Mart 2023 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/486055/yavuz-agirlioglu-iyi-partiden-istifa-etti> sayfasından erişilmiştir.
- Yavuz, M. H. (2010). Giriş: Türkiye'de İslami Hareketin Dönüşümünde Yeni Burjuvazinin Rolü, H. Yavuz, (Ed.), *AK Parti, Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri* içinde, (ss.7-28). 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yazıcıoğlu: "Annan Planı diplomatik şeytanlıkla hazırlanmıştır" (2003, 14 Kasım). *Milliyet*, 2 Mart 2023 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/yazicioglu-annan-planı-diplomatik-seytanlıkla-hazırlanmıştır-5140272> sayfasından erişilmiştir.
- Yazıcıoğlu'ndan türban paketine destek (2008, 30 Ocak). *Hürriyet*, 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yazicioglundan-turban-paketine-destek-8132690> sayfasından erişilmiştir.
- Yegen, C. (2018). *Siyasal İletişim, Propaganda ve Ulusal Kimlik*, Birinci Baskı, İstanbul: Kriter Yayınları.
- Yeniçeri, Ö. (2017). *Bağımlılık Paradigması ve Türk Milliyetçiliği*, 7. Baskı, Ankara: Kripto Yayınları.
- Yeniden Refah Partisi Cumhur İttifakına katıldı, HÜDAPAR AKP listesinden seçime girecek (2023, 24 Mart). *Evrensel.net*, 4 Nisan 2023 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/485755/yeniden-refah-partisi-cumhur-ittifakina-katildi-hudapar-akp-listesinden-secime-girecek#:~:text=Ge%C3%A7en%20g%C3%BCnlerde%20AKP'nin%20ittifak,reddettiklerini%2C%20cumhurba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1na%20aday%20oldu%C4%9Funu%20a%C3%A7%C4%B1klam%C4%B1C5%9Ft%C4%B1> sayfasından erişilmiştir.

- Yesevi, Ç. G. (2012). Türk Milliyetçiliğinin Evrimi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4(2), 7-85.
- Yesevi, Ç. G. (2018). *Türk Milliyetçiliği, Doğuşu, Yükselişi ve Siyasal Yansımaları*, 1. Baskı, Ankara: Kripto Yayınlar
- Yılmaz, A. (2015). AB'ye Uyum Sürecinde Türk Kamu Yönetiminin Dönüşümü Üzerine Notlar, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17).
- Yiğit U. (2013, 5 Eylül). BBP Genel Başkanı Destici'den Suriye'ye müdahaleye destek, *İhlas Haber Ajansı*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.ihacom.tr/haber-bbp-genel-baskani-desticiden-suriyeye-mudahaleye-des-tek-297198/> sayfasından erişilmiştir.
- Yüksel, E. (2020, 13 Ocak). TSK'nın Sınır Ötesi Harekatları, *Doğruluk Payı*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.dogrulukpayi.com/bulten/tsk-nin-sinir-otesi-harekatlari> sayfasından erişilmiştir.
- 12 Haziran: BBP'nin kurumsallaşma sınavı (2011, 17 Mayıs). *NTV*, 27 Şubat 2023 tarihinde https://www.ntv.com.tr/turkiye/12-haziran-bbpnin-kurumsallaşma-sinavi,H_2HZQNjD02eTYVL5KdNfw sayfasından erişilmiştir.
- 31 Mart 2019 Türkiye Geneli Yerel Seçim Sonuçları (2019). *Yeni Şafak*, 4 Nisan 2023 tarihinde <https://www.yenisafak.com/yerel-secim-2019/secim-sonuclari> sayfasından erişilmiştir.
- 50 yıl kapıda bekletilen başka bir ülke yok, (2010, 28 Eylül). *Haber Türk*, 15 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.haberturk.com/gundem/haber/556355-50-yil-kapida-bekletilen-baska-bir-ulke-yok> sayfasından erişilmiştir.
- 1915'te ölen Ermeniler için ilk taziye mesajı, (2014, 23 Nisan). *BBC News*, 9 Temmuz 2020 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/04/140423_erdogan_1915_aciklama sayfasından erişilmiştir.
- 2018 yılı Türkiye siyaseti açısından adeta bir fırtına gibi geçti (2018, 27 Aralık). *Sözcü*, 16 Mart 2023 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/2018-yili-turkiye-siyaset-acisindan-adeta-bir-firtina-gibi-gec-ti-2860500/> sayfasından erişilmiştir.

MHP-BBP AYRIŞMASINDAN AK PARTİLİ CUMHUR İTTİFAKI'NA: Milliyetçiliğin Politika Pratiklerine Yansımaları

Milliyetçilik dünün, bugünün ve yarının ideolojisidir... Ne kadar kaçarsak kaçalım ve hangi ideoloji ile kendimizi tanımlarsak tanımlayalım bir de bakmışız ki milliyetçiliğin kollarındayız... Çünkü milliyetçilik bir mecburiyettir...

2010 yılına kadar cemaat ile uyumlu hareket eden ve terör unsurları ile müzakere ederek Türkiye'nin önemli problemlerini çözebileceğini düşünen AK Parti beş yıllık bir yalpalamanın ardından -özellikle 15 Temmuz'u yaşamasının ardından- bu iki unsur (FETÖ ve PKK) başta olmak üzere Türkiye'nin hedeflerinin karşısında engel olarak duran tüm iç ve dış güçlerin karşısında olmayı milletin menfaati için bir mecburiyet olarak görmüştür... Karşısına aldığı bu güçler AK Parti'yi milliyetçiliğe sürüklerken MHP ise yıllarca eleştirdiği ve çoğu politikasına temkinli yaklaştığı AK Parti'nin 15 Temmuz sonrası duruşuna inanmış ve milletin menfaatini AK Parti'ye fırsatlar sunmakta ve destek olmakta bulmuştur. BBP ise bu süreçte milli menfaati, MHP ve AK Parti'nin yakınlaşmasıyla doğan Cumhuriyet İttifakı'na, pazarlık yapmaksızın ve herhangi bir şart ileri sürmeksizin destek vermekte bulmuştur. Bu süreçte BBP ve MHP'nin masaya oturmak için bir pay almak derdinde olmaması milliyetçiliğin "önüne geçilemez bir duygu seli olduğunu ve gerçekten milletin menfaatini her şeyin üstünde gören bir duruş olduğunu" bir kez daha açıkça göstermiştir... Bu vakitten sonra sorgulanması gereken şeyler netleşmektedir... BBP dün MHP'den neden kopmuştur ve bugün neden aynı safta durmaktadır? Yıllarca eleştirilen AK Parti neden bugün milliyetçi partiler tarafından kusursuz bir şekilde desteklenmektedir? Cumhuriyet İttifakı'nın kendi içerisindeki uyumluluk durumu ve işlerliği hangi boyutlarda kendisini hissettirmektedir/göstermektedir? Bu İttifak ne oranda gelecek vadetmektedir? İşte tüm bu sorular bu çalışmada AK Parti'nin politika pratiklerine karşı MHP ve BBP'nin yaklaşımları çerçevesinde okunmakta ve cevaplanmaktadır... Bu okuma, politika pratikleri üzerinde kendisini hissettiren milliyetçiliği tüm boyutlarıyla ortaya çıkarmaktadır...